

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI

KEMÂL-NÂME-İ DÜĞÜMLÜ BABA CİLD-İ RÂBİ‘
(İNCELEME-METİN)

Zeynep TEKİN BAKAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman: Doç. Dr. Kenan MERMER

HAZİRAN - 2024

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

KEMÂL-NÂME-İ DÜĞÜMLÜ BABA CİLD-İ RÂBÎ
(İNCELEME-METİN)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Zeynep TEKİN BAKAN

Enstitü Anabilim Dalı: İslam Tarihi ve Sanatları

“Bu tez 07/06/2024 tarihinde yüz yüze olarak savunulmuş olup aşağıdaki isimleri bulunan jüri üyeleri tarafından oybirliği ile kabul edilmiştir.”

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI
Prof. Dr. Sezai KÜÇÜK	Başarılı
Doç. Dr. Kenan MERMER	Başarılı
Dr. Öğr. Üyesi Olcay KOCATÜRK	Başarılı

ETİK BEYAN FORMU

Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının benzerlik oranının herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve Etik Kurul Onayı gerektiği takdirde onay belgesini aldığımı beyan ederim.

Etik kurul onay belgesine ihtiyaç var mıdır?

Evet

Hayır

(Etik Kurul izni gerektiren araştırmalar aşağıdaki gibidir:

- Anket, mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney, görüşme teknikleri kullanılarak katılımcılardan veri toplanmasını gerektiren nitel ya da nicel yaklaşımlarla yürütölen her türlü araştırmalar,
- İnsan ve hayvanların (materyal/veriler dahil) deneysel ya da diğer bilimsel amaçlarla kullanılması,
- İnsanlar üzerinde yapılan klinik araştırmalar,
- Hayvanlar üzerinde yapılan araştırmalar,
- Kişisel verilerin korunması kanunu gereğince retrospektif çalışmalar.)

Zeynep TEKİN BAKAN

07/06/2024

ÖN SÖZ

Bu çalışma hazırlanırken ve öncesinde, çizdiği yol haritası ve tashihleriyle desteğini esirgemeyen çok kıymetli danışman hocam Doç. Dr. Kenan Mermer'e, metnin okunma sürecinde bana vakit ayırmaktan geri durmayan Arş. Gör. Betül Elmacı Çetin hocama, bu yola girinceye kadar ve sonrasında maddi ve manevi anlamda her zaman yanımda olan sevgili annem Emriye Tekin ve babam Mustafa Tekin'e, çalışmama vakit ayırmam hususunda benden desteklerini esirgemeyen kayınvalidem Fatmagül Bakan ve kayınpederim Hayrullah Bakan'a, onlardan aldığım tüm vakitler için gücenmeyip aksine destek gayreti gösteren çok değerli eşim Halil İbrahim Bakan ve oğlum Behzat Ali'ye en samimi ve içten teşekkürlerimi sunarım.

Zeynep TEKİN BAKAN

07/06/2024

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	iii
TRANSKRİPSİYON ALFABESİ	iv
TABLO LİSTESİ	v
ÖZET	vi
ABSTRACT	vii
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM: İSMÂİL SÂDİK KEMÂL PAŞA	6
1.1. Hayatı.....	6
1.2. Eserleri.....	11
2. BÖLÜM: KEMÂL-NÂME-İ DÜĞÜMLÜ BABA CİLD-İ RÂBİ'	19
2.1. Eserin Şekil Özellikleri.....	19
2.1.1. Nazım Şekilleri.....	19
2.1.2. Vezin.....	20
2.1.3. Dil ve Üslup.....	20
2.1.3.1. Edebî Sanatlar.....	22
2.1.3.2. Atasözleri ve Deyimler	44
2.2. Eserin Muhtevâ Özellikleri.....	46
2.2.1. Düğümlü Baba.....	46
2.2.2. Düğümlü Baba Tekkesi	51
2.2.3. Eserde Adı Geçen Şahıslar	53
2.2.3.1. Dinî Şahsiyetler	54
2.2.3.2. Devlet Erkânı	62
2.2.3.3. Çağdaşı Bazı Zevât	69
2.2.4. Kasîdelerin Muhtevâsı.....	70
2.2.5. Menkıbelerin Sınıflandırılması.....	71
2.2.5.1. Kerâmât-ı Kevniyye	71
2.2.5.2. Kerâmât-ı İlmiyye.....	91
3. BÖLÜM: METİN	94

3.1. Metne Kaynaklık Eden Nüsha ve Tavsifi.....	94
3.2. Neşir Esasları.....	94
3.3. Kemâl-nâme-i Düğümlü Baba Cild-i Râbi‘.....	97
SONUÇ	237
KAYNAKÇA.....	239
SÖZLÜK.....	245
EK	267
ÖZ GEÇMİŞ	274

KISALTMALAR

- bkz.** : Bakınız
c. : Cilt
çev. : Çeviren
DİA : Diyanet İslâm Ansiklopedisi
Ed. : Editör
Haz. : Hazırlayan
h. : Hicrî Takvim
m. : Milâdî Takvim
K. : Kıt'a
KAS. : Kasîde
K.B. : Kıt'a-i Kebîre
MEB : Millî Eğitim Bakanlığı
TDV : Türkiye Diyanet Vakfı
Thk. : Tahkikleyen
v. : Vefat tarihi
vd. : ve diğerleri
vr. : Varak
yay. : Yayınları

TRANSKRİPSİYON ALFABESİ

ا	: Ā, ā	ض	: D, d, Ž, ž
ء	: ‘	ط	: T, t
ب	: B, b	ظ	: Z, z
ت	: T, t	ع	: ‘
ث	: S, s	غ	: Ğ, ğ
ج	: C, c	ف	: F, f
ح	: H, h	ق	: K, k
خ	: Ĥ, ĥ	ك	: K, k, G, g, Ñ, ñ
د	: D, d	ل	: L, l
ذ	: Z, z	م	: M, m
ر	: R, r	ن	: N, n
ز	: Z, z	و	: V, v, Ū, ū, ˘
س	: S, s	ه	: H, h
ش	: Š, š	ي	: Y, y, Ī, ī
ص	: Š, š		

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: İsmâil Sâdık Kemâl Paşa'nın Eserlerinin Nüshaları ve Eserlerin Bulunduğu Kütüphaneler.....	16
Tablo 2: Vezinlerin Sayılarına Göre Tasnîfi.....	20

ÖZET

Başlık: Kemâl-nâme-i Düğümlü Baba Cild-i Râbi‘ (İnceleme-Metin)

Yazar: Zeynep TEKİN BAKAN

Danışman: Doç. Dr. Kenan MERMER

Kabul Tarihi: 07/06/2024

Sayfa Sayısı: vii (ön kısım) + 266 (ana kısım) + 7 (ek)

Bu çalışma, kapsamı itibarıyla 19. yüzyılda yaşamış olan şair, hattat ve devlet adamı İsmâil Sâdık Kemâl Paşa'nın "Kemâl-nâme-i Düğümlü Baba" isimli 10 ciltlik manzum eserinin dördüncü cildini içermekte, müellifin intisap edip yakın ilişki kurduğu Düğümlü Baba lakaplı meczup bir derviş olan Hacı Hafız Mustafa Efendi'nin hayatından, kerâmetlerinden, ilminden ve manevi hallerinden kesitler taşıyan menkıbelerin rik'a hattından transkripsiyonu ve metnin muhtevasını tahlilinden oluşmaktadır. Tez üç ana bölümden oluşmaktadır: Birinci bölümde bir alt başlıkla İsmâil Sâdık Kemâl Paşa'nın hayatı, ailesi ve eğitimi; diğer bir alt başlıkla eserleri incelenmiştir. İkinci bölüm olan "Kemâl-nâme-i Düğümlü Baba"da "Eserin Şekil Özellikleri" alt başlığında eserin nazım şekilleri, vezni, dili ve üslûbu ele alınırken, "Eserin Muhtevâ Özellikleri" alt başlığında Düğümlü Baba'nın hayatı ve Düğümlü Baba Tekkesi, eserde adı geçen şahıslar ve kerâmetlere göre menâkıbnâmenin sınıflandırılmasıyla tamamlanmıştır. Üçüncü bölümde ise neşir esaslarıyla birlikte metnin transkripsiyonuna yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Menâkıbnâme, Manzum, Düğümlü Baba, İsmâil Sâdık Kemâl, Kemâl-nâme-i Düğümlü Baba

ABSTRACT

Title of Thesis: Kemal-name-i Dugumlu Baba Jild 4 (Research-Analysis)

Author of Thesis: Zeynep TEKİN BAKAN

Supervisor: Assoc. Prof. Kenan MERMER

Accepted Date: 07/06/2024

Number of Pages: vii (pre text) + 266 (main body) + 7 (add)

In terms of its scope, this study includes the fourth volume of the 10-volume work in verse called "Kemal-name-i Dugumlu Baba" by the 19th century poet, calligrapher and statesman İsmail Sadık Kemal Pasha. It consists of the transcription of the legends, which contain sections from the life, miracles, knowledge and spiritual states of Hacı Hafız Mustafa Efendi, a mad dervish nicknamed "Rik'a", and analysis of the content of the text.

The thesis consists of three main parts: In the first part, the life, family and education of İsmail Sâdık Kemâl Pasha, were presented under on subheading, while his works were examined under another.

In the second chapter, "Kemal-name-i Dugumlu Baba", the verse forms, meter, language and style of the work are discussed under the sub-heading of "Formal Features of the Work", while the life of Dugumlu Baba is discussed under the sub-heading of "Content Features of the Work". and Dugumlu Baba Lodge was completed by classifying the hagiography according to the people and miracles mentioned in the work.

In the third chapter, the transcription of the text is included along with the principles of publication.

Keywords: Menakibname, Manzum, Dugumlu Baba, Ismail Sadik Kemal, Kemal-name-i Dugumlu Baba

GİRİŞ

Türkçe’de menkıbe olarak yaygınlanmış olan “menkabe” kelimesi, kökü itibarıyla “delmek, kazmak, oymak” gibi anlamlara gelen Arapça “ne-ka-be” fiilinden gelmektedir. Çoğulu menâkıb olan bu kelime “övünülecek iş, meziyet”¹ şeklinde lügatte anlam kazanmıştır. Buna mukâbil dinî veya tarihî olsun yaşamış veya hâlâ yaşayan büyük bir şahsın ef’âl ve akvâlini, övülecek hallerini içeren eserler de menâkıb olarak değerlendirilir. Bu türün kısmen de olsa benzer türlerden olan masal ve efsaneden ayrıldığı nokta, menâkıbnâmelerin gerçek kişiler üzerine yazılmış olmasıdır. Aynı minvalde tasavvuf temelli evliyâ menkıbelerinin de destan ve efsane türlerinden yahut anlatım biçimlerinden, yarı mukaddes sayılması hasebiyle ayrıldığını ifade etmek durumundayız.²

İslâm’ın ilk yıllarından itibaren elbette ki Hz. Peygamber başta olmak üzere ashâbın meziyetlerini anlatan menâkıb³, hadis kitaplarında bir bölüm/bab/kitap ismi olarak kullanılmış, tasavvufun yaygınlaşması ve menâkıbın tasavvuf içerisindeki etki alanının genişlemesiyle tasavvufi bir tür olarak benimsenmiş, bundan sonra Türk-İslâm Edebiyatı’nın başlıca kaynakları⁴ arasına da doğal olarak girmiş ve menâkıb kitaplarının gündün güne çoğalmasıyla varlığını yoğun ve etkin bir biçimde sürdürmüştür. İslâmiyetten önce zaten destan ve efsaneleriyle meşhur, aynı zamanda Budistlerin azizlere övgülerinden etkilenen⁵ Türklerin menâkıb türünü benimsemesi elbette zor olmasa gerektir. Bu bağlamda özellikle tasavvufla tanışılması, din büyüklerine ve velilere karşı duyulan sevginin dışarı aktarılması ihtiyacı, dilden dile dolaşan kerâmetler evliyâ menâkıbının doğmasına vesile olmuş ve tahmin edileceği üzere onların sayısını bir hayli arttırmıştır.

Evliyâ menâkıbının teşekkülünde yapı taşı niteliğindeki unsur kerâmetler olsa gerektir. Kerâmet doğa üstü bir durum olduğu için halk içerisinde büyük ölçüde dikkat çekerek

---

¹ Serdar Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük* (İstanbul: Dağarcık yayınları, 1995), 908.

² Ahmet Yaşar Ocak, *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1992), 33.

³ Ahmet Yaşar Ocak, *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler*, 27.

⁴ Bkz. Agâh Sırrı Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi* (İstanbul: Dergâh yay., 2014), 427-441, Emine Seval Yıldırım, *Menkıbe ve Menâkıbnâmelerle İlgili Eserler İçin Açıklamalı Bir Bibliyografya Denemesi (1928-1998)* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1999).

⁵ Ahmet Yaşar Ocak, *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler*, 31.

ağızdan ağıza, nesilden nesile aktarılır. Bu kerâmetlerin kimileri vukû bulmuş olaylara dayansa da, kimileri Fuad Köprülü'nün halk muhayyilesinin ürünü olarak nitelendirdiği, gerçekleşmeyen fakat olması belki de arzulanan olaylar mesabesinde. Bazen de kerâmetler dinî propaganda aracı olarak yayılan söylemler haline gelir. Fuad Köprülü'ye göre bu kerâmetlerin işlendiği menkıbeler halk muhayyilesi ile öyle bir hal almıştır ki, bahsi geçen şahıs hakkındaki tarihî ve menkıbevî anlatılarını birbirinden ayırt etmek tarihçiler için güçleşmiştir:”Halkın muhayyilesi üzerinde kuvvetli izler bırakan her şahsiyet, menkıbesinin teşekkül ettiğini görür. O menkıbeler uzun asırlar boyunca bir nesilden öteki nesle geçerken daima büyür, büyür ve nihayet o şahsın hakiki simasını tayin edebilmek çok güçleşir.”⁶ Geçmişten bu yana kerâmetin tarihî bir anlatıya muvafık olup olmadığı ve gerçekliği taşıma/aktarma konusundaki sıhhati tartışılan bir husus olmuştur. Her ne olursa olsun tarihî gerçeklikten tamamiyle ayrılmamış oldukları aşikârdır.⁷ Menkıbelerin sıhhati ve dolayısıyla kaynak olup olmama mahiyeti tartışılrsa da, belki Fuad Köprülü'nün olumlu yaklaşımının da büyük bir katkısıyla edebî literatürümüz açısından bir kaynak olarak daha değerli addedilebilirler.

Hz. Peygamber'den bazı sözleri ve bazı ayetleri kerâmete delil getirenler olduğu gibi kerâmeti kabul etmenin peygamberliği iptal ettiğini savunanlar da vardır. Kerâmetin peygamberliği iptal ettiğini savunanlar hususunda Ebû Bekir Verrâk (ö. 280/893), peygamberin peygamber olmasının sebebinin mucize olmadığını ifade ederek önemli bir noktaya dikkat çekmiştir. Bu vecheden bakınca kerâmeti kabul etmenin mucizeye ve peygamberliğe zarar vermeyeceği düşünülebilir. Peygamberlerin mucizeye sahip olması zaten onun peygamberliklerinin doğal bir sonucu olduğu için, kerâmetin gerçekliğini sorgularken onu delillendirme hususunda mucizelerin gerçekliğinden faydalanmayı kabul etmeyenler de vardır. Bu bakış açısına göre mucizeler gerçek diye kerâmetler de gerçek olmak zorunda değildir. Bu noktada kerâmetler için peygamberlerin mucizelerinden bağımsız olarak tarihsel pek çok örnek zikredilebilir. Örneğin Hz. Ömer'in hutbe esnasında hutbeyi yarıda kesip fetihde olan komutanı Sâriye b. Hısn'a “Dağa, dağa yâ Sâriye b. Hısn!”⁸ şeklinde nida ederek düşmana karşı yönlendirmesi, peygamberlerin mucizeleri dışında bazı kimselerin de kerâmet gösterebileceği bakımından önemli bir

---

⁶ Mehmed Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar* (İstanbul: Alfa yay., 2013), 77.

⁷ Mehmed Fuad Köprülü, “Anadolu Selçuk Tarihinin Yerli Kaynakları”, *Belleten*, 27/IV (1943), 422.

⁸ Aclûnî, İsmâil b. Muhammed. *Keşfü'l-Hafâ ve Müzîlü'l-İlbâs*, (Beyrut: Müessesetü'r- Risâle, 1405), II/380.

durumdur.⁹ Bu örnek, kerâmetin sıhhatine farklı bir bakış imkanı verir. Tüm bunların sonucunda genel olarak sûfilerin, evliyânın kerâmetinin mümkün olduğu ve mucizelerin kerâmeti iptal etmeyeceği konusunda ittifak ettiğini ifade etmek mühimdir.¹⁰

Kemâl-nâme-i Dügümlü Baba'nın mevcuda geldiği 19. yüzyıla bakacak olursak özellikle İstanbul'da II. Mahmut devrinden itibaren sarayın ve sokağın Avrupâî bir tavır takınmaya başladığı ifade edilmiştir.¹¹ Sosyal anlamda sofrada adabından mobilyaya modellemesine kadar sekülerleşmenin etkilerini gözlemlemek zor değildir. Bu değişimin metafizik algıya ve dolayısıyla edebî eserlere de etki ettiğini söylemek yanlış olmaz. Değişim, insanları kutuplaştırmada büyük bir rol oynar. Bu durum Mermer tarafından şu şekilde izâh edilir:

“Değişimin insan coğrafyasında oluşturduğu kutuplaştırma eylemi, helezonik daireler çizer gibidir. Bürokrasi ve ordu merkezi/gücü kapsayan birinci dairedir. Alafranga sofrada adâbı, Avrupa mobilyalar, gazete ve dergi aboneleri, kadın eğitimi, gezinti yerlerinde az da olsa kadın-erkek flörtü, roman ve tiyatrolara konu olan türediler/snoblar adeta ikinci helezonik dalgayı temsil ederler. Gücünü/ derinliğini kaybederek alanını genişleten çemberler elbette sosyal hayatı da etkilemiştir diyebiliriz ki, bu yayılımın veya değişimin doğasına gayet uygundur.”¹²

19. yüzyıl siyasi ve sosyal yapısı itibarıyla bir takım gerilimleri içinde barındıran bir dönemdir. Tüm bu gerilimlerin ortasında değişime açık hatta can atan ve mevcut değerlerini korumak isteyen toplum arasında bir kutuplaşma gözlemlenebilir. Bu kutuplaşmanın muhatapları taraf olmaktan ziyade hem birbirine çok benzemekte hem de birbirini yutmak istemektedir.¹³ Bu ortamda İsmâil Sâdık Kemâl'in Dügümlü Baba'ya intisâbı, kerâmetleri delillendirirken son derece özen göstermesi ve Arabacıbaşı Tekkesi'nden ayrılmamasındaki ısrarlı tavrı, bir bakıma onun Batılılaşma karşıtı bir duruşu olduğu kanaatini de okuyucuda uyandırabilir. Müellifin kendisine, menâkıbını kaleme aldığı Dügümlü Baba'ya, elbette ki yazılış amacı olan onun kerâmetlerine, dönemin siyasi-sosyal olaylarına ve kişilerine dair bilgiler bulabildiğimiz eser; türünün sade, anlaşılır ve tarihî kaynak niteliğinde önemli bir örneğidir.

---

⁹ KAS.2.11.

¹⁰ Kelâbâzî, *Taarruf (Doğuş Devrinde Tasavvuf)*, haz. Süleyman Uludağ, (İstanbul: Dergah Yayınları, 2021.), 118.

¹¹ Ahmet Hamdi Tanpınar, *19uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, (İstanbul: Çağlayan Kitabevi, 1997), 131.

¹² Kenan Mermer, *Tanzîmat'tan Cumhuriyet'e Değişen Metafizik ve Edebiyat*, (İstanbul: İz Yayınları, 2014), 67.

¹³ Mermer, *Tanzîmat'tan Cumhuriyet'e Değişen Metafizik ve Edebiyat*, 68.

Çalışmanın Konusu

19. yüzyıl müelliflerinden İsmâil Sâdık Kemâl Paşa'nın, Dügümlü Baba ismiyle meşhur olmuş ve meczub-ı ilâhî olarak da nitelendirilen Hacı Hafız Mustafa Efendi'nin kerâmetlerini anlattığı 10 ciltlik¹⁴ eserin dördüncü cildinin transkripsiyon alfabetesine aktarılarak tahlil edilmesi, bu çalışmanın kapsamı dahilindedir.

Çalışmanın Önemi

İsmâil Sâdık Kemâl, yazarlığı yanında pek çok niteliğe sahip bir şahsiyettir. Eserleri akademik çalışmalara konu olsa da yeterince değer kazanmamış olduğu aşikârdır. *Kemâl-nâme-i Dügümlü Baba*'da bunlar arasından seçip çıkarılan önemli bir eserdir. Daha önce bir bütün olarak üzerinde çalışılmamış bu eserin bir parçasını çalışıyor olmak bu noktada mühimdir. Dönemin tarihsel devinimlerine bir bakış yöneltme fırsatı, aynı zamanda edebî anlamda yazılı bir kaynak addedilen bu eserin ortaya koyduğu tarihsel, sosyal ve kültürel anlamdaki nüansların değerliliği çalışmanın önemini ortaya koymaktadır.

Çalışmanın Amacı

Çalışmamızdaki gayemiz, mezkûr külliyyatın dördüncü cildi bağlamında müellifin gözünden meczûb-ı ilâhî olarak da tavsif edilen Dügümlü Baba'yı anlamaya çalışmak, kerâmet gibi tasavvufî bir motifi kategorize edip çözümlmek, Tanzimat Dönemi Osmanlı'sında eserde geçen bazı sosyal ve kültürel meseleler ölçeğinde ışık tutmak, şahısları ve edebî sanatları kategorize etmek gayretine matuftur. Tüm bunların yanında bu önemli yazma eserin Latin harflerine transkripsiyon alfabetiyle aktarımını sağlamaktır.

Çalışmanın Yöntemi

Çalışmanın konusunu oluşturan eserin dördüncü cildinin tespit edebildiğimiz tek bir nüshası vardır. Kullanılan nüsha Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi Dügümlü Baba Koleksiyonu'nda bulunan 564-4 numaralı nüshadır. Eser incelenirken bütünlük arz

---

¹⁴ Bu çalışmadan önce *Kemâl-nâme-i Dügümlü Baba*'nın tamamlanan diğer çalışmalarında eser 11 cilt olarak zikredilmiştir. Bu çalışma esnasında tespit edildiğine göre 11. cilt diğer ciltlerin tekrarı mahiyetinde toplama bir metindir. Esasen 10. cildin sonunda kesinlik arz eden bir hatime olmaması, onun henüz diğer külliyyatını tamamlamadığını ve 11. cildin yarım kalmış bir iş olduğunu, müellifin bu son cilde ömrünün vefa etmediğini göstermektedir.

etmesi açısından cild-i evvel, cild-i sâni, cild-i sâlis ve cild-i hâmis ile neşir esasları açısından benzer metotlar uygulanmıştır. Eserin 1b-41b arasındaki varaklarında yazılmış olan na'tlerin *Âsâr-ı Kemâl*'de de yer aldığı tespit edilmiştir. Ayrıca eser içerisinde 41b'den sonra da bazı kopukluklar bulunmaktadır: 81. sayfa yarım, 82. sayfa ve 143. sayfalar arası boş bırakılmış, 144'ten başlanarak devam edilmiştir. Tek nüsha olması dolayısıyla mevcut kopukluk bizzarûre atlanarak devam edilmiştir.

Çalışmamız üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm eserin müellifi İsmâil Sâdık Kemâl'in kısaca hayatı ve eserlerini içermektedir. Bu bölümün özellikle biyografi kısmının hülâsa niteliğinde olması, incelenen diğer ciltlerde müellifin hayatının ayrıntılı bir biçimde anlatılmış olmasından kaynaklanmaktadır.

Çalışmamızın ikinci bölümü ise eserin muhtevâ ve şekil özelliklerini içermektedir. Burada konu olarak Dügümlü Baba'nın hayatı ve Dügümlü Baba Tekkesine değinilmiştir. Ardından eserde adı geçen şahıslar ve kerâmet motiflerinin bahsi gelmektedir. Eserin şekil özelliklerine ayrılan kısmında dil ve üslup üzerine attığımız başlık dahilinde nazım şekilleri, vezin, söz sanatları ve deyimler-atasözleri incelenmiştir.

Üçüncü bölüm neşir için esas alınan nüshanın tavsifini, takip edilen neşir esaslarını ve *Kemâl-nâme-i Dügümlü Baba*'nın dördüncü cildinin transkripsiyonlu metnini içermektedir.

1. BÖLÜM: İSMÂİL SÂDİK KEMÂL PAŞA'NIN HAYATI VE ESERLERİ

1.1. Hayatı

İsmâil Sâdık Kemâl Paşa hakkında 19. yüzyılda yazılmış pek çok biyografik kaynak içerisinde malumat bulunmaktadır. Evvelâ doğum tarihi hakkında bilgi vermek gerekirse, bu konuya değinmeyen kaynaklar¹⁵ olmakla birlikte, bazı kaynaklar¹⁶ onun doğum tarihini h.1244 (1828) olarak belirtmiştir. Bu noktada müellifin *Âsâr-ı Kemâl* isimli eserindeki terceme-i hâlinde¹⁷ doğum tarihi h.1240 (1824-25) olarak geçerken, *Tefsîr-i Kemâl* isimli eserini doktora tezi¹⁸ olarak çalışan Rıdvan Çetin, eserde bulunan bir ayetin ebced hesabının da bu tarihe denk düştüğünü tespit etmiştir.¹⁹ Sinan Kunalp'ın *Prosopografik Rehber*'inde keza bu tarihi esas aldığı görülmektedir.²⁰ *Âsâr-ı Kemâl* üzerine yüksek lisans tezi bulunan Doç. Dr. Melek Dikmen de çalışmasında eserin bitiş tarihinden hareketle aynı sonuca varmaktadır.²¹

İsmâil Sâdık Kemâl, babası Mehmed Vecîhi Paşa (v.1284/1867) sebebiyle Vecîhi Paşazâde olarak da anılmaktadır. Kendisi gibi babasının da pek çok devlet görevi bulunmaktadır.²² Babası aslen Yozgatlı olan İsmâil Sâdık Kemâl'in annesi ise Ankara'da tasavvufî yolun büyüklerinden Bünyâmin Ayaşî hazretlerinin soyundan gelen Müslime

---

¹⁵ Havva Koç, "Kemal İsmail Paşa (Vecihî Paşazade)" *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1999), 2/25; Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, haz. Nuri Akbayar, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996), 3/881.

¹⁶ İbnü'l-Emin Mahmud Kemal İnal, *Son Asır Türk Şâirleri (Kemâlü's-Şuarâ)*, haz. M. Kayahan Özgül, (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2000), 2/1179.; Mehmet Nâil Tuman, *Tuhfe-i Nâilî, Divân Şâirlerinin Muhtasar Biyografileri*, Haz. Cemal Kurnaz-Mustafa Tatçı, (Ankara: Bizim Büro Yayınları, 2001), 2/863.

¹⁷ İsmail Sâdık Kemâl, *Âsâr-ı Kemâl*, (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Düğümlü Baba Koleksiyonu, 68), 248/a.

¹⁸ Rıdvan Çetin, *İsmâil Sâdık Kemâl Paşa'nın Tefsîr-i Kemal'i*, (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021), 15.

¹⁹ Ayet *Ankebût Süresi*, 29/5 olarak zikredilirken, ilgili bölüm;

"Mısrâ'-ı târîh

Kemâl râci likâ'u'llâha leff-i cân u ten nâ'il h. 1240/m. 1824 (vr. 171/a, 21)"

²⁰ Sinan Kunalp, *Son Dönem Osmanlı Erkân ve Ricâli (1839-1922) Prosopografik Rehber*, (İstanbul: İsis Yayınları, 1999), 85.

²¹ Melek Dikmen, *Son Dönem Osmanlı Şuarâsından İsmail Sâdık Kemâl Paşa ve Âsâr-ı Kemâl*, (Isparta: Fakülte Kitabevi, 2016), 1/21.

²² Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, 5/1655.

Hatun'dur. Üç kardeşi bulunmakla birlikte eşinin ismi de Hasnâ Hâtun olarak geçer.²³ Bu evlilikten çocukları olduğu bilinmektedir.

İsmâil Sâdık Kemâl'in, pek çok devlet görevinde bulunması yönüyle babası; tasavvufi yönelim ve karakteri bakımından da annesi ile benzerlik gösterdiği düşünülebilir. Türkçe, Arapça ve Farsça olmak üzere üç dile vâkîf olması, düşüncelerini nazma çekebilmesi/şair oluşu²⁴, hattatlığı, aynı zamanda ebcede ve tarih düşürmeye²⁵ olan merakı bilinmektedir. Tüm bunlar farklı alanlara meylini ve erken yaşlardan itibaren yüksek ilim tahsili olduğunu gözler önüne sermektedir. Öyle ki dini ilimlerde icâzet-nâmesini kendi düşürdüğü tarihe göre²⁶ henüz 20 yaşındayken (1260/1844) almıştır. Edebî ve tasavvufi pek çok kitabı bulunan müellif, sahip olduğu eserlerin önemli bir bölümünü²⁷ Dügümlü Baba Tekkesi'ne bağışlamıştır. Tasavvufa olan meyli onu Dügümlü Baba'ya bağlanma ve tekkenin ikinci bânîsi olma yolunda teşvik edici olmuştur. Dügümlü Baba'nın rihletinden sonra da ondan şefaât bulduğunu ve sayısız kerâmetlerini bu vesileyle Kemâl-nâme'sine yazdığını dile getirmiştir.²⁸ Ona olan bağlılığı, hakkında yazdığı 10 ciltlik menâkıbnâmesinin yanısıra diğer eserlerinin de hatırı sayılır bölümünde onun kerâmetlerini ve şahsiyetini anlatmasını sağlamıştır. Tekkenin de resmî hüviyet kazanması yine onun elinden olmuştur.

Yaşadığı dönem itibarıyla siyasi çalkantıların arasında İsmâil Sâdık Kemâl Paşa, memuriyet hayatının büyük bölümünde bazı aziller yaşamış ve bunun sonucu olarak hayatının genişçe bir kısmını uzlette geçirmiştir. Öyle ki otuzlu yaşlarının başında memuriyet görevine başlamış, o yıllarda Tanzimat Fermanı (m.1839)'nın başlattığı dengesiz bir ilerleme kaydeden değişimci dönem, Islahat Fermanı (m.1856)'yla noktalanmıştı. Batı karşıtı tebaanın, dış baskının neticesi olarak gördüğü ve memnun olmadığı bu fermanlardan, kısmen Batı'yı temsil eden gayr-i müslimlerin de memnun olmadığı bir ortamdı.²⁹ Gelenekselci devlet tipinden merkeziyetçi devlet tipine geçilen³⁰ 19. yüzyılda, geleneği öteleyen siyasi ve sosyal pek çok adım atıldığı malumdur. Müellif

---

²³ İbrahim Hakkı Konyalı, *İstanbul Abidelerinden İstanbul Sarayları, Atmeydanı Sarayı, Pertev Paşa Sarayı, Çinili Köşk*, (İstanbul: Burhaneddin Matbaası, 1942), 1/262.

²⁴ İnal, *Son Asır Türk Şâirleri*, 2/1180.

²⁵ Konyalı, *İstanbul Sarayları*, 1/261.

²⁶ İsmail Sâdık Kemâl, *Âsâr-ı Kemâl*, 240/a.

²⁷ *Kur'ân-ı Kerim, 437 adet kitap, 1 adet lihye-i saadet, 2 adet sedefkârî çekmece, 211 adet kıymetli levha*. Konyalı, *İstanbul Sarayları*, 1/260.

²⁸ K.B.3./23.

²⁹ İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, (İstanbul: Timaş Yayınları, 2008), 133.

³⁰ Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, 141.

eserinde Batı'ya meyleden bu yaklaşımın karşısında durduğunu, Avrupa'dan bahsederken olumsuz yorumlarda bulunmasıyla göstermektedir. Ehl-i tarîk olduğu bu ortamda Osmanlı aydınlarının bir kesimi bazı tarikatlere sempati beslerken bir kısmı büyük bir gayretle onlara karşı hücum içerisinde olmuştur.³¹ Tüm bu çekişmelerin arasında, müellifin kendisini sanata ve tasavvufa, dolayısıyla intisâb ettiği Dügümlü Baba'ya adeta adayan bir şahsiyet olduğunu gözlemlemek mümkündür.

İsmâil Sâdık Kemâl b. Muhammed Vecîhî Paşa, 10 Safer 1310 (3 Eylül 1892)'da vefat etmiş ve kendi vasiyeti gereğince Dügümlü Baba Tekkesi'ne defnedilmiştir.³² Zaten bakımsız olan tekke, İbrahim Paşa sarayı restore edilirken yıkılmış (m.1965) ve defnedilmiş olan kimseler Sultan I. Ahmed'in kabrinin bulunduğu bahçeye taşınmıştır.³³ Müellife ait mezar taşı bulunmamaktadır. Kemâl-nâme-i Dügümlü Baba'nın üçüncü cildini çalışan Şeydanur Küçük'ün, tezini savunduktan sonra "*Tercümân-ı Hakikat*" gazetesinde rastladığı, bu yüzden ilk kez bu ciltte verilen "*İrtihâl*" haberinde İsmâil Sâdık Kemâl'in cenazesine katılan pek çok kişi zikredilmiştir. Haberin transkripsiyonu aşağıdaki gibidir:

“İrtihâl

Cenâb-ı Hayy-i lâ-yemût eyyâm-ı ‘ömr ü iclâl-i hazret-i şehriyârî bî-müzdâd yürüsün.

Merhûm Vecîhî Paşa-zâde hey’et-i a’yân ü sicill-i ahvâl komisyonu a’zâsından İsmâil Sâdık Kemâl Paşa bir müddetten berü mübtela olduğu hastalıktan rehâ-yâb olamayarak evvelki gün irtihâl-i dâr-ı bekā eylemiş ve na’ş-ı mağfîret-i nakş-ı dünki şalı günü Boyacıköyü’nde kâ’in sâhil-hânelerinden ihfalât-ı fâ’ika ile kaldırılarak maḥşûşan tehiyye itdirilmiş olan ve vapur ile Sirkeci İskelesi’ne nakl ve Ayaşofya Câmi’-i Şerîf’inde şalât-ı cenâzesi ba’de’l-edâ Şultânaḥmed civârında ihyâkerdesi olan tekyesinde vedî’a-i rahmet-i İlâhiyye kılınmıştır. Cenâzesinde Hicâz vilâyet-i celilesi vâlî-i sâbıkı devletlü el-hâc Hakkı Paşa hazretleri ve vaḳ’anüvîs semâhatlü Lütfi Efendi, ve şürâ-yı devlet-i dâhiliyye dâiresi ‘atûfetlü Hâcî ‘Âkif Efendi, hazerâtiyle maḥkeme-i istînâf re’îs-i evveli sa’âdetlü Şevki Beg, ve şürâ-yı

³¹ Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, 159.

³² Bağdatlı İsmâil Paşa, *Hediyyetü'l-Ârifîn Esmâü'l-Müellifîn ve Âsârü'l-Musannifîn*, (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1951), 1/223; Tuman, *Tuhfe-i Nâilî*, 2/863.

³³ Dikmen, *İsmâil Sâdık Kemâl ve Âsâr-ı Kemâl'i*, 1/38.

devlet-i bidāyet müdde'î-i umūmiyyesi Cemāl Beg, ve maḥkeme-i istināf a'zāsından Ḥalīl Neş'et Beg ve reji müşāviri Ḥalīl Beg ve nāfi'a mektūbecisi Cemāl Beg, ve orman u me'ādin müdür mu'āvini Ziyā Beg ve merḥūm müşārun ileyhiñ birāderi şūrā-yı devlet a'zāsından 'Aziz Beg ve a'zā-yı müşārun ileyhimden Nūreddīn Beg ve maḥkeme-i istināf a'zāsından Tevfīk Beg ve Ḥamdi Efendi ve maḥkeme-i istināf ḥuḳūḳ-ı re'îsi fazīletlü Neş'et Beg ve merḥūm müşārun ileyhiñ maḥdūmı fazīletlü Tevfīk Beg sicill-i müdür-i umūmiyyesi sa'ādetlü Ḥamdi Beg ve beşinci dā'ire müdürü Taḥsīn Efendi ve cem'iyet-i rusūmiyye a'zāsından Rāgıp Beg ve muḥācirīn komisyonu a'zāsından Şākir Efendi ve Rıf'at Beg ve şūrā-yı devlet baş mu'āvinlerinden Hācī 'Azīz Beg ve istināf-ı müd'î-i umūmī mu'āvini 'izzetlü Şefīk Beg ve Ra'ūf Beg ve ḥāriciyye Alman lisānı mütercimi merḥūm müşāru ileyhiñ hemşire-zādesi 'Aşaf Beg ve maḥkeme-i temyīz baş müdde'î-i umūmī mu'āvinlerinden diğeri hemşire-zādesi Muḥliş Beg efendiler ḥazerātiyle yāverān ḥazreti şehriyārīden kā'im-maḳām 'izzetlü Faḥreddīn Beg ve merḥūm müşārun ileyhiñ maḥdūmı şūrā-yı devlet mülāzımlarından Ra'ūf Beg ve Begoglı müstantık mu'āvini Fu'ād Beg ve 'ulemā ve meşāyiḥden merḥūm müşārun ileyhiñ sā'ir oda ve ihlāsından beg çok zevāt ḥāzır itdiler. Merḥūm müşārun ileyḥ şalābet-i dīniye aşḥābından ve ḳudemā-yı aşdıḳā-yı bendegān-ı salṭanat-ı seniyyeden münḥā bir zāt idi. Ziyā'-ı ebedisi kendüsini tanıyanlarca müstelzem ḥüzn-i firāvān oldu hemān Cenāb-ı Ḥaḳḳ ḡarīḳ baḥr-i raḥmet eyleye āmīn."³⁴

Bu haberden anlaşıldığı üzere vefat ettiği sırada İsmâil Sâdık Kemâl, Boyacıköy'de bir yalıda oturmaktadır. Naaşının da vapurla Sirkeci İskelesi'ne nakledildiği ve cenaze namazının Ayasofya Camii'nde kılındığı, daha sonra isim vermeden Sultanahmet civarında olduğu zikredilen tekkenin (kendi ihya ettiği tekke) bahçesine defnedildiği geçmektedir. Metin İsmâil Sâdık Kemâl'in Osmanlı saltanatının sadık kölelerinden olduğunu zikrederken kendisine rahmet dileyerek sonlanmaktadır. Cenazesine bürokrasiden, ilmiyeden pek çok kişi katıldığı, bu kimselerden bazılarının İsmâil Sâdık Kemâl'in akrabası ve yardımcısı olduğu anlaşılmaktadır. Bürokrasiden olanların ismi zikredilirken devletlü, atufetlü, saadetlü, semahatlü, faziletlü gibi Osmanlı'da devlet

³⁴ *Tercümân-ı Hakikat*, "İrtihâl", (12 Ağustos 1892), 4.

adamları için kullanılan hitaplar görevleriyle birlikte kullanılmıştır. Kişilerin tespit edilebildiği kadarıyla sırasıyla isimleri, metinde geçtiği şekli ve haberin yazıldığı esnada içinde buldukları görevleri aşağıdaki gibidir:

- 1- **Hacı İbrahim Hakkı Efendi (ö.1307/1889), el-Hâc Hakkı Paşa** : Hicaz valisi
- 2- **Ahmed Lütfi Efendi (ö.1324/1907), Lütfi Efendi** : Vakanüvis
- 3- **Akif Halil Paşa (ö.1327/1910), Hacı Akif Efendi**: Şûrâ-yı Devlet Dahiliye Dairesi reisi
- 4- **Şevki Bey**: İstinaf Mahkemesi ilk başkanı
- 5- **Yusuf Cemal Molla Bey, Cemal Bey**: Şûrâ-yı Devlet Bidayet Mahkemesi savcısı
- 6- **Halil Neş'et Bey**: İstinaf Mahkemesi azası
- 7- **Halil Bey**: Reji (tekeli) müşaviri
- 8- **Cemal Bey**: Bayındırlık Bakanlığı evrak işleri sorumlusu
- 9- **Ahmed Ziya Bey(ö.1341/1923), Ziya Bey**: Orman ve Madenler müdür yardımcısı
- 10- **Aziz Bey**: Şûrâ-yı Devlet azası (İsmâil Sâdık Kemâl'in kardeşi)
- 11- **Nureddin Mehmed Efendi (ö.1313/1896), Nureddin Bey**: Şûrâ-yı Devlet azası
- 12- **Mehmed Tevfik (ö.1322/1905), Tevfik Bey** : İstinaf Mahkemesi azası
- 13- **Hamdi Efendi**: İstinaf Mahkemesi azası
- 14- **Neş'et Bey(ö.1306/1889), Neş'et Bey**: İstinaf Mahkemesi hukuk başkanı
- 15- **Tevfik Bey** : İsmâil Sâdık Kemâl'in yardımcısı
- 16- **Hamdi Bey**: Sicil genel müdürü
- 17- **Tahsin Efendi**: Beşinci daire müdürü
- 18- **Ragıp Bey**: Resim ve Vergi Komisyonu azası
- 19- **Şakir Paşa (ö.1316/1899), Şakir Efendi**: Muhacirler Komisyonu azası
- 20- **Rıfat Bey**: Muhacirler Komisyonu azası
- 21- **Hacı Aziz Bey**: Şûrâ-yı Devlet baş yardımcısı
- 22- **Şefik Bey (ö.1310/1893)** : İstinaf Mahkemesi savcı yardımcısı
- 23- **Râif Mahmud Efendi (ö.1315/1898), Rauf Bey**: İstinaf Mahkemesi savcı yardımcısı
- 24- **Asaf Bey (ö.1313/1895)**: Almanca tercüman (İsmâil Sâdık Kemâl'in kız kardeşinin oğlu)
- 25- **Muhsin Bey**: Temyiz Mahkemesi baş savcı yardımcısı (İsmâil Sâdık Kemâl'in kız kardeşinin oğlu)

26-**Fahredden Bey**: Padişah yaverliğinden kaymakam

27-**Rauf Bey**: Şûrâ-yı Devlet teğmeni (İsmâil Sâdık Kemâl'in yardımcısı)

28-**Fuad Bey**: Beyoğlu sorgu hakimi yardımcısı

1.2.Eserleri

İsmâil Sâdık Kemâl Paşa'nın matbû olan tek eseri *Âsâr-ı Kemâl* olmakla birlikte eserlerinin sayısı hakkında kesin bir malumât bulunmamaktadır. Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunan eserlerin ayrıntılı tahlili eserin birinci cildini çalışan Nazım Taşan³⁵ tarafından yapılmıştır. Bu eserlerin nüshalarını da onun çalışmasında detaylı bir şekilde görebiliriz. Bu sebeple eserlerle ilgili bilgiler kısaca anlatılacak ve yalnızca mezkûr eserlerin üzerine yapılan çalışmalar verilecek, nüshaları ise tablo halinde sunulmakla iktifa edilecektir.

İsmâil Sâdık Kemâl'in ismi tam olarak bilinemeyen bazı eserleri “ebcedli manzumeler”, “dinî manzume” gibi yanlış isimlendirmelere maruz kalmıştır. Kemâl-nâme-i Dügümlü Baba'nın ikinci cildini çalışan Nergiz Önce'nin tespitine göre “Hayru'l Kasas” isimli eseri de “ebcedli manzumeler” olarak yanlış isimlendirilenlerden biridir. Eserin aslına Milli Kütüphane'de rastlamıştır.³⁶

1.2.1. Kemâl-nâme-i Dügümlü Baba

Kemâl-nâme-i Dügümlü Baba isimli yazma eserin basılmış hali mevcut olmamakla birlikte on ciltten müteşekkildir. Bu çalışmada eserin dördüncü cildinde yazarın üslubuna dair bilgi ve eserin muhtevası verilecek, transkripsiyonlu metnin tahliline gidilecek, son olarak metnin transkripsiyonu verilecektir. Birinci cilt Nazım Taşan, ikinci cilt Nergiz Önce, üçüncü cilt Şeydanur Küçük, beşinci cilt Dilara Can tarafından çalışılmıştır. Tamamlanan ciltlerde olduğu gibi halihazırda altıncı cilt Melike Şentürk, yedinci cilt Betül Söğüt, sekizinci cilt Birol Yılmaz tarafından Doç. Dr. Kenan Mermer'in danışmanlığında çalışılmaktadır.

---

³⁵ Nazım Taşan, *Kemâl-Nâme-i Dügümlü Baba Cild-i Evvel (İnceleme-Metin)*, (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017), 14-24.

³⁶ Nergiz Önce, *Kemâl-nâme-i Dügümlü Baba Cild-i Sâni (İnceleme-Metin)*, (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 6-11.

Kemâl-nâme-i Düğümlü Baba Hakkında Yazılan Makaleler:

Şeydanur Küçük, “Bir Menâkıbın Aynasından 19. yüzyıl Osmanlısında Siyasi ve Sosyal Hayat Kemal-Nâme-i Düğümlü Baba Cild-i Sâlis Örneği”, Akademik Platform İslami Araştırmalar Dergisi 6/3 (Aralık 2022), 377-398.

1.2.2. Âsâr-ı Kemâl

İsmâil Sâdık Kemâl’in matbu olan tek eseridir. Âsâr-ı Kemâl dört bölüm ve 3 ciltten oluşmaktadır. 1. cilt Şerh-i Esmâ-i İlâhî, Şerh-i Esmâ-i Nebî, Kasîde-i İtikâdiyye, Kıssa-i Enbiyâ, Mucizât-ı Nebî ve Hilye-i Nebî; 2. cilt Bin On Bir Ehâdis Şerhi; 3. cilt Kıssa-i Ashâb, Kıssa-i Evliyâ, Na’t-ı Şerifler ve sonunda İsmâil Sâdık Kemâl’in anne ve babasının terceme-i hâlleri olarak zikredilebilir.

Âsâr-ı Kemâl Hakkında Yazılan Tezler:

1. Gökçe Betül Taşkaya, Die tarihs des Vecihişazade auf den Tod des Düğümlü Baba (1283-1866-67) nach einer Handschrift der Süleymaniye Bibliothek aus dem Jahr 1294-1877-78, Viyana Üniversitesi, Master Tezi, Viyana, 2013.

2. Fatih Işıl, Edebiyatımızdaki Hadis-i Şerifler ve Âsâr-ı Kemâl’deki Bin Ehâdis Şerhi (İnceleme-Transkripsiyonlu Metin), Çukurova Üniversitesi, İslâm Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, Türk-İslâm Edebiyatı Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Hamit Dikmen, Adana, 2015.

3. Yasin Karakuş, Âsâr-ı Kemâl’deki Şerh-i Esmâ-i Hüsnâ, Esmâ-i Nebî ve Na’t-ı Enbiyâ (İnceleme- Transkripsiyonlu Metin), Çukurova Üniversitesi, İslâm Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, Türk- İslâm Edebiyatı Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Hamit Dikmen, Adana, 2015.

4. Melek Dikmen, Son Dönem Osmanlı Şuarâsından İsmail Sâdık Kemâl Paşa ve Âsâr-ı Kemâl’i (1-2), Fakülte Kitabevi, Isparta, 2016.³⁷

---

³⁷ Basılmış bir yüksek lisans tezidir.

5. Zeliha Erçen, *Âsâr-ı Kemâl'deki Şerh-i Esmâ-i Evliyâ'nın Kıssası (İnceleme-Transkripsiyonlu Metin)*, Çukurova Üniversitesi, İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, Türk-İslam Edebiyatı Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Hamit Dikmen, Adana, 2018.

Âsâr-ı Kemâl Hakkında Yazılan Makaleler:

1. Halil İbrahim Şener, “Âsâr-ı Kemâl’de Yer Alan Manzûm Esmâü'l-Hüsnâ”, Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 4 (1987), 227-240.
2. Bekir Tatlı, “İsmâil Sâdık Kemâl’in Âsâr-ı Kemâl’deki Hadisçiliği”, Dinî Araştırmalar, 18/46 (Haziran, 2015), 45-65.
3. Yasin Karakuş, “19. Yüzyıl Şâirlerinden İsmâil Sâdık Kemâl’in Âsâr-ı Kemâl’de Yer Alan Manzûm Hilyesi”, Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 18/1 (2018), 569-595.

1.2.3. Rûh-ı Kemâl

Halk arasında “Delâilü'l-Hayrât” olarak bilinen eserin manzum şerhi olduğu söylenebilir. h. 1291/m. 1874 yılında vücuda gelmiştir. Âsâr-ı Kemâl’in muhtasarı sayılabilecek niteliktedir. İçinde pek çok kaside mevcuttur.

Rûh-ı Kemâl Hakkında Yazılan Tezler:

Furkan Terzioğlu, *İsmâil Sâdık Kemâl’in Rûh-ı Kemâl Adlı Eseri (İnceleme-Metin)*, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslâm Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, Danışman: Kenan Mermer, Sakarya, 2020.

Rûh-ı Kemâl Hakkında Yazılan Makaleler:

1. Bekir Belenkuyu, *Vecîhîzâde İsmâ'il Sâdık Kemâl (Ö. 1892) ve Rûh-ı Kemâl’de Yer Alan Manzûm Esmâ-i Nebî Metni*, Asos Journal: The Journal of Academic Social Science, 5/49 (Temmuz 2017), 389-419.

2. Furkan Terzioğlu, İsmâil Sâdık Kemâl'in Delâilü'l-Hayrât Şerhi: Rûh-ı Kemâl, KÜLLİYAT Osmanlı Araştırmaları Dergisi, 10 (Nisan 2020), 57-77.

1.2.4. Tefsîr-i Âyât-ı Kur'ân

İsmâil Sâdık Kemâl'in manzum olarak üç cilt halinde kaleme aldığı bu eser, İsmâil Sâdık Kemâl tarafından içerisinde Tefsîr-i Kemal olarak isimlendirilmiştir. Eserde 114 surenin tamamının tefsirine yer verilmiştir.

Tefsîr-i Âyât-ı Kur'ân Hakkında Yazılan Tezler:

Rıdvan Çetin, İsmâil Sâdık Kemâl Paşa'nın Tefsîr-i Kemal'i (İnceleme-Metin-Dizin), Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslâm Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, Danışman: Zülfikar Güngör, Ankara, 2021.

Tefsîr-i Âyât-ı Kur'ân Hakkında Yazılan Makaleler:

Rıdvan Çetin, İsmâil Sâdık Kemâl Paşa'nın Manzum Tefsîr-i Kemal'i, Turkish Studies - Religion, 17/4 (Aralık 2022), 359-377.

1.2.5. Zıkr-i Ashâb-ı Küllî Dügümlü-i Kemâl

Eser, Kemâl-nâme-i Dügümlü Baba'dan sonra en uzun ikinci eserdir zira 9 ciltten müteşekkildir. İbnü'l-Esir'in "Üsdü'l-Gâbe fî Ma'rifeti's-Sahâbe" eserinden esinlenen eserde din büyüklerinin halleri anlatılmaktadır.

1.2.6. Şerh-i Delâ'il-i Keşf-i Dügümlü Baba

Eser, Delâilü'l Hayrât'ın manzum tercümesi niteliğindedir.

1.2.7. Şerh-i Nutk-ı Çehâr-yâr-ı Güzîn

Dört halifenin rivayetlerinin anlatıldığı bir eserdir.

1.2.8. Tefeyyüz

Üç ciltten oluşan eser, Muhammed Bahaüddin Buhârî'ye ait olan *Evrâd-ı Bahâiyye* isimli eserin manzûm tercümesidir. Nakşibendî tarikatine ait zikir ve virdler barındırmaktadır.

1.2.9. Terceme-i Fıkhu'l-Ekber

Her mısrası ebcedli yazılan eser, İmâm-ı Azam Ebû Hanife'nin Fıkhu'l-Ekber isimli eserinin manzûm tercümesidir. 9 varak, 18 sayfadır.

1.2.10. Şiir Mecmuaları

İki adettir; şiirlerinin cem edilmiş halidir.

1.2.11. Hayrû'l-Kasas

İçerisinde kasideler ve Hz. Peygamber'in mucizelerini barındırmaktadır.

1.2.12. Diğer Eserleri

İsmâil Sâdık Kemal'e ait eserlerden biri de Ahmed Ziyâüddin Gümüşhânevî'nin Mecmû'atü'l-Ahzâb isimli eserin manzûm tercümesi olan *Müflihîn-i Hazîne*'dir. *Sâdıkü'l-Makâl Mecma'u'l-Kemâl* isimli başka bir eseri de olmakla birlikte bu eserle ilgili bir yüksek lisans tezi bulunmaktadır:

Fatih Samet Okumuş, İsmâil Sâdık Kemâl Vecîhî Paşazâde (ö. 1310/1893)'nin İhlâs Sûresi Tefsiri ve Üzerine Yapılan Şerh: Tahkik-İnceleme, Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Ahmet Faruk Güney, Kırklareli 2019.

Eser İsmi	Kütüphane	Bölüm	Numara	Özellikler
Kemâl-nâme-i Dügümlü Baba	Ankara Milli Kütüphane		06 Hk 157 (1-4)	540 y. 11.cilt Vakıf t. 1299 müellif hattı
	Süleymaniye Yazma Eserler	Pertevniyal	699	1.cilt
			634	11.cilt
	Süleymaniye Yazma Eserler	Süleymaniye	564 (1-10) 564 M1-M2	1 ve 2. Cilt intinsah edilmiş, müstensihsiz
	Süleymaniye Yazma Eserler	Yazma Bağışlar	1986-1	1.cilt
			1986-2	2.cilt
Süleymaniye Yazma Eserler	İbrahim Efendi	428	1.cildin bir kısmı	
Âsâr-ı Kemâl	Beyazıt Devlet Kütüphanesi	Veliyyüddin Efendi	3514	Vakıf t. 1284 437 s.
	Süleymaniye Yazma Eserler	Dügümlü Baba	66	366 vr.
			67	377 vr.
			634	177vr.
	Süleymaniye Yazma Eserler	Hacı Mahmud Efendi	4314	4314: 81 s.
			4507	vakıf t. 1284, 258s.
	Süleymaniye Yazma Eserler	İbrahim Efendi	175	vakıf t. 1284, 502 s.
	Süleymaniye Yazma Eserler	Laleli	3766	matbu: Şeyh Vefa Matbaası. vakıf t. 1284, 502 s.
Süleymaniye Yazma Eserler	Pertevniyal	1050	matbu y.y, t.y, vakıf t. 1284, 114 s.v	
Süleymaniye Yazma Eserler	Süleymaniye	746	Matbu y.y, t.y, vakıf t. 1284, 510 s.	
Rûh-ı Kemâl	İBB Atatürk Kitaplığı	Osman Ergin Türkçe Yazmalar Kataloğu	284	16 st, 78 vr, istinsah t. 1217/1802, vakıf t.1291.
	Süleymaniye Yazma Eserler	Süleymaniye	620	115 s. vakıf t. 1291.
			621	18 st, 75 vr, vakıf t. 1291.
		623	198 vr.	
Tefsir-i Âyât-ı Kur'ân	Süleymaniye Yazma Eserler	Süleymaniye	636	1.cilt, 226 s., müellif hattı, vakıf t. 1296.
			637	2.cilt,107 vr, müellif hattı, vakıf t. 1296.
			623	3.cilt,139vr., müellif hattı, vakıf t. 1296.
	Milli Kütüphane	Ankara Adnan Ötügen İl Halk Kütüphanesi	06 Hk 159	6 cilt, 753 vr., müellif hattı, vakıf t. 1294/1876.

Şerh-i Delâ'il-i Keşf-i Dügümlü Baba	Milli Kütüphane	Ankara Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi	06 Hk 153	138 vr., müellif hattı, telif t. 1297/1881.
	Süleymaniye Yazma Eserler	Dügümlü Baba	622	274 s., müellif hattı.
Şerh-i Nutk-ı Çehâr-yâr-ı Güzîn	Milli Kütüphane	Ankara Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi	06 Hk 155	58 vr., istinsah t. 1307/1888.
	Süleymaniye Yazma Eserler	Dügümlü Baba	626	176 vr., müellif hattı, vakıf t. 1307.
Tefeyyüz	Süleymaniye Yazma Eserler	Dügümlü Baba	626	1.cilt, 176 vr., müellif hattı, vakıf t.1307.
			624	2.cilt, 168 vr., müellif hattı, vakıf t.1300.
			625	3.cilt, 29 vr., müellif hattı, vakıf t.1301.
Terceme-i Fıkhu'l-Ekber	Milli Kütüphane	Ankara Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi	06 Hk 158/2	9 vr., müellif hattı, telif t. 1307/1891.
	Süleymaniye Yazma Eserler	Dügümlü Baba	642	18 s., müellif hattı.
Zıkr-i Ashâb-ı Külli-i Dügümlü Baba	Milli Kütüphane	Ankara Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi	06 Hk 158/1 (1-9)	1476 vr., müellif hattı, telif t. 1301/1885.
	Süleymaniye Yazma Eserler	Dügümlü Baba	635	1.cilt, 171 vr., müellif hattı, vakıf t. 1301.
			632	2.cilt, 182 vr., müellif hattı, vakıf t. 1302.
			639	3.cilt, 147 vr., müellif hattı, vakıf t. 1303.
			630	4.cilt, 182 vr., müellif hattı, vakıf t. 1301.
			640	5.cilt, 193 vr., müellif hattı, vakıf t. 1304.
			633	6.cilt, 189 vr., müellif hattı, vakıf t.?
			641	7.cilt, 172 vr., müellif hattı, vakıf t. 1305.
			631	8.cilt, 181 vr., müellif hattı, vakıf t. 1306.
			642	9.cilt, 124 vr., müellif hattı, vakıf t. 1306.
Şiir Mecmuaları	Süleymaniye Yazma Eserler	Dügümlü Baba	447	42 vr., müellif hattı, vakıf t. 1284.
			448	34 vr., müellif hattı, vakıf t. 1291.

Sâdık'ı-Makâl Mecma'ı-Kemâl	Süleymaniye Yazma Eserler	Düğümlü Baba	16	56-63 vr., Arapça.
Müflih'in-i Hazîne /Mecmû'atü'l- Ahzâb	Süleymaniye Yazma Eserler	Düğümlü Baba	628	367-776 vr.

Tablo 1: İsmâil Sâdık Kemâl Paşa'nın Eserleri ve Eserlerin Bulunduğu Kütüphaneler

Kaynak: Taşan, *Kemâl-nâme-i Düğümlü Baba Cild-i Evvel (İnceleme-Metin)*, 14-24.

2. BÖLÜM: KEMÂL-NÂME-İ DÜĞÜMLÜ BABA CİLD-İ RÂBİ‘

2.1. Eserin Şekil Özellikleri

2.1.1. Nazım Şekilleri

İsmâil Sâdık Kemâl, Kemâl-nâme-i Düğümlü Baba’da nazım şekli olarak çoğunlukla kaside, kıt’a ve kıt’a-i kebîre kullanmayı tercih etmiştir. Dördüncü cilt, 32 kaside, 76 kıt’a, 5 kıt’a-i kebîreden müteşekkil olup bu sayıya der-kenârlarda bulunan bir kasîde ve bir kıt’a da dahildir.

Eserde en fazla kullanılan nazım şekli kıt’adır. Kıt’anın sözlük anlamı “parça”dır. xa xa xa nazım şekline sahip oluşu açısından gazele benzese de aralarındaki fark, kıt’alarda matla’ ve mahlas beyitinin bulunmamasıdır. Aynı zamanda kıt’alar tasavvufî, felsefî pek çok konuda kaleme alınabilir.³⁸ Kıt’a ve kıt’a-i kebîreler arasında ise yalnızca beyit sayısı itibarıyla farklılık bulunmaktadır. Bu konuda çeşitli görüşler bulunmakla birlikte uyumluluk açısından beyit sayısı 12’den fazla olanlar bu çalışmada kıt’a-i kebîre olarak tanımlanmış ve kısaltmalarda bu kabul çerçevesinde hareket edilmiştir.

Kasîdelerin biri son kasîde olan silsile-nâme, diğerleri na’tlerden oluşmaktadır. Na’tlerin 28’i sahabilere, diğerleri Üveys el-Karanî, İmâm-ı A‘zam ve Şâh-ı Nakşîbend’e adanmıştır. Son kaside ise Düğümlü Baba’nın tarikat aidiyetini belgeleyen Silsile-nâme-i Tarikat-ı ‘Aliyye-i Sa‘diyye’yi içermektedir. Bu silsilede kişilere her beyitte övgüler sunulmuş, diğer kasidelerle birlikte hepsi bir veya iki girizgah beytinden sonra konunun dile getirildiği bölüm olan Maksûd-Medhiye bölümüyle başlamaktadır. Bu bölümde adalet, lütuf, kerem, kahramanlık, cömertlik, re‘y, ihsan konularından bahsedilebilir.³⁹ İsmâil Sâdık Kemâl de tarihî gerçeklikler vesilesiyle bu konuların neredeyse hepsine değinmiştir. Bu kasideler çok uzun olmadığı için⁴⁰ tekdüzeliği ortadan kaldırmaya yarayan tegazzüle yer vermemiştir. Daha sonra gelen, müellifin kendini övdüğü veya verdiği fahriye bölümünü de barındırmayıp medhiyeden sonra dua bölümüne geçmekte, duadan sonra kendi mahlasını kullandığı taç beyte yer vermektedir.

³⁸ Haluk İpekten, *Eski Türk Edebiyatında Nazım Şekilleri ve Aruz*, (İstanbul: Dergâh yay., 2016), s.54.

³⁹ Yaşar Aydemir, “Türk Edebiyatında Kaside”, *Bilig Dergisi*, 22 (Yaz, 2002), 154.

⁴⁰ En uzununu 70 beyittir. KAS.4.

2.1.2. Vezin

Eserde bulunan eşarın tamamı aruz vezniyle yazılmıştır. Aruz veznine oldukça vakıf ve bu konuda oldukça usta olan İsmâil Sâdık Kemal'in, eserinde pek az vezin kusuru vardır. Dikkat çeken unsur, eserde yaygın olarak kullanılan veznin dışındaki vezinlerin yalnızca müellifin Âsâr-ı Kemâl isimli eserinden aldığı na'tler arasında bulunmasıdır. Çalışmamızın transkripsiyonlu metin kısmında, zikredilen durum gözetilerek vezin değişmediği sürece tekrar belirtilmemiştir.

Vezin	Bahir	Sayı
Fe'ilâtün (Fâ'ilâtün) Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün (Fa'lün)	Remel	84
Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	Remel	11
Mefâ'ilün Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilün (Fa'lün)	Müctes	9
Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün	Hezec	4

Tablo 2: Vezinlerin Sayılarına Göre Tasnîfi

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

2.1.3. Dil ve Üslup

Üslûbun ilmî ve sanatsal tabanı belâğattir.⁴¹ Belağat bir sözün fazlalıklarından arındırılarak, müellifin istediği ölçüde okurun zihninde oluşmasını sağlarken, bir yandan da o sözün öylesine bir ifadeyle değil güzel söylenmesi esasına istina eder. Sözün belîğ olması için ön şart fasîh söylenmesi yani fesâhattir. Belâğat mana ile ilgiliyken fesâhat sözün açık ve hatasız söylenmesidir. Müellif bir manayı hangi sanatla ortaya koymak isterse istesin, o sözü olabildiğince kurallı ve açık ortaya koymalıdır.

Belâgat ilmi; me'ânî, beyân ve bedî' olmak üzere üçe ayrılır. İlm-i Me'ânî, mana kelimesinin çoğulu olmakla birlikte sözü düzgün ve kurallarına uygun bir şekilde anlatmayı amaçlar. Yani sözü dinleyen veya okuyan kimse fehmetmekte zorlanmaz. Dilbilgisi noktasında ilk adım atıldıktan sonra devreye beyân ilmi girer. İlm-i Beyân, düzgün kurulan cümlenin net bir söylemden uzaklaşarak çeşitli mecazî yollarla farklı bir boyuta taşınmasıdır. Yani söylenen sözü beyan etme çeşitlilikleriyle zenginleştirmektir. Me'ânî ve beyân zemini oturduktan sonra sıra sözü güzelleştirmeye gelmiştir. İlm-i Bedî'

⁴¹ Kenan Mermer, *Klasik Şerh Geleneğinde Üslup, Kasîde-i Bürde Örneği*, (İstanbul: İz Yayıncılık, 2020), 34.

bu noktada devreye girmektedir. Dolayısıyla lafızlarla ilgili sanatlar bu ilmin kapsamı dâhilindedir. Beyân ilminin konusu olan sanatlar dışında kalanlar, Bedî‘ ilmi yani sözü daha güzel hale getirmek içindir.

İsmâil Sâdık Kemâl’de dilin kabiliyeti eserin doğasına bağlı olarak belli bir vasatta görülmekle birlikte, eserin manzum oluşu ve anlatının genel itibarıyla şifahi olarak taşındığı günlük hayata bağlı olması sebebiyle cümle içerisindeki kelime diziminde çoğunlukla devrik bir yapı kullanması kaçınılmaz olmuştur. Me‘âni, Beyân ve Bedî‘ yönünden bir yorum getirmek gerekirse İsmâil Sâdık Kemâl’in eserinde pek çok söz sanatı kullanılmıştır. Eserin değerini bu vechelerden inceleyecek olursak az sayıda kusura rastlanmakla birlikte bir şeyi dolaylımsız anlatmaya bağlı olması bakımından fasîh ve belli bir vasatta belîğ olduğu sonucuna ulaşmak mümkündür.

Eserde kullanılan tüm nazım şekilleri incelendiğinde sade bir üsluba sahip olduğu görülse de, kasîdelerde bu sade üslup yer yer terkedilmiş ve anlatım yahut kullanılan üslup sanatsal bazı hamlelerle bir miktar yoğunlaştırılmıştır. Bunun sebebi kasîdeler ve kıt’alar arasında müellifin anlatmak istedikleri bakımından farklılık olmasıdır. Kasîdeleri oluşturan na’tler İslâm tarihinden pek çok bilgi ve teferruat barındırmakta, aynı zamanda bahsedilen kimseyi olabildiğince övme gayesine bağlı olması bakımından amaçsal bir yapı içermektedir. Eserin ana konusu olan kıt’alardaki temel gaye tabiatıyla Dügümlü Baba’nın kerâmetlerini birebir aktarmaktır. Eserde Arapça, Farsça kökenli pek çok kelime ve terkibe rastlanmakla birlikte, ayet ve hadis iktibaslarında bizzat aktarımın orijinal dili yani Arapça kullanılmıştır. Eserin zahriyye kısmında bulunan dua da Arapça kaleme alınmıştır. Tüm bunların yanında yazıldığı döneme ait olan piyango⁴², banliyo, telgraf, mıknaş gibi daha güncel kelimelere de rastlanmaktadır.

Eserde fesahat açısından dikkat edilmesi gereken husus; lafız, mana, vezin ve kafiyedir.⁴³ Eserde yukarıda bahsi geçtiği üzere pek çok söz sanatı, aynı zamanda atasözü ve deyim kullanılmış olup eserin dili anlatım bakımından zenginleştirilmiştir. Bunlar dikkate şâyân olduğundan ayrı birer başlık altında incelemek uygun görülmüştür.

---

⁴² K.4.

⁴³ Mermer, *Klasik Şerh Geleneğinde Üslup*, 42.

2.1.3.1. Edebî Sanatlar

Söz sanatları temel anlamda ilm-i beyân ve ilm-i bedî‘ şeklinde ayrılırken edebî kitaplarda geçmişten bu yana çeşitli ayrımlara tabi tutulmuştur. Bu ayrımların bir kısmı Numan Külekçi tarafından zikredilmektedir.⁴⁴ Kendisi kitabında; mecâzlar, manâ ile ilgili sanatlar, lafızla ilgili sanatlar, harf ve yazıya bağlı hünerler şeklinde bir ayrıma gitmiştir. Cem Dilçin tarafından ise söz sanatları; mecazlar, anlamla ilgili sanatlar ve sözle ilgili sanatlar olmak üzere üçe ayrılmıştır.⁴⁵ Bu ayrımda mecazlar altındaki sanatlar İlm-i Beyân, anlamla ve sözle ilgili sanatlar ise İlm-i Bedî‘ kapsamı altındadır. Prof. Dr. Yekta Saraç ise; anlam sanatları, ses ve kelime tekrarına dayalı söz sanatları ve müşterek malzemeyi kullanmaya dayalı sanatlar şeklinde bir ayrıma gitmiştir.⁴⁶

Edebî sanatların hangilerinin beyân, hangilerinin bedî kapsamında değerlendirileceğinin de keskin bir çizgiyle ayrıldığı söylenemez. Doç. Dr. Kenan Mermer tarafından ilimlerin sınırlarının birbirine açık olduğu zikredilir. Bu bağlamda İbnü’l-Mu‘tez’in Bedî’ ilimleriyle alakalı yazmış olduğu kitapta isti’âre ile başlangıç yaptığını örnek göstermektedir.⁴⁷ Oysa ki mecazların genel ayrımda beyân ilminde zikredildiği görülmüştür. Mecâzî ve istiârî anlatım biçimlerini haysiyet itibarıyla beyân, ses yönünden tezyîn etmek itibarıyla bedî’ kapsamında değerlendirir. Yine başka bir deyişle tahkîm unsuru olarak beyân ilminden, tahsîn unsuru olarak bedî ilminden söz etmektedir. Fakat beyân ilminin sadece anlamı güçlendirmeyi sağlamayıp aynı zamanda sözü güzelleştirmeye de yaradığı yadsınamaz bir gerçektir. Bu bağlamda iki ilmin de sözü güzelleştirmek, sözün ötesinde başka bir şey ifade etmeye çalışmak ve manayı derinleştirmek gibi ortak özelliklerinin olduğu aşikardır.

Burada İlm-i Beyân ve İlm-i Bedî‘ ayrımına gidilecek olup Kenan Mermer, Numan Külekçi, Cem Dilçin ve Yekta Saraç’ın tanım ve sınıflandırmaları dikkate alınarak eserde bulunan sanatlara yer verilecektir.

⁴⁴ Numan Külekçi, *Açıklamalar ve Örneklerle Edebî Sanatlar*, (Ankara: Akçağ Yayınları, 2022), 16.

⁴⁵ Cem Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, (Ankara: Türk Dil Kurumu, 2016), 405-501.

⁴⁶ Yekta Saraç, *Eski Türk Edebiyatına Giriş: Söz Sanatları*, ed. Abdülkadir Gürer, (Eskişehir, Anadolu Üniversitesi yay., 2013), 2-89.

⁴⁷ Mermer, *Klasik Şerh Geleneğinde Üslup*, 64; Ebu’l-Abbâs Abdillâh ibni’l-Mu‘tez, *Kitâbü’l-Bedî’*, Şerâhahû ve hakkakahû: İrfân Mutarracî, (Beyrut: Müessesetü’l-Kütübi’s-Sekâfiyye, 1433), 15.

2.1.3.1.1. İlm-i Beyân

Beyân ilmi, sözle anlam arasındaki ilişki ve bu ilişkiden doğan ifade şekilleri olarak tanımlanabilir. Bir maksadı değişik yollardan ifade etmeye yarayan söz sanatlarını içermektedir. Dil hassasiyeti ve edebî zevke bağlı olarak zihinde kastolunan asıl manayı zikretmek beyân ilmi kapsamı dahilindedir. Lafzın delâlet ettiği mananın bir akla ilk gelen vechesi, bir de dolaylı olarak anlaşılan vechesi bulunmaktadır. Bu iki ayrım *ibârenin delâleti* ve *işâretin delâleti* olarak isimlendirilir. Fıkıh alimleri bunlara ek olarak ortak noktaları sebebiyle bir hükmün diğerine uygulanmasını *nassın delâleti*, sözün doğru anlaşılması için yapılan eklemeleri ise *iktizânın delâleti* olarak isimlendirmiştir. Bu sınıflandırmanın dışında bir de mantık ilminin sınıflandırması mevcuttur ki; burada aklî, tabî'î ve vaz'î delâletten söz edilir. *Aklî delâlet* gösteren ve gösterilen arasında zorunlu alakalarla doğrudan ulaşılan bilgi, *tabî'î delâlet* psikolojik, fizyolojik, biyolojik ilgilerle bir şeye bakarak diğer şey hakkında bilgi edinmek, *vaz'î delâlet* ise örf-kültür sebebiyle gösterilen hakkında bilgiye ulaşmaktır. Beyân ilmi bu sınıflandırmaları genişleterek kendisine bir yer edinmiştir. Câhız'ın yaklaşım biçimini örnek gösteren Mermer, kelâmın mantıksal bir dizilime ihtiyaç duyduğu kadar berraklık, şıklık ve tatlı söyleyişe de ihtiyaç duyduğunu belirtmektedir.⁴⁸ Bu bağlamda beyân ilmi tek bir manayı mecâz, kinâye, istiâre gibi farklı yollarla belirtmenin usûlüdür.

2.1.3.1.1.1. Teşbih⁴⁹

Teşbih, günlük hayatta da kullanılan doğal bir anlatım yoludur. Etkileyici ve doğru benzetmeler ise sanat değeri taşır. Mecazla ilişkili değildir çünkü sözcükler gerçek anlamında kullanılır. Aralarında bir veya birden fazla benzerlik bulunan iki şeyin nitelikçe güçsüz olanını daha güçlü olana benzetmektir. *Müşebbeh* (benzeyen), *müşebbehün bih* (kendisine benzetilen), *vech-i şebeh* (benzetme yönü) ve *edat-ı teşbih* (benzetme edatı) kullanılarak oluşturulan bir sanattır. Bunlardan herhangi biri veya ikisi eksik olarak teşbih yapılabilir. Bu bağlamda teşbih pek çok türe ayrılmaktadır. Eğer teşbih öğelerinin tamamı kullanılırsa *teşbih-i mufassal* (ayrıntılı benzetme), benzetme yönü

⁴⁸ Mermer, *Klasik Şerh Geleneğinde Üslup*, 49; Ebû Osmân Ömer b. Bahri'l-Câhız, *el-Beyân ve't-Tebyîn*, thk. Abdüsselâm Hârûn, el-Cüz'ü'l-Evvel, (Kâhire: Mektebetü İbni Sînâ), 30.

⁴⁹ Külekçi, *Açıklamalar ve Örneklerle Edebî Sanatlar*, 32; Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, 405; Saraç, *Eski Türk Edebiyatına Giriş: Söz Sanatları*, 16.

söylenmemişse *teşbîh-i mücmel – teşbîh-i mûcez*, benzetme edatı bulunmuyorsa *teşbih-i müekked – teşbih-i belîğ (pekiştirilmiş benzetme)* olarak isimlendirilir. Yine farklı şekillerde benzeyen ve benzetilenin tek ve çok olmasına göre, benzetme yönü bakımından benzeyen veya benzetilenin üstünlük derecesine göre, benzetme yönünün özelliklerine göre (*tahkîkî, tehekkümî, temsîlî, sade, amiyâne, edîbâne, teşâbüh*) detaylı ayrımlara tabi tutulmuştur.

Metinde yer alan bir beyitte; ilk mısırda “*hacer-i esved*” benzetilen, “*renk*” benzetme yönü, “*midâd-ı kalemim*” benzeyen, “*hem*” ise benzetme edatıdır. Bu benzetme türü teşbih-i mufassala örnek olarak verilebilir. Burada müellif kaleminin mürekkebinin *hacer-i esved*le aynı renk olduğunu vurgulamaktadır. Daha sonra ilk mısranın tümü benzeyen olarak kullanılmış, benzetme edatı “*gibi*”, benzetilen “*ihrâm*”, benzetme yönü ise “*Tâ’if ve Irak’ın yüz sürmesi*” olarak belirtilebilir. Müellif burada *hacer-i esved*le anı renk olan kaleminin mürekkebinin ihrama benzetmekte, *Tâ’if* veya *Irak* farketmeksizin ihramın *haceri esvede yüz sürmesi* gibi kaleminin de bu bölgeleri anlattığını, zikrettiğini ifade etmektedir:

Hacer-i esvede hem-reng midâd-ı kalemim

Yüz sürer Tâ’if u ‘Irâk daği ihrâm-âsâ⁵⁰

Yine teşbîh-i mufassala dair başka bir örnekte, ilk mısırda “*nefs*” benzeyen, “*esîr*” benzetilen, “*kayd*” benzetme yönü, “*mânend*” benzetme edatı olarak kullanılmıştır. Müellif burada kendi nefsinin prangaya vurulması yönünden esirlere benzetmektedir. Azâd edildiğinde feyz ile mutlu olacağını belirtmiştir:

Kayd-ı nefsi ile mânend-i esîr oldı Kemâl

O da âzâd olarak feyz ile olsun hândân⁵¹

Başka bir beyitte kişinin kibriden dolayı kalbindeki kibri kömüre benzeterek parlaklığının kül gibi yok olduğundan söz etmektedir. Burada ilk mısırda benzeyen “*kibir*”, benzetilen “*kömür*”, benzetme yönü “*kararup*”, benzetme edatı da “*âsâ*” olarak

---

⁵⁰ K.B.1/14.

⁵¹ KAS.9/9.

zikredilebilir. Beytin genelinde ise yine “*kibir*” benzeyen, “*kül*” benzetilen, “*gibi*” benzetme edatı, “*parlaklığı olur mefkûd*” benzetme yönü olarak kullanılmıştır. Bu açıdan yine teşbîh-i mufassala örnektir :

Kömür-āsā kararup kibri kürek virdi kim
*Kül gibi didin pârlaklığı olur mefkûd*⁵²

Aşağıdaki beyitte ise müellif; kalbinin arısının, feyzin ürününü vererek semereli olmasını dilerken kalbini bal vermek yönünden arıya benzetmiştir. Dolayısıyla benzeyen “*kalb-i Kemâl*”, benzetilen “*nahl*” yani arı, benzeme yönü “*müsmir*” olarak zikredilebilir. Benzetme edatı bulunmadığı için teşbîh-i müekkede güzel bir örnektir:

Hemîşe *müsmir-i feyz* ola *nahl-i kalb-i Kemâl*
Kemâle irdirerek luğ ü feyz-i âl-i ‘abâ⁵³

2.1.3.1.1.2. İstiâre⁵⁴

Teşbihe dayanmakla birlikte, sözün gerçek anlamı dışında kullanılması, sözcüğün kendi anlamında kullanılmasının olanaksız oluşu, benzetme amacının bulunması yönlerinden farklılık göstermektedirler. Belâğat açısından teşbihten daha üstün kabul edilir. İki varlığı anlam bakımından aynı olarak ifade ettiği için içerisinde mübalağa barındırır. İstiâre sanatı yalnızca *müşebbeh* (benzeyen) ve *müşebbehün bihe* (benzetilen) yer vermekle birlikte lafzın tek veya çok oluşuna göre müfred ve mürekkeb isti’âre olarak ikili bir ayrıma tabidir. Müfred isti’âreler de kendi içerisinde ikiye ayrılmaktadır. Eğer benzeyen bulunmuyorsa *istiâre-i tasrîh-musarraha* (açık istiâre), benzetilen bulunmuyorsa *istiâre-i mekniyye* (kapalı istiâre) olarak isimlendirilir. Mekkî isti’ârenin bir alt dalı olarak, benzetilen soyut bir kavramsa *isti’âre-i tahyîliyye* (hayâlî isti’âre)den de söz etmek mümkündür. Açık istiâre kendi içerisinde üçlü bir sınıflandırmaya tâbidir. Eğer taraflara ait münâsib bir şey söylenmemişse *mutlak açık istiâre*, benzetilene ait bir özellik söylenmişse *mücerred açık istiâre*, kendisine benzetilene âit bir özellik söylenmişse

⁵² K.35/5.

⁵³ KAS.11/21.

⁵⁴ Külekçi, *Açıklamalar ve Örneklerle Edebî Sanatlar*, 54; Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, 412; Saraç, *Eski Türk Edebiyatına Giriş: Söz Sanatları*, 24.

müreşşah açık istiâre olarak isimlendirilir. İkinci olarak eğer bir isti'âreyi diğer bir isti'âre takip ediyorsa *mürekkab (temsîlî isti'âre)* olarak isimlendirilir. İstiâre benzetme yönünün açık veya kapalı olması yönünden de ikiye ayrılmaktadır. Benzetme yönü açık olan *istiâre-i mübtezele/âmiyye*, benzetme yönü kapalı olan *istiâre-i garîbe/hâsiyye* olarak isimlendirilir. Başka bir ayırım da benzetme yönünün taraflarda olup olmayışına dairedir. Eğer benzeyen ve benzetilende benzeme yönüne dair bir özellik bulunmuyorsa *istiâre-i sâzice*, bulunuyorsa *istiâre-i muvaşşaha* olarak isimlendirilir.

İsmâil Sâdık Kemâl aşağıdaki beyitte gözyaşlarını yağmura benzetmektedir. Burada “*sirişk-i Kemâl*” benzeyen olmakla birlikte benzetilene yer verilmediği için istiâre-i mekniyye örnek olarak zikredilebilir. Burada örnek benzeme yönüne dair akma özelliği, benzeyen ve benzetilende bulunduğu için istiâre-i muvaşşaha kategorisinde zikredilebilir. Yine benzetme yönünün açık olması açısından da istiâre-i mübtezele/âmiyye kategorisindedir:

Semâ-yı dîdeden akmağdadır *sirişk-i Kemâl*

Qabûl eyleye Mevlâ bi-ḥaqq-ı âl-i ‘abâ⁵⁵

Diğer bir örnekte benzeyen bulunmamakla birlikte benzetilen “*cüllâb-ı şerîf*” ifadesidir. Burada Abdullah b. Abbas’ın doğumunda Hz. Peygamber’in ağzının suyu hakkında gül suyu ifadesini kullanarak ağzından alıp onun ağzına sürmesi rivayetine yer vermiştir. Beyitte benzeyen bulunmamakta ve dolayısıyla istiâre-i musahharaya, benzeyen ve benzetilene dair bir özellik bulunmaması sebebiyle mutlak açık istiâreye örnek teşkil etmektedir. Örnek, benzetme yönü kapalı olduğu için, sadece hadis ilminde bilgi sahibi olanların konuyu anlayabilmesi sebebiyle istiâre-i garîbe/hâsiyye kategorisinde, benzetilen veya benzeyende benzeme yönüne dair bir özellik bulunmadığı için de istiâre-i sâzice kategorisinde zikredilebilir. Bu durumu açıklamak gerekirse, normal şartlarda ağız ve ağız suyunda gül suyuna dair bir özellik bulunmamaktadır. Örnekte bir hadise vurgu olması sebebiyle telmih sanatını da barındırmaktadır:

---

⁵⁵ KAS.12/44.

Mevlidinde fem-i zî-şân-ı Resûlu'llâh'dan
Dehen-i pâkine cüllâb-ı şerîf oldu 'atâ⁵⁶

2.1.3.1.1.3. Mecâz-ı Mürsel⁵⁷

Günlük dilde farkına varmadan kullandığımız pek çok ifade mecâz-ı mürseldir. Mutlak anlamda mecazdan mecâz-ı mürsel anlaşılır. Öyleyse kelimenin gerçek anlamı dışında bir anlam kastedilmeli, gerçek anlam ile mecâzî anlam arasında benzerlik dışında bir ilgi olmalı, gerçek anlamın anlaşılmasına bir engel bulunmalıdır. Mecâz-ı mürsel pek çok alakayla kurulabilmektedir. Bu alâkalar Mermer'de şu şekilde özetlenmiştir: “*Âliyyet/Alet olma alakası*(=Lügât için dil demek); *Mazhariyyet/Mecâzın zemini olma* (=“Elleri kurusun!” ifadesinde el ile gücün kastedilmesi, tekel); *Cüziyyet-Külliyet/Parça-Bütün İlişkisi* (=Ellerini kirletmek tabiriyle gücün şer lehine bükülmesinin kastolunması); *Hâl-Mahal İlişkisi/Hulûl* (=“Ateşi yak!” diyerek ocağı kastetmek); *Sebebiyyet* (=Hakîki ve mecâzi manaların birinin, diğerine sebep teşkil etmesi); *Umûm-Husûs İlişkisi* (=Hayvan deyip hususî bir cins hayvanı kastetmek); *Evveliyyet* (=Bir şeyi sonradan alacağı isimle ifade etmek); *Zikr-i müsebbib-Îrâde-i sebep* (=Sebep olanı, fâili ifâde edip; sebebi, olguyu kastetmek).” Eserde pek çok mecazî ifadeye rastlamak mümkündür. Örneğin şu beyitte umûm-husûs ilişkisiyle kurulan “*otuz kırka çıktı*” ifadesi maddî değeri, “*altmış toktuz içindeki*” ifadesi de yıl ifade etmektedir:

Şoñra *altmış toktuz içindeki* harp itdi zuhûr
Danesi oldu *otuz kırka* da çıkmaqla vefîr⁵⁸

Bu beyitteki “*tutduğu rāh*” ifadesinde yani yol tutmak deyiminde mazhariyyet ilişkisiyle mecâz-ı mürsel bulunmaktadır.

Yine ol naql u beyān eyledi bu vech-ile kim
Zāhiren söylenemezdi biriniñ *tutduğu rāh*⁵⁹

⁵⁶ KAS.13/5.

⁵⁷ Külekçi, *Açıklamalar ve Örneklerle Edebî Sanatlar*, 21; Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, 415; Saraç, *Eski Türk Edebiyatına Giriş: Söz Sanatları*, 14.

⁵⁸ K.5/8.

⁵⁹ K.11/1.

2.1.3.1.1.4. Kinâye⁶⁰

Sözlük anlamı gizlemek olan kinaye, bir sözü temel anlamı dışında kullanmayı ifade eder. Burada her zaman mecazi bir söylem aranmaz. İnsanı gerçek anlamdan o anlamın oluşturduğu yeni bir hükme götürür. Nitelenen varlık, sıfat veya nispet şeklinde karşımıza çıkabilir. *Meknî anh* yani kinayenin delalet ettiği mana ve *meknî bih* yani kinayenin lafzı olarak iki ögesi bulunmaktadır. Çeşitleri *övücü, ayıplayıcı, çirkini güzel gösteren, çok vasıtalı, az vasıtalı, vasıtası yani gizliliği az* olarak zikredilir. Aynı zamanda kasd yönünden *müfred, mürekkeb, gizli, açık, nisbet vasıtasıyla yapılan kinayeler* olarak ayırma tabi tutulur. Müellif “*rıhlet etmek*” yani yolculuk etmek fiilini dinî literatürde ve Türk-İslâm edebiyatında sıkça rastlanan bir kullanım olarak kişinin ölmesi manasında kullanmıştır. Buradan hem gerçek anlam hem de mecaz anlam çıkarılabilir fakat asıl kastedilen mecaz anlamdır. Buradaki kinaye çeşit itibarıyla az vasıtalı, kasd itibarıyla açık olarak sınıflandırılabilir:

İdicek rıhleti yanînda oqunmaz Qur’ân
Buyurup oldı bu şüretle o da istiḥbâr⁶¹

Müellif beyitte “*pâ*” sözcüğünü asıl anlamı olan ayak anlamında değil feyz bularak bağlanma manasında kullanmıştır:

Feyzini buldı Çavuş Şeyḥ-ile Şehîd İbrâhîm
Oldı ma’şum Ḥalîl Ḥazretine hemân *pâ*⁶²

2.1.3.1.1.5. Teşhis⁶³

İnsan dışındaki varlıkları tabiatı itibarıyla kişileştirme sanatıdır. Savaşta Hz. Peygamber’in yüzüne giren miğfer parçalarını dişleriyle çıkarırken Ebu’l-‘Ubeyde ‘Âmir

---

⁶⁰ Külekçi, *Açıklamalar ve Örneklerle Edebî Sanatlar*, 68; Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, 416; Saraç, *Eski Türk Edebiyatına Giriş: Söz Sanatları*, 28.

⁶¹ K.14/3

⁶² K.70/8

⁶³ Bahsi geçen sanat Numan Külekçi’de “Mana İle İlgili Sanatlar” yani bedi’ ilmi kapsamında değerlendirilmiştir. Külekçi, *Açıklamalar ve Örneklerle Edebî Sanatlar*, 136; Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, 419; Saraç, *Eski Türk Edebiyatına Giriş: Söz Sanatları*, 26.

hazretlerine, semanın güneşin gözüyle kendisini güzelleştirdiği geçmektedir. Burada hem gökyüzü hem de güneş için teşhiste bulunulmuştur:

Zırhın iki halkası girmişdi ihrâc eyledi
Çeşm-i hurşîd ile taḥsîn eyledi aña *semâ*'⁶⁴

2.1.3.1.2. İlm-i Bedî'

Sözü lafız ve mana yönünden güzelleştiren maharetler yani sanat biçimlerinin icra teknikleri bedî' ilminin kapsamına girer. Me'ânî ve beyân ilimlerinde mahâret kazandıktan sonra derinleştirme ve süslemeye sıra gelir. Bir manayı izah etmenin yalnızca dilbilgisel olarak açık hale getirmekle alakalı olmadığı, onu parlatmanın gerekliliği âşikardır. Belâgat ilminin kapılarının birbirlerine açık olduğunu tekrar belirtmekle birlikte, genel olarak kabul gören ayırım biçimine uygun kalmaya çalışarak bedî' ilminin kapsamı dahilinde olan söz sanatları ayrı birer başlık altında incelenecektir.

2.1.3.1.2.1. Anlamla İlgili Sanatlar

2.1.3.1.2.1.1. İhâm

İki ya da daha fazla anlamı olan bir kelimeyi bütün anlamlarını cümle içerisinde kastederek kullanmaktır. Burada beytin genel anlamıyla sözcüğün tüm anlamları arasında ilgi kurmak söz konusudur. Eğer tüm anlamları eşit mesafede alakalı olmazsa tevriye olacağı unutulmamalıdır.⁶⁵ Müellif beyitte “*hâl-i sa'd*” terkihiyle hem tarikat olan Sa'diyye'yi kastetmiş, hem de mutluluk manasında kullanmıştır. İki anlamın da gerçek olması sebebiyle ihâm oluşmuştur. Aynı zamanda kelimelerin yazılışlarının aynı olması sebebiyle “*Hüsni*” ve “*hüsn*”; “*Sa'idi*” ve “*sa'd*” kelimelerinde cinas oluşmuştur:

O daḥi Şeyḥ Sa'îdi o Cebāvî Hüsni
Hâl-i sa'd ü ḥüsn ile yine kıldı ihyâ⁶⁶

⁶⁴ KAS.10./6.

⁶⁵ Saraç bu noktada Dilçin'den ayrılarak ikisinin aynı sanatı ifade ettiğini söylemiştir. Külekçi, *Açıklamalar ve Örneklerle Edebî Sanatlar*, 103; Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, 421; Saraç, *Eski Türk Edebiyatına Giriş: Söz Sanatları*, 45.

⁶⁶ K.70/3.

İham sanatı *ihâm-ı tenâsüp* ve *ihâm-ı tezdâd* olarak ikiye ayrılır.⁶⁷ İhâm-ı tenâsüp, ihâm ve tenasüp sanatının birleşmesidir ve sözcüğün beyit içinde söylenmemiş anlamıyla diğer sözcüklerden bir veya birkaçıyla anlam ilişkisi kurmasını ifade eder. Müellif aşağıdaki beyitte “*gevher-i iklîl*” tamlamasıyla Hz. Peygamber’i kastetmektedir. İklîl, Hz. Peygamber’in Zebur’daki ismi, aynı zamanda müzeyyen taç manasına gelmektedir. Onları Hz. Peygamber’in feyizlendirip Hakk’ın şehitlik tacını nasib ettiği anlatılırken şehitlik tacıyla müzeyyen tâcın taşı arasında ilişki kurulmuş ve ihâm-ı tenâsüb sanatı oluşmuştur:

Anları gevher-i *iklîl*-i füyûzât iderek
Şühedâ *tâc*ını Hâk kıldı güneşden a’lâ⁶⁸

2.1.3.1.2.1.2. Tevriye⁶⁹

İki ya da ikiden fazla anlamı olan sözcüğün cümle içerisinde yakın anlamını söyleyip uzak anlamını kastetmektir. Yapılışları açısından *tevriye-i mücerrede(yalın)*, *tevriye-i müreşşeha* yani terbiye edilmiş, *tevriye-i mübeyyene* yani meydana çıkarılmış ve *tevriye-i müheyyie* yani tevriyeyi başka bir tevriye ile anlatmak şeklinde dörde ayrılmaktadır. Beyitte müellif *amel goncası* şeklinde mecazi bir kullanım sergilemiş ve onun *nemâ* bulmasını yani artmasını dilemiştir. Nemânın bir diğer manası da bir bitkinin gelişmesidir. Bu anlamı kullanıp aslında amellerinin iki alemde de artmasını istediği için tevriye sanatı oluşmuştur. Nemâ kelimesi de tevriyeli olarak kullanıldığı için bu beyit tevriye-i müheyyieye, aynı zamanda istiâre sanatına da bir örnek olarak zikredilebilir:

Neyl-i feyz-i Hâk ile ihyâ ola ‘âciz Kemâl
Gonce-i *âmâli* bulsun iki ‘âlemde nemâ⁷⁰

⁶⁷ Saraç, bu iki sanatı ihâm ve tevriyeden ayrı olarak ele almıştır.

⁶⁸ KAS.32/23

⁶⁹ Külekçi, *Açıklamalar ve Örneklerle Edebî Sanatlar*, 94; Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, 427; Saraç, *Eski Türk Edebiyatına Giriş: Söz Sanatları*, 45.

⁷⁰ KAS.2/16.

2.1.3.1.2.1.3. Tenâsüb⁷¹

Aralarında karşıtlık olmayan fakat çeşitli ilgiler bulunan en az iki sözcüğü dize veya beyit içerisinde kullanma şeklinde oluşan sanattır. Beyitte “*sıyâm*”, “*şe ‘îr-i hubz*” ve “*gîdâ*” kelimeleri oruçla, yemekle ve açlıkla ilgili olup tenâsüb oluşturmuştur:

Cenâb-ı Fâtıma ile sıyâmı nezr iderek
Şe ‘îr-i hubzı bulunmuş idi berây-ı gîdâ’⁷²

Diğer bir beyitte müellif namâzın bazı rükünlerini ve farzın ifasında fazileti belirleyen huşû gibi kelimeleri/kavramları bir arada kullanarak tenâsüb oluşturmuştur:

Bir gice *kâ’im* ü bir gice de *sâcid* olarak
Bir gice *râki’an* eylerdi *huşû’ı îfâ*⁷³

Bir diğer örnekte de harb hali ve silm hali arasında tenâsüb kurulmuştur:

Ben anlar ile *muḥârib* olan ile *ḥarbim*
Kim anlar ile *müsâlim* olursa *silmim* aña⁷⁴

Bir diğer beyitte ise müellif yazı malzemeleriyle ilgili olan hokka, varak, lika kelimelerini bir arada kullanmıştır:

Varak-ı kalbe şalâhı yaza geleñ ihlâşı
Hoḳka-i dilde liḳâ-i Ḥaḳ olarak âr[i]zû⁷⁵

2.1.3.1.2.4. Leff ü Neşr⁷⁶

Leff toplamak, *neşr* yaymak anlamlarına gelir. Şair genellikle ilk dizede en az iki şey söyleyip, ikinci dizede bunların benzerlik veya karşılıklarını vererek toplar. İlk mısrada

⁷¹ Külekçi, *Açıklamalar ve Örneklerle Edebî Sanatlar*, 221; Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, 431; Saraç, *Eski Türk Edebiyatına Giriş: Söz Sanatları*, 36.

⁷² KAS.4/14.

⁷³ KAS.15/9.

⁷⁴ KAS.12/32.

⁷⁵ K.33/9.

⁷⁶ Külekçi, *Açıklamalar ve Örneklerle Edebî Sanatlar*, 240; Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, 437; Saraç, *Eski Türk Edebiyatına Giriş: Söz Sanatları*, 37.

söylenenlerle ikinci mısradaki söylenenlerin bir tertib oluşturması *leff ü neşr-i mürettebi*, karışık söylenmesi ise *leff ü neşr-i müşevveşi* ifade eder. Müellif beyitte “*muharib*”e karşılık “*müsâlim*”i, “*harb*”e karşılık “*silm*”i vererek *leff ü neşr-i mürettebi* kullanmıştır:

Ben anlar ile *muhârib* olan ile *harbim*
Kim anlar ile *müsâlim* olursa *silmim* aña⁷⁷

2.1.3.1.2.1.5. Tecâhül-i Ârif⁷⁸

Bilinen bir gerçeği sanki bilmiyormuş gibi bir havayla aktarma sanatıdır. Düşünce ve fikir bir noktaya dayalı olarak ifade edilir. Bu durumda genellikle bir soru ifadesine rastlamak kaçınılmaz olur. İstifham ve mübâlağa sanatlarından yararlanır. *Tenşit* (neşelendirme), *tevbih* (azarlama), *tedellüh* (şiddetli aşk), *medihte mübâlağa*, *zemde mübâlağa* gibi nükteler barındırır. Beyitte cariyeye ferace yaptırmamanın uygun olmayacağına dikkat çekilmiş ve sorunun cevabı aslında bilinerek, tecâhül-i ârif sanatı icra edilmiştir:

Ya'ni çalmış iken ol aqçeyi biz o Paşa'dan
Didi ferrâceyi yaptırmamak olur mı baña⁷⁹

2.1.3.1.2.1.6. Hüsn-i Ta'lîl⁸⁰

Bir ifadenin sebebini gerçeği dışında fakat ona güzellik katacak bir sebebe bağlamaktır. Gerçekleşmesi mümkün veya imkansız herhangi bir olay olabilir. Eğer meselenin gerçekleşmesi mümkünse *ta'lîl-i âdi* olarak isimlendirilir. Hadiselerin gerçek sonucu hayâlî bir sebebe bağlandığı için tecâhül-i âriften ayrılır. *Şibh-i hüsn-i ta'lîl* ise sebebin zanna dayandığı durumlara denir. Bu şeklinin kapalı istiâre ile bir ilgisi vardır. Aşağıdaki beyitte ifadenin sebebini gerçeği dışında bir sebebe bağlamaktadır:

⁷⁷ KAS.12/32.

⁷⁸ Külekçi, *Açıklamalar ve Örneklerle Edebî Sanatlar*, 111; Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, 441; Saraç, *Eski Türk Edebiyatına Giriş: Söz Sanatları*, 49.

⁷⁹ K.40/6

⁸⁰ Külekçi, *Açıklamalar ve Örneklerle Edebî Sanatlar*, 140; Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, 443; Saraç, *Eski Türk Edebiyatına Giriş: Söz Sanatları*, 50.

Ėayr-ı pāk arzda bitüp Şüreti hoş bir otdan
Ėazer idin ki murād-ı arz ile bunda ensāb⁸¹

Bir diğer beyitte kalbin varağına gönül hokkasıyla ihlāsın yazılmasından söz edilirken yine ona güzellik katacak bir sebep söz konusu olmuştur:

VaraĖ-ı Ėalbe Őalāhı yaza geleñ ihlāŐı
HoĖĖa-i dilde *likā-i* ĖaĖ olarak ār[i]zū⁸²

2.1.3.1.2.1.7. MübālaĖa⁸³

Söz sanatlarını kullanan kimsenin heyecanına ve ruh halinin Őiddetine göre ifadeyi sunma Şeklinin yücelmesidir. Nükteli ve zarif olmalı, sözün etkisini güçlendirmelidir. Bu anlatım biçiminde teşbih ve istiārenin kullanılması kaçınılmazdır. Akla ve göreneğe uygun olan mübālaĖaya tebliğ, akla uygun ama göreneğe uygun olmayan mübālaĖalara iĖrāk, akla da göreneğe de uygun olmayan mübālaĖaya gulüv denir ki bu çeşit mübālaĖanın mâkul sayılmayan Őeklidir. Beyitte gurur ateşinde yanmaktan bahsedilirken tebliğ çeŐidi kullanılmıştır:

ĖoĖusu kendüsini uracağın bilmez imiş
Hem yanar kendü Ėurūr āteŐine itdi Ėu'ūd⁸⁴

2.1.3.1.2.1.8. Tezād⁸⁵

Zıt anlamlı sözcükleri bir ibarede toplamaktır. Fakat dilbilgisi bakımından karŐıt olan sözcükleri ardı ardına sıralamaktan ziyade duygu ve hayal arasındaki iki düşüncenin birbirine karŐıt nitelikleri zikredilir. Tezād; olumlu fiillerle aralarında uygunluk olan kelimelerin gerekli manalarına işaret ederek yapılan *tıbak-ı icāb* ve olumsuz ve olumlu-olumsuz fiillerin veya emir ve nehyin karŐılaŐtırmasıyla yapılan *tıbak-ı selb* olarak ikiye

---

⁸¹ K.34/10.

⁸² K.33/9.

⁸³ Külekçi, *Açıklamalar ve Örneklerle Edebî Sanatlar*, 148; Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, 447; Saraç, *Eski Türk Edebiyatına Giriş: Söz Sanatları*, 47.

⁸⁴ K.35/6.

⁸⁵ Külekçi, *Açıklamalar ve Örneklerle Edebî Sanatlar*, 83; Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, 449; Saraç, *Eski Türk Edebiyatına Giriş: Söz Sanatları*, 38.

ayrılır. Bunlar dışında îhâm sanatı altında zikredilen *îhâm-ı tezâd* da bir çeşit olarak zikredilir.

Müellif beyitte güneş ve ayı zikrederek zihinde bir karşıtlık oluşturmuştur, bu da tıbak-ı icâba bir örnek oluşturur:

Buldı *şems*-i himemi nûrını Şeyh Bedreddîn
Mâh-ı kalbin o da tamâm eyledi bedr-i eclâ⁸⁶

Bir diğer beyitte ise kararmak ve parlamak fiillerini birlikte kullanarak yine tıbak-ı icâba bir örnek sunmaktadır:

Kömür-âsâ *kararup* kibri kürek virdi kim
Kül gibi didin *pârlaklığı* olur mefîkûd⁸⁷

2.1.3.1.2.1.9. Tekrîr⁸⁸

İfadeyi güzelleştirmek ve güçlendirmek için sözü tekrar etmeye tekrar denir. Ünlemlerle yapılırsa aynı zamanda nidâ olur. Lafz ve ma'nada yapılabilirken yalnızca ma'nada da yapılabilir. Müellif beyitlerde arka arkaya “*te'ehhül*” ve “*ta'ayyüş*” kelimelerini yineleyerek kulağı tırmalamayan ve anlamın etkisini artıran bir tekrire yer verdiği için *hüsn-i tekrâr* yapmış olur:

Gönderilüp olarak hac ile de nâ' il-i kâm
Hem Medîne'de *te'ehhül* iderek itdi ku'üd

Oldı hakkında bu her vech-ile hayra bâ'is
Ki *ta'ayyüş* idiyor var şerefi nâ-ma'düd

Çalmış olsaydı *te'ehhül* ile İstanbul'da
Zahmet olurdu *ta'ayyüşce* de kim az nuqûd⁸⁹

---

⁸⁶ K.76/4.

⁸⁷ K.35/5.

⁸⁸ Külekçi, *Açıklamalar ve Örneklerle Edebî Sanatlar*, 187; Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, 452; Saraç, *Eski Türk Edebiyatına Giriş: Söz Sanatları*, 54.

⁸⁹ K.70/6-7-9.

2.1.3.1.2.1.10. Nidâ⁹⁰

Şairin duygulanması veya heyecanlanması sonucu “ey, hey” gibi ünlemlerle seslenmesidir. İsmâil Sâdık Kemâl de bir beyitinde “āyā” ünlemiyle bu şekilde seslenmektedir:

Paşanıñ qalbine h̄āhiş gelerek celb itdi
Hoşlanup didi ki h̄ālîñ seniñ āyā ki n'ola⁹¹

2.1.3.1.2.1.11. İstifham⁹²

Soru sorup yanıt beklemeden oluşturulan sanattır. Tecâhül-i âriften farkı budur. Soru sorup cevap beklemiyormuş gibi bir eda ile yaklaşılmaya *istifham-ı techîlî*, zihinde olumsuz bir cevap uyandıran sorulara ise *istifhâm-ı inkârî* denilmektedir. Bunlar dışında eğer müellif soru edatı getirilmeden bu sanatı kullanıyorsa *istifham-ı tavrî* olarak isimlendirilir. Müellif aşağıdaki beyitte yalnızca sorduğu soruyla bir beklenti içine girmeden istifham-ı techîlî sanatına yer vermiştir:

Ya'ni ihtâr-ı mu'allâlara olmuşken añâ
Kendüniñ oldı kuşûrıyla mı ya nisyândan⁹³

Bir diğer beyitte de yine istifham-ı techîlî sanatına yer verilmiştir:

Añâ söylense bu sözler didi ammâ böyle
Söyleyen oldı mı ya olmadı mı bilmem añâ⁹⁴

Bir diğer beyitte ise istifham-ı inkârî sanatına yer verilerek zihinde olumsuz bir cevap uyandırmaktadır:

⁹⁰ Kulekçi, *Açıklamalar ve Örneklerle Edebî Sanatlar*, 161; Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, 453.

⁹¹ K.6/4.

⁹² Kulekçi, *Açıklamalar ve Örneklerle Edebî Sanatlar*, 120; Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, 453.

⁹³ K.31/5.

⁹⁴ K.27/4.

O da ma‘lûm ise de ismini *lâzım mı beyân*
Fevt ü mîrâsı daği oldı o gûnâ aẓher⁹⁵

2.1.3.1.2.1.12. Tefrik⁹⁶

Dilçin ve Külekçi, iki şey arasındaki ayrımları belirtmek olarak açıklarken Saraç birbirinin aynı olan veya aynı olduğu kabul edilen iki şeyin iki farklı yönünü açıklamak olarak tarif etmiştir. Dilçin’in tanımını dikkate alınırca; müellif beyitte Dügümlü Baba’nın iki paşadan birinin oğlu birinin kızı olacağını kerâmet göstermesini ifade etmiştir:

Seniñ *oğluñ olacağ* didi Emîn Paşa’ya
Ol birine de didi sendeñ *olacağ duğter*⁹⁷

2.1.3.1.2.1.13. Telmih⁹⁸

Doğal bir ifadeyle geçmişte yaşanan bir olaya yahut bir esere, bir ayete veya bir hadise işaret etmektir. Îrâd-ı mesel ve iktibastan farkı çağrışım yoluyla kurulması, ifadenin bizzat aktarılmamasıdır. Eserde daha çok kasîdeler vesilesiyle pek çok yerde hadislere ve peygamber kıssalarına telmihte bulunulmuştur. Buradaki örnekte müellif Mûsâ(a.s.) ve Hârûn(a.s.)’ın kardeş oluşunu belirtmeden onların kardeşliğine telmihte bulunmaktadır:

Naşılca *Hâzret-i Hârûn* nezd-i *Mûsâ*’da
Seniñ de menziletiñ öyle olmuş oldı baña⁹⁹

Hız. Yusuf ve Züleyha’ya da telmihte bulunulmuştur:

Çile şahnında idi *Hâzret-i Yûsuf-âsâ*
Gösterir arz-ı hâzînelerin ‘ilmi irerek

---

⁹⁵ K.25/5.

⁹⁶ Külekçi, *Açıklamalar ve Örneklerle Edebî Sanatlar*, 231; Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, 459; Saraç, *Eski Türk Edebiyatına Giriş: Söz Sanatları*, 41.

⁹⁷ K.60/5.

⁹⁸ Saraç’ta bu sanat “Müşterek Malzemeyi Kullanmaya Dayalı Sanatlar” başlığı altında ele alınmıştır. Külekçi, *Açıklamalar ve Örneklerle Edebî Sanatlar*, 195; Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, 461; Saraç, *Eski Türk Edebiyatına Giriş: Söz Sanatları*, 41.

⁹⁹ K.4/12.

Hem Hafîz'dir buyurur vüs'at ü fahtı ihbār
İtmeli hürmet ü i'zâz ol 'azîzi bilerek

Men' idüp kendü Züleyhâ'yı murâd-ı nefsi
İrtikâ eyledi ol sicni hemân isteyerek ¹⁰⁰

Başka bir beyitte de Abdullah b. Amr b. Âs isimli sahabinin dört kutsal kitabı okumuş olmasına dair yer alan tarihsel bilgiye telmihte bulunulmuştur:

Oğumuşdı kütüb-i münzele-i erba'ayı¹⁰¹
Vera' ü 'ilm-i tilâvetde daği pek ra'nâ

2.1.3.1.2.1.14. İrsâl-i Mesel¹⁰²

Bir atasözü veya hikmetli sözü, söylenen bir düşünceyi inandırmak veya pekiştirmek amacıyla kullanmak bu sanatı oluşturmaktadır. Bir diğer ismi *îrâd-ı mesel*dir. Beyitte “Kişi ne yaparsa kendine yapar.”¹⁰³ atasözü kullanıldığı için irsâl-i mesel oluşmuştur:

Hâşılı *her ne iderse kişi kavlen ü fi'len*
Nefsine itmiş olur olmalı bundan âgâh¹⁰⁴

2.1.3.1.2.1.15. İktibas¹⁰⁵

Söze anlamı pekiştirmek amacıyla ayet, hadis veya bunlardan birer parça almaktır. Eserde çok fazla rastlanan bu söz sanatını belirtmek amacıyla İsmâil Sâdık Kemâl parantez işareti kullanmıştır. Çalışmada tırnak içinde ifade edilmiştir:

¹⁰⁰ K.74/5-6-7.

¹⁰¹ 4 büyük kitabı ve Süryaniceyi bilmektedir. Sahîfetü's-Sâdıka kendisine aittir. M. Yaşar Kandemir, “Abdullah b. Amr b. Âs”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1/85.

¹⁰² Saraç'ta bu sanat “Müşterek Malzemeyi Kullanmaya Dayalı Sanatlar” başlığı altında ele alınmıştır. Külekçi ise beyân ilmi kapsamında “Mecazlar” başlığı altında değerlendirmiştir. Külekçi, *Açıklamalar ve Örneklerle Edebî Sanatlar*, 48; Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, 464; Saraç, *Eski Türk Edebiyatına Giriş: Söz Sanatları*, 87.

¹⁰³ E. Kemal Eyüboğlu, “On Üçüncü Yüzyıldan Günümüze Kadar Şiirde ve Halk Dilinde Atasözleri ve Deyimler”, (İstanbul: Doğan Kardeş Matbaacılık, 1975), “Kişi ne ederse kendine eder.”, 1/166.

¹⁰⁴ K.11/10.

¹⁰⁵ Saraç'ta bu sanat “Müşterek Malzemeyi Kullanmaya Dayalı Sanatlar” başlığı altında ele alınmıştır. Külekçi, *Açıklamalar ve Örneklerle Edebî Sanatlar*, 204; Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, 465; Saraç, *Eski Türk Edebiyatına Giriş: Söz Sanatları*, 85.

Himem-i pür-şerefi olmadadır sermāye
“*Len tebūr*”¹⁰⁶ üzre ticāret olur ilḥaḳ peydā¹⁰⁷

Başka bir beyitte yine Yezid b. Mu‘aviye ile ilgili olduğu rivayet edilen ayet hem lafzen hem de manen iktibas edilmiştir:

Ki bir gün itdi tefe’ül Kelām-ı Bārī’den
Zuhūr itdi hemān iş-bu āyet-i ‘ulyā

Me’āli ḥā’ib olur her ‘anīd olan cebbār
Hem evvelinde de “*vesteḥū*”¹⁰⁸ buyurdı Ḥudā¹⁰⁹

Başka bir beyitte ise Hz. Peygamber’den geldiği rivayet edilen, hilafetle ilgili bir hadis iktibas edilmiştir:

Faḳaḩ buyurmuş idi “*Lā nebiyye ba’dī*”¹¹⁰ yi
Bu şūret ile ḥadīsinde kıldı istiṣnā¹¹¹

Bir diğerk beyitte Hz. Ebûbekir’in lakaplarının geçtiği ifade edilen ayetler iktibas edilmiştir:

“*Sāniye sneyn*”¹¹² ile “*etkâ*”¹¹³ ile Mevlā vaşf idüp
Virdi Ḳur’ān-ı Celīl’i ile gāyet i’tilā¹¹⁴

¹⁰⁶ “*Allāh’ın kitabını okuyanlar, namāzı özenle kılanlar ve kendilerine verdiğimiz rızıktan başkaları için gizli açık harcayanlar, asla zararla sonuçlanmayacak bir ticaret umabilirler.*” el-Fâtr 35/29

¹⁰⁷ K.57/4.

¹⁰⁸ “Peygamberler, Allāh’tan yardım istediler ve her inatçı zorba hüsrana uğradı.” İbrahim, 14/15.

¹⁰⁹ KAS.32/35-36.

¹¹⁰ “Benden sonra benim yerime halife olmak için peygamber yoktur.” Müslim, “Fezâilü’s-Sahābe”, 2404.

¹¹¹ KAS.4/13.

¹¹² İki kişiden ikincisi anlamında, Hz. Ebubekir’in Hira Mağarası’nda Hz. Peygamber’e refâkat edişiyile ilgili kullanılmıştır. “Eğer siz ona (Peygamber’e) yardım etmezseniz, Allāh ona yardım eder. Hani o kâfirler, onu Mekke’den çıkardıkları vakit sadece iki kişiden biri iken, ikisi de mağarada buldukları sırada arkadaşına “Üzülme, çünkü Allāh bizimledir.” diyordu. Allāh onun kalbine sükûnet ve kuvvet indirmişti ve onu görmediğiniz bir orduyla desteklemişti. Kâfirlerin sözünü alçaltmıştı. Yüce olan Allāh’ın kelimesidir. Ve Allāh güçlüdür, hikmet sahibidir.” et-Tevbe 9/40.

¹¹³ “Etkâ”, “atık” ile aynı köktür. Atık, Hz. Ebûbekir’in lakabıdır. “Malımı Allāh yolunda verip arnan takvā ehli ise ondan (ateşten) uzak tutulur.” el-Leyl 92/17-18.

¹¹⁴ KAS.1/10.

Başka bir örnekte ise Übeyy b. Ka‘b isimli sahabinin ümmetin en iyi okuyanı olduğuna dair mevcut bulunan hadîs-i şerîfe iktibasta bulunmuştur:

Buyurdı ümmetimiñ eḳra‘ı diyü tavşîf¹¹⁵
O zāt-ı pür-şerefi Pādişeh-i her dü-serā

Son bir örnekle konuyu sonlandırmak yerinde olacaktır zira edebî sanatlar arasında en zengin kullanılanlardan biri iktibas sanatıdır:

“*Ve teḳabbel*”¹¹⁶ diye bā-himmet-i ruḫānīyye
Ma‘nevī vālid-i pür-feyż Dügümlü Baba¹¹⁷

2.1.3.1.2.1.16. Mezheb-i Kelâmî¹¹⁸

Temsîlî teşbihe benzeyen bu sanatta bir düşünce ileri sürülüp onun delili dile getirilmelidir. Müellif cariyeye nikahsız münasebetin câ‘iz olmayacağını dile getirip sonra bununla ilgili bir hadisle delillendirmiştir, aynı zamanda iktibas sanatına bir örnek teşkil eder:

Bî-nikāḫ anları câ‘iz olamaz istifrāş
Ya‘ni *taḫḳîkle nikāḫ olmalı* ol ifā

Cāriye ise ḫelāl gerçi nikāḫ olmasa da
Lîkin evvelce anı itmelidir istiḳşā

“*Beşşiri‘z-zāniye bi‘l-faḳri*” *hadîsdir ma‘lûm*
Faḳr-i ḫāl itmededir mülkümüzü istîlā¹¹⁹

¹¹⁵ “Ümmetimin en iyi okuyanı Übey‘dir.” Tirmizî, “Menâkıb”, 33.

¹¹⁶ “Rabbim! Beni ve soyumdan gelecek olanları namâzı devamlı kılanlardan eyle; Rabbimiz, duamı kabul et.” İbrahim 14/40.

¹¹⁷ K.B.1/4.

¹¹⁸ Saraç, *Eski Türk Edebiyatına Giriş: Söz Sanatları*, 54.

¹¹⁹ K.B.2/5-6-7.

2.1.3.1.2.1.17. Tenkîsü's-Sıfât ¹²⁰

Bir varlığın niteliklerini sıralamak olarak tanımlanan sanat, sürekli niteleme olarak da isimlendirilir. Beyitte müellif Hz. Peygamber'in Hz. Ebûbekir'i övgüsü geçmektedir:

Mûnisimdir dâderimdir didi haqqında Resûl
*Hâşılı eyler idi gâyet ile medh ü şenâ*¹²¹

2.1.3.1.2.1.18. Sıhr-i Helâl¹²²

Sözcük ya da söz öbeğini ilk mısranın başında kullanıp, anlamca sonraki mısranın başına getirildiğinde de uygun düşmesidir. Başka bir anlamı da güzel ve veciz sözdür. Düz yazıya aktarıldığında müellifin çoğu beytinde bu sanatı gözlemlemek mümkündür. Beyitte “*zamân-ı câhiliyyetde*” tamlaması ikinci mısranın başında da anlamlı olmaktadır:

Ki aşlı İşfahânî'dir zamân-ı câhiliyyetde
*Mecûs âyînin okurdı re'îs olmuş idi hattâ*¹²³

2.1.3.1.2.1.19. Telmi' ¹²⁴

Bir şairin Türkçe şiirinin bir kısmını Farsça veya Arapça söylemesidir. Müellif Arapça kullanarak bu sanatı icra etmiştir:

Şeh-i Kevneyn'e cümle âl ü Aşhâb-ı Kirâm üzre
*Şalât-ı bî-'aded olsun kemâ yerzâ bihe'l-Mevlâ*¹²⁵

¹²⁰ Külekçi, *Açıklamalar ve Örneklerle Edebî Sanatlar*, 221; Saraç, *Eski Türk Edebiyatına Giriş: Söz Sanatları*, 42.

¹²¹ KAS.1/17.

¹²² Saraç'ta bu sanat “Belâgat'e Dahil Edilen Hüneler” başlığı altında ele alınmıştır. Külekçi, *Açıklamalar ve Örneklerle Edebî Sanatlar*, 240; Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, 445; Saraç, *Eski Türk Edebiyatına Giriş: Söz Sanatları*, 97.

¹²³ KAS.26/12.

¹²⁴ Saraç'ta bu sanat “Belâgat'e Dahil Edilen Hüneler” başlığı altında ele alınmıştır. Saraç, *Eski Türk Edebiyatına Giriş: Söz Sanatları*, 96.

¹²⁵ KAS.25/25.

2.1.3.1.2.2. Sözlü İlgili Sanatlar

2.1.3.1.2.2.1. Cinas¹²⁶

Söylenişleri ve yazılışları bir, anlamları ayrı iki sözcüğü bir arada kullanmak olan cinas, ana hattıyla *tam cinas* ve *tam olmayan (nâkıs) cinas* olarak iki kola ayrılmaktadır. Tam cinas da kendi içerisinde ikili ayrımla şekillenir: Bunlardan ilki cinas olan kelimelerin kategorilerine göre ayrılmasıdır ki; birincisi *mümâsil cinas* olarak isimlendirilir yani cinaslı kelimelerin ikisi de fiil veya ikisi de isimdir, diğeri ise *müstevfa cinas* olarak isimlendirilir yani cinaslı kelimelerin biri fiil biri isimdir. Tam cinasın bir diğeri ise cinaslı kelimelerin yapılarına göre şekillenmesidir. Bunlardan birincisi *basit cinas* olarak isimlendirilir yani cinaslı kelimelerin ikisi de tek kelimedir, ikincisi *mürekkeb cinas* olarak isimlendirilir yani cinaslı kelimelerin biri veya ikisi iki kelimedenden müteşekkildir. Tam olmayan cinası ise beş kategoride incelemek mümkündür: İlki *eksik cinas (cinâs-ı nâkıs)* olarak isimlendirilir yani cinaslı kelimelerin birindeki harf sayısı diğerdendir. İkincisi *müttekârib cinas* olarak isimlendirilir yani cinaslı kelimelerin harf sayıları aynı ama bir harfleri diğertir. Üçüncüsü *cinâs-ı mükerrer* olarak isimlendirilir yani cinaslı kelimelerden biri diğertinin son hecesiyle ses ve yazılış bakımından aynıdır. Dördüncüsü *cinâs-ı muharref* olarak isimlendirilir yani kelimelerin eski yazıya göre yazılışları aynı, hareketleri aynıdır. Sonuncusu ise *cinâs-ı hat* olarak isimlendirilir yani arap harflerine göre yazılışları aynı olan kelimelerin nokta diğertlikleri bulunmaktadır. Aşağıdaki beyitte ise “Tâ’if” kelimesini yer ismi ve dolaşmak manalarında iki kez kullanmıştır ve basit cinas oluşmuştur:

Fevtidir hicretin altmış sekizinci senesi

Ḳabri Ṭā’if de ider ṭā’ifini kām-revā¹²⁷

Müellifin Hasan ve hasen kelimelerini birlikte kullanması ise cinâs-ı muharref oluşturmuştur. Aynı zamanda iştikâk olmuştur denebilir:

¹²⁶ Külekçi, *Açıklamalar ve Örneklerle Edebî Sanatlar*, 264; Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, 467; Saraç, *Eski Türk Edebiyatına Giriş: Söz Sanatları*, 61.

¹²⁷ KAS.13/11

Böyle de feth-i mekālīd beyān itdi o zāt
Geldi şandıkçı *Hasan* kim hulkı daği *hasen*¹²⁸

Bir diğer beyitte muhib kelimesi iki kez kullanılarak basit cinas; hub ve muhib kelimeleri kullanılarak cinās-ı mükerrer, hub, muhib ve mahabbet kelimeleri kullanılarak cinās-ı nākıs sanatı icrâ edilmiştir:

Muħakkağ aña *muħibbim* Ĥudā da *ħub* iderek
Muħiblerine de itsün *maħabbeti* Mevlā¹²⁹

Müellif kendi ismini kullanarak çokça cinas sanatını icra etmiştir. Aşağıdaki beyitte de iki feyz ve iki Kemāl kelimeleri arasında basit cinas oluşmuştur:

Hemīşe müşmir-i *feyz* ola naħl-i ħalb-i *Kemāl*
Kemāle irdirerek luğ ü *feyz-i āl-i ‘abā*¹³⁰

2.1.3.1.2.2.2. Reddū’l-Acüz Ale’s-Sadr¹³¹

İlk mısranın başında, ortasında veya ikinci mısranın başında geçen kelimeyi beytin sonunda kullanarak elde edilen sanattır. Dilçin iade sanatıyla aynı olduğunu söylese de aralarında fark vardır zira iâde sanatında bütün bir şiir söz konusuken reddü’l acüz ale’s-sadrda bir beyit veya nesir parçası söz konusudur. Bu sanat altı şekilde karşımıza çıkabilir: İlk şekilde aynı anlamı taşıyan kelime sadr yani mısranın başında ve acüz yani mısranın sonunda kullanılır. İkinci şekilde cinaslı bir kelime başta ve sonda gelir. Üçüncü şekilde aynı anlamı taşıyan bir kelime haşv yani birinci mısranın ortasında ve sonda bulunur. Dördüncü şekilde cinaslı kelime birinci mısranın ortasında ve sonda bulunur. Beşinci şekilde aynı kökten türemiş iki kelime başta ve sonda bulunur. Son şekilde ise aynı kökten türemiş gibi görünen iki kelime başta ve sonda veya ilk mısranın ortasında ve sonda bulunur. Müellif aşağıdaki beyitte ilk versiyonunu kullanmıştır:

¹²⁸ K.37/1.

¹²⁹ KAS.11/2.

¹³⁰ KAS.11/21.

¹³¹ Külekçi, *Açıklamalar ve Örneklerle Edebî Sanatlar*, 294; Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, 486; Saraç, *Eski Türk Edebiyatına Giriş: Söz Sanatları*, 73.

Ġazā-yı Bedr'e daħi ħıdmet-i Resūl'e irüp
Bulundı başķa maħallerde de olunca ġazā¹³²

2.1.3.1.2.2.3. İřtikāk¹³³

İki veya daha fazla aynı kökten türemiş sözcüğü metin içerisinde kullanmaktır. Bu tür kelimelere müştak denir. Eserde sıkķa rastlanabilir. İřtikāk sanatı ikiye ayrılmaktadır. İlki *ittihād-ı iřtikāk* olarak isimlendirilir yani kelimeler birbiriyle gerķekte müştaktır. İkincisi *şibh-i iřtikāk* olarak isimlendirilir yani gerķekte kelimeler bir köke bağlı olmamakla beraber yazılış ve telaffuzları benzerdir. Beyitte aynı kökten türeyen şi'r (=şiir) ve şa'r (=kıl) kelimeleri ile ittihād-ı iřtikāk sanatı kullanılmıştır:

Ĥaķ Kemāl'i de o şa'riñ 'adediyle şaysun
Neşr u şi'r ile ider 'afv ü kerem istid'ā¹³⁴

Bir diğer beyitte Arapķa kökenli āciz (=zayıf, güçsüz) ve Farsķa kökenli nāçiz (=çok küçük, ehemmiyetsiz şey) kelimeleri kullanılarak şibh-i iřtikāk sanatı icrā edilmiştir:

Rüz-ı maħşerde Kemāl-i 'āciz ü nāçize de
Bī-'azāb itsün behişti Ĥazret-i Mevlā 'atā¹³⁵

Başka bir beyitte ise aynı kökten türeyen ħub (=sevmek), muhib (=seven) ve mahabbet (=sevgi) kelimeleri kullanılarak ittihād-ı iřtikāk sanatı icrā edilmiştir:

Muħaķķaķ aña *muħibbim* Ĥudā da *ħub* iderek
Muħiblerine de itsün *maħabbeti* Mevlā¹³⁶

Bir diğer beyitte şehid (=Allah yolunda ölen) ve meşhed (=şehidin gömüldüğü yer) kelimeleri arasında ittihād-ı iřtikāk sanatı oluşmuştur:

¹³² KAS.19/3.

¹³³ Kulekçi, *Açıklamalar ve Örneklerle Edebî Sanatlar*, 234; Saraç, *Eski Türk Edebiyatına Giriş: Söz Sanatları*, 67.

¹³⁴ KAS.32/30.

¹³⁵ KAS.10/13.

¹³⁶ KAS.11/2.

Şehîd olacağın virerek haber Cibrîl
Türâb-ı meşhedîniñ itdi cüz'ini i' tã¹³⁷

Son bir örnekle izah etmek gerekirse gazab (=hiddet) ve iğzâb (=hiddetlendirme, öfkelenendirme) kelimeleri arasında da ittihâd-ı iştikâk sanatı oluştuğunu söylemek mümkündür:

Baňa *ğazab* virir *iğzâb* eylemeklik anı
Diyü yine o hadîs-i şerif ider inbâ¹³⁸

2.1.3.2. Atasözleri ve Deyimler

Baştan ayağı (A'dan Z'ye kadar), (Baştan Ayağa): Tamamıyla, hepsi, baştan sona kadar. Krş. “Bir baştan bir başa”, “Tepeden tırnağa.”¹³⁹

Belaya uğramak/Belaya Çatmak (Düşmek, Girmek): Beklenmeyen bir bela ile karşılaşmak.¹⁴⁰

Belini doğrultmak (Kendisinin, başkasının): Bozulmuş olan işini yoluna koyarak paraca güçlenmek (başkasını güçlendirmek).¹⁴¹

Evi barkı dağılmak, yuvası dağılmak: Ev ve aile düzenini bozmak.¹⁴² **K.6/9**

Gönül kırmak/Kalbini kırmak: Birini küstürecek, kendisinden soğutacak davranışta bulunmak.¹⁴³

Helak etmek: Öldürmek, ortadan kaldırmak.¹⁴⁴

Hor görmek (Birini): Bir kimseye değersiz, kendisinden çok aşağı gözüyle bakmak. “Hor tutmak.”¹⁴⁵

Kambur kambur üstüne: Sıkıntı sıkıntı üstüne, bir güçlük üstüne bir güçlük daha.¹⁴⁶

Kemâlini bulmak.¹⁴⁷

¹³⁷ KAS.12/3.

¹³⁸ KAS.12/30.

¹³⁹ KAS.25/23.; Ömer Asım Aksoy, *Deyimler Sözlüğü*, haz. Mehmet Bozkurt (İstanbul: İnkılab yayınevi, 2022), “Baştan ayağı (A'dan Z'ye kadar), (Baştan Ayağa)”, 105.

¹⁴⁰ K.26/5.; Aksoy, “Belaya Çatmak (Düşmek, Girmek)”, 107.

¹⁴¹ K.B.5/11.; Aksoy, “Belini doğrultmak (Kendisinin, başkasının)”, 108.

¹⁴² K.6./4.; Aksoy, “Yuvasını bozmak (dağıtmak)”, 553.

¹⁴³ K.33/12.; Aksoy, “Kalbini (gönlünü, hatırını) kırmak”, 339.

¹⁴⁴ KAS.12/12.; M. Ertuğrul Saraçbaşı, İbrahim Minnetoğlu, “*Örnekli ve Açıklamalı Deyimler Sözlüğü*”, (İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2002), “Helâk etmek”, 366.

¹⁴⁵ K.14/9.; Aksoy, “Hor görmek (birini)”, 305.

¹⁴⁶ K.B.5/11.; Aksoy, “Kambur kambur üstüne”, 341.

¹⁴⁷ KAS.11/21.; Saraçbaşı, Minnetoğlu, “Kemâlini bulmak”, 299.

Kişi ne yaparsa kendine yapar.¹⁴⁸

Koltuğuna sığınmak (Birinin): Birinin koruyuculuğuna, himayesine sığınmak.¹⁴⁹

Kutb: Mil, uç anlamlarına gelen Arapça bir sözdür. Türkçede “kutup” tarzında söylenir. Tasavvufta, alemde Tanrı iradesini temsil eden ve erenlerin en ulusu olan; Tanrı adına kainatta tasarruf sahibi bulunan bir zattır. Kutbü’l-Aktâb derler.¹⁵⁰

Muradına ermek: Çok istediği şeye kavuşmak.¹⁵¹

Nur saçmak: Nur sözcüğü Arapçadır. Işık, varlık, aydınlık anlamlarına gelir. Nur dilimizde pek çok deyim şeklinde görülebilmektedir.¹⁵²

Nush ü pend eylemek.¹⁵³

Pervane olmak (Birine): Onun yanından hiç ayrılmamak. Etrafında dönüp dolanmak.¹⁵⁴

Rast gelmek:

- 1- Karşılaşmak (Biriyle)
- 2- Düşünülmediği halde kendisini bulmak. (Bir şey)
- 3- İstedigine uygun olmak. (İş)
- 4- Hedefi bulmak. (Atılan şey).¹⁵⁵

Ses vermemek: Yanıt vermemek, sesi çıkmamak.¹⁵⁶

Şifa bulmak: Hastalanmak, hastalığı artmak.¹⁵⁷

Taş yürekli: Hiç acıması olmayan.¹⁵⁸

Yol tutmak (Bir): Yaşayışını, davranışlarını, kendine göre bir düzen ve biçim içinde sürdürmek.¹⁵⁹

Yufka yürekli, (Yüreği Yufka): Acıklı durumlara hiç dayanamayan çok acıyan.¹⁶⁰

Yusuf ile Züleyha bak K.74/5-6-7.

¹⁴⁸ K.11/10.; Eyüboğlu, “Kişi ne ederse kendine eder”, 1/166.

¹⁴⁹ KAS.13/6; Saraçbaşı, Minnetoğlu, “Koltuğuna sığınmak (Birinin)”, 476.

¹⁵⁰ K.B.3/23. Abdülbaki Gölpınarlı, “*Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*”, (İstanbul: İnkılab kitabevi, 2004), “Kutb”, 199.

¹⁵¹ KAS.31/25.; Aksoy, “Muradına ermek”, 398.

¹⁵² KAS.29/6.; Gölpınarlı, “Nur”, 244.

¹⁵³ KAS.10/8.; Eyüboğlu, “Öğüt vermek”, 2/351.

¹⁵⁴ KAS.32/21.; Saraçbaşı, Minnetoğlu, “Pervane olmak (Birine)”, 562.

¹⁵⁵ K.6/3.; Aksoy, “Rast gelmek”, 438.

¹⁵⁶ K.14/5.; Aksoy, “Yanıt vermemek, sesi çıkmamak”, 452.

¹⁵⁷ K.9/4.; Aksoy, “Şifayı bulmak”, 474.

¹⁵⁸ K.35/10; Saraçbaşı, Minnetoğlu, “Taş Yürekli”, 636.

¹⁵⁹ K.11/1.; Aksoy, “Yol tutmak (Bir)”, 529.

¹⁶⁰ KAS.1/28.; Aksoy, “Yufka yürekli, (Yüreği yufka)”, 531.

Yüz sürmek: Büyük sevgi, saygı gösterilen birinin katına çıkarken eşiğine, ayağına... doğru yüzünü sürercesine eğilmek.¹⁶¹

Zuhûr etmek: Zuhur, meydana çıkmak, görünmek demektir. Arapça çoğulu “zuhûrat”tır. Tasavvuf ehline varlıklar, Tanrı’nın zuhûrudur; Tanrı kudretinin, hikmetinin, yani Tanrı varlığının aynaları, mazharlarıdır; Tanrı’nın zatı bu sıfatla tezahür eder, fakat her an olup duran bu zuhûr, irfana ermeyenlerin nazarında hep o varlıkların muhtezası gibi görünür; bu yüzden zuhûru, yani görünmesi, butûnunu yani gizlenmesini sağlamıştır.¹⁶²

2.2. Eserin Muhtevâ Özellikleri

2.2.1. Dügümlü Baba

Dügümlü Baba’nın hayatıyla ilgili kaynaklarda pek fazla bilgi bulunmamakla birlikte, Kemâl-nâme-i Dügümlü Baba’nın ilk üç cildinde önemli birçok detaya rastlanmaktadır. İnceleyeceğimiz dördüncü ciltte şeyhin hayat hikayesini içeren tarihî veya fiziksel özelliklerinden çok kerâmetleri ve tasavvufî istidâdları üzerinde durulmuştur. Diğer ciltlerden alınan bilgiler için dipnotta kasîde veya kıt’a numaraları yerine alıntılanan tezlerin sayfa numaraları verilecektir.

Tam ismi Hacı Hâfız Mustafa Efendi olarak bilinen Dügümlü Baba, 1200/1786 yılında Amasra Viranşehir’de doğmuştur. İsmâil Sâdık Kemâl kendisinden eserin ikinci cildinde Hacı Hâfız Gazi Seyyid Mustafa Baba¹⁶³ olarak söz etmiş, kimilerince “ermişliğine inanılan meczup bir derviş”¹⁶⁴ olarak nitelendirmiştir. Amasralı Alemdarlar ailesine mensup olan Dügümlü Baba’nın babası Nakşîbendi şeyhi Yahya Efendi’dir.¹⁶⁵ Birinci ciltte geçtiğine göre annesi Hanife hanım olup anne ve babası seyyiddir.¹⁶⁶ Annesinin isminin Havva olarak -eğer ikinci bir ismi yoksa- farklı ya da hatalı ifade edildiği de görülebilir.¹⁶⁷ Fizik özellikleri İsmâil Sâdık Kemâl tarafından birinci ciltte yer yer detaylandırılmış, Taşan ise bunları toplamıştır: Orta boylu, beyaz tenli, dik duran, saçları daima traşlı, sakalları bir tutam, sakalları beyaz, gözleri sarı ela, dişleri dökülmüş, göğsü

¹⁶¹ K.B.1/14.; Aksoy, “Yüz sürmek”, 538.

¹⁶² K.15/2.; K.17/3.; K.23/6.; K.25/4.; K.30/7.; K.32/6.; K.34/8.; K.47/4.; K.58/4.; Gölpınarlı, “Zuhur, Zuhurat”, 341.

¹⁶³ Taşan, *Kemâl-nâme-i Dügümlü Baba Cild-i Evvel*, 34.

¹⁶⁴ Necdet Sakaoğlu, “Dügümlü Baba”, *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2008), 381.

¹⁶⁵ Sakaoğlu, “Dügümlü Baba”, 382.

¹⁶⁶ Taşan, *Kemâl-nâme-i Dügümlü Baba Cild-i Evvel*, 35.

¹⁶⁷ Sakaoğlu, “Dügümlü Baba”, 382.

ve karnı düz, az kıllı, yumuşak ciltli, parmaklarının biri eğri, yürüyüşü sakın ve sessiz vd. şekilde geçmektedir.¹⁶⁸

Düğümlü Baba hâfız, Arapça bilen; aynı zamanda tefsir, hadis ve İslâm tarihi ilimlerinde donanımlı, tasavvufî ilimleri bilmekle kalmayıp, denildiğine göre üçlerden-meczublardan olması sebebiyle bu ilimleri bizzat yaşayan bir zâttır.¹⁶⁹ Müellif eserinde onu kutb¹⁷⁰, gavs¹⁷¹ gibi genellikle kendisinden yardım istenilen yüksek mertebeli sıfatlarla nitelemiştir. Hanefî olduğu fakat keşf ile dört ehl-i sünnet mezhebini bildiği¹⁷², yine keşfen dört hak kitaba¹⁷³ vâkıf olduğu da geçmektedir. Kendi yazması olarak dört cüz ve bir En'âm-ı Şerif bulunduğu kasîdelerde geçmekle birlikte maalesef İsmâil Sâdık Kemâl'in, tahrif edilen bu eserlere ulaşamadığı anlaşılmaktadır.¹⁷⁴

Düğümlü Baba'nın Kadirilik, Nakşîlik, Sa'dilik yolunda yürüdüğüne dair çeşitli rivayetler bulunmakla birlikte bir kesinliği yoktur.¹⁷⁵ Ancak İsmâil Sâdık Kemâl tarafından eserde verilen bir Sa'diyye silsilesinde son zincirde yer almaktadır.¹⁷⁶ Vardığı bu merteye neticesinde yüksek kademeli devlet adamlarından pek çok kişi kendisinden himmet istemiştir.¹⁷⁷ Nice aç olanları doyurduğu¹⁷⁸, insanları utandırmamak ve sözünün tesirli olabilmesi için alenen sıkıntılarını söylemediği¹⁷⁹, ilhâmının her zaman zuhûr ettiği¹⁸⁰ fakat istenilen şeyin asıl Hak'tan istenmesi gerektiğine dair bir yönlendirmesi olduğu gibi bilgiler onun şahsiyetini tanımlar niteliktedir.

Baba ve bab ifadesi 10. yüzyıldan itibaren çeşitli tesirlerle bazı meczublara ve münzevi sufilere ünvan olarak kullanılmıştır. 12. yüzyıldan sonra ise Yesevî dervişleri arasında ilgi görerek Türk-İslâm dünyasına girmiştir.¹⁸¹ Düğümlü Baba unvanıyla ünlenen Hacı Hafız Mustafa da, kaynaklara göre bulduğu ipleri elbisesine ve esasına

¹⁶⁸ Taşan, *Kemâl-nâme-i Düğümlü Baba Cild-i Evvel*, 42.

¹⁶⁹ Taşan, *Kemâl-nâme-i Düğümlü Baba Cild-i Evvel*, 35.

¹⁷⁰ K.B.3/23.

¹⁷¹ K.B.1/10; KAS.31/30; K.51/2;

¹⁷² K.B.1/9.

¹⁷³ K.B.1/5.

¹⁷⁴ Önce, *Kemâl-nâme-i Düğümlü Baba Cild-i Sâni*, 18.

¹⁷⁵ Şeydanur Küçük, *Kemâl-nâme-i Düğümlü Baba Cild-i Sâlis*, (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023), 16.

¹⁷⁶ KAS.31/30.

¹⁷⁷ K. 18, K. 20, K.1, K. 22, K.36, K.38, K.40, K.42, K.43, K.50, K.53, K.56.

¹⁷⁸ K. 8/6.

¹⁷⁹ K. 19/6.

¹⁸⁰ K. 27/5.

¹⁸¹ Süleyman Uludağ, "Baba", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV yayınları, 1991), 4/365.

bağladığı için halk arasında meczublardan sayılmıştır.¹⁸² Bu sebeple bu sıfat ve unvan ile ünlenmiştir. Burada meseleyi meczub yani cezbelenen bir kimsenin durumu açısından incelemek uygun olacaktır.

Cezbe, sözlükte “kendine çekmek, yaklaştırmak” olarak kullanılırken tasavvufta Allah’ın bir kimseyi kendine çekmesi ve huzurunda tutması manasında kullanılır. Bu durum geçici veya kalıcı olabilmektedir.¹⁸³ Cezbeye kapılan kişi Allah’a manevi merteye ile ulaşma yolu olan sülûku perdenin kalkmasıyla bir anda tamamlamış olur ve ma’rifete mazhar olur. Bu cezbe hali müşâhede yoluyla olmaktadır.

Müşâhede, Cüneyd-i Bağdâdî’ye göre; “kendini kaybederek Hakk’ı bulmandır.” Ebû Osman Mekkî ise araya perde girmeden tecelli nurunun ardı ardına kalbe gelmesi şeklinde yorumlamıştır.¹⁸⁴ Müşâhede halindeki zat nerede olursa olsun Allah’ı kalp gözüyle görür. Müşâhede halindeki kimsenin vâkıf olduğu hakikat ise Hücvîrî’ye göre iki çeşittir: Biri yakînin sıhhatli oluşundan ötürüdür ki bunun yolu istidlâl yoludur. Yani hakikat kendisi için ayan beyan olana kadar delillerini ispat eder, bu kişi müstedlil olur. Diğeri ise muhabbetin galebesindedir yani muhabbet öyle dereceye ulaşır ki dosttan başkasını görmez olur. Bunun yolu ise cezbe yoludur, kişi meczub ve meslûb olur. Allah onun için delilleri örtü kılar.¹⁸⁵ Bu bağlamda Dügümlü Baba ikinci nevi’de değerlendirilebilir. O Hakk’a, elbisesine ve esasına sıkı sıkıya bağladığı düğümleri gibi sıkıca bağlıdır.

Buraya kadar olan bilgiler ışığında Dügümlü Baba’nın hem ilim hem de mârifet sahibi olduğu ifade edilebilir. Sûfilerde göre ilim ve marifet arasında bir takım farklar bulunmaktadır. Eşyanın zahirinin ilim, batınının bilinmesine marifet denildiği gibi; ilmin halka mübah kılınıp marifetin evliyâyâ tahsis edildiğine dair de görüşler mevcuttur.¹⁸⁶

Dügümlü Baba’nın bu yorumlar ışığında ârif olduğu düşünülebilir. Ârifi sevk ve idare eden Zünnûn’a göre başkasıdır. O, ârifi; “Burada idi, şimdi gitti.” şeklinde tanımlamıştır. Fâris’e göre ise; “Ârifin ilmi hâlidir, hareketleri galebedir.” Buradan anlarınız ki ârifin

---

¹⁸² Semavi Eyice, *Küçük Amasra Tarihi ve Eski Eserler Kılavuzu*, (Ankara: MEB Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayınları, 1965), 51-52.

¹⁸³ Süleyman Uludağ, “Meczup”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV yayınları, 2003), 28/285.

¹⁸⁴ Kuşeyrî, *Risâle (Tasavvuf İlmine Dair)*, haz. Süleyman Uludağ, (İstanbul: Dergah Yayınları, 2021), 169. Ayrıca bkz. Ebû Nasr Serrâc Tûsî, *el-Lüma (İslam Tasavvufu)*, haz. H. Kamil Yılmaz, (İstanbul: Altınoluk Yayınları, 1996), 65-66.

¹⁸⁵ Hücvîrî, *Keşfü’l Mahcûb (Hakikat Bilgisi)*, haz. Süleyman Uludağ, (İstanbul, Dergah Yayınları, 2020), 393.

¹⁸⁶ Kelâbâzî, *Taarruf*, 109.

hareketleri mecburidir.¹⁸⁷ Aliyyân, kendisine deli divane dediklerinden beri Allah'ı tanıdığını ifade etmiştir.¹⁸⁸ Yine ârif kimdir sorusuna “*kâin ve bâin (birlikte ve ayrı) olan kimsedir*” denilmiştir. Bunun başka bir tanımı da “halvet der encümen”dir.¹⁸⁹ ki bu kimseler halk içinde Hak ile beraberdir. Bir takım mistik halleri ve kerâmetleri kendisinde barındıran, bunları göz önünde yapmaktan çekinmeyen Düğümlü Baba da bu minvalde halvet der encümen, meczub bir zât olarak mârifet sahibi şeklinde tanımlanabilir. Kerâmetlerinden anladığımız kadarıyla göz önünde ve ünlü bir meczub olmasının yanında, şöhretini gizleme gibi bir gaye de gütmektedir. İlk ciltte düğümleri bunun için bağladığı ifade edilir.¹⁹⁰

Hakka ermek için sufiler tarafından üç tür yol tutulmuştur:

1- *Tarîk-i ahyâr, tarîk-i erbâb-ı muamele (hayırlı insanların yolu)*: Bu yol zühd, vera, takva ve ibadet yoludur.

2- *Tarik-i ebrar, tarik-i tasfiye ve mücâhede (iyi insanların yolu)*: Bu yol mücahede, riyazet ve tasfiye yoludur.

3- *Tarik-i şüttâr, tarîk-i şâirîn (aşıklar yolu)*: Bu yol aşk, muhabbet, cezbe ve vecd yoludur.¹⁹¹

Bu sınıflandırmaya bağlı düşündüğümüzde Düğümlü Baba'nın yolunun üçüncüsü olduğunu söylemek mümkündür. Şu var ki, aklın ve naklin dengesi tartışılmaz derecede mühimdir. Fakat doğaüstü bir gücü taarruf etmede cezbesine muhtaç olduğu da kayda değer bir değerlendirmedir.

Düğümlü Baba'nın, Menâkıb-nâmede de ismi çokça zikredilen şeyhiyle tanışmasını sağlayan mesele dikkat çekicidir. Onun hangi aşamada cezbeyle kapıldığı bilinmemektedir. Rus Harbi için 1806'da Amasra'dan gönüllülerle birlikte yola çıkmış, hareket ettikleri gemide bulunan Laz Ahmet Paşa'nın talebiyle orduya imam olarak tayin olunmuştur. Bunu sağlayan olay gemide ezan okuyuşunu beğenmiş olmasıdır.¹⁹² Savaş alanı genişlemiş ve etkileri Niş¹⁹³'e kadar uzanmıştır. Eserde münselik olduğu ifade

---

¹⁸⁷ Kelâbâzî, *Taarruf*, 219.

¹⁸⁸ Kelâbâzî, *Taarruf*, 110.

¹⁸⁹ Kuşeyrî, *Risâle*, 198.

¹⁹⁰ Taşan, *Kemâl-nâme-i Düğümlü Baba Cild-i Evvel*, 41.

¹⁹¹ Bkz. Kuşeyrî, *Risâle*, 21.

¹⁹² Sakaoğlu, “Düğümlü Baba”, 382.

¹⁹³ Bugün Sırbistan sınırları içerisinde bulunan yer.

edilen¹⁹⁴ Şeyh Masum Halil¹⁹⁵ hazretlerine burada rastlar.¹⁹⁶ Dügümlü Baba'ya savaşta atının vurulacağını ve kendisinin yaralanacağını haber verir ve bunlar gerçekleşir.¹⁹⁷ Karnında süngüden kalan üç iz bulunmaktadır. Artık gazi olduktan sonra savaş bitiminde yanına gelmesini isteyen şeyhi Masum Halil'in yanına gider ve kendilerinin halvetleri bir saat sürer.¹⁹⁸ Artık ona gönülden bağlanmıştır.

Şeyhi vefat ettikten sonra İstanbul'a gelen Dügümlü Baba, hacca gitmiş ve münzevî bir hayat yaşamıştır. 1237/1821-22'de¹⁹⁹ Arabacıbaşı Tekkesi olarak bilinen ve İbrahim Paşa Sarayı içerisinde bulunan Nakşibendi tekkesinde Arabacıbaşı Ârif Baba ile tanışarak ömrünün geri kalanını orada idame etmiştir.²⁰⁰ Bazı kaynaklarda ona intisap ettiği geçer.²⁰¹ Vefatından evvel bazı kimselerin rüyasına girmiş veya onlara haber vermiştir. Ârif Baba'ya da defnedileceği yeri bildirmiştir.²⁰² Tekke'de kaldığı odada dervişler yanına toplanmış vaziyette üç saat zikrettikten sonra "Ha Hayy!" esmasıyla vefat ederek dergahın içerisindeki hazireye defnedilir.²⁰³ Tarih 1 Şaban 1283/9 Aralık 1866'yı gösterirken cenazesi At Meydanı'nı dolduracak vaziyette epey kalabalıktır.²⁰⁴ Mezar taşının üstünde vefat tarihine denk "Elâ inne evliyâ'â'llâhi lâ havfun 'aleyhim ve lâ-hüm yahzenûn" âyet-i kerîmesi ile "âşe saî'den ve mâte şehîden" terkibi yazılı olmakla birlikte,²⁰⁵ günümüzde Dügümlü Baba'ya ait olduğu geçen mezar taşında ise "HÜVEL BAKİ / DÜĞÜMLÜ BABA HZ. / ORDU MÜFTÜSÜ / M. KEMAL PAŞA / 1783-1866" ibareleri yer almaktadır.

---

¹⁹⁴ KAS.29/29.

¹⁹⁵ Sa'diyye Tarikatine mensup olduğu ikinci ciltte geçmektedir. Önce, *Kemâl-nâme-i Dügümlü Baba Cild-i Sânî*, 18.

¹⁹⁶ Taşan, *Kemâl-nâme-i Dügümlü Baba Cild-i Evvel*, 36; Küçük, *Kemâl-nâme-i Dügümlü Baba Cild-i Sâlis*, 16.

¹⁹⁷ Önce, *Kemâl-nâme-i Dügümlü Baba Cild-i Sânî*, 18.

¹⁹⁸ Taşan, *Kemâl-nâme-i Dügümlü Baba Cild-i Evvel*, 36; Küçük, *Kemâl-nâme-i Dügümlü Baba Cild-i Sâlis*, 16.

¹⁹⁹ Konyalı, *İstanbul Abidelerinden İstanbul Sarayları*, 260.

²⁰⁰ Sakaoğlu, "Dügümlü Baba", s. 382.

²⁰¹ Konyalı, *İstanbul Abidelerinden İstanbul Sarayları*, 261.

²⁰² K.B.4/4.

²⁰³ İlber Ortaylı, Vahdettin Engin, Erhan Afyoncu, *Payitaht-ı Zemin Eminönü: Bir Dünya Başkenti*, (İstanbul: Eminönü Belediyesi, 2008) c. II/s. 300.

²⁰⁴ Taşan, *Kemâl-nâme-i Dügümlü Baba Cild-i Evvel*, 44.

²⁰⁵ Bursalı Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 1/88.

2.2.2. Dügümlü Baba Tekkesi

Tekke kelimesi Arapça'da “yaslanmak, oturmak” anlamına gelen “ve-ke-e” kökünden gelmektedir. Osmanlıca metinlerde tekke/tekye (çoğulu tekâyâ) olarak karşımıza çıkar. Bir tasavvuf terimi olarak tekke, tasavvuf ve tarikat eğitiminin verildiği özel mekandır. İçerisinde çoğunlukla kütüphanelerinin de bulunduğu tekkelerin büyük bir kısmı şeyh ve müritler tarafından yaptırılmış, bir kısmı da tarikata ve şeyhine muhabbet besleyen devlet yöneticileri veya padişahlar tarafından yaptırılmıştır. Bu tekkelerde ilim ve sanata fazlaca önem verilmiştir. Bunu anlamak için Süleymaniye Kütüphanesi başta olmak üzere pek çok kütüphanede tekkelerden toplanan kitapları araştırmak yeterli olacaktır.²⁰⁶

Osmanlı topraklarında devlet yöneticileri ve tekke arasında genellikle olumlu bir ilişki olmuştur. Özellikle İstanbul en fazla tekke barındıran şehir olarak bu ilişki biçiminin izlenebileceği has mekanlardan biri olsa gerektir. Yönetim tarikatlere her zaman eşit mesafede durmuş fakat denetim alınması gereken hususlarda elini onlardan hiçbir zaman geri çekmemiştir. Bu minvalde 1812'de tekke vakıfları kontrol altına alınıp Evkâf-ı Hümayun nezaretinin denetimine verilmiştir. Bunun sebebi sapkın inanışlara sahip tarikat mensuplarının teftiş edilip devlete bildirilmesi olmuştur. İkinci denetim adımı olarak 1866'da Meclis-i Meşayih kurularak tekkenin başındaki şeyhler bu kurumun kontrolünde atanmıştır.²⁰⁷ Fakat bu amaç gerçekleşmemiş, bazı Osmanlı aydınları tekkelere karşı sempati beslerken bazıları tekkelere karşı çıkmış ve bu durum 1925'te tekke ve zaviyelerin kapatılmasına kadar sürmüştür.²⁰⁸

Dügümlü Baba Tekkesi, Atmeydanı'nda bulunan İbrahim Paşa Sarayı'nın içerisinde yer almakta olup, maalesef günümüze ulaşmamış bir yapıdır. Saray İbrahim Paşa'nın vefatından sonra pek çok sebeple kullanıma açılmıştır.²⁰⁹ Örneğin II. Mahmud Han devrinde, 1237 (1820/21) tarihinde elbise ambarı olarak kullanılmıştır.²¹⁰ Bu esnada araba ahırını olarak kullanılan iki gözü arabacıbaşı Ârif Baba'ya tahsis etmiştir.²¹¹ Turuk-ı

²⁰⁶ Semih Ceyhan, “Tarikat ve Tekke Kavramlarına Dair”, *Türkiye’de Tarikatler: Tarih ve Kültür*, ed. Semih Ceyhan, (İstanbul: İsam Yayınları, 2015), 36.

²⁰⁷ Reşit Öngören, “Osmanlı Türkiye’sinde Tarikatlar”, *Türkiye’de Tarikatler: Tarih ve Kültür*, ed. Semih Ceyhan, (İstanbul: İsam Yayınları, 2015), 84-85.

²⁰⁸ Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, 159.

²⁰⁹ Baha Tanman, “Dügümlü Baba Tekkesi”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, (İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı ortak yayını., 1994) 3/107.

²¹⁰ Mustafa Koç, “Revnakoğlu'nun İstanbul'u, İstanbul'un İç Tarihi Fatih” (İstanbul: Fatih Belediyesi Kültür Yayınları, 2021), 2053.

²¹¹ Konyalı, *İstanbul Abidelerinden İstanbul Sarayları*, 261.

Âliyye²¹², den olan Ârif Baba²¹³ ise burada bir tekke kurmuş, bu tekke oğlu Mehmed Ragıp Efendi'nin Rufâi olması sebebiyle Rufâi Tekkesi olarak bilinmiştir. Daha sonraları Dügümlü Baba'nın Ârif Baba'yla tanışıp bu tekkeden çıkmaması sebebiyle Dügümlü Baba Tekkesi olarak nam salmıştır. Tekkenin ikinci bânîsi olan İsmâil Sâdık Kemâl Paşa, evvelinde arabacı gediği olarak kullanılan tekkeden “gedik” ifadesini ileride satılma ihtimaline karşı kaldırmıştır.²¹⁴ Kendisinin tekkeye vakfettiği eserlerden geriye kalanlar bugün Süleymaniye Kütüphanesi'nde yer almaktadır.

Revnakoğlu'nun notlarında şöyle bir gazete haberi yer almaktadır. “*İkdam - Gece Postası'ndan (18 Eylül 1947 Perşembe): “İstanbul Adliye Sarayı inşaatı için Divanyolu'nda 30 dükkân ve hane ile 1 fırın, 1 bahçeli otel ve Üzümlü Baba Zaviyesi (Dügümlü olacak) istimlak edilip yıktırılması kararlaştırılmıştır.”*²¹⁵ Bu karara göre 1947'den sonra türbenin yıktırıldığı anlaşılabilir. Hüsnü Kınaylı'nın Turing Kulüb Belleten'inden naklettiği bilgiye göre ise 1955'te Dügümlü Baba Dergahı bahçesinin kaldırılması belediyeden talep edilmiştir. Buna göre dergah 1947'de yıktırılıp, bahçesi ise 1955'ten sonra kaldırılmış olabilir. Dügümlü Baba'nın defniyle tonozlu oda hazireye çevrilmişti ve onunla birlikte bulunan 15 zât bulunmaktaydı. İsmâil Sâdık Kemâl'de vasiyeti üzere bunlardan bir tanesiydi. Mezarlar muhtemelen bahçenin yıkımından sonra Sultan I. Ahmed'in türbesinin avlusuna taşınmıştır. Fakat bugün sadece Dügümlü Baba'ya ait bir mezar taşı bulunmaktadır.

Dügümlü Baba Tekkesi postnişinleri 20. yüzyıla kadar şu şekilde sıralanabilir²¹⁶:

1. Arabacıbaşı Ârif Baba (ö. 1843)
2. Ârif Baba'nın oğlu Muhyiddin Efendi (ö. 1869)
3. Ârif Baba'nın diğer oğlu Mehmed Ragıp Efendi (ö. 1875)
4. Mehmed Ragıp Efendi'nin oğlu Ahmet Raşid Efendi (ö. 1892)
5. Mustafa Efendi (ö. 1900)
6. Mehmet Ârif Efendi (ö. 1902)
7. Hacı Mahmud Efendi (ö. 1903)
8. Halepli Mehmed Sırrî Efendi (ö. 1906)
9. Şeyh İhsan Efendi (?)

²¹² Tek bir tarikati değil tarikatleri ifade eder.

²¹³ Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, 1/308.

²¹⁴ Koç, “*Revnakoğlu'nun İstanbul'u*, 2053.

²¹⁵ Koç, “*Revnakoğlu'nun İstanbul'u*, 2052.

²¹⁶ M. Şefik Korkusuz, *İstanbul Tekkeleri ve Postnişinleri*, (İstanbul: IQ Sanat yay., 2016), 152-153.

10. Şeyh Şihabeddin Efendi (?)

2.2.3. Eserde Adı Geçen Şahıslar

Menâkıb-nâme-i Düğümlü Baba'nın çalıştığımız dördüncü cildinde Hz. Peygamber'in hadislerinden çokça iktibâs edilmiştir. Bir beyitte de Hz. Yusuf²¹⁷'un hayâsından ve çilesinden bahsedilmektedir. Kasîdeler vesilesiyle sahabeler, kerâmetler vesilesiyle devlet büyükleri, daha çok silsile-nâme yoluyla tasavvuf büyükleri, aynı zamanda o dönemde yaşamış halktan pek çok kişinin ismine/izine rastlamak mümkündür. Dönemin padişahlarından II. Mahmud (ö.1839), Hz. Mahmud Hân olarak geçmekte, bir kimsenin çıkan piyangoyu ona sunduğu, onun da kişiyi bin iki yüz kuruş aylığa bağladığı aktarılmaktadır.²¹⁸ Fatih Sultan Mehmed(ö. 886/1481)'in Hz. Eyyüb (ö. 49/669)'ün kabrini yaptırdığı²¹⁹, Abbasi hükümdarlarından Halife Mansur ed-Devânîkî (ö. 158/775)'nin İmam-ı A'zam (ö. 150/767)'a Irak kadılığını verdiği fakat kendisi kabul etmediği için onu hapse attığı bahsi geçmektedir.²²⁰ Elbette bunların bir kısmı şahit olunan diğer bir kısmı ise geçmişteki hadiselerin rivayet yoluyla aktarımlarından ibarettir. Eserde pek çok yerde olaylarla kişiler arasında bağlantı kurulabildiği gibi kişiyi utandıracak bazı hususlarda meselenin gıybet olmaması ibret olması için İsmâil Sâdık Kemâl'in kişi isimlerini zikretmekten kaçındığı yerler vardır.²²¹ Kerametleri anlatan ravilerin isimleri de Ali Hoca Efendi²²², sulehadan Osman²²³, Hakkı İsmâil Efendi²²⁴ olarak geçmektedir. Çoğu menkıbede “yine ol ravi” şeklinde bir ibare bulunmakta, Hakkı İsmâil Efendi'den nakledildiği anlaşılan bir anlatım gözlenmektedir zira bu ifadeye onun rivayetinden sonra gelen menkıbede yer verilmektedir. Ana başlık olarak “Dinî Şahsiyetler”, “Devlet Adamları” ve “Çağdaş Kimseler” olarak sınıflandırılacak olan bu şahıslardan bilgilerine rastlananlar birer başlık altında incelenecektir. Önceki ciltlerde bahsi geçen isimlerin bilgileri kısaca verilip bu ciltte geçen bahse değinilecektir. Hakkında sadece mesleği, memleketi veya kaynaklarda rastlanmayan bir unvanı bulunan

---

²¹⁷ K.74/5.

²¹⁸ K.4/6.

²¹⁹ KAS.25/22.

²²⁰ KAS.29/15.-16.-17.

²²¹ K.B.4/18.; K.69/12.; K.33/8.

²²² K.3/1.

²²³ K.5/1.

²²⁴ K.7/1.

kimselere başlıklarda yer verilmeyecek olup isimleri şunlardır: Esirci Tahir Efendi²²⁵ , Horasan'dan Latif²²⁶, ulemâdan Ali²²⁷, Abd-i Kerîm isminde bir tâcir²²⁸, Aydın tarafından biri²²⁹, Trabzonlu Ali Bey²³⁰, Ali Bey²³¹, Ayntablı Muhammed Bey²³², Şirbanlı Muhammed²³³, Hoca Resul²³⁴, Arnavud Nûri Ağa²³⁵, Kanbur İsmâil Ağa²³⁶, Edirneli Kâtip Mustafa²³⁷, Memur Nâim²³⁸, Belig Efendi²³⁹, Muhtar Hızır Bey²⁴⁰, Amasyalı Hamza Efendi²⁴¹, Diyarbakırlı biri²⁴², Çerkes muhaciri Hasan Bey²⁴³.

2.2.3.1. Dinî Şahsiyetler

2.2.3.1.1. Peygamberler ve Sahabiler

Eserde siyer-i Nebî'ye, hadislerin iktibası ve telmihi vesilesiyle sıkça rastlanmaktadır. Müellif Hz. Peygamber'den en çok Mefhâr-ı 'Âlem²⁴⁴, Fağr-i Rusûl²⁴⁵, Fağru'l-Enbiyâ²⁴⁶ terkipleriyle söz etmektedir. Bu bahisler yahut ifade biçimleri kasîdelerde daha çok yer almaktadır. Sahabe hakkında pek çok hadise yer verilmiştir.

Kasîdeler belli bir sırayı takip etmekle birlikte Hz. Ebûbekir(ö. 13/634).²⁴⁷, Hz. Ömer(ö. 23/644)²⁴⁸, Hz. Osman(ö. 35/656)²⁴⁹, Hz. Ali(ö. 40/661)²⁵⁰, Hz. Talhâ b. Ubeydullah(ö.

---

²²⁵ K.1/1.

²²⁶ K.56/1.

²²⁷ K.55/1.

²²⁸ K.68.

²²⁹ K.69.

²³⁰ K.43.

²³¹ K.50.

²³² K.49.

²³³ K.47.

²³⁴ K.45.

²³⁵ K.50.

²³⁶ K.B.5.

²³⁷ K.73.

²³⁸ K.72.

²³⁹ K.42.;K.71.

²⁴⁰ K.5.

²⁴¹ K.45.

²⁴² K.30.

²⁴³ K.74.

²⁴⁴ K.B.3/18.

²⁴⁵ K.73/6.

²⁴⁶ KAS.5/1.

²⁴⁷ KAS.1.

²⁴⁸ KAS.2.

²⁴⁹ KAS.3.

²⁵⁰ KAS.4.

36/656)²⁵¹, Hz. Zübeyr b. Avvâm(ö. 36/656)²⁵², Hz. Sa'd bin Ebî Vakkâs(ö. 55/675).²⁵³, Hz. Sa'îd b. Zeyd(ö. 51/671 [?])²⁵⁴, Hz. Abdurrahman b. Avf(ö. 32/652)²⁵⁵, Hz. Ebû Ubeyde b. Cerrah(ö. 18/639)²⁵⁶, Hz. Hasan(ö. 49/669)²⁵⁷, Hz. Hüseyin (ö. 61/680)²⁵⁸, Hz. Abdullah b. Abbas(ö. 68/687-88)²⁵⁹, Hz. 'Abdullah bin 'Ömer(ö. 73/693)²⁶⁰, Hz. Abdullah b. Zübeyr(ö. 73/692)²⁶¹, Hz. Abdullah b. Amr b. As(ö. 65/684-85)²⁶², Abdullah b. Mes'ûd(ö. 32/652-53)²⁶³, Hz. Zeyd b. Sâbit(ö. 45/665 [?])²⁶⁴, Hz. Übeyy b. Ka'b(ö. 33/654 [?])²⁶⁵, Hz. Abdullah b. Kays(ö. 42/662-63)²⁶⁶, Hz. Ebu'd-Derdâ(ö. 32/652 [?])²⁶⁷, Hz. Ebû Hureyre(ö. 58/678)²⁶⁸, Hz. Enes b. Mâlik(ö. 93/711-12)²⁶⁹, Hz. Câbir b. Abdullah(ö. 78/697)²⁷⁰, Hz. Ebû Eyyûb el-Ensârî(ö. 49/669)²⁷¹, Hz. Selmân-ı Pâk(ö. 36/656 [?])²⁷², Hz. Huzeyfetü'l-Yemânî(ö. 36/656)²⁷³ Hz. Kanber Ali²⁷⁴ hakkında yazılmıştır. Hz. Üveys el-Karenî(ö. 37/657)²⁷⁵'yi de bu kategoride zikretmek mümkündür.

Bu kasîdeler içerisinde Hz. *Nevfel*'den iki kere şehit olmasıyla ilgili söz etmektedir²⁷⁶. Rivayete göre annesi yalnız kalmaktan çekinerek savaşa katılmasını istemese de Hz. *Nevfel*, cihad sevabını işitince kendisine söz geçirememiştir. Savaş dönüşü Hz. *Nevfel*'in annesi Hz. Ebûbekir'e oğlunun durumunu sorunca Hz. Ebûbekir onun şehid olduğunu söylemeye çekinmiştir. Daha sonra Hz. *Nevfel* çıkagelip bütün sahabileri hayrete düşürmüştür. İki yıl daha yaşadktan sonra Yemâme savaşında tekrar şehid edilmiştir:

---

²⁵¹ KAS.5.

²⁵² KAS.6.

²⁵³ KAS.7.

²⁵⁴ KAS.8.

²⁵⁵ KAS.9.

²⁵⁶ KAS.10.

²⁵⁷ KAS.11.

²⁵⁸ KAS.12.

²⁵⁹ KAS.13.

²⁶⁰ KAS.14.

²⁶¹ KAS.15.

²⁶² KAS.16.

²⁶³ KAS.17.

²⁶⁴ KAS.18.

²⁶⁵ KAS.19.

²⁶⁶ KAS.20.

²⁶⁷ KAS.21.

²⁶⁸ KAS.22.

²⁶⁹ KAS.23.

²⁷⁰ KAS.24.

²⁷¹ KAS.25.

²⁷² KAS.26.

²⁷³ KAS.27.

²⁷⁴ KAS.28.

²⁷⁵ KAS.32.

²⁷⁶ Bu hadiseye sahih hadis kaynaklarında rastlanmamıştır.

Bir ğazāda Nevfel'i küffār itmişdi şehīd
Cümle aşhāb añā cem' olmuş idi ba'de'l-ġazā

Cismini herkes görüp mahzūn olup defn itdiler
Ėabri de oldı ziyāret ile rūhiyçün du'ā

Ordu geldikde ğiçenlerden şorardı māderi
Ordu ardına işāretle olurdu iktifā

ẖahr-ı orduda Ebū Bekr'i görüp itdi sü'al
Ėalmayup te'vīl maħalli itdi tefhīm iktizā

Ṗogrısın dimekte müşkil kızb olunmaz irtikāb
Bi't-tazarru' itdi Yā Allāh diyü bir kez nidā

Ėazret-i Nevfel ğayātı buldı sür'atle gelüp
Ṗoĝdı iki oĝlı yine eylemiş idi ğazā²⁷⁷

Hz. Âişe(ö. 58/678)'den bir kasîdede Hz. Peygamber'in Hz. Ebûbekir'i kendi yerine imam tayin edeceği esnada babasının yumuşak gönüllü olduğunu söylemesi ve Hz. Peygamber'den bu söyleminden dolayı özür dilemesiyle ilgili bahsetmektedir:

Anı istiħlāf itmişdi imāmetde Resūl
Görmüş oldı muĖtedālık emrini añā sezā

Ya'ni emr itdi cemā'atde ola Şiddīk imām
Ėastalık za'fi vücūdında olunca rū-nümā

Nerm-dildir ol yerinizde imām olmaz diyü
Ė'işe ğazretleri 'özr itdi iki kez añā

---

²⁷⁷ KAS.1/18-19-20-21-22-23.

Gösterüp Şiddîka'ya anî için biraz melâl
Eyledi bu emrini aşhâbına bi'z-zât edâ²⁷⁸

Diğer bir kasîdede ise Cemel Savaşı'na gelmesinden bahsetmektedir:

Cenâb-ı Â'îşe yevm-i Cemel'de gelmek-ileñ
Dü-fırka beynini ıslâhı görmüş-idi sezâ²⁷⁹

Hz. Fâtıma(ö. 11/632)'dan Hz. Ali ile birlikte aç karnına oruç tutmaları hususunda söz etmektedir:²⁸⁰

Şiyâmı aç yatarak tıtdılar tamâm üç gün
Cenab-ı Haqq dañi Kur'ânı içre kıldı senâ²⁸¹

Yine Hz. Fâtıma'dan Hz. Zehrâ lakabıyla bahsetmekte, Hz. Peygamber'in onu kendinden ve ehl-i beytinden sayması da beyitlerde geçmektedir:²⁸²

Hadîsde Hazret-i Zehrâ'yı "baż' atün minnî"²⁸³
Diyü buyurdı Cenâb-ı Resül-i her dü-serâ

Muaviye(ö. 60/680)'den ise Sıffin Savaşı ile ilgili Hz. Ali'ye karşı duruşundan bahsedilmektedir.²⁸⁴

2.2.3.1.2. Tasavvuf ve Mezhep Büyükleri

Eserde bu kategoride pek çok dinî karakterin ismi silsile-nâmeler vesilesiyle geçmektedir. Burada ayrı bir başlık açılacak olanlar Düğümlü Baba ile temas etmiş kişiler ve verilen

²⁷⁸ KAS.1/26-27-28-29.

²⁷⁹ KAS.4/35.

²⁸⁰ KAS.4/16.

²⁸¹ Onlar, verdikleri sözü yerine getirirler ve dehşeti her yerde hissedilen bir günden korkarlar. Onlar, kendileri (yemek) istedikleri halde yiyeceği yoksula, yetime ve esire ikram ederler. (Ve şöyle derler:) "Biz sizi Allah rızâsı için doyuruyoruz; sizden ne bir karşılık ne de bir teşekkür bekliyoruz. Biz, dehşetli, çetin bir günde rabbimizden korkarız." el-İnsan, 76/7-10.

²⁸² KAS.12/29.

²⁸³ "Fâtıma benim bir parçamdır, onu sevindiren beni sevindirmiş, onu üzen de beni üzmüş olur". Buhârî, "Fezâ'ilü ashâbi'n-nebi", 12/29; Müslim, "Fezâ'ilü's-sahâbe", 93-94.

²⁸⁴ KAS.4/37.

tarikatsilsileleridir. Diğer tasavvuf büyükleri ve âlimleri ise ismen zikretmek yerindedir. *İmâm-ı A'zâm Ebû Hanîfe*(ö. 150/767)²⁸⁵ hakkında kasîde bulunmakta olup kasîde içerisinde *İmâm Şâfi*(ö. 204/820) hazretleri ve *İmâm Mâlik*(ö. 179/795) hazretlerinin de isimlerine de yer verilmiştir. Yine Hz. Eyüb el-Ensârî'nin işlendiği kasîdede daha çok Fatih Sultan Mehmed Hân'ın hocası olarak daha çok bildiğimiz *Akşemseddin*(ö.863/1459)'den söz edilmektedir. Onun Hz. Eyüb'ün kabrinin yerini tarif ettiği ifade edilmiştir.²⁸⁶

2.2.3.1.2.1. “Şâh-ı Nakşîbend” Kasîdesi Muhtevâsı²⁸⁷

Eserde Nakşîbendiyye tarikati kurucusu olarak kabul görmüş ve XIV. yüzyılda yaşamış olan Bahâeddin Nakşîbend(ö.791/1389) adına bir kasîde bulunmaktadır. Bahsi geçen tarikat XII. yüzyılda Buhara civarında neşet eden Hâcegân tarikatinin devamı olarak kabul görmüştür. Diğer bazı tarikatlerin aksine silsilelerini Hz. Ali'ye değil Hz. Ebûbekir'e dayandırmaktadır.²⁸⁸ Genel kabule göre silsileleri Hz. Peygamber'den sonra Hz. Ebûbekir(ö. 13/634), Hz. Selmân-ı Fârisî (ö. 36/656 [?]), Hz. Kâsım b. Muhammed b. Ebûbekir(ö. 107/725[?]), Ca'fer-i Sâdık(ö. 148/765), Bâyezîd-i Bistâmî(ö. 234/848 [?]), Ebü'l Hasan Harakânî(ö. 425/1033), Ebû Ali Farmedî(ö. 477/1084), Yusuf Ali Hamedânî(ö. 535/1140), Abdü'l-Hâlık Gücdüvânî(ö. 575/1179 veya 617/1220) şeklindedir.²⁸⁹

Şâh-ı Nakşîbend kasîdesi içerisinde silsileden *Bahâeddin Nakşîbend* (ö.791/1389), *Seyyid Emir Külâle* (ö.772/1370), *Abdü'l-Hâlık Gücdüvânî*(ö.575/1179 veya 617/1220), *Muhammed Baba Semmâsî*(ö. 736/1335) bulunmaktadır. Bahâeddin Nakşîbend'den Nakşîbendî pîri olarak söz etmektedir:

Semiyy-i Mefhâr-ı 'Âlem Bahâü'd-dîn-i feyz-ârâ
Tarîk-ı Nakşîbendî içre pîr-i muhtedâ haqqâ²⁹⁰

²⁸⁵ KAS.29.

²⁸⁶ KAS.25/22.

²⁸⁷ KAS.30.

²⁸⁸ Diğer halifelere bağlı silsileler de zikredilmiştir. bkz. Hazîni, *Menbau'l-Ebhâr fî Riyâzî'l-Ebrâr*, haz. Mehmet Mahur Tulum, (İstanbul: Ketebe Kitap ve Dergi Yayıncılığı, 2021).

²⁸⁹ Necdet Tosun, “Nakşîbendiyye”, *Türkiye'de Tarikatlar: Tarih ve Kültür*, ed. Semih Ceyhan, (İstanbul: İsam yayımları, 2015), 611-612.

²⁹⁰ KAS.30/1.

Seyyid Emir Külâle'nin evliyâ büyüklerinden olduğundan bahsetmektedir:

Buhârî'dir tarîkan nisbeti Seyyid Külâle'dir
Ki anında kibâr-ı evliyâdan olduğu eclâ²⁹¹

Abdü'l-Hâlık Gücdüvânî'den de semanın nurunu arttıran kimse olarak söz edilmektedir:

İrişdi Şeyh 'Abdü'l-Hâlık'ın da feyzi rûhânî
Semâ-yı kudsiyân içre o da hürşid-i nûr-efzâ²⁹²

Yine aynı kasîde içerisinde Gücdüvânî hazretlerinin Horasanlı bir Türkmen sûfisi olan *Mâşuk-ı Tûsî*(ö. V./XI. yüzyılın başları)'nin kabrini ziyaret ettiği geçmektedir:

Didi hem eylerem ihfâ ile zîkr-i İlâhî'yi
Ki 'Abdü'l-Hâlık'ındır vâkı' amda emri bu günâ

Ziyâret eyledikde kabrini ma'şûk-ı Tûsî'niñ
Selâmı virdi hâl ü hâtırını kıldı istikşâ²⁹³

Muhammed Baba Semmâsî'nin ise ileri gelen büyüklerden olduğu zikredilmiştir:

Yine öyle e'âzımdan Muḥammed Baba Semmâsî
İder idi tûlû'ından muḳaddem vaşfını icrâ²⁹⁴

2.2.3.1.2.2. “Silsilenâme-i Tarikat-i Aliyye-i Sa'diyye” Muhtevâsı²⁹⁵

Eserde tamamı sıralanan tarikat silsilesi de Sa'diyye'ye aittir. Sa'diyye tarikatı, Suriye'de zeki, güzel yüzlü, güzel sesli, iyi ata binen, pek çok yer gezmiş ve ilim ehli Sa'deddin el-Cebâvî (ö. 575/1180) tarafından kurulan ve kıyâmî usulü benimseyen bir tarikattir.

---

²⁹¹ KAS.30/2.

²⁹² KAS.30/3.

²⁹³ KAS.30/17-18.

²⁹⁴ KAS.30/4.

²⁹⁵ KAS.31.

Tarikat geniş alanlara yayılmış, pek çok kola ayrılmıştır.²⁹⁶ Tarikatın Rifâiyye'den türediğine dair rivayetler bulunsa da Sa'deddin el-Cebâvî'nin atalarının tarikatı olan Şeybâniyye'den doğmuş müstakil bir tarikattir.²⁹⁷ Bir görüşe göre de Rifâiyye'den türemese de ondan beslenmiştir. Buna göre Şeybâniyye ve Rifâiyye'den olmak üzere iki tarikat silsilesi olduğu kaydedilmiştir.²⁹⁸ Bu ciltte verilen silsile ise şu şekilde sıralanabilir:

Hz. Peygamber, Hz. Ali (ö.40/660), Hz. Hüseyin (ö.61/680), Muhammed el-Bâkır (ö.114/733), Ca'fer es-Sâdık (ö.148/765), Mûsâ el-Kâzım(ö.183/799), Ali er-Rıza (ö.203/818), Ma'ruf el-Kerhî (ö.200/815), Seriyü's-Sakatî (ö.253/865), Cüneyd el-Bağdâdî(ö.298/911)²⁹⁹, Ali er-Ruzbârî (ö.321/933), Ebû Ali el-Kâtibî (ö.353/964), Sa'îd el-Mağribî (ö.383/993), Ebu'l-Kâsım Ali el-Gürgânî (ö.450/1068), Ebûbekir Muhammed en-Nessâc (ö.484/1091), Ahmed Gazzâlî (ö.518/1124), Ebu'l-Fazl el-Bağdâdî (ö.581/1185), Ali Ebu'l-Berekât el-Bağdâdî (ö.582/1186), Ebu'l-Sa'îd el Endelûsî(589/1193), Şu'ayb et-Tilimsânî (ö.590/1193), Yûnus eş-Şeybânî (ö.620/1223), Abdullah Mezîd eş-Şeybânî (ö.645/1247), Yûnus eş-Şeybânî (ö. 663/1264), Sa'deddin el-Cebâvî (ö.700/1300)³⁰⁰, Muhammed Ali Şemseddîn, Aliyyü'l-Ekhal, Ebûbekir Takiyyüddîn, Şeyh Muhammed, Şeyh Hasan, Şeyh Muhammed Sa'deddîn, Şeyh Sa'deddîn, Şeyh Mûsâ, Şeyh Mustafa, Şeyh İsmâ'il, Şeyh İbrâhim, Şeyh Süleymân-ı Zamân, Şeyh Çavuş İbrahim, Şeyh Muhammed, Şeyh Ma'sum Halîl, Düğümlü Baba.

Eser içerisinde Leskofça'da bulunan Sa'diyye meşayihî tarafından gönderilen bir mektupta yer alan silsile de kıt'a şeklinde der-kenârda ayrıca verilmiştir³⁰¹:

Şeyh Ali, Şeyh İbrahim, Şeyh Ebû Celil, Şeyh Ebûbekir, Şeyh Sa'îd, Şeyh Hüsni Cebâvî, Şeyh Bedreddin, Şeyh Bedreddin, Şeyh Ebûbekir, Şeyh Abdü'l-Bâkî, Şeyh Yusuf, Şeyh Kâmil, Şeyh İbrâhim, Şeyh Süleyman-ı Zamân Âcizî, Şeyh Muhammed, Şeyh Çavuş, Şehîd İbrâhim, Şeyh Ma'sum Halîl.

²⁹⁶ Hür Mahmut Yücer, "Sa'diyye", *Türkiye'de Tarikatlar: Tarih ve Kültür*, ed. Semih Ceyhan, (İstanbul: İsam yayınları, 2015), 223-225.

²⁹⁷ Yücer, "Sa'diyye", 229.

²⁹⁸ Hür Mahmut Yücer, *Şeyh Sa'deddin Cebâvî ve Sa'dilik*, (İstanbul: İnsan yayınları, 2010), 80.

²⁹⁹ Buraya kadar vefat tarihleri TDV İslam Ansiklopedi'sinden alınmıştır. Sonrası üçüncü ciltte verilen silsileden alınmıştır. Küçük, "Kemâl-nâme-i Düğümlü Baba Cild-i Sâlis" 261.

³⁰⁰ Esmâr-ı Esrâr'da da vefatı bu şekildedir, Şeyh Sa'deddin'in halifesi Seyyid Abdurrahman el-Hüseynî'nin bir eserinde 575/1179 olarak verilmiştir. Sa'diyye meşâyihînden Ali Fakrî Efendi'ye göre ise vefatı 621/1224 olarak belirtilmiştir. Osmânzâde Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ-yı Ebrâr Şerh-i Esmâr-ı Esrâr*, haz. Mehmet Akkuş, Ali Yılmaz, (İstanbul: Kitabevi yay., 2006), 422-423.

³⁰¹ K.76.

2.2.3.1.2.3. Arabacıbaşı Ârif Baba³⁰²

Ser-arabacıyân-ı hâssa olan Hacı Ahmed Ağa'nın oğlu olan Ârif Baba, Arabacıbaşı Tekkesi'nin ilk şeyhidir. Muhyiddîn Efendi (ö.1286/1870), Rifâiyye tarikatine mensub olan Hacı Mehmed Râgıb Efendi (ö. 1292/1876) ve eserin ikinci ve üçüncü cildinde geçtiği üzere Râşid Efendi isimlerinde üç evlâda sahiptir. Eserde Dügümlü Baba'nın Ârif Baba'ya kendi medfeninin yerini söylediği³⁰³, oğlu Muhyiddîn'in uzun yaşamayacağını³⁰⁴, Râgıb Efendi'nin Ârif Baba'dan sonra tekkeye şeyh olacağını³⁰⁵, küçük oğlu Râşid Efendi'nin de ömrünün kısa olacağını³⁰⁶ haber verdiği geçmektedir. Dügümlü Baba ile yakınlığını ona şaka yapmasından³⁰⁷ da anladığımız Ârif Baba, Sultanahmed'de yaşamış ve 1259/1843'te vefât etmiş, Karacaahmet'e defnedilmiştir.³⁰⁸

2.2.3.1.2.4. Şeyh İsmâil Sirâceddîn eş-Şirvânî³⁰⁹

Tam adı Mevlanâ İsmâil b. Ahmed olan Siraceddîn Kürdemirî eş-Şirvânî olarak bilinen Şeyh İsmâil, Azerbaycan Şirvan'ın Kürdemir köyünde 1197/1782-83 yılında doğmuştur. Pek çok şehirde medrese tahsili görmüş olan Şirvânî, tasavvufa merak saldıktan sonra Abdullah ed-Dihlevî'yi (ö. 1240/1824) görmek için Hindistan'a yola çıkmış, yolda bir işaret hissederek Şam'a yönelmiş ve orada Hâlid-i Bağdâdî (ö.1241)'den tasavvuf eğitimi ve terbiyesi aldıktan sonra memleketine geri dönmüştür. Rusların Kafkasları işgal ettiği dönemde tasavvufi faaliyetlerden rahatsız olan Ruslar, kendisi ve halifeleri üzerindeki baskıyı arttırdı. 1826 yılında Osmanlı toprakları içerisinde bulunan Ahıska'ya göç etmiştir.³¹⁰ Daha sonraları Amasya'ya göç ederek 1270/1853'te vefât etmiştir.³¹¹ Kendisine intisâb eden pek çok müridi olmakla birlikte Nakşibendiyye'nin Hâlidîlik kolunu geniş alanlara yaymıştır. Kendisinin ilk oğlunun ismi Abdülhamid Efendi'dir.³¹² Eserde oğlu Hamid birlikte İstanbul'a geldikleri, burada Dügümlü Baba ile görüştikleri

³⁰² K.B.4.;K.62

³⁰³ K.B.4/4.

³⁰⁴ K.62./1-2.

³⁰⁵ K.62/5.

³⁰⁶ K.62/8.

³⁰⁷ K.B.4/1.

³⁰⁸ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, 1/ 308.

³⁰⁹ K.52.;K.45.

³¹⁰ İbnü'l-Emîn Mahmûd Kemal İnal, *Son Sadrazamlar*, (İstanbul: Dergah yay., 1982), I/436.

³¹¹ Necdet Tosun, "*Nakşibendiyye*", 656.

³¹² İnal, *Son Sadrazamlar*, I/437.

geçmektedir.³¹³ Dügümlü Baba'nın, oğlu Hamid'in denize çok fazla açılmaktan sakınması gerektiğini ifade etmekte ve ona zevce almakta acele etmemesini tavsiye etmektedir. Bunun sonucunda oğlunun bu tavsiyeyi dinlemediği ve kayığının batarak vefat ettiği geçmektedir.³¹⁴ Diğer oğlu Rüşdi Paşa'ya da zevce olarak erkek kardeşinin kızını acele ederek almasını, fakirliğinden sıyrılarak çok rızık bulacağını keşf ile beyan etmiştir.³¹⁵ Nitekim öyle de olmuştur. Başka bir kıt'ada ise Şeyh İsmâil Efendi'nin türbedarlığını üstlenen Hamza Efendi'nin durumundan söz edilmektedir.³¹⁶

2.2.3.2. Devlet Erkânı

2.2.3.2.1. Nâfiz Paşa³¹⁷

İkinci ciltte de bahsi geçen Nâfiz Paşa, İstanbul (1836)'da Mekteb-i Harbiye'ye girdikten sonra pek çok görev almış ve nihayetinde vakur, geyretli ve yaşlı bir zât olarak 13 Rebiyülevvel 1312 (14 Eylül 1894)'te vefat etmiştir. Naaşı Fatih Türbesi bahçesine defnedilmiştir.³¹⁸ Eserde zor durumda olan revanici birine yardım ettiği ve bu yardımı sayesinde dağılmış olan hanesinin tekrar toplanıp kendisinin müferreh bir hayata kavuştuğu ifade edilmiştir.

2.2.3.2.2. Hüsni Paşa³¹⁹

Eserin ikinci ve beşinci ciltlerinde de bahsi geçen Hüsni Paşa için Sicilli Osmânî'de 19. yüzyılda yaşamış pek çok aynı isimde kişi mevcut olmakla birlikte doğum-ölüm tarihleri ve kısaca görevleri dışında fazla bilgiye rastlanmamıştır.³²⁰ Dolayısıyla doğrudan Hüsni Paşa'ya dair bilgi vermek güçtür. Bu ciltte bir yakınının hasta olduğu, Dügümlü Baba'nın elbisesini ıslatıp elbisesinden akan suyu şifa niyetine içirdiği geçmektedir. Kişinin çare bulamadığı hastalığının bu sayede iyileştiği zikredilmektedir.

---

³¹³ K.52/2.

³¹⁴ K.52/4.

³¹⁵ K.52/9.

³¹⁶ K.45/5.

³¹⁷ K.6.

³¹⁸ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, 4/1222.

³¹⁹ K.9.

³²⁰ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, 3 / 731-732.

2.2.3.2.3. İzzet Paşa (Zâde-i Hakkı Paşa)³²¹

Tam ismi İzzet Ahmed Paşa'dır. Hakkı Mehmed Paşa'nın oğludur. 1213/1798-99'da dünyaya gelmiştir. Pek çok devlet görevinde bulunan İzzet Ahmed Paşa'nın, idare işlerine vâkıf, dindar ve cömert olduğu geçer.³²² Cidde'ye vali kaymakamı olarak gönderilmiş, bu görevini ona müjdeleyen Dügümlü Baba olmuştur. Kendisi orada kalıp defnolunmak istediğini söylese de ona bunun kısmeti olmadığını ifade etmiştir. İstanbul'da Sultan Tepesi nam bölgede vefat ettiği geçmektedir.³²³ Sicilli Osmânî'deki bilgiye göre 24 Muharrem 1293/20 Şubat 1876'da vefat etmiş ve Haydarpaşa'ya defnedilmiştir.

2.2.3.2.4. Mehmed Paşa³²⁴

Sicilli Osmânî'de pek çok Mehmed Paşa'ya rastlanmıştır. Medine'de memur olduğunu menkıbeden öğrendiğimiz Mehmed Paşa için bu vasfa uygun olarak o yıllarda Medine'de görev almış olan iki kişi bulunmaktadır. Biri Hafız Mehmed Paşa³²⁵ olarak geçmektedir fakat onun kaydında Medine'de vefat ettiği yazmaktadır. Eserde bahsi geçtiğine göre Mehmed Paşa Medine'de vefat etmek istediğini Dügümlü Baba'ya söylemiş, o da kaderinin böyle olmadığını, İstanbul'da vefat edeceğini kendisine keşfen bildirmiştir. Bu bilgiler ışığında Mehmed Paşa, diğer seçenek olan, Arab namıyla kaydedilmiş, Sipahi İbrahim Paşa'nın oğlu olmalıdır. 1232/1817'de doğmuştur. Bir dönem (1286/1869) Şeyhü'l-Harem olmuş ve azledilmiş, evvelinde pek çok devlet görevinde bulunmuş, daha sonra Şûrâ-yı Devlet Azası olup ayrıldıktan sonra İstanbul'da 2 Ramazan 1291/13 Ekim 1874'te vefat etmiştir. Sütlüce'de babasının yanına defnolunmuştur.³²⁶

2.2.3.2.5. Mustafa Paşa (Buşatlı, İşkodralı, Şerîfi) ³²⁷

27 Ramazan 1211 / 26 Mart 1797'de doğan Mustafa Paşa³²⁸, İškodra sancağının mutasarrıfı ve Buşat köyüne mensup bir aileden gelmektedir. Köklü bir aileden gelmekte

---

³²¹ K.18.

³²² Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, 3 / 844.

³²³ K.18/6.

³²⁴ K.20.

³²⁵ Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, 2/557-558.

³²⁶ Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, 4/1040.

³²⁷ K.22.

³²⁸ Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, 3/842.

olan Mustafa Paşa'nın babası şair ve devlet adamı olan Mehmed Âsaf Paşa'dır. Kendisi de aynı vasıflara sahip bir kimse olarak yazdığı şiirlerde “Şerifi” mahlasını kullanmaktadır. Pek çok devlet görevinde bulunan Mustafa Paşa, Rumeli bölgesinde düzenin korunmasında büyük bir rol oynamıştır. Hizmetleri sebebiyle II. Mahmud'un iltifatına mazhar olan Mustafa Paşa, savaştan sonra nüfusunun vermiş olduğu etkiyle Niş, Üsküp ve Sofya bölgelerini ele geçirdiği için asi ilan edildi ve sıkıştırılarak bu hareketinden af dilemiş, bunun üzerine İstanbul'a gönderilerek kendisine bir konak verilmiştir. Sakin bir hayatın üzerinden çok geçmeden yeni görevler aldı ve son olarak Medine'de şeyhülharem olarak görev aldı, burada 7 Zilkade 2376/27 Mayıs 1860'ta vefat etti.³²⁹ Eserde bu konuyla ilgili olarak Mustafa Paşa'nın mîrimîrân rütbesine sahip olarak Düğümlü Baba'ya gittiği, ona Medine'de şeyhülharemlik görevinin açıldığını ve gitmek istediğini ifade ederek himmet istediği geçmektedir. Neticede bu isteğine erişerek orada defnolunduğu da ifade edilmiştir.

2.2.3.2.6. Mehmed Rüşdü Paşa (Şirvânî-zâde)³³⁰

Şeyh İsmâil Siraceddîn Şirvânî'nin oğlu olan Mehmed Rüşdü Paşa, 1245/1829-30'da³³¹ Amasya'da³³² dünyaya gelmiştir. Babası vesilesiyle İslâmî ilimlerde pek iyi durumda olması sebebiyle 1267/1851'de İstanbul'a gelerek icazet almıştır. Bayezid Camii'nde ilim öğretmiş, daha sonra Amasya'ya dönmüştür. Birtakım memuriyet görevlerinde bulunduktan sonra istifa ederek 1271 / 1855'te İstanbul'a tekrar gitmiştir. Cevdet Paşa ve Fuad Paşa ile belli vesilelerle tanışıyor olması onların takdirini kazanması sonucunu doğurmuştur. Sırasıyla Meclis-i Ahkâm-ı Adliyye üyeliği, Şam valiliği (1863), Suriye vilayeti valiliği, Evkâf-ı Hümâyün Nazırlığı (1865), Hazîne-i Hâssa Nazırlığı, Dâhiliye Nezareti görevlerinde bulunmuştur. Daha sonra bazı usulsüzlükler sebebiyle azledilip sürgün edilerek Amasya'da yaşamaya mecbur edilmiş (1871) fakat bir yıl sonra affedilmiştir. 1873'te sadâret makamından azledilen Sakızlı Ahmed Paşa'nın yerine getirilmiştir. Bu sıralarda Sultan Abdülaziz tahttaydı ve Hüseyin Avni Paşa kendisinden sultanı tahttan indirme konusunda yardım istemiştir. Kendisi buna yanaşmayınca birtakım

³²⁹ Mustafa L. Bilge, “*Mustafa Paşa, Buşatlı*”, TDV İslam Ansiklopedisi, (Ankara: TDV yay. 2020), 31/344-345.

³³⁰ K.23.; K.45.; K.47.; K.52.

³³¹ Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, 5/1406.

³³² Mehmed Ali Beyhan, “*Şirvânîzâde Mehmed Rüşdü Paşa*”, TDV İslam Ansiklopedisi, (İstanbul: TDV yay.,2010), 39/209.

iftiralarla sadareten azlolunarak önce Halep valiliği, sonra Cidde valiliği görevleri verilmiştir. Sicilli Osmânî'de Cidde yerine Hicaz valiliği görevi olduğu geçmektedir. Cidde valiliği görevine giderken Tâif'te (1874) vefat etti. Vefatına dair zehirlendiği ve karahummaya yakalandığı³³³ yönünde de birtakım söylentiler mevcuttur.

Eserde Rüşdü Paşa'nın devlet görevlerinden önce çok fakirlik çektiği, Dügümlü Baba'nın ona karnının doyacağı ve çok zengin olacağını keşfen bildirdiği, bunun üzerine Şam'da fetret olduktan sonra günbegün terfi ettiği geçmektedir.³³⁴ Çok fakirken Dügümlü Baba Rüşdü Paşa'nın babasına kardeşinin kızını almasını, bunun vesilesiyle çok refah bulacağını işaret etmiştir.³³⁵ Yine vezaret makamına geçtikten sonra Şeyh İsmâil Efendi'nin türbedarlığını üstlenen Hamza Efendi'nin maaşını yükselttiği geçmektedir.³³⁶ Rüşdü Paşa babasının vefatından sonra İstanbul'da ders okutmaktayken Dügümlü Baba kendisine İsmâil Sâdık Kemâl'in babası Vecîhi Paşa'nın çok refakat edeceğini söylemiştir. O bu kelamı anlamamıştır çünkü o güne kadar birbirleriyle hiç görüşmemişlerdir. Vecîhi Paşa Hicaz'a vali olduğu esnada üç yıl haccettikten sonra Tâif'e giderken yolda vefat etmiş, Hz. Abdullah b. Abbas'ın kubbesi dâhiline defnolunmuştur. Daha sonraları Rüşdü Paşa da Hicaz valisi olduktan sonra Tâ'if'te vefat etmiş, İbnülemin'in ifadesine göre İbn Abbas hazretlerinin yakınlarına defnedilmiştir.³³⁷

2.2.3.2.7. Muammer Mehmed Paşa³³⁸

Erzurumlu kaymakam Rüşdi Mehmed Paşa'nın oğlu olan Muammer Paşa 1227/1212'de doğmuştur. Pek çok azalık ve valilik görevinden sonra 29 Muharrem 1292 / 7 Mart 1875'te vefat etmiştir. Kaynakta yumuşak huylu, ılımlı ve dindar biri olduğu geçmektedir.³³⁹ Eserde Dügümlü Baba'nın Muammer Paşa'ya Cidde'ye vali olacağını müjdelediği, kendisinin orada defnolunmak için de dua ettiği geçmektedir. Fakat Dügümlü Baba, annesi Tâ'if'te defnolunmuş olsa bile kendisinin kaderinin böyle olmayacağını bildirmiştir.

³³³ İbnülemin, "Son Sadrazamlar", 1/463.

³³⁴ K.23.

³³⁵ K.52./8-9.

³³⁶ K.45/6.

³³⁷ K.40.

³³⁸ K.36.

³³⁹ Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, 4/1095.

2.2.3.2.8. İsmâil Paşa (Dağıstanlı)³⁴⁰

Yalnızca Dağıstanlı olduğu bilinen İsmâil Paşa, Kafkaslarda bağımsızlık için büyük bir mücadele gösteren Şeyh Şâmil'in oğlu olma ihtimali söz konusudur. Müellif menkıbenin son beytinde “şâmil olmak” fiilini kullanarak bu noktaya temas etmiş olabilir. İsmâil Paşa'nın Osmanlı devleti tarafından mirlivâlık rütbesiyle ödüllendirildiği geçmektedir.³⁴¹ Yine eserde cariyesinin gözünün ağrıdığı, Düğümlü Baba'nın eski elbisesinin bir parçasını ıslatıp gözlerini tekhil etmesiyle iyileştiği geçmektedir.

2.2.3.2.9. Süleyman Paşa³⁴²

Eserdeki bilgiye göre Süleyman Paşa Medine'ye muhafız olarak gideceği esnada kendisinin beş bin kuruşu çalınır. Düğümlü Baba ona çok sevdiği birinin çaldığını keşf ile beyan eder. Daha sonra komşuların çalan kişiyi işitmesiyle gerçekten durum bu şekilde çıkar. Bu dönemde yaşamış pek çok Süleyman Paşa olmakla birlikte Medine muhafızlığı kaydına rastlanmamıştır.

2.2.3.2.10. Ömer Paşa³⁴³

Rusya ordusundan olan Ömer Paşa'nın, eserde Dağıstan ümerasından olduğu geçmektedir. Önce orada miralay olmuş, ardından göçerek Osmanlı ordusuna girmiştir. Sonrasında liva ve ferik rütbeleriyle görevdeyken 1295/1875'te esir olmuştur. Kurtulduktan sonra 28 Safer 1296 / 21 Şubat 1879'da vefat ederek Topkapı'ya defnedilmiştir.³⁴⁴ Eserde daha detaylı anlatımla Düğümlü Baba'ya gittiği esnada bey, menkıbe anlatılırken paşa olduğu, ferik olduğu esnada ise Halep'te yaşadığı bildirilmiştir. Kendisi İstanbul'dayken çok fakirlik çektiği ve Düğümlü Baba'dan himmet istediği kaydolunmuştur. Düğümlü baba onun Trabzon'a gideceğini ve orada Erzurumlu zengin bir kadın ile evleneceğini keşf ile beyan etmiştir.

---

³⁴⁰ K.39.

³⁴¹ Mustafa Budak, “Şeyh Şâmil”, TDV İslam Ansiklopedisi, (İstanbul: TDV yay., 2010), 39/68.

³⁴² K.39.

³⁴³ K.46.

³⁴⁴ Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, 4/1325.

2.2.3.2.11. Halil Hamdi Paşa (Dağıstanlı)³⁴⁵

Göçüp İstanbul'a geldikten sonra bazı işlerle uğraşmış ve mîrimîrân olduktan sonra Yenibulbahr muhafızlığında bulunmuştur. Nakşibendî olduğundan 50 seneye yakın Mekke'de şeyhlik etmiş olarak geçmektedir. Bu bilgi ile alakalı olarak eserde Dügümlü Baba'ya giderek maaşlı bir işte çalışmak istemediğini söylediği zikredilmiştir. Dügümlü Baba'nın kendisine Hicaz'a gitmesini tavsiye ettiği ve rızkına bu vesileyle ulaşacağını bildirdiği geçmektedir. Cemâziye'l-âhir 1313/Kasım-Aralık 1895'te 97 yaşında orada vefat etmiştir.³⁴⁶

2.2.3.2.12. Bedirhan Paşa³⁴⁷

Hâlid b. Velid'in sülalesinden ve Osmanlı'ya bağlı Kürdistan bölgesinin seçkin beylerinden Abdülhan'ın oğludur. 1217/1802'de Cezîre-i İbn-i Ömer'de doğmuş, babası yerine bey olmuş, 1264/1848'de İstanbul'a göçmüştür. Sonrasında bir ara Girit'te bulunduğu esnada orada iyi hizmet verdiği görülünce İstanbul'a çağırılarak mîrimîrânlık vazifesi kendisine verilmiştir. 1284/1867'de görev dolayısıyla göç ettiği Şam'da vefat etmiştir. Salihîye'de medfundur. 95 çocuğu olduğu, vefat ettikten sonra ardında 43 çocuk bıraktığı, oğullarının çoğunun rütbe aldığı geçmektedir.³⁴⁸ Eserde aylığı sebebiyle telaş içinde olarak Dügümlü Baba'ya geldiği zikredilmiştir. Onun da kendisini teselli ettiği, vefatından sonra tüm çocuklarına aylığını verdikleri geçmektedir.

2.2.3.2.13. Pertev Mehmed Said Paşa³⁴⁹

Vakti zamanında Darıca'ya yerleşmiş Tatar bir aileye mensup olup orada doğmuştur. İstanbul'a gelerek devlet görevlerinde bulunmuştur. Bir aralık Mısır'a gidip dönmüş, 1246/1830'da kethüdalık makamından sonra 1251/1836'da mülkiye nazırı olarak müşirlik rütbesi almıştır. 1252/1836'da ise vezir rütbesiyle paşa olmuştur. 1252/1836'da azledilip Edirne'ye gönderildiği vakit orada vefat etmiştir. Yüksek bir mertebeye ulaşma sebebi pek çok insan yetiştirmesi ve alim, şair, tasavvufa meyilli, aynı zamanda cömert

---

³⁴⁵ K.53.

³⁴⁶ Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, 2/578.

³⁴⁷ K.57.

³⁴⁸ Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, 2/360.

³⁴⁹ K.58.

olması olarak zikredilmiştir.³⁵⁰ Eserde salihlerden olduğu, Dügümlü Baba'nın azli ve yakında vefat edeceği hususunda kendisine bilgi verdiği geçmektedir. Çaresi olsaydı ona himmet edeceğini fakat şehit olarak göçtüğünü ifade etmektedir.

2.2.3.2.14. Emin Mehmed Paşa (Hacı)³⁵¹

Babası 1277'de (1860/61) vefat eden Anadolu Hacı Ahmed Ağa olan Paşa, sarayda bazı hizmetlerde bulunup kızını Abdülaziz dairesi ileri gelenlerinden Yaver Bey'le nikahladıktan sonra mîrâhur, serkurenâ, ve hazine-i hâssa nâzırlığı görevlerinde bulunmuştur. Muharrem 1279'da vezirlikle şeyhülharem olmuş, geri dönüp aynı görevleri tekrar yaptıktan sonra serkurenâ damadıyla birlikte ayrılarak tekrar Medine muhafızlığı yapıp ardından şeyhülharem olmuştur. 1287/1870'te ayrılarak 26 Zilka'de 1291/4 Ocak 1875'te vefat etmiştir.³⁵² Eserde Halim Paşa ile birlikte Dügümlü Baba'nın huzuruna gittikleri, onlara birinin kızı birinin oğlu olacağını haber verip onları evlendireceklerini bildirmiştir. Emin Paşa'ya oğlu olacağını söylemiş, Dügümlü Baba'nın söylediği gibi yakınlık kurmuşlardır. Bir başka menkıbede de Emin Paşa henüz bey iken Dügümlü Baba'nın huzuruna "paşa" diye çağırdığı, bu seslenişine mukabil kendisinin paşa olduğu geçmektedir.³⁵³

2.2.3.2.15. Abdülhalim Paşa³⁵⁴

Trabzonlu Ali Ağa'nın oğlu olan Halim Paşa, Enderun'dan askerliğe, oradan süvari kaymakamlığına geçmiş, daha sonra miralay olarak Trablusgarb'da bulunmuştur. Dönüşte 1264/1848'de süvari livası, Bükreş'e memur, zabtiye müşiri kaymakamı, Dâr-ı Şûrâ azası görevlerinde bulunduktan sonra Rumeli'ye gönderilerek Silistre kuşatmasında bulunmuştur. Döndükten sonra son görevlerine geri dönmüş, daha sonra vezirlikle Arabistan müşiri, zabtiye müşiri, Meclis-i Vâlâ azası ve tekrar 5. Ordu müşirliği görevlerinde bulunup istifa etmiştir. Sonrasında farklı memuriyet görevlerinde bulunup 1303/1885'te vefat etmiştir.³⁵⁵ Eserde Emin Paşa ile birlikte Dügümlü Baba'nın huzuruna

---

³⁵⁰ Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, 4/1333.

³⁵¹ K.60.

³⁵² Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, 2/477-478.

³⁵³ K.64.

³⁵⁴ K.60.

³⁵⁵ Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, 1/111-112.

gittikleri, onlara birinin kızı birinin oğlu olacağını haber verip onları evlendireceklerini bildirmiştir. Halim Paşa'ya kızı olacağını söylemiş, Düğümlü Baba'nın söylediği gibi akrabalık ilişkisi kurmuşlardır.

2.2.3.2.16. İsmâil Bey³⁵⁶

Sicilli Osmânî'de bulunan iki miralay İsmâil Bey'den biri Anadolu Ordusu meclis azası ve miralay olarak Şevval 1277/Nisan 1861'de vefat etmiştir.³⁵⁷ Diğeri ise Anadolu Ordusu redif miralaydır ve Receb 1277/Ocak 1861'de vefat etmiştir.³⁵⁸ Eserde çocuğunun ayağının çapraz olarak doğduğu, Düğümlü Baba'nın eliyle mesh ederek iyileştirdiği geçmektedir.

2.2.3.3. Çağdaşı Bazı Zevât

2.2.3.3.1. İsmâil Hakkı Efendi (Kıbrısî-zâde)³⁵⁹

İstanbul'da 1200/1785 senesinde doğan, hat sanatında icazetli, ilm-i nücûma vâkîf, tarih düşürmede uzman ve şiirlerinde Hakkî mahlasını kullanan Sa'diyye meşayihinden İsmâil Hakkı Efendi, çeşitli yerlerde yaptığı kadılık görevlerinden sonra İstanbul'da 1279/1851 yılında vefat etmiştir.³⁶⁰ Eserin bu cildinde de beşinci cildinde olduğu gibi çoğu rivayet kendisine aittir. Dolayısıyla onu, eserdeki anlatının büyük ravilerinden biri olarak tanımlayabiliriz. Düğümlü Baba'nın hizmetinde çok bulunduğu ve onun kendisine bazı hallerini ilhâm ettiği geçmektedir. Kendisinin sadık olduğundan ve yalan söylemeyeceğinden de bahsedilir. Kimi zaman Hakkı Efendi olarak zikredilmiştir.³⁶¹

2.2.3.3.2. Hasan Fehmi Efendi³⁶²

Akşehirli olan Hasan Efendi, Vidinli Mustafa Efendi'den tahsîl-i ilm etmesinin ardından dersiâm ve müderris olarak Yahya Efendi'nin yerine reis vekili oldu. Daha sonra Sultan Abdülazize muallim olan Fehmi Efendi devam eden senelerde Mekke, Anadolu, Rumeli

---

³⁵⁶ K.61.

³⁵⁷ Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, 1/815.

³⁵⁸ Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, 1/816.

³⁵⁹ K.7.

³⁶⁰ İbnülemin, "Son Asır Türk Şâirleri", I/

³⁶¹ K.8.

³⁶² K.37.

payeliklerini görevlerini ifa etmiştir. 1868’de Şeyhülİslâm oldu ve azledildikten sonra Medine’ye yerleşerek 1298/1881’de orada vefat etti. Alim, fazıl, zengin ve uysal olduğu, oğlunun da sudûrdan Ali Haydar Efendi olduğu geçmektedir.³⁶³ Eserde sandıkçı Hasan olarak zikredilen kişinin birkaç oğlunun olduğu, Dügümlü Baba’nın onların nereleri vatan edineceğini ve kendisinin çok haccederek Medine’ye yerleşeceğini keşf ile beyan ettiği geçmektedir. Bahsi geçen şahsın Hasan Fehmi Efendi olduğu kanaatindeyiz.

2.2.3.3.3. Ahmed Efendi³⁶⁴

Eserde Hasib Paşa’nın mühürdarı olduğu beyan edilen Ahmed Efendi, Dügümlü Baba’ya evlenmek istediğini söylemiş, o da kısmetinin Medine’de olduğunu söyleyerek oraya göndermiştir. Hakikaten de mezkûr şahsiyet Medine’de evlenmiş ve tercümanlık yaparak hayatını idame etmiştir.

2.2.3.3.4. Yusuf Efendi³⁶⁵

Harputludur. Müderris olarak Medine’de Mahmudiye medresesinde eğitim vermiştir. 1292/1875’te yaşlı bir zat olarak vefat etmiştir.³⁶⁶ Eserde Medine’ye gitmesine vesile olan Dügümlü Baba olmuştur. Kendisi evlenmek isteğiyle huzuruna gelmiş, Dügümlü Baba’da akçesini başka bir hayra sarf etmesini söylemiştir. Medine’de Mahmudiye medresesine müderris olduktan sonra orada evlenmiştir.

2.2.4. Kasîdelerin Muhtevâsı

İsmâil Sâdık Kemâl, kasîdeleri sıralarken belli bir sırayı takip etmiştir. Bu sıralama; 4 halîfe ile birlikte cennetle müjdelenen 10 sahabi ile başlar. Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin, fukahâdan bilinen ve ikisi 4 halifeden olan 11 sahabiyle devam eder. Diğer na’lerde övülen 4 sahabi ile birlikte 7 hadîs hâfızı sahabi, Ebû Eyyüb el-Ensârî, Selmân-ı Pâk, Huzeyfetü’l-Yemânî, Kanber Ali, İmâm-ı A’zam, Şâh-ı Nakşîbend, Üveys el-Karanî ile ilgili na’t-ı şerîflerle sonlanır.

---

³⁶³ Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, 2/627.

³⁶⁴ K.63.

³⁶⁵ K.70.

³⁶⁶ Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, 5/1690.

2.2.5. Menkıbelerin Sınıflandırılması

Evliyâ menâkıbı yapısal olarak tarihî gerçekliğe dayanan ve hayalî olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.³⁶⁷ *Kemâl-nâme-i Düğümlü Baba* isimli eser, 19. yüzyılda kaleme alınmıştır ve bir yönüyle kendi yüzyılının tarihî meselelerine ışık tutan bir yüzü vardır. Eser, bir yandan Düğümlü Baba'nın kerâmetlerini konu edinirken bir yandan da karşımıza çıkan devlet adamlarının isimleri, cereyân eden bazı olayların tarih sahnesi içerisinde doğrudan işaretleri, bu eserin tarihî gerçekliğe dayandığını teyit eder. Örneğin Sultanahmet Meydanı'nda Sergi-i Osmâniyye kurulmadan dört yıl evvel Düğümlü Baba bunu bildirmiştir.³⁶⁸ Aynı zamanda müellif İsmâil Sâdık Kemâl ile Düğümlü Baba'nın aynı dönemde yaşaması da önemli bir noktadır. Bu sebeple *Kemâl-nâme-i Düğümlü Baba*'yı yazılı tarihsel kaynaklar içerisinde değerlendirmek dahi mümkündür. Güvenilirliği hususunda da, müellif eserine onun bir mürîdi olarak gerçekleşmemiş şeyler ekleyemezdi, zira bu Düğümlü Baba'nın şahsiyetine saygısızlık olarak addedilirdi ve diğer muhibleri tarafından karşı çıkılan bir nokta sayılabilirdi.³⁶⁹ En azından önümüzdeki manzara böylesi bir gerçekliğe istinat eder diye düşünüyoruz.

Kerâmetler için çeşitli ayırım şekilleri bulunmaktadır. Ocak tarafından detaylı bir tasnif yapılmıştır. Bu tasnif sekiz kategoriden oluşmaktadır. Bunlar; velinin kendi vücudunda cereyan eden kerâmet motifleri, tabiat varlıkları ve eşya üzerinde cereyan eden kerâmet motifleri, hayvanlar üzerinde cereyan eden kerâmet motifleri, gizli şeyler üzerinde cereyan eden kerâmet motifleri, mukaddes, insanüstü ve gizli güçler üzerinde cereyan eden kerâmet motifleri, biyolojik mahiyetteki kerâmet motifleri, veliliğini kabul edenlere yönelik kerâmet motifleri, veliliğini kabul etmeyenlere yönelik kerâmet motifleri olarak zikredilebilir. Bu zikredilen ana motiflerin altında çokça kerâmet zikredilmiştir.³⁷⁰ Bunlar dışında başka bir ayırım daha mevcuttur ki; kevnî-sûrî kerâmet olarak gözle görünür olanlar ikiye ve mânevî-hakîkî-ilmî olarak ilim, ahlak ve ibadet gibi hususlarda gösterilenler olarak üçe ayrılmaktadır. Burada menkıbeler kerâmetlere göre sınıflandırılırken bu ikili ayrıma gidilecektir.

³⁶⁷ Ocak, *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler*, 34.

³⁶⁸ K.65.

³⁶⁹ Ocak, *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler*, 37.

³⁷⁰ Ocak, *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler*, 88-95.

2.2.5.1. Kerâmât-ı Kevniyye

Tabiî kanunlara muhalif şeyler olarak tanımlanmıştır.³⁷¹ Gerçek veliler için gösteriş olmayan ama gözle görünür kerâmetler kevnî kerâmetler kapsamında değerlendirilir. Evliyânın menâkıbının dilden dile aktarılmasında en büyük etken bu kerâmetlerin insanların hayret ve şevkini artırmasıdır.

2.2.5.1.1. Şahsın öleceği yeri ve zamanı bildirme

Eserde iki kıt'a ve bir kıt'a-i kebîrede bu kerâmete dair kayıtlar vardır. Düğümlü Baba tekkede kendi defnedileceği yeri Ârif Baba'ya, İsmâil Sâdık Kemâl'in defnolunacağını yeri³⁷² ise bizzat kendisine bildirmiştir. Mu'ammer Paşa'ya da annesinin Tâ'if'e defn olacağını fakat kendisi için böyle bir durumun söz konusu olmadığını bildirmiştir:

Çıldı bu vech-ile de baş-ı rivâyet ol zât
Nezd-i pür feyzine gelmişdi Mu'ammer Paşa

Cidde'ye vâlî olacak idüğün bi't-tebşîr
İtdi ol anda defn olmağı da istid'â

Vâlideñ defn olunur Tâ'if'e ammâ ki seniñ
Çaderiñ öyle degildir diyü çıldı inbâ

Ya'ni olmaz çader-i ka'î-i Bârî tağyîr
Yine 'avdet idicek oldığımı didi aña

Fevt ü defn oldu aniñ vâlidesi Tâ'if'de
Kendü 'avdetle yine bu dağı oldu eclâ³⁷³

³⁷¹ Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, (İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1993), II/242.

³⁷² K.B.4.

³⁷³ K.36.

Bir diğerk menkıbede ise kişinin oğulları ile kendisi arasındaki ölüm sırası hakkında haber vermektedir:

İbtidā sen göçerek şoñra dañi ben göçerim
Şoñra da sevdiğin oğluñ göçecek ‘ömri kaçır³⁷⁴

2.2.5.1.2. Akıldan geçenleri bilme, düşünceyi okuma

Düğümlü Baba'nın düşünce ve niyet okuması meselesi bir kıt'a ve bir kıt'a-i kebîrede karşımıza çıkmaktadır. Kıt'ada bir kayıkçının fikrini ve cebindeki akçesini bildiği geçmektedir:

İbtidā vaporuñ İstanbul'a geldiği zamān
İtdi Efrenc piyanqoda birini i' lān

Bir kayıkçı aña yazılmağı kormuş kalben
Faqr ile olmuş Oğun İskelesi'nde sūzān

İki yüz deñlü ğuruşu var imiş ancak anıñ
Fikrini akçesini itmez imiş zıkr ü beyān

Gelüp ol Zāt-ı Celil itdi rüküb kılıfına
Fikrini ol kadar akçesini keşf itdi hemān³⁷⁵

Kıt'a-i kebîrede ise İsmâil Sâdık Kemâl'in vefat ettikten sonra kendi defnedileceği yere dair kalbinden geçen düşüncesini bilmesidir:

Medfenin Hâzret-i Hâlid tarafında ihzār
Niyetim oldığı keşf ile dimişdi baña³⁷⁶

---

³⁷⁴ K.16/4.

³⁷⁵ K.4./1-2-3-4.

³⁷⁶ K.B.4./8.

2.2.5.1.3. Başka yerde vuku bulan olayları bilme; olayla ilgili mevcut kişileri görme yahut gösterme

Bu kerâmet motifi eserde beş kıt'ada geçmektedir. Birinde kaybolan kişilerin yerini keşfen bildiği anlatılır:

Gelerek Tâhir Efendi ki esîrci meşhûr
Ġayb olmuşdı iki cāriyesi kıldı beyân

Git fülân gün bulunur ikisi Bayrâmpaşa'da
Diyü virmişdi cevap keşfen o zāt-ı zî-şân

Buldı ikisini de anda mesîre içre
Didikçe vech-ile 'âzîm olarak aña hemân³⁷⁷

Başka bir beyitte Ali Bey'in müdürlük için rüşvet verdiğini bildiğini haber vermiştir:

Yine ol zāt idiyor böyle daği naql ü beyân
'Ali Beg kim Şeki'lüdür o da gördi himmet

Didi hâlini yine keşf ü müdürlik için
Gitdi beyhüdeye sen on lira virdiñ rüşvet³⁷⁸

Bir diğerk beyitte haremi ile tütüncü arasında vuku bulan olaylar konusunda kişiyi ihtar etmiştir:

Haremiñ ile tütünciden emîn olma diyü
Hem daği eyleme 'işret diyü kıldı tefhîm

Lîkin ol idemedi olmuş-iken kendüsine
Böyle izâh[-1] derece nuşh ile ihţâr-ı 'azîm

---

³⁷⁷ K.1.

³⁷⁸ K.50/1-2.

İttifâken haremî ile tütüncî ihnâk
Eytdiler mest idi men' idemedi oldu 'adîm³⁷⁹

Bu örnekler dışında bir menkıbede öğrenciye hocasının derse çıkıp çıkmadığını haber vermekte³⁸⁰, başka birinde ise vezirin cariyesinin mizacının kötülüğünden bahsetmektedir.³⁸¹

2.2.5.1.4. Gizli eşyaların yerini bilme

Bu kerâmet motifi eserde beş kıt'ada geçmektedir. Hatta bir tanesinde Düğümlü Baba'nın bir definenin yerini bilmesi olarak ifade edilir. Fakirlik hali için himmet dilemeye gelir ve öncesinde hırsız olduğundan bahseder. Bunun üzerine Düğümlü Baba kendisine hırsızlık etmemesini tavsiye eder, filan yerde sahipsiz bir define olduğunu haber verir:

Bunu da naql ü beyân itmededir ol râvî
Oldı Aydın tarafından biri aña vârid

Faqr-ı hâlini ifâde ile himmet diledi
Hem didi evveli ef'âlim idi pek bârid

Ya'ni Hâk 'afv ide hırsızlık iderdim aqdem
Oldı ammâ ki gazâ itmiş anıñ-çün hâmid

İtme hırsızlığı ol aqçe fülân yerde defîn
Didi şâhıbsız idi nef'i değıldi 'â'id

Hem umulmaz idi aşlâ orada aqçe ola
Çıkarup oldu o da hâlet-i yüsre şâ'id³⁸²

---

³⁷⁹ K.29/2-3-4.

³⁸⁰ K.3.

³⁸¹ K.34.

³⁸² K.69./1-5.

Başka bir menkıbede bir paşa parasını çaldırması, Düğümlü Baba ona parayı çalan kişinin sevdiği bir kimse olduğunu haber vermiş, dediği gibi de çıkmıştır:

Gidecek idi Medīne'ye muhāfız olarak
Didi beş biñ ğuruşum sirkat olunmuş hayfā

Pek ziyāde kime ħubbuñ var ise andan ara
Buyurup kendü yine ummamış idi ħattā³⁸³

İki menkıbede kişilerin cebindeki paralarını bildiği geçmektedir. Bir tanesi aşağıdaki gibidir:

İki yüz deñlü ğuruşı var imiş ancak anıñ
Fikrini aqçesini itmez imiş zıkr ü beyān

Gelüp ol Zāt-ı Celīl itdi rüküb kılfına
Fikrini ol kadar aqçesini keşf itdi hemān ³⁸⁴

Diğer bir menkıbede bir kimsenin belli bir yerde bir çekmece bulacağını ve sahibine verdiği onun kişiye çok servet vereceğini haber vermektedir:

Sen fülān beldede bir çekmeceyi bulup hem
Anda şu vech-ile eşyā çıkacak zī-kıymet

Virdiğinde anı sen şāhibine çok ikrām
İdüp anıñla saña ħāşıl olacak şervet³⁸⁵

---

³⁸³ K.41./2-3.

³⁸⁴ K.4/3-4.

³⁸⁵ K.13/2-3.

Söyledikde değil idi mutaşavver bile ol
Haberidir bütün ilhām-ı Hudāvend-i Laṭīf³⁸⁶

Bir diğer örnekte ise 69 harbinden önce kişiye çok yumurta almasını tavsiye ederek savaştan sonra fiyatının çıkacağını haber vermektedir:

İştirā eyle yumurṭayı hemān çok olarak
Didi keşfen baña ol zāt-ı füyūzāt-maşīr

Ger yumurṭadan idi evveli öyle zararım
Bildim eyler himemiyle keremi Rabb-i Kādīr

Der-‘aḳāb celb idüp etrāf-ı bilāddan anı
Dördi on paraya gelmiş idi itdim teksīr

Şoñra altmış tokuz içindeki harp itdi zuhūr
Danesi oldu otuz kırka da çıkmakla vefīr³⁸⁷

Başka bir örnekte ise kişi evlenirse çok rızkı olacağını haber vermektedir:

Sen tezevvüc idüp anda olacak rızk-ı keşīr
Didi ilhām iderek yine Cenāb-ı Yezdān

Ağniyādan birisi anda kızını virerek
Bularak hāl-i yesārı o da oldu şādān³⁸⁸

---

³⁸⁶ K.65.

³⁸⁷ K.5./5-6-7-8.

³⁸⁸ K.44/4-5.

2.2.5.1.6. Hastalıkları iyileştirme

Eserde ilgili duruma ait kerâmet ve keşifler üç kıt'ada görülmektedir. İyileştirmekten maksat çaresi bulunmadığı ifade edilen bir hastalığa çare olmasıdır. Bunu çeşitli yollarla gerçekleştirdiği görülmüştür. Bir hastaya elbisesinin bir parçasının ıslatılarak suyunu içirmesi, bir diğeri vücut azasını mesh etmesi şeklinde gerçekleşmiştir. Aşağıda verdiğimiz örnekte ise yine elbisesinin parçasını ıslatarak kişinin göz ağrısını tekhîl yoluyla dindirmiştir:

Didi ol râvî yine var idi İstanbul'da
Dağistanlu paşalardan biri kim İsmâ'îl

'Ağrıyup gayet ile cāriyesiniñ çeşmi
Pek maḥabbetle idi ḥüzn ile gūyâ ki 'alîl

Çok maşârif ile rûḥânî vü cismânî devâ
Eyledi olmadı çâre çekerek tām üç yıl

Eski elbise-i 'ulyâlarınıñ parçasını
İşladup ol şu ile gözleri oldı tekḥîl

Tütüyâ gibi anîñ ile hemân buldı şifâ
Tütüyâdan daha enfa'dir o olmaz temsîl

Tütüyâ itse de nef'i yine her şey'e degil
Nef'i her maṭlaba şâmil olup elbet bu celîl³⁸⁹

2.2.5.1.7. Vücut arızalarını giderme

Doğuştan gelen bazı engellerin düzeltilmesidir. Düğümlü Baba bir kıt'a-i kebîrede eliyle çapraz ayak doğan bir bebeğin çarpıklığını gidermiştir. Bir kıt'ada ise nargilesinin marpucuyla bir kamburluğu düzeltmiştir. Bu kişinin ismi İsmâil Ağa olarak

---

³⁸⁹ K.39.

zikredilmiştir. Yürümekte çok zorlandığı ve marpucla mesh edilmesinden sonra büyük oranda iyileştiği bildirilmiştir. Az da olsa bir kamburluğu kaldığı için Dügümlü Baba'nın bu defa sırtını ayağıyla çiğnediği geçer. Bu sayede İsmâil Ağa'nın sırtı tamamen düzelmiş, bu olaydan sonra evlenerek mutlu bir yaşam sürmüştür:

Oldı maḥkī bu daḥi böylece ol rāvīden
Nezd-i pür-feyzine gelmiş idi İsmā'īl Ağa

Var idi ğāyet ile ḳanbur anıñ çāresi
Ki yürimekte meşakḳat çeker idi evfā

İtdirüp nargilesi mārpicı ile anı mes
Der- 'aḳab buldı anıñ ile daḥi ḥayli rehā

Gezmege ḳalkdı göründi eṣeri var cüz'ī
Zahrına baṣdı ḳadem tām-ı dürüst itdi Ḥudā

Yine derḥāl gezicek zahrı dürüst idi tamām
Büyüyüp cāriyeyi itdi tezevvüc o Ağa

Ber-ḥayāt olmağıla kendü daḥi naḳl iderek
İdiyor rūḥ-ı mu'allālarına şükr ü ṣenā ³⁹⁰

2.2.5.1.8. Bereket getirme

Eserde sıkça rastlanan bu motif genellikle iş/mansıb verme motifiyle birlikte anılmıştır. On altı kıt'ada rastlanmasının yanında ayılığın artması, mal ve nüfusun artması gibi etkileri olmuştur. Örnekte bahsi geçen ise bozukluk verdiği bir kişinin zenginleşmesi, o bozukluğu kaybettikten sonra darlığa yeniden düşmesidir:

---

³⁹⁰ K.B.5./1-6.

Ki o rāvī didi kim baña teberrük için
Bir ğuruş virmiş-idi şağlar idim ceyb içre

Pek ziyāde idi fağrım baña geldi bereket
Nā' il oldum hem otuz biñ ğuruşluk dāre

Öyle beyt alması kande ben icāre ile de
Bir küçük hāneyi tutmağda idim bī-behre

İştirā itmiş-idim cāriye vü çok eşyā
Oldı ol 'ayn-i devā' hāşılı dā' -i fağre

Her libāası değişürken yanıma alur idim
Kaldı bir ğün unudulmağ ile iş-bu pāre

Sā' ile virmiş anı cāriye ceyb içre bulup
Aradım bulamadım bulmağ için bir çāre

Böyle çünki baña hıfz itmege kādır olamam
Didi ol kuğub hemān çāre nedir tağdīre

Bī-nihāyet berekāte idi sermāye baña
Bulamam çāreyi düşdümse de çok tedbīre

Didim ol cāriyeye bul seni āzād ideyim
Vireyim hānemi de malımı da anı ara

Ol daği bulamayup geldi hālel şervetime
Nideyim re'y ile çāre olamaz hīç kādere³⁹¹

---

³⁹¹ K.10.

Çoğu menkıbede kişiyi rızık için başka bir beldeye gönderiyor ve orada rızık artıyor. Aşağıdaki örnekte ise kişinin rızık için Konya'ya gitmesini tavsiye ediyor ve kişi oraya gittiğinde aylığı artıyor:

Hāl-i fakrı var idi Konya'ya git rızık-ı keşir
Hayrı da var didi o gavs-ı füyūzāt-simāt

Ol yigirmi gurus aylıkla da rāzı iken
Ummadığından dahi çok buldı sürürü kat kat³⁹²

2.2.5.1.9. İkaz edip kötülüğe, tehlikeye düşmekten kurtarma

Eserde ilgili kerâmet bir kıt'ada geçmektedir. İstanbul'da kalıp evlenmek isteyen birine daha hayırlı bir iş yapmasını îmâ ederek Medîne'deki bir medreseye hoca olarak gitmesini tavsiye etmiştir. Sonrasında evlenip orada kalarak hem çok haccettiği, hem de İstanbul'da az aylıklı bir işten kurtarıldığı ifade edilir:

İdiyor böylece de baş-ı beyân ol nâkil
Eyledi Yūsuf Efendi dahi nezdine vürūd

Der-sa'âdetde te'ehhül idicek olduğunu
Söyleyüp hayr ola mı didi 'acep bu maşşūd

Başka hayra didi kıl aqçe ki maşraf o dahi
Didi hac maşşadım elviricek aqçe mefkūd

Ya'ni aqçem var aña kâfi degildir diyicek
Didi devlet h̃âcelikle aña eyler mevrūd

Medrese var ki Medîne'de o Maḥmūdiyye
Aña ta'yīn ile cāy-ı emele kıldı şu'ūd

---

³⁹² K.51./3-4.

Gönderilüp olarak hac ile de nā'il-i kām
Hem Medīne'de te'ehhül iderek itdi ku'ūd

Oldı haqqında bu her vech-ile hayra bā'is
Ki ta'ayyüş idiyor var şerefi nā-ma'dūd

Qalmış olsaydı te'ehhül ile İstanbul'da
Zahmet olurdu ta'ayyüşce de kim az nuqūd³⁹³

2.2.5.1.10. Hasımlarını cezalandırma

Bu kerâmet biçimi Düğümlü Baba'ya tahkirle cevap veren, kibirli olan, kanaat etmesi veya başka noktalarda uyardığı fakat uyarılarını dikkate almayan kişilerin başına gelenleri kapsamaktadır. Düğümlü Baba'nın yapılandan inkisar etmediği menkıbelerde defaatle tekrarlanmıştır. Yaptıkları yüzünden kişinin ibret mahiyetinde cezalandırıldığı ile ilgili örnekler 8 kıt'a, bir kıt'a-i kebîrede geçmektedir. Birinde tahkirle cevap veren bir nâzırın azledilmesi ve hatta genç yaşta vefat etmesi ifade edilmiştir:

Ol ider bunu daği münselik-i 'ağd-i beyân
İstedi nâzır-ı evkâfdan ide bir haberi

Redd ü taḥkîrle cevâb virmiş 'iyâzen bi'llâh
Kendüye irdi anıñ daği bu gūnâ zararı

Ba'd-ezîn gelmesün evkâfa o artık buyurup
Der-'aḳab 'azl olarak ḳalbine virdi kederi

Oraya gelmedi hem gerçi ki başḳa manşib
Virdiler görmedi ammâ yine rāḫat eşeri

---

³⁹³ K.70./2-8.

İnkisār itmedi ammā ki vefātı için
Genc iken itdi vefāt ğayret-i Hāḡ buldı yeri³⁹⁴

Bir diğ̄er örnekte ise kendisine tahkirle cevap veren bir kimsenin fakirleşt̄iğine dair rivayet naklolunmuştur:

Didi taḡḡırlü sözi añā ‘iyāzen bi’ llāh
Servetin eyledi sūzān o söz ile ma‘būd

Kendüye şūret-i aḡbārda dimiş idi o zāt
Kömürī-ḡāne ki öyle idiceksin mevrūd

Kethūdā idi büyük dā’irede zengīn idi
Böyle sengīn-dil olup itdi cemī‘in mefḡūd³⁹⁵

Diğ̄er bir çarpıcı rivayette ise kendisine tahkirle yaklaşan bir vezirin evinin yanacağını ve kronik bir hastalıktan vefat edeceğini haber vermesi, bunların aynen gerçekleşmesi zikredilmiştir:

Ya‘ni taḡḡırine cūr’etle ‘iyāzen bi’ llah
Mālına nefsine de kendüdedir celb-i ḡazer

‘An-ḡarīb muḡterik olur ḡonağı soñra daḡı
‘İllet-i müzmineden fevt olacaḡ virdi ḡaber

ḡaberi vech-ile ḡonağı o günlerde yanup
‘İllet-i müzmineye düşdi o çekdi evfer³⁹⁶

---

³⁹⁴ K.24./1-5.

³⁹⁵ K.35/8-9-10.

³⁹⁶ K.38/2-3-4.

2.2.5.1.11. İş/mansıp sahibi yapma

On üç kıt'ada zikredilen bu motif, genellikle ilgili kişileri başka bir şehre göndermek yoluyla olmuştur. Örnekte Nuri Ağa'yı rızık için Hicaz'a gönderiyor, Cidde'de kaymakam oluyor, daha sonra aynı kişi Rumeli Beylerbeyi oluyor:

Yine andan bu da mervî oluyor böylece kim
Arnavud Nûri Ağa-nâm kişi gelmişdi aña

Der-sa'âdetde o da fakr ile gâyet şıkılup
Nezd-i pür-feyżine geldi himem eylerdi recâ

Git Hicâz'a çok olur rızık u cāhında büyük
Buyurunca didi uşaklığa var bende rızâ

Oraya 'azm ile asker de olup istiḥdām
Buldı günden güne rif'at ile rızık-evfâ

Belde-i Cidde'ye de sonra olup kâ'im-kām
Yine kendüsine olmuşdı merâtib i'tâ

Virdiler Rümeli Beglerbegi rütbesini de
Bâ-dirâyet olup İstanbul'a şöhret-efzâ

Cüz'î aylıkla uşaklığa da rāzî iken
Dâ'ire şāhibi oldu gelerek çok ğinâ³⁹⁷

Diğer bir rivayette ise Düğümlü Baba fakirlik çeken birini Mısır'a yolluyor ve orada kişi memur oluyor:

Söylüyor böyle rivâyetle yine ol nākil
Oldı 'Ayntāblı Muḥammed Beg o zāta vārid

---

³⁹⁷ K.54.

Didi cehlim olarak bunda giçinmek baña güç

Bir vesîle bulamam faqr ile hâlim bârid

Mısr'a gitmekligi teşvîk buyurdu aña da

Ki olur fevķ-ı ümîdinde ğınāya şā'id

Akrabāsı var imiş anda teħayyüz itmiş

Varıcaķ bildi idüp lütfi ümîdden zā'id

Oldı me'mûr-ı zeħā'ir üzerine orada

İztırābı giderek oldı ğınāsı 'ā'id³⁹⁸

Konu ile alakalı diğer çarpıcı örneklerden birinde nezdine gelen Yusuf Efendi evlenip İstanbul'da kalmanın hayırlı olup olmayacağını soruyor. Düğümlü Baba ise parasını başka hayra sarf etmesini ima ediyor. Yusuf Efendi hac maksadının olduğunu ama maddi olarak durumunun yetersiz olduğunu söylüyor. Düğümlü Baba ise devletin ona hocalık vereceğini söylüyor. Yusuf Efendi bu sözü dinleyip oraya gittiğinde hem Mahmudiye Medresi'ne hoca tayin ediliyor, hem de evleniyor. Dolayısıyla bu kerâmet “gelecekte haber verme” motifini de içeriyor:

İdiyor böylece de baş-ı beyân ol nâķil

Eyledi Yūsuf Efendi daħi nezdine vürüd

Der-sa'âdetde te'ehhül idicek oldığını

Söyleyüp ħayr ola mı didi 'acep bu maķşūd

Başķa ħayra didi kıl aķçe ki maşraf o daħi

Didi ħac maķşadım elviricek aķçe mefķūd

Ya'ni aķçem var aña kâfi degildir diyicek

Didi devlet ħ'âcelikle aña eyler mevrüd

---

³⁹⁸ K.49/1-2-3-4-5.

Medrese var ki Medīne'de o Maḥmūdiyye

Aña ta'yīn ile cāy-ı emele kıldı şu'ūd

Gönderilüp olarak ḥac ile de nā'il-i kām

Hem Medīne'de te'ehhül iderek itdi ḳu'ūd

Oldı ḥaḳḳında bu her vech-ile ḥayra bā'is

Ki ta'ayyüş idiyor var şerefi nā-ma'dūd³⁹⁹

2.2.5.1.12. Rüyada görünme

Eserde yalnız bir kıt'ada geçmektedir. Oğlu savaşa giden bir kadının Düğümlü Baba'nın kabrine gelerek dua ettikten sonra onu rüyasında görmesi olarak zikredilir. Rüyasında Düğümlü Baba kendisine yarın iki arkadaşıyla birlikte yaralı olarak döneceğini haber verir, dediği gibi de olur:

Ḳabrine geldi teşekkür iderek bir ḥatun

Sebeb-i şükri sorulduḳda didi bu gūnā

İş-bu yıl Şırb ile olmaḳda olan ḥarbe anıñ

Gitmiş oḳlı da ḥaber gelmemiş andan aşlā

Türbe-i 'āliyesine gelüp itdikde niyāz

Böylece kendüye rü'yada buyurmuş inbā

Ki yarın iki refiḳiyle gelürler oḳluñ

Ḥarbden her birine zaḥm irişdi ammā

Dıḳḳ-ı bāb itdi gelüp irtesi gün ḥānemize

Zaḥmdār iki refiḳi daḥi vār-ol gūnā⁴⁰⁰

---

³⁹⁹ K.70.

⁴⁰⁰ K.2.

2.2.5.1.13. Maddi ve manevi himmet

Eserde Dügümlü Baba'ya dair rastlanan kerâmetlerin çoğunda bu motif gözlemlenmektedir. Dügümlü Baba kişilerin hâlet-i ruhiyesini anlayabilmekte, onlara bu minvalde yardım etmektedir. Zaten huzuruna gelen çoğu kimse de kendisinden himmet dilemeye gelmektedir. Bazı noktalarda kader-i kat'îyi değiştiremeyeceğini söyleyip geri çevirdiği de olmuştur. Burada söz konusu olan kaderlerindeki yazıya vesile olmaktır. İlgili duruma 26 kıt'ada rastlanmıştır. Maddi himmet olarak vapura binmek isteyen bir kimsenin parası olmadığı için binemediği, Dügümlü Baba'nın da bu durumu anlayıp kişiyi vapura binmeye teşvik ederek görünmemesini sağladığı, yine nice nice muhtaca da yardım eli uzattığı geçmektedir:

Yine ol rāvī beyān itdi ki İstanbul'a
İbtidā geldigim eṣnāda yoğ-idi aqçe

Vapora binicek oldum ise de parasını
Düşünürüm 'acabā destime ne gūne geçe

Didi vapora binüp git göremez mukadderi
Görmedi ol beni gündüz sedde gūyā ki gice

'İlm-i ihfāyı da yapıdı nazar-ı feyz eṣeri
Evliya' himmeti te'sīr ider āsān ü gūce

Bā-ḥuşuş himmet-i 'ulyāsına nisbet eshel
Kutb-ı aqtāb iderek kadrini Hāq kıldı yüce

Bu kerāmetle de ikāz dimekdir emeli
Aqçe de virir idi nice nice muhtāca

Mislidir āb ki hava olsa görünmez göze hiç
Yine maqlüb olup āba görünür cismi nice ⁴⁰¹

---

⁴⁰¹ K.12.

Hasan Bey isimli zâtın fakirlik çekerken Dügümlü Baba'nın maddi himmeti dolayısıyla Mısır yakınlarında rızık bulduğu geçmektedir:

Oldı maḥkī bu da ol rāvi-i şālihden kim
Zā'ir olmuşdı ḥuzūrına Ḥasan Beg gelerek

Faḳra dūçār idi kendü muḥācir Çerkes
Oldı imdād-fezā aña da himmet iderek

Cānib-i Mısr'da vāsi' saña bāb-ı erzāk
Didi ilhām-ı ilāhi ile yine bilerek

Buldı nuṭḳı gibi o da si'a-i erzākı
Kendüne mümteşilen Mısr'a 'azīmet idicek⁴⁰²

Manevî himmet olarak ise hacca gitmek isteyen birine dua etmesi örnek gösterilebilir:

Güş oldı yine ol taḥkiye iden zātdan
Ki Belīg-nām Efendi emel-i ḥac itdi

Himem-i pür-şerefin itmek için istiḥşāl
Nezd-i pür-feyż-i mu'allālarına gelmişdi

Himmeti oldı zihī yine delīl-i tebcīl
Ki naşīb olmasına feyż-i du'ā gösterdi

Ol sene ḥaccı edā eyledi ol himmet ile
Çoḳdur emşāli ki mümkün olamaz ta'dādı

Hāşılı ḥayr olarak kim ki niyāz itmiş ise
Himmet-i 'āliyesi ile Ḥudā hep virdi⁴⁰³

---

⁴⁰² K.74/1-2-3-4.

⁴⁰³ K.71.

Yine bir manevi himmet örneğinde Düğümlü Baba'nın kişinin içinde bulunduğu manevi hali bilerek ona bu konuyu anlattığı ifade edilmiştir. İyi huylu bir kimse olarak onun kötü bir kasabanın şerrine uğradığını söyleyerek Hakk'ın onu ahirette refâha erdireceğini bildirmiştir. Burada kişiyi manevî anlamda rahatlatarak himmet ettiği söylenebilir:

Yine ol naql u beyân eyledi bu vech-ile kim
Zâhiren söylenemezdi biriniñ tutdığı rāh

Pek büyük mesned-i zâhirde bulunmuş idi ol
Didi hâli nice oldığın 'iyāzen bi'llāh

Ma'nevî kendüni ifnâ ider o hâli diyüp
Öyle oldı bu da müstefnî-i izāh u güvāh

Hüsn-i hulkî olarak sū'-i karye şerrine
Ugradı didi anı iş-bu kerāmāt-penāh

Cümlesi öylece oldı yine hüsn-i hâle
Çevirüp Haq añā virmiş ola 'uqbāda refāh

Maddi ve manevi himmet örneği olarak cünüp kimselerin halini bilerek, onları utandırmayarak gizli ya da alenen icabınca söylemesi ve gusül için onlara para vermesi zikredilebilir:

Bunları da didi ol rāvī görüp kendü yine
İki üç def'a degil görmek ile nice nice

Nezd-i 'ālīsine kim gelse cünüb hâlinde hem
Tard idüp virdi faqîr ise o gusle aqçe

Hem de gusl eyle diyüp söyler idi kendüsine
Gizlü yâhud 'alenen dir idi icabınca

Bi'z-zarūr aqçesi olmamaqla qalmıř olan
Didi hamām parası virdi baña gizlüce

Bi't-tekāsülse hafı nuşhı buyurdığı kesān
Yine naql eyledi maħremlerine maħfıce

Ger uřandıрмаq-ile nuşh idicekse te'sır
'Alenen dir idi ki qalbine te'sırle geqe⁴⁰⁴

2.2.5.2. Kerāmāt-ı İlmiyye

İnsanların kalbine tasarruf ve irfana ait eserler olarak tanımlanmıştır.⁴⁰⁵ Gözle görölme de kalp gözüyle göröllebilen bir kerāmet türüdür. Evliyānın asıl gayesi manevı kerāmettir. Onun göstermiş olduğu maddı kerāmetler bile hikmetin anlaşılması gayesine matuftur. Netice itibarıyla kerāmāt-ı ilmiyye; evliyānın Allah yolunda Allah'tan başka amacı olmadığını sözlere ve fiilleriyle ortaya koymasıdır. Eserde sıkqa rastlandığı gözlemlenebilir. Düğümlü Baba'nın ilimlere vākıf oluşu, çocuğunun sağ doğmasını isteyen bir kimseye kaderi değiştirmeyeceğini söyleyerek yardım edememesi, Allah'ın yasaklarına karşı çıkmamak konusunda tavsiye vermesi bu kerāmet kapsamında değerlendirilir. Bunlardan bir tanesi de hırslı bir kişiyi dilediğini Allah'tan istemeye yönlendirmesidir. Bu kimsenin hırslı olduğunu keşfen anlayarak ona halktan değil Hak'tan istemesi yönünde tavsiyeler vermektedir. Müellif kişinin bu tavsiyelere uyduğunu beyan etmektedir. Babasından evvel vefat ettiğini zikrederek onun faniliğine, hırsın insanı farklı bir noktaya getirmeyeceğine dikkat çekmektedir:

Söyledi gūř ile nezdinde yine ol rāvı
Ki huzūrına vürüd itdi biri pek řālīh

Rütbe vü sinnine baqılsa menāřıb me'mül
Qıldı iħtār aña kim olmaya hırşan řālīh

⁴⁰⁴ K.19.

⁴⁰⁵ Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, II/242.

Didi āmālīni sen eyle ʔaleb Bākī'den
Remz ile 'ālem-i bākīyi dimekdir ʔāriḥ

Sinnine ḥāline göre buyururdu nuşḥı
Ḥüzne düşmemek için itmedi andan vāzıḥ

İsteme ḥalkdan āmālīni Ḥaḫ'dan iste
Ya'ni dünyāya da ʔāmil diyü olur sāniḥ

İş-bu ma'nāca da nuşḥ olmağ-ıla nuṡkı yine
Tīğ-ı hırş olmamalı kendüyi demek cāriḥ

Ḥāşılı ḥüzn ü telāş itmeye hırş eylemeye
Diyü īmā ile olmuş idi böyle nāşih

Eyledi nuṡḫ-ı mu'allāları anda da zuhūr
Dār-ı bākīde Ḥudā lütf ile kılsun fāriḥ

Pederinden o muḫaddem göçerek ḫalmanı irs
O da fānī anı bākī diyü olmaz mādiḥ⁴⁰⁶

Bir diğeri örnekte nezdine Belīğnām Efendi'nin geldiği ve çocuğunun sağ doğmasını istediği geçmektedir. Bu noktada Düğümlü Baba'dan himmet istemiş ve Düğümlü Baba erkek ise sağ olması için kendisine dua etmiştir. Fakat çocuk vefat etmiş, Düğümlü Baba ise kader söz konusu olduğunda çare olmayacağını, yardım edemeyeceğini bildirmiştir. Bu hadise kerāmât-ı ilmiyye kapsamında değerlendirilebilir:

Güş itdim yine bu vech-ile ol rāvīden
Kim Belīğ-nām Efendi gelerek virdi ḫaber

---

⁴⁰⁶ K.66.

Vaz'-ı haml idememiş zevcesi anı diyicek
Mübrem olmakla didi çäre nedir hükmi-kader

Çocuğı sağ tulū' itmesini kıldı niyāz
Didi imā ile sağ toğa egerçi ise er

Toğdı erkek çocuğı itdi 'iyāli rihlet
Olmasa mübrem iderdi yine hemān izhār

Çünkü mużtarlarıñ envā'ını böylelerini
Feyz-i himmetlerine dā'im iderdi mażhar

Hāşılı olsa idi çäre iderdi hemān
Kimse çäre bulamaz mübrem olur ise kader⁴⁰⁷

Bir diğerk menkıbede Düğümlü Baba'nın vasıflarından bahsetmektedir. Onun keşf ile bir hahamın sıkıntısını bildiğinden, bunun Tevrat'ta nasıl geçtiğini söylediğinden söz etmektedir. Kur'an'ı ezbere bilse de diğerk üç kutsal kitabı okumadığı halde vâkıf olduğunu anlatmaktadır:

Küt<ü>b-i menzile-i erba'ayı belliyor idi
Hıfz-ı Kur'an ile ğayrın okumamış kat'ā

Eyledi bir hahamıñ müşkilini keşf ile hall
Kıldı Tevrat'ta nasıl oldığını anıñ ifā⁴⁰⁸

---

⁴⁰⁷ K.42.

⁴⁰⁸ K.B.1/2-3.

3. BÖLÜM: METİN

3.1. Metne Kaynaklık Eden Nüsha ve Tavsifi

Çalışmanın kapsamı dahilinde olan dördüncü cilt, rik'a hattıyla kaleme alınmış olup sayfalardaki satır sayısı farklılık göstermektedir. Sayfa numaraları üst köşelerde olup hatalı numaralandırmalar bulunmaktadır. Eserde 42-144. sayfa aralığı müellif tarafından boş bırakılmıştır. Varak numaralandırması boş sayfalar atlanarak yapılmıştır. Boş alandan öncesinde tek sayılı sayfalar, sonrasında çift sayılı sayfalar mühürlenmiştir. Sayfaların etrafı kırmızı mürekkeple çerçevelenmiştir. Eserin vakıf tarihi h.1293/m.1876-1877 olarak zahriyye kısmında verilmiştir.

3.2. Neşir Esasları

Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi Düğümlü Baba Koleksiyonu içerisindeki 565-4 numaralı nüsha neşir için takip ettiğimiz nüshadır. Aynı cildin başka bir nüshasına kütüphane taramalarımızda rastlanmamıştır. Metin içerisindeki ayet ve hadislerin tahriçleri yapılmış, önemli görülen bazı hususlar ve tarihler de dahil olmak üzere dipnotta gösterilmiştir. Der-kenârlara eklenen bir kasîde ve bir kıt'a, metni bölmek için metnin sonuna dercolumuştur.

Neşirde varak numaraları köşeli parantezle sayfanın sol kenarında belirtilmiştir. Müellif yeni bir menkıbeye geçtiğini belli etmek amacıyla her birinin başında alışıldık bir usülle "*kezâlik*" ifadesini kullanmıştır. Metinde de aynı ifadeye yer verilmiştir. Kasîdeler KAS.; Kıt'alar K.; kıt'a-i kebîreler K.B. kısaltmalarıyla belirtilmiş, vezin kusurları görebildiğimiz kadarıyla dipnotta gösterilmiştir. Metinde çok küçük bazı eklentiler hariç köklü bir tamir veya ekleme ifadesi söz konusu değildir. Müellifin vezne bağlılığı yahut nazma döküş tekniği genel itibarıyla kusursuz denecek seviyededir.

Tam transkripsiyonlu metinde kullanılan neşir esasları kısaca şu maddeler altında hülasa edilebilir:

1. Metnin transkripsiyonunda bazı küçük vokal tercihleri dışında büyük ölçüde metne bağlı kalınmıştır. Ses veya hareketlerle belirtilen vokaller genel itibarla korunmuştur: Diyüp, çıkarup, idügin, kendü, gönderüp vd.
2. Vokal veya hareketin olmadığı yerlerde uygulanan kurallar şöyledir:

- a) Geniş zaman ekleri dudak uyumuna ve ekin bitişiğinde bulunan kelimenin vokaline bakılmadan yuvarlaklaşma temayülünde olduğu kabul edilerek okunmuştur: olur, gelür, bilür vd.
- b) Öğrenilen (duyulan) geçmiş zaman eki dudak uyumuna ve ekin bitişiğinde bulunan kelimenin vokaline göre yuvarlak veya dar ünlülü okunmuştur: itmiş, gelmiş, toğmuş vd.
- c) Görülen (bilinen) geçmiş zaman eki üçüncü şahıslarda her durumda dar vokalli ve ünlü uyumuna bağlı kalınmadan okunmuştur: olurdu, didi, itdi vd.
- d) Görülen (bilinen) geçmiş zaman eki birinci ve ikinci şahıslarda ekin bitişiğindeki kelimenin vokali dikkate alınarak ve dudak uyumu gözetilerek okunmuştur: itdim, idemedim, didim, dimedi vd.
- e) Birinci şahıs ekleri dar vokalli okunmuştur: müstenidim, idelim vd.
- f) İkinci çoğul şahıs emir eki dudak uyumu ve bitişiğindeki kelimenin vokali gözetilerek okunmuştur: itmeyiñ vd.
- g) Üçüncü tekil şahıs emir eki her durumda yuvarlak vokalli okunmuştur: itsün, eylesün vd.
- h) Birinci ve ikinci şahıs ekleri dudak uyumu ve ekin bitişiğindeki kelimenin vokali düzlük-yuvarlaklık/genişlik-darlık durumu gözetilerek okunmuştur: Sevdigiñ, kısmetiñ vd.
- i) Üçüncü tekil şahıs iyelik eki her zaman dar vokalli okunmuştur: ilhāmı, gözi vd.
- j) Zarf-fiil eklerinden -Ip eki her zaman yuvarlak vokalli okunmuştur: gidüp, toğup, bilüp vd.
- k) Zarf-fiil eklerinden -mAdAn yazıldığı şekliyle okunmuştur: açmadan vd.
- l) Zarf-fiil eklerinden -IcAk her zaman dar vokalli okunmuştur: idicek, göricek vd.
- m) Soru edatı daima dar vokalli okunmuştur: olur mı, bilür mi vd.
- n) İsimden isim yapan eklerden -II eki yuvarlaklaşma temayülünde olduğu kabul edilerek okunmuştur: debdebelü, taḥḳīrlü vd.
- o) Fiilden fiil yapan eklerden -In eki dudak uyumu gözetilerek okunmuştur: görünür vd.
- p) Şimdiki zaman ekinde önce gelen ünlüler dudak uyumu gözetilerek okunmuştur: gidiyor, söylüyor, oluyor, korkuyor vd.
3. “ile”, “içün” edatlarıyla “ise”, “iken”, “idi” gibi fiilin aldığı ekler ayrı ise ayrı yazılmış; bitişik ise çizgi ile gösterilmiştir: gelmek-ileñ, olmuş-idi, buyurmuş idi vd.
4. Arapça ve Farsça terkiplerin yazımında şu hususlar gözetilmiştir:

- a) Arapça terkipler şöyle yazılmıştır: hāze'l-kitābi, 'abdü'l-efkar, bihe'l-Mevlā vd.
  - b) Farsça terkipler şöyle yazılmıştır: āl-i 'abā, 'ind-i Hāk vd.
  - c) Farsça birleşik kelimeler (isim yahut sıfat) şöyle yazılmıştır: teng-dest, kām-baḥşā vd.
  - d) Arapça ve Farsça ön ek ve edatlar kısa çizgi ile gösterilmiştir: be-aḳdem, be-kām, bi-ilhām, bā-ḥuṣūṣ vd.
  - e) İki kelime arasına gelen ek ve edatlarla yapılan tamlamalarda her aralığa kısa çizgi getirilmiştir: ber-ā-ber, ser-tā-pā vd.
  - f) Farsça son ekler ve sona eklenen edatlar bitişik yazılmıştır: pūyān vd.
  - g) Türkçe kelime ve kelime gruplarıyla sıkça kullanılan -āsā ve -veṣ ekleri kısa çizgiyle gösterilmiştir: mest-veṣ, kömür-āsā vd.
5. Metin içerisinde vezin uyumunu sağlamak için Türk diline uyarlanan ve iki sessiz arasındaki çoğalan sesler $\diamond$ içinde gösterilmiştir. Metinde vezin uyumsuzluğu oluşturduğu tespit ya da tahmin edilen sesler [] içerisinde belirtilmiştir.

3.3. Kemâl-nâme-i Dügümlü Baba Cild-i Râbi'

[Zahriyye/1a]

Bi'smi'llâhi'r-Raḥmāni'r-Raḥīm. el-Ḥamdü li'llâhi Rabbi'l-'âlemîn eş'-şalâtü ve's-selâmü 'alâ seyyidi ḥalkihî ecma'in ve 'alâ kıtîbeti Enbiyâ'ihî'l-mu'azzamîn ve 'ibâdihî'l-muvaḥḥidîn. Emmâ ba'de fe-ḳad vaḳaftü hâze'l-kitābe ve eḫdeytü ecrahû li-ervâhi'l-kâffeti emvâtinâ ve'l-fuyûzâti'd-dâreyni li-küllü aḫyâ'inâ ve ene'l-'abdü'l-efḳar ila'llâhi'l-ekberi'l-müte'âl. Nazımu hâze'l-kitābi ve nâmiḳuhû es-Seyyid İsmâ'îl Şâdıḳ Kemâl bin el-Ḥâc Muḥammed Şâlih Vecîhî Paşa [-raḥimehu'llâhi te'âlâ-]. "Rabbenâ âtinâ fi'd-dünyâ ḥaşeneten ve fi'l-âḫireti ḥaşeneten ve ḳınâ 'azābe'n-nâr." Bi-ḫurmeti Resûlu'llâhi'l-a'zam -şalla'llâhu te'âlâ 'aleyhi ve 'alâ âlihî ve şaḫbihî ecma'in ve sellim-kemâ yecibü ve yerzâ ve'l-ḥamdü li'llâhi Rabbi'l-'âlemîn.

Fî-sene 1293

K.B.1.

[1b]

(Fe'ilâtün [Fâ'ilâtün] Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün [Fa'lün])

1. Besmele Ka'be-i nazma ola rükn-i evvel
Rükn-i şânisi daḫi ḥamdeleyi itmek edâ
2. Rükn-i şâliḡ Şâh-ı Kevneyn'e şalât ile selâm
Rükn-i râbi' anı hep ümmeti üzre ihdâ
3. Şâdıḳâne bu ḳavâ'idle Kemâl İsmâ'îl
Ref' ü maḳbûl olur 'ind-i İllâhî'de du'â
4. "Ve teḳabbel"⁴⁰⁹ diye bā-himmet-i ruḫânîyye
Ma'nevî vâlid-i pür-feyz Dügümlü Baba

⁴⁰⁹ "Rabbim! Beni ve soyumdan gelecek olanları namâzı devamlı kılanlardan eyle; Rabbimiz, duamı kabul et." İbrahim 14/40.

5. Küt<ü>b-i menzile-i erba‘ayı belliyor idi
Hıfz-ı Qur‘ân ile ğayrın okumamış kat‘ā
  6. Eyledi bir haşamıñ müşkilini keşf ile hall
Kıldı Tevrāt’ta nasıl olduğunu anıñ ifā
  7. Enbiyā na‘tini de zikrū buyururdu faķat
Sebeb-i halk u necāt Faħr-i Rusül’dür maħzā
- [2a]
8. Seyyid ü silsile-i Ğazret-i Fārūk’dan idi
Raķşı da nāy ile eylerdi ķehār-yārı şenā
  9. Ğanefi kendüsi dört mezheb-i ehl-i sünnet
Yine ma‘lūmi idi olmağ-ıla keşf-i Ğudā
  10. Cihet-i erba‘a-i beyza-i kalbim içre
Dört aķtāb gibi bu ğavşa kerāmet-pīrā
  11. Didim aķdemce Kemāl-nāme’siniñ üç cildini
Cild-i rābi‘ bu ide yine muvaffaķ Mevlā
  12. Oldı rāvī-i şaħīhler ile taħķīķ yine hep
İhtişār üzre yazıldı olamaz hem ihşā
  13. Nazm ile yazdığıma mebni şifāhen didiler
Bilürem yine bütün bī-ğaraz u kizb u riyā
  14. Ğacer-i esvede hem-reng midād-ı kalemim
Yüz sürer Tā’if u ‘Irāķ daħi ihrām-āsā

KAS.1.

**Kezâlik Āşar-ı Kemâl'de Na't-ı Şerîf-i Hâzret-i Ebû Bekr⁴¹⁰ es-Şiddîk -radîya'llâhu
te'âlâ 'anhü-**

(Fâ'ilâtün [Fe'ilâtün] Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün)

[2b]

1. Efzâl-i aşhâb Ebû Bekr'în Resûl-i Kibriyâ
Haqq-ı 'âlîsinde böyle eyledi medh u senâ
2. Andan efzâl kimse üzre togmamışdır âf-tâb
Hem gurûbı itmedi va'llâhi ba'de'l-Enbiyâ
3. İsmi 'Abdü'l-Ka'be idi ya'ni Ka'be hâdimi
Virdi 'Abdu'llâh nâmin Pâdişâh-ı dü-serâ
4. Fahr-i 'âlemden hâzarda da seferlerde daği
Bi'setiñ mâ-ğabl u mâ-ba'dinde olmamış cüdâ
5. Nesl-i pâkî Mürretün bin Ka'be irer kim odur
Cedd-i Faħru'l-Enbiyâ zâten qarâbet rû-nümâ⁴¹¹
6. Virdi Şâh-ı Mürselîn'e duğter-i 'ulyâsını
Buldı şihriyyetle de faħr ü mübâhât-i 'alâ

[3a]

7. Cümle ümmetden 'azîz ü eşref anıdır didi
Hâzret-i Fârûk iderken vaşf-ı 'âlîsin edâ
8. Seyyidimiz serverimiz Hâzret-i Şiddîk'dır

⁴¹⁰ Ebû Bekr es-Siddîk Abdullâh b. Ebî Kuhâfe Osmân b. Âmir el-Kureşî et-Teymî (ö. 13/634).

⁴¹¹ Anne ve babasının mensup olduğu Teym kabilesinin soyu Mürre b. Kâ'b'da Hz. Peygamber'in nesebiyle birleşir. Mustafa Fayda, "Ebû Bekir", *TDV İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV yay., 1994), 10/101.

Didi dīger def‘a da Fārūk ider iken senā

9. Hem dimiş nezd-i Resūlu ‘llāh’da bizden eḥabb
Bizden efzūn ḥürmet ü ‘izzet daḥi eyler aña

10. “Sāniye’ sneyn⁴¹²“ ile “etkā⁴¹³“ ile Mevlā vaşf idüp
Virdi Qur‘ān-ı Celīl’i ile gāyet i‘tilā

11. Bu daḥi Faḥr-i Enām’ıñ bir ḥadīs-i enveri
Hem bu gūnā eylemiş ta‘rif ‘Aliyyü’l-Murtażā

12. Enbiyā’dan soñra ḥayru’n-nās Ebū Bekr olarak
Soñrası oldı ‘Ömer soñrasını bilür Ḥudā

13. Öyle Şiddīk-ı Mu‘azzamdır ki vaşfında anıñ
Bir ḥadīsinde buyurmuşdur Resūl-i Müctebā

[3b]

14. Ehl-i arz imānı ile vezn olunmuş olsa ger
Elbet imān-ı Ebū Bekr’ıñ olur tercīḥ aña

15. Ḥaḫ ben andan rāzıyam benden o da rāzı mıdır
Didigin iḥbār itdi Pādişāh-ı dü-serā

16. Ümmetimden senden evvel kimse varmaz cennete
Didi tebcil eyledi yine Ḥabīb-i Kibriyā

---

⁴¹² İki kişiden ikincisi anlamında, Hz. Ebubekir’in Hira Mağarası’nda Hz. Peygamber’e refakat edişiyile ilgili kullanılmıştır. “Eğer siz ona (Peygamber’e) yardım etmezseniz, Allāh ona yardım eder. Hani o kâfirler, onu Mekke’den çıkardıkları vakit sadece iki kişiden biri iken, ikisi de mağarada buldukları sırada arkadaşına "Üzülme, çünkü Allāh bizimledir." diyordu. Allāh onun kalbine sükûnet ve kuvvet indirmişti ve onu görmediğiniz bir orduyla desteklemişti. Kâfirlerin sözünü alçaltmıştı. Yüce olan Allāh’ın kelimesidir. Ve Allāh güçlüdür, hikmet sahibidir.” et-Tevbe 9/40.

⁴¹³ “Etkā”, “atık” ile aynı köktür. Atık, Hz. Ebûbekir’in lakabıdır. Hz. Ebûbekir’e bu lakap Hz. Peygamber’in iltifatıyla şereflendikten sonra kullanılmaya başlanmıştır. “*Sen Allah’ın cehennemden âzat ettiği kimsesin*”. Tirmizî, “Menâkıb”, 16.

17. Mūnisimdir dāderimdir didi haqqında Resūl
Hāşılı eyler idi ğāyet ile medḥ ü senā
18. Bir ğazāda Nevfel'i küffār itmişdi şehīd
Cümle aşḥāb aña cem' olmuş idi ba'de'l-ġazā
19. Cismini herkes görüp maḥzūn olup defn itdiler
Ḳabri de oldı ziyāret ile rūhiyçün du'ā
20. Ordu geldikde giçenlerden şorardı māderi
Ordu ardına işāretle olurdu iktifā
- [4a]
21. Zahr-ı orduda Ebū Bekr'i görüp itdi sü'āl
Ḳalmayup te'vīl maḥalli itdi tefhīm iḳtiżā
22. Ṭogrısın dimekte müşkil kızıl olunmaz irtikāb
Bi't-tazarru' itdi Yā Allāh diyü bir kez nidā
23. Ḥazret-i Nevfel ḥayātı buldı sür'atle gelüp
Ṭoĝdı iki oĝı yine eylemiş idi ğazā
24. Mefḥar-ı 'Ālem buyurdı Leyle-i Mi'rāc'da
Ehl-i arzı kime terk itdiñ buyurmuşdı Ḥudā
25. Ben Ebū Bekr'e buraḳdım diyicek Rabb-i Enām
Didi senden soñra haqqā kim eḥabb odur baña
26. Anı istiḥlāf itmişdi imāmetde Resūl
Görmüş oldı muḳtedālīḳ emrini aña sezā
27. Ya'ni emr itdi cemā'atde ola Şiddīḳ imām
Ḥastalık za'fi vücūdında olunca rū-nümā

[4b]

28. Nerm-dildir ol yerinizde imām olmaz diyü
Â işe hazretleri ‘özü itdi iki kez aña
29. Gösterüp Şiddīka’ya anıñ için biraz melāl
Eyledi bu emrini aşhābına bi’z-zāt edā
30. Didi ‘Abdu’llāh egerçe çıkmış idim līk ben
Görmedim anı teşādūf eyledi Fārūḳ baña
31. Sen imāmet eyle didigim için oldı imām
Faḥr-i ‘ālem hıšmnāk olup didi üç def‘a lā
32. Yine emr ü celb idüp itdi Ebū Bekr’i imām
Ol namāz kılnmış iken itdirüp tekrar edā
33. Kendüsi de iktidā’ idüp beraber kıldılar
İtdi dünyāca da ümmet bī‘at itmek iktizā
34. Ḳable techīzū’n-Nebī icmā‘-ı ümmet ‘aḳd olup
Oldılar emr-i ḥilāfetde aña bī‘at-fezā

[5a]

35. Dīne ḥıdmet ile eyyām-ı ḥilāfetde daḥi
Şer‘ ile te’dīb ü te’līf eyledi kıldı ḡazā
36. İki yıl dört ay ḥalīfe olarak bi’l-irtihāl
Nezd-i Faḥr-i ‘Ālem’e defn ile de buldı ‘alā
37. Vaḳt-i hicretde mübārek pāyini şokmuşdı mār
Der-‘aḳab bā-himmet-i Peyḡamberī kıldı şifā

38. Āhir-i ‘ömrinde nüks itmek ile oldu şehīd
Cilve-i Hakk’ın zuhūrı kadre virir irtikā
39. Mefhār-ı Kevneyn’e cümle āline aşhābına
Eylesün Mevlā şalāt ile selāmı dā’imā
40. Mevt-i k̄asvetden Kemāl’ın kalbini taḥlīs idüp
İde iḥyā iki ‘ālemde füyūzāt-ı Hudā

KAS.2.

Kezālik Hāzret-i ‘Ömer el-Fārūk -radıya’ llāhu te‘āla ‘anhü-⁴¹⁴

1. Cümle aşhāb üzre Şiddīk hāzretinden mā-‘adā
Hāzret-i Fārūk tercīḥ oldığıdır rü-nümā
- [5b]
2. Olsa benden soñra Peygamber ‘Ömer elbet olur
Didi ḥaḳḳında Cenāb-ı Pādişāh-ı dü-serā⁴¹⁵
3. Gölgesinden de anın şeytān ider imiş firār
Bir ḥadīs-i pür-şeref itmekdedir böyle senā⁴¹⁶
4. Hāḳ ‘Ömer’den rāzıyam benden o da rāzı mıdır
Didigin iḥbār itmişdi Resūl-i Kibriyā
5. Bu daḫi Faḫr-i Enām’ın bir ḥadīs-i enveri
Hem bu günā eylemiş ta‘rīf ‘Aliyyü’l-Murtezā
6. Enbiyādan soñra ḫayrū’ n-nās Ebū Bekr olarak
Soñrası oldu ‘Ömer soñrasını bilür Hudā

⁴¹⁴ Ebū Hafs Ömer b. el-Hattāb b. Nüfeyl b. Abdiluzzā el-Kureşī el-Adevī (ö. 23/644).

⁴¹⁵ “Benden sonra Peygamber gelecek olsaydı, o Ömer b. Hattāb olurdu.” Tirmizī, “Menākıb”, 18.

⁴¹⁶ “Muhakkak ki şeytan senden korkar, yâ Ömer!” demiş, “Ey Allahım! Ömer’in kalbinden haset ve hastalıkları çıkar ve onu imana tebdil et” şeklinde dua etmiştir. Müslim, “İmân”, 69.

7. Nesl-i pākī oluyor vāşıl Lüey⁴¹⁷'e kim odur
Cedd-i Şāh-ı Enbiyā zaten qarābet rū-nümā
  8. Virdi Şāh-ı Mürselīn'e duhter-i 'ulyāsını
Buldı şihriyyetle de fahr ü mübāhāt-i 'alā
- [6a]
9. Oldı ikinci hālīfe ittifāk-'ağd olarak
Dīn için itdi hīlāfet ile de hıdmet edā
  10. İhtilāl-i rihleti Şiddīk ıslağ eyleyüp
'Aşr-ı Fārūkī'de çok oldı fütühāt ü gāzā
  11. Nuḡkını hutbede gūş itdirdi bir aylık yere
Bildirüp keyd-i 'adūyı itdi ordu ittīkā
  12. Nāmesi ilkā olunca neyli cāri eyledi
İnkıṭā'ından ahālī itmiş-idi iştikā⁴¹⁸
  13. On sene beş ay hīlāfet eyleyüp oldı şehīd
Cilve-i Hāḡḡ'ın zuhūrı ḡadre virir irtīkā
  14. Hāzret-i Şiddīk-āsā irtiḡālinde yine
Nezd-i Faḡr-i 'Ālem'e defn ile de buldı 'alā
  15. Mefḡar-ı Kevneyn'e cümle āline āşḡābına
Eylesün Mevlā şalāt ile selāmı dā'imā

---

⁴¹⁷ Baba tarafından soyu Cāhiliye döneminde Kureyş kabilesinin sefāret işlerine bakan Adī b. Kā'b kabilesine ulaşır ve Kā'b b. Lüey'de Hz. Peygamber'in nesebiyle birleşir. Mustafa Fayda, "Ömer", *TDV İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV yay., 2007), 34/51.

⁴¹⁸ Bahsi geçen, komutan Sāriye'nin H.643-44 yılında Hz. Ömer tarafından görevlendirildiği Fesâ ve Darabcird fethinde, yenilgiye uğramak üzereyken, Hz. Ömer'in orada bulunmadığı halde hutbe verirken birden hutbesini kesip; "Sāriye, dağa çekil dağa!" şeklinde nida etmesi olayıdır. Bunu duyan Sāriye'nin tavsiyeye uyarak yenilgiden döndüğü ve fethi gerçekleştirdiği rivayetlerde geçmektedir. Adem Pak, "Sāriye b. Züneym", *TDV İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV yay., 2009), 36/158.

16. Neyl-i feyz-i Haḡ ile iḡyā ola ‘āciz Kemāl
Ġonce-i āmāli bulsun iki ‘ālemde nemā

KAS.3.

Kezālik Ḥāzret-i ‘Osmān zü’ n-Nürey n-raḡıya’ llāhu te‘āla ‘anhü-⁴¹⁹

[6b]

1. Ḥāzret-i Şiddīḡ ü Fārūḡ ikisinden mā-‘adā
Cümle aşḡāb üzre oldu faẓl-ı ‘Osmān rü-nümā
2. Virmiş-idi duḡter-i ‘ulyāsını Faḡr-i Enām
Ol vefāt itdikde virdi dīgerin daḡı aña
3. O da fevt oldu buyurdu kırḡ kerīmem olşa ger
Aña virirdim birer birer Resül-i Müctebā
4. Her nebīniñ cennet içinde refīḡi olacaḡ
Anda ‘Osmān’dır refīḡim didi Şāh-ı Enbiyā⁴²⁰
5. Bir ḡadīşinde me’ālinden olur kim müstebān
Ümmetiñ yetmiş biñi bulur recāsıyla rehā
6. Nesl-i pāki irişür ‘Abd-i Menāf’a kim odur
Cedd-i Faḡrū’l-Enbiyā’ zāten ḡarābet rü-nümā⁴²¹

---

⁴¹⁹ Ebü Abdillāh (Ebü Amr) Zü’n-nürey n-Osmān b. Affān b. Ebi’l-Ās b. Ümeyye el-Kureşî el-Ümevî (ö. 35/656).

⁴²⁰ “Her peygamberin cennette bir refīḡi vardır. Benim cennetteki refīḡim de Osman’dır”. Tirmizî, “Menākıb”, 19.

⁴²¹ Mensup olduḡu Emevî (Ümeyye) kabilesinin soyu Abdümenāf b. Kusay’da Hz. Peygamber’in nesebiyle birleşir. İsmail Yiḡit, “Osman”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV yay., 2007), 33/438.

[7a]

7. Hakk ben andan rāzıyam cennet refiķiñ eyledim
Didigin iħbār itmişdir Habb-i Kibriyā
8. Dindi Zü'n-Nüreyñ iki def'ā dāmadlık için
Buldı şıhriyyetle de böyle füyüzāt-ı 'alā
9. İki nūra nice ma'nālar daħi irād olur
Her birisi de yine bāde-i faħr ü i'tilā
10. Oldı üçünci ħalife bī'ati ifā olup
Din için itdi ħilāfet ile de ħıdmet edā'
11. On iki yıla qarīb idi ħilāfet müddeti
'Aşr-ı 'ālisinde de çokdur fütūhāt ü ħazā
12. 'Āķıbet Kur'an okur iken şehid olmuş idi
Cilve-i Hakk'ın zuhūrı ħadre virir irtikā
13. Hün-ı 'ālisi işābet eyledi bir āyete
Kim me'ālinden bilindi ħahr olurlar eşķıyā⁴²²

[7b]

14. Anı iş-bu āyeti okur iken olur şehid
Diyerek iħbār itmişdi Resül-i dü-serā
15. Ķatline cür'et idenler oldı düċār-ı cünün
Cümlesi anıñla ihlāk olarak buldı cezā

---

⁴²² "Eğer onlar da sizin inandığımız gibi inanırlarsa kesinlikle doğru yolu bulmuş olurlar; fakat eğer yüz çevirirlerse bilersin ki bir ayrılıkçılığın içindedirler. O takdirde artık onlara karşı Allāh sana yeter; O, işitendir, bilendir." el-Bakara, 2/137.

16. abrım ile abriniñ m-beyni cennet ravzası
Dimiş-idi bir adısında abīb-i Kibriy

17. Ceyşü kevkeb-nm maallide Baı‘a zamm idüp ⁴²³
Kendü abrin anda zır itdi defn oldu aa

18. Mefar-ı Kevneyn’e cümle line şabına
Eylesün Mevl alt ile selmı d‘im

19. Mazar-ı nreyn-i ‘afv ü luf-i a olsun Keml
al‘at-i mihr-i şef‘at olarak pertev-fez

KAS.4.

Kezalik azret-i ‘Aliyyü’l-Murtez -raqıya’lahu te‘ala ‘anhü-⁴²⁴

(Mef‘ilün Fe‘iltün Mef‘ilün Fe‘ilün [Fa‘lün])

1. ehar-yrda drdüncü şır-i a amm
Mürece oldu cem‘-i şabeye a

[8a]

2. Ben andan ola daı benden diyüp Resül-[i] Kerim⁴²⁵
Veliyy-i cümle-i mü‘min diyü buyurdu şen

3. Yine buyurdu du‘sında “Vli men vlhü”⁴²⁶
Didi ‘adveti itsün ‘adsına Mevl

⁴²³ Cenaze Cenneti‘l-baki‘ bitişişindeki Haşşükevkeb denilen yere defnedildi. Bu yer Muaviye zamanında mezarlığa (Cenneti‘l-Bk, Baki‘u-l Garkad) dahil edilmiştir.

⁴²⁴ Ebü‘l-Hasen Al b. Eb Tlib el-Kureş el-Hşim (ö. 40/661).

⁴²⁵ Vezin kusurlu uygulanmıştır.

⁴²⁶ Gadr-i Hum mevkiinde Hz. Peygamber’in Hz. Ali hakkında söylediklerinden bahsetmektedir. şii geleneğinde önemli bir hadisedir. Resulullah (sav) şöyle buyurdular: "Ben kimin dostu (mevlası) isem, Ali de onun dostudur." Tirmizi, “Menakıb”, 19.

4. Nesebce  urbet-i  uly aları da ı der-k r
Buyurdu hem anı d m d me har-ı d -ser 
5. Muh cir n ile En ar d der oldu da
V r d itmemiŐ-idi Cen b-ı H ydar a a
6. Hüzün olmuş-idi Őo radan v r d idicek
Buyurdu böylece talt fini Res l icr 
7. Ki sen ba a iki  alemde de bir dersin
Diyüp yedin tutarak oldu mevhebet-ferm 
8. Anı  içün olacak  aŐr-ı Fa r-i Kevneyn'ı n
Mu abilindeki  aŐr-ı behişt a a i' t 

[8b]

9. Bir derim idügi b b-ı cennete mekt b
Diyü yine viriyor bir  ad Ői ile  al 
10.  Az met eyler iken bir  az ya Fa r-i Rus l
Em n ol buyurup ehl-i beytim üzere a a
11. Hüzün olup didi ben nisveden mi ma' d dem
Buyurdu böyle cev bı Res l'e lu f- r 
12. NaŐılsa H zret-i H r n nezd-i M s 'da
Seni  de menzileti  oyle olmuş oldu ba a
13. Fa a  buyurmuş idi "L  nebiyye ba' d "⁴²⁷ yi
Bu Ő ret ile  ad Őinde  ıldı istiŐn 

---

⁴²⁷ "Benden sonra benim yerime halife olmak için peygamber yoktur." Müslim, "Fez il 's-Sah be", 2404.

14. Cenāb-ı Fāṭıma ile şıyāmı nezr iderek
Şe‘ır-i ḥubzı bulunmuş idi berāy-ı ğıdā’

15. Gelüp gurūbda miskīn ile yetīm ü esīr
Rızā-yı Ḥaḳ için ol ḥubzı itdiler i‘tā

[9a]

16. Şıyāmı aç yatarak tutdılar tamām üç gün
Cenab-ı Ḥaḳḳ daḫi Ḳur‘ān’ı içre kıldı senā⁴²⁸

17. Buyurdı her kime mevlā isem Resūl-i güzīn
Olur o kimseler için ‘Ali daḫi mevlā

18. Saña eḥabb-ı ‘ibād olanı baña gönder
Diyü ta‘āmda Resūl eyledi Ḥudā’ya recā

19. Vürūd eyledi Ḥaydār ber-ā-ber ekl itdi
Diyü egerçe olunmuş rivāyet ü inbā

20. Kıyāsı itmemeli çār-yārīñ efḍalidir
Olamaz emr-i ḫilāfet içinde ‘azv-i ḥaṭā

21. Ki her ḫilāfet için ittifāḳdır ma‘ḳūd
Şaḫābeler idi herḫalde cümleden dānā

22. Cenāb-ı Ḥaydar’a da iş-bu ‘azv olur rāci‘
Ber-ā-ber idi o da itdi bī‘ati ḥattā

---

⁴²⁸ Onlar, verdikleri sözü yerine getirirler ve dehşeti her yerde hissedilen bir günden korkarlar. Onlar, kendileri (yemek) istedikleri halde yiyeceği yoksula, yetime ve esire ikram ederler. (Ve şöyle derler:) “Biz sizi Allah rızâsı için doyuruyoruz; sizden ne bir karşılık ne de bir teşekkür bekliyoruz. Biz, dehşetli, çetin bir günde rabbimizden korkarız.” el-İnsan, 76/7-10.

[9b]

23. Olup velī ile Mevlā için me‘ānī çok
Anıñla da yine olmaz hilāfet evvel aña
24. Eḥabb demek daḥi ba‘zı cihetle demek olur
Çehār-yārñ olundı öbürleri de senā
25. Ki anları da sitāyişde nice nice ḥadīs
Şeref-vürüdü yine oldı derc ile imlā
26. Şehīden ‘azm-i bekā eyleyince Zü’n-Nüreyn
Ḥalīfe ol diyü aşḥāb itdi istid‘ā
27. Kabul eylemedi katl olunmasıyla o zāt
Şahābelerine üç gün geçince itdi recā
28. Ki dīneñ itmiş-idi ihtilāli ḥavfı zuhūr
Kasem de virdiler artık kabül için ḥattā
29. Kabul idince hemān bī‘at itdi mevcūdlar
Şavābı eylediler ictihādda icrā

[10a]

30. Nizā‘ ü ḥarb hilāfet için degil ise de
Öbür tarafda ḥaṭā-i ictihādda ḥaḳḳā
31. Buyurdı kim fi‘e-i bāğıye şehīd eyler
Şahābeden olan ‘Ammār için Resūl-i Ḥudā
32. Bulundı Cenāb-ı Ḥaydar da ḥarb-i Şıffīn’de
Öbür taraf anı katl itdi zāhir oldı ḥaṭā

33. Bulundu ‘asker-i Şām içre ba‘zı zāt urulup
Cenāb-ı Haydar’a bī‘at için iderdi nidā
34. İmām-ı ‘ādle bī‘atsiz ölmek istemedi
Ki böyle kesb-i vuķūf itmiş oldu o da buña
35. Cenāb-ı Ā‘işe yevm-i Cemel’de gelmek-ileñ
Dü-fırķa beynini ıslāhı görmüş-idi sezā
36. Murādı anlara ıslāh eylemek ise de
Nedāmet eyledi bī-şek vürüdına hattā
- [10b]
37. Mu‘āviye tarafında bulunmuş idi Zübeyr
Çekilmiş-idi o da terk-i harbi gördi revā
38. Olur bu vech-ile şerh-i ‘akā’id içre beyān
Ri‘āyet olmalı cümle şahābeye ifā
39. Ki ta‘n eylememek vācip olduğu der-kār
Nice hadīs-i şahīḥ vardır işte bu gūnā
40. Tecāsür itmeyiñ aşhāba sebbi eylemege
Biriñizitse de infāk-ı zer Uḥud-āsā
41. Birisiniñ yine bir müddiniñ naşīfine de
Tekābül eyleyemez didi Mefḥar-ı dü-serā⁴²⁹

---

⁴²⁹ “Ashabıma sebbetmeyiniz, sizden birisi Uhud dağı kadar sadaka vermiş olsa onlardan birinin bir müd, yarım müd sadakasına ulaşamaz.” İbn Mâce, *es-Sünen*, 161/6028.

42. Yine buyurdu ki aşhâbıma idiñ ikrâm
Ki münteħablariñız anlar oldılar ħaĸĸā
43. Yine bu vech-ile te'kîd idüp buyurmuş kim
Hemîşe ħavf-ı Ĥudâ'yı idiñ idiñ ifā

[11a]

44. Ki ittiħāz-ı ġaraż itmeyiñ saħâbelere
Mürür idince zamânım daħi şaĸın ebedā
45. Maħabbeti iderim anlarıñ muħiblerine
Ki ħubbi eyleyen itmiş olur o ħubbi baña⁴³⁰
46. Kim itse anlara buġzı ben aña buġz iderim
Ki buġzı görmüş olur ol kimse baña revā
47. Kim olsa anlara müzî baña eziyet ider
Cenâb-ı Ĥaĸĸ'a dimekdir baña olunca ezā
48. Cenâb-ı Ĥaĸĸ'a ezā eyleyen kesân daħi
Olur mu'âħaze-i Rabb-i 'âleme aħrā
49. Çehâr-yâr-ı güzîn ile Ĥazret-i Ĥüseyn'in
Sitâyişinde ħadîs-i şaħîħ çok ammā
50. Dîger kibâr şaħâbeleriñ sitâyişi de
Yine şaħîħ-i ħadîşler ile olur inbā

---

⁴³⁰ Ashabım hakkında Allâh'tan korkunuz! Ashabım hakkında Allâh'tan korkunuz! Benden sonra onları hedef alıp eleştirmeyiniz. Onları seven beni sevdiğinden dolayı sever. Onlara buğzeden de bana buğzettiğinden buğzeder. Onlara eziyet eden bana eziyet etmiş olur. Bana eziyet eden de Allâh'a eziyet etmiş olur. Allâh'a eziyet edeni de Allâh'ın cezalandırması yakındır." Tirmizi, "Menâkıb", 58(3862).

[11b]

51. Egerçi olmuş-idi içlerinde Һarb ü nizā'
Nice meħāmil ü te'vīl var aña evfā
52. Birisi Һaqqına da sebb ü Һa'mı eylemeyüp
Hemīşe itmeli Һüsn-i ri'āyeti īfā
53. Olursa Һā'n-ı muğāyir delīl-i Һat'īye
Cesāret iden ider küfre kendüyi ilķā
54. Degil ise de mübāyin delil-i Һat'īye
Yine bu Һa'mı olur fişķ ü bid'ati icrā
55. Cemī'-i müctehidin itmemişdi la'neti çün
Mu'āviye ile a'vānı üzre de aşlā
56. Olur nihāyeti bağy ü 'ale'l-imām Һurūc
Bunuñla la'netiñ icābı olamaz zirā
57. Yazıldı şerħ-i 'aķā'id me'āli buraya dek
Ri'āyet itmeli dir cümlesine de ebedā

[12a]

58. Yine menāķıb-ı Һaydar beyānımı idelim
Buyurmuş idi Һavāric ile cihād ü ğazā
59. O Һavm-i bedden imiş ibn Mülcem itdi şehīd
Zuhūr-ı cilve-i Һaķ oldu irtikā-baħşā
60. Һilāfet eyleyerek dört sene ile toķuz ay
Buyurdu Һıdmet-i dīn-i mübīni yine edā

61. Buyurmuş idi bu gūnā şehīd olacađın
Cenāb-ı Seyyid-i Kevneyn kendüye inbā
62. Kılındı medfeni maḥfī vaşiyeti üzere
Behişt içinde olur cār Meḥḥar-ı dü-serā
63. Bir adamıñ elini kesmiş-idi sirķat için
Şoruldı kātı ‘ı oldu yine şenā-efzā⁴³¹
64. İştidi celb ile maḥtū‘ elin koyup yerine
Maḥdemi gibi şağ oldu eyleyince du‘ā

[12b]

65. Şehādetinde hilāfet daḥi tamām oldu
Otuz yıl olmuş-idi rıḥlet-i Nebī zirā
66. Hilāfet olur otuz sāl şoñra Şāh-ı ‘Aḍūd⁴³²
Ben irtihāl idince didi Ḥabīb-i Ḥudā
67. Kılındı ba‘zı mülūke ḥalīfe ta‘bīri⁴³³
Buyurdı böylece ḥamlin ekābir-i ‘ulemā

⁴³¹ Semüre b. Abdurrahman demiştir ki: “Hire’de (ayağı) mafsalından (parmak kökündeki eklem yeri) kesilmiş bir adam gördüm. Kim kesti, diye sordum. Dedi ki: Beni sālīh adam Ali kesti fakat bana zulmetmedi (haklıydı). İbn Ebī Şeybe, *Musannef*, VI/528.

⁴³² “Benden sonra hilafet -veya nübüvvet hilafeti- otuz yıldır.” Tirmizî, “Fiten”, 48. “Nübüvvet, içinizde Allāh’ın dilediği kadar devam eder; sonra dilediği zaman onu ortadan kaldırır. Sonra, nübüvvet sisteminde bir hilafet olacaktır. Bu da Allāh’ın dilediği kadar devam eder; ardından Allāh onu da -dilediği zaman- ortadan kaldırır. Sonra ısırıcı bir saltanat olur. O da Allāh’ın dilediği kadar devam eder; sonra Allāh dilediğinde onu ortadan kaldırır. Daha sonra ceberut bir saltanat olur; o da Allāh’ın dilediği kadar devam eder, ardından Allāh dilediği zaman onu ortadan kaldırır. Sonra, nübüvvet sisteminde bir hilafet olur.” Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, IV/273.

⁴³³ “Bu hadiste zikredilen mülk ve melik, 30 seneden sonra başlayan, şer’î ve İslâmî halifelikle ilgili olmayan, insanları ısırma ve zulmetme esasına dayanan babadan oğula intikal eden saltanat ve krallıktır. İmāret ise emirlik ve derebeylik ve Feodal sistemdir. Sultan ve emirlerin zalim, gaddar ve müstebit tipleri yanında âdil, hakşinas ve insaflı tipleri de mevcuttur.” Sa’deddin Teftazânî, *Şerhu’l-Akâid*, haz. Süleyman Uludağ, (İstanbul: Dergah Yayınları, 1982), 325.

68. Hilâfete dinilür kâmile haķıkiyye⁴³⁴

Ki bu hadîs otuz yıl diyü ider ihşâ

69. Şeh-i risâlet ile cümle âl ü şahbına da

Hudâ şalât ü taḥiyyâtı eylesün ebedâ

70. Kemâl'îñ eyleye perverde kalb-i miskînin

Kemâl-i merḥamet ü luḫf ü feyz-i âl-i 'abâ⁴³⁵

KAS.5.

Kezâlik Ḥazret-i Ṭalḥâ -raḍıya'llâhu te'âla 'anhü-⁴³⁶

(Fâ'ilâtün [Fe'ilâtün] Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün)

1. On zevâtı kim mübeşşer kıldı Faḫru'l-Enbiyâ'

Ḥazret-i Ṭalḥâ beşinci 'addolunmuşdur añâ⁴³⁷

[13a]

2. Kim ki dünyâda şehîdi ber-ḫay'ât görmek diler

Ṭalḥâ'ya baḫsun buyurmuşdı Resûl-i Müctebâ

3. Ṭalḫatü'l-Ḥayr ile itmişdi Uḫud içre be-nâm

Bir ğazâda Ṭalḫâtü'l-Cûd ile virdi i'tilâ

⁴³⁴ Sadeddin Teftazani'de bu konu şöyle geçer:

"Otuz senelik halifelikten maksat, kamil manadaki hilafettir; mutlak hilafet kastedilmiş değildir. Böyle bir itirazın doğruluğunu kabul etsek bile mümkündür ki, hilafet biter, ama imamet dönemi bitmez. Zira imamet daha umumi bir mefhumdur. Çünkü Ömer b. Abdülaziz gibi bazı kimselerin Raşid halifelerin yolunu izledikleri açıktır. Dolayısıyla hadisle anlatılmak istenen şey, kâmil bir halifeliğin bazen olacağı, bazen de bulunmayacağı hususudur." Tefâtânî, Şerhu'l-Akâid, 327.

⁴³⁵ Hz. Peygamber Ümmü Seleme'nin evinde iken, "Ey Ehl-i beyt! Allâh kusurlarımızı giderip sizi tertemiz yapmak ister" (el-Ahzâb 33/33) meâlindeki âyet nâzil olmuş, bunun üzerine Peygamber Hz. Ali'yi, Fâtıma'yı, Hasan ve Hüseyin'i abasının altına alarak, "Allâhum, benim ehl-i beytim işte bunlardır; bunların kusurlarını gider, kendilerini tertemiz yap!" diye dua etmiştir. Tirmizî, "Tefsîr", 4; "Menâkıb", 32/60; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, IV/107.

⁴³⁶ Ebû Muhammed Talha b. Ubeydillâh b. Osmân et-Teymî el-Kureşî (ö. 36/656)

⁴³⁷ Uḫud Gazvesi'nde Resûlullah'ı korurken birçok yerinden yaralandı ve eli çolak kaldı. O gün üzerinde iki zırh bulunduğu için Uḫud kayalığına çıkamayan Resûl-i Ekrem Talha'nın sırtına basarak oraya çıktı bu sebeple de "Talha'ya -cennet- vâcip oldu" buyurdu. Tirmizî, "Menâkıb", 21.

4. Bir ğazāda Talhātü'l-Feyyāz ile bi't-tesmiye
İş-bu üç nām ile tebcil itdi Şāh-ı Enbiyā'
5. Gerçi dīger hıdmete göndermiş ise de Resūl
İtdi Bedr'inde ğanāyim hişsesi yine 'aṭā
6. Ya'ni andan başkasında ol daḥi mevcūd olup
Eyledi Faḥr-i Risālet ile birlikde ğazā⁴³⁸
7. Mefḥar-ı Kevneyn ile nesli de olup müttahid
Ḥaḳ karābet ile de virdi mübāhāt-i 'alā⁴³⁹
8. Hicret-i Peyġamberīniñ otuz altıncı sene
İtdi Mervān'ın elinde bā-şehādet i'tilā

[13b]

9. Ba'zı kavle göre oḳ irüp şehid olmuş idi
Cilve-i Ḥaḳḳ'ın zuhūrı kadre virir irtikā
10. Başra'da defn oldu üç yıl giçerek kabri için
Ḥazret-i Şiddīka'ya rü'yāda itdi iştikā
11. Cism-i 'ālīsin ter ü tāze çıkardup Başra'da
Saġlġında ḥānesi var idi defn oldu aña
12. Mefḥar-ı Kevneyn'e cümle āline aşḥābına
Eylesün Mevlā salāt ile selāmı dā'imā

---

⁴³⁸ Bedir Savaşı sırasında Hz. Peyġamber'in onu Şam'a gönderdiği ve Medine'ye ancak savaş bittikten sonra dönebildikleri, bu yüzden kendisine ganimetten pay verildiği belirtilmektedir. Uhud gazvesinden sonra diğer tüm savaşlarda yer almıştır. Bünyamin Erul, "Talha b. Ubeydullah", *TDV İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV yay., 2010), 39/504.

⁴³⁹ Nesebi Hz. Peyġamber ile Mürre'de, Hz. Ebû Bekir ile Amr b. Kâ'b'da birleşmektedir.

13. ‘Avn-i Hâk’la hayr ü cüd ü feyz-i dâreyni bulup
Kâm-yâb olsun Kemâl-i aḥḳar-i ‘ac-z-iḥtivâ

KAS.6.

Kezâlik Hâzret-i Zübeyr -raḳıya’ llâhu te‘âlâ ‘anhü-⁴⁴⁰

1. On zevâtı kim mübeşşer kıldı Şâh-ı Enbiyâ’
Zât-ı ‘âlî-i Zübeyr altıncı olmuştur aña

[14a]

2. Mefḥar-ı Kevneyn ile nesli de olup müttahid⁴⁴¹
Hâk qarâbet ile de virdi mübâhât-i ‘alâ
3. Faḥr-i ‘âlem her nebî için ḥavârî var idi
Ol ḥavârimdir benim dimekle virdi i‘tilâ
4. Bir ḥadîsinde de böyle eyledi talṭif kim
Vâlideynim Yâ Zübeyr ikisi de saña fedâ
5. Her ğazâda ḥıdmet-i Faḥr-i Risâlet’de idi
Müşrikîne seyfi darb iden o idi ibtidâ
6. Hâzret-i Şiddîka ile bir tarafda turdılar
Olıcaḳ yevm-i Cemel ḥarbiñ görüp terkin revâ
7. Hicret-i Peyġamberi’niñ otuz altıncı sene
Başra’da Sinvan’da oldı ‘âzim-i sū-yı beḳâ⁴⁴²

⁴⁴⁰ Ebû Abdillâh ez-Zübeyr b. el-Avvâm b. Huveylid el-Kureşî el-Esedî (ö. 36/656)

⁴⁴¹ Soyu Hz. Peyġamber’in dedelerinden Kusay b. Kilâb’da Resûl-i Ekrem ile birleşir. Mehmet Efendioġlu, “Zübeyr b. Avvâm”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV yay., 2013), 44/522.

⁴⁴² Vâdi’s-Siba denilen yerde şehit olmuştur.

8. Ya'ni Sinvan'da 'Umeyr'in⁴⁴³ oldu destinde şehid
Cilve-i Haqq'in zuhurı kadre virir irtikā

[14b]

9. Mefhar-ı Kevneyn'e cümle āline aşhābına
Eylesün Mevlā şalāt ile selāmı dā'imā
10. Himmetine nā'il idüp cümle aşhābıñ daħı
İki 'ālemde Kemāl'i şād-kām itsün Hudā

KAS.7.

Kezālik Hazret-i Sa'd bin Vaqqās -rağıya'llāhu te'āla 'anhü-⁴⁴⁴

1. On zevātı kim mübeşşer kıldı Faħru'l-Enbiyā'
Hazret-i Sa'd bin Vaqqāş 'addolur sābi' aña
2. Mefhar-ı Kevneyn ile nesli de olup müttahid⁴⁴⁵
Haq karābet ile de virdi mübāhāt-i 'alā
3. Fārisü'l-İslām ile nāmdār olmuşdı çün
Hün-ı küffārı o da itdi isāle ibtidā
4. Her gāzāda hıdmet-i Faħr-i Risālet'de idi
Biñ oq atmışdı Uħud'da oldığı demde gāzā

---

⁴⁴³ Umeyr b. Cürmüz.

⁴⁴⁴ Ebü İshāk Sa'd b. Ebî Vakkās Mālik b. Vüheyb (Üheyb/Vehb) el-Kureşî ez-Zührî (ö. 55/675).

⁴⁴⁵ Nesebi Benî Zühre'den olan babası vasıtasıyla Kilāb b. Mürre'de, Benî Ümeyye'den olup İslāmiyet'i kabul etmeden ölen annesi Hamne bint Süfyān b. Ümeyye vasıtasıyla Abdümenāf b. Kusay'da Hz. Peygamber'in nesebiyle birleşir. İbrahim Hatiboğlu, "Sa'd b. Ebü Vakkās", *TDV İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV yay., 2008), 35/372.

[15a]

5. Anda remy-i tîri fermân eyleyüp Şâh-ı Rusül
Vâlideynim didi talîfen saña olsun fedâ
6. Bilegi muhkem du'ası müstecâb remy-i şedîd
Olması-çün himmeti kıldı Resül-i Kibriyâ
7. Cümlesi oldu du'ası da olup maqbûl ter
Bir şahâbe olmamış bu babda fâ'ik aña
8. Faris'e gitdi ğazāya cānib-i Fārūḳ'dan
Çok bilāda oldu fātih Kūfe'yi itdi binâ
9. Hicretiñ elli beşinci yıl idüp 'azm-i behişt
Oldı gül-zâr Baḳī'a ol daḫi verd-i 'alâ
10. Mefḫar-ı Kevneyn'e cümle āline aşḫābına
Eylesün Mevlâ şalât ile selāmı dā'imâ
11. Faḫr-i 'ālem ḫürmeti için Kemāl-i 'āciziñ
Dā'imâ ḫayr du'āsın müstecâb itsün du'â

KAS.8.

Kezālik Ḥāzret-i Sa'īd -raḫıya'llāhu te'āla 'anhü-⁴⁴⁶

[15b]

1. On zevātı kim mübeşşer kıldı Faḫru'l- Enbiyâ'
Zāt-ı 'ālī-i Sa'īd 'addolunur ḡāmin aña

---

⁴⁴⁶ Ebü'l-A'ver (Ebû Sevr) Saîd b. Zeyd b. Amr b. Nüfeyl el-Kureşî (ö. 51/671 [?])

2. Mefhâr-ı Kevneyn ile nesli de olup müttahid⁴⁴⁷
Hâk karâbet ile de virdi mübâhât-ı ‘alâ
3. Oldı anıñ da du‘âsı ‘ind-i Hâk’da pek kabûl
Evvel-i aşhâb-ı hicret oldığı da rû-nümâ
4. Gerçi dıger hıdmete göndermiş ise de Resûl
İtdi Bedr’inde ğanâyim hişsesin yine ‘atâ
5. Ya‘ni andan başkasında ol dağı mevcûd olup
Eyledi Fağr-i Risâlet ile birlikde ğazâ
6. Dayısı anıñ ‘Ömer Hâzretleri’niñ vâlidî
Virdi hemşiresini de Hâzret-i Fârûk aña

[16a]

7. Defn olunmuşdur Medîne’de veyâhud Kûfe’de
Hicretiñ elli birinci yıl idüp ‘azm-i beğâ
8. Mefhâr-ı Kevneyn’e cümle âline aşhâbına
Eylesün Mevlâ şalât ile selâmı dâ’imâ
9. Düşman-ı nefse muzaffer ola bu ‘âciz Kemâl
Lütf-i Hâk’dan eyler istimdâd ile dâ’im recâ

---

⁴⁴⁷ Adî b. Kâ‘b oğullarından olup soyu dedelerinden Kâ‘b b. Lüey’de Hz. Peygamber’in soyu ile birleşir. Mehmet Efendioğlu, “Saîd b. Zeyd”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV yay., 2008), 35/580.

KAS.9.

Kezâlik Hâzret-i 'Abdu'r-Raḥmân -raḍıya'llāhu te'āla 'anhü-⁴⁴⁸

(Fe'ilâtün [Fā'ilâtün] Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün [Fa'lün])

1. On 'aded zātiña müb<eş>şer olaraqdır şādān
Töküzuncılarıdır Hâzret-i 'Abdu'r-Raḥmân
2. Bir ğazā içre namāz kılup anıñ hılfında
Fevt olan rek'atı da kıldı Nebıyy-i zı-şān
3. Uḥud u Bedr ile sâ'ir ğazevāt olduĝda
Hıdmet-i Faḥr-i Rusül'de o da oldı pūyān

[16b]

4. Didi yerlerde semālarda emīn oldıĝımı
Anı da eyledi talḥif Resül-i Yezdān
5. Muttaşıl nesl ile de Pādişeh-i Kevneyn'e
Haḫ qarābet ile de virdi şeref bī-pāyān
6. Serveti çok olarak nice kul āzād itdi
Fuḫarāya buyurur idi hemīşe iḥsān
7. Hicretiñ otuz ikinci senesi itdi vefāt
O daḫi defn olarak itdi Baḫı'ı şādān
8. Mefḫar-ı 'ālem ile āline aşḫābına da
İde bī-ḫad şalavāt ile selāmı Yezdān

---

⁴⁴⁸ Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Avf b. Abdiavf el-Kureşî ez-Zührî (ö. 32/652)

9. Kayd-ı nefsi ile m nenend-i es r oldu Kem l
O da  z d olarak feyz ile olsun  and n

KAS.10.

Kez lik  azret-i Ebu'l-'Ubeyde ' mir -ra ya'll hu te' la 'anhü-⁴⁴⁹

[17a]

(F 'il t n [Fe'il t n] F 'il t n F 'il t n F 'ilün)

1. On zev ti kim m be  er kıldı Fahru'l- Enbiy '
Bu'l-'Ubeyde  azret-i ' mir onuncudur a n 
2. Her Neb   mmetlerini  de em n  var idi
O em n-i  mmetimidir⁴⁵⁰ didi Ma b b-ı  ud 
3. Gerçi A   b-ı Kir m'ın cümlesi idi em n
Ba'zısı ba'zı  ıfatda eylemi dir irtik 
4. Mef ar-ı Kevneyn ile nesli de olup m tta id⁴⁵¹
Ha  kar bet ile de virdi m b h t-ı 'al 
5. Her g z da  dmet-i peygamberide olarak
Eyledi  e m-i Nebi'ni   dmetini de ed 
6. Zırhın iki halkası girmi di ihr c eyledi⁴⁵²
 e m-i hur id ile ta s n eyledi a n  sem '

⁴⁴⁹ Eb  Ubeyde  mir b. Abdill h b. el-Cerr h el-Fihri el-Kure i ( . 18/639)

⁴⁵⁰ "Em n 'l  mme" lakabıdır.

⁴⁵¹ Hz. Peygamber'in onuncu dedesi olan Fihri'de Res lullah ile soyları birleşir. Ahmet  nk l, "Eb  Ubeyde b. Cerr h", *TDV İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV yay., 1994), 10/249.

⁴⁵² "Uzunca boylu, zayıf yapılı, seyrek sakallı olan Eb  Ubeyde, Uhud Gazvesi'nde Hz. Peygamber'in yüzüne batan mi fer parçasını di leriyle çıkarırken iki  n di i çıkmıştı. Hz. Peygamber mütevazi, zühd ve hay  sahibi olan Eb  Ubeyde'yi çok sever, ahl k ve şahsiyetini takdir ederdi. Hz.  i e'nin rivayetine göre Eb  Bekir ve  mer'den sonra Res l-i Ekrem'in en çok sevdiği kişi Eb  Ubeyde idi." Tirmizi, "Men k b", 14.

7. Bir ğazāda vālidî kendüsine olup esir
Hâk Faḥr-i Enbiyā' da itdi ḳavl-i nā-sezā

[17b]

8. Nuşḥ ü pendî eylemişse de iṭāle idicek
Der-‘aḳab ḳatlı eyleyüp itmişdi icrā-yı cezā

9. Anı talṭīfen bir āyet ol zaman itmiş nüzül⁴⁵³
Muḥtaşarca böyle ma‘nā olunur taḥrīr aña

10. Mü‘min itmez merḥamet ābā vü ebnāsı daḥi
İtse Mevlā’ya Resül’ine fenāya ictirā

11. Hicret-i Peyğamberī’den on sekiz yıl giçerek
İtđi Ürdün-nām maḥalde ‘azm-i gülzār-ı beḳā⁴⁵⁴

12. Mefḥar-ı Kevneyn’e cümle āline aşḫābına
Eylesün Mevlā şalāt ile selāmı dā’imā

13. Rüz-ı maḥşerde Kemāl-i ‘āciz ü nāçize de
Bî-‘azāb itsün behiştî Ḥazret-i Mevlā ‘aṭā

---

⁴⁵³ “Allah’a ve âhiret gününe iman eden bir topluluğun, Allāh’a ve peygamberine düşmanlık eden kimselere -babaları, oğulları, kardeşleri yahut diğer akrabaları da olsa- sevgiyle bağlandıklarını göremezsin. İşte Allāh bu müminlerin kalplerine imanı nakşetmiş ve onları katından bir ruh ile desteklemiştir. Onları -orada ebedî kalmak üzere- altından ırmaklar akan cennetlere yerleştirecektir. Allāh onlardan razı olmuştur, onlar da O’ndan razı olmuşlardır. İşte onlar Allāh’tan yanadırlar; iyi bilinmeli ki kurtuluşa erecek olanlar da Allāh’tan yana olanlardır!” el-Mücādile 58/22.

⁴⁵⁴ Kabri bugün Vādi’l-Ürdün’de Gûrû’l-Bilevne bölgesindeki Ebû Ubeyde köyünde bulunmaktadır. Önkâl, “Ebû Ubeyde b. Cerrāh”, 10/250.

KAS.11.

Kezâlik Hâzret-i Hâsan -radıya'llâhu te'âla 'anhü-

(Mefâ'ilün Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilün [Fa'lün])

[18a]

1. Buyurdı Hâkķ Cenâb-ı Hâsan da bu gūnâ
Hâdîsi cedd-i celîli Resûl-i her dü-serâ
2. Muḥakķak aña muḥibbim Hūdâ da ḥub iderek
Muḥiblerine de itsün maḥabbeti Mevlâ
3. Bu müslimîniñ iki fırķasına muşliḥ olur
Diyü buyurmuş-idi Hâzret-i Hâbîb-i Hūdâ
4. Hîlâfet için iki fırķa oldu mü'minler
Vefât-ı Hâzret-i Hâydar da ḥakķıdır ammâ
5. Buyurdı terk-i hîlâfetle anları ıslâḥ
Öbür tarafda yine ictihâdda oldu ḥaṭâ
6. Bu babda şerḥ-i 'akâ'id daḥi ider îzâḥ
Ri'âyet olmalı cümle şahâbeye icrâ
7. Ki ṭa'n eylememek vâcib oldığı der-kâr
Yine şahîḥ olarak çok ḥadîs olur inşâ
8. Olundu kışsa-i Hâydar kaşîdesi içre
Hâdîsler ile anıñ me'âli de imlâ

[18b]

9. Hîlâfet itdi Cenâb-ı Hâsan hemân yedi mâḥ
O sâl hicretinñ olmuşdı kırķ biri ḥakķâ

10. Zamān-ı terki de şehri Rebī'ü Evvel olup
Olur hadîs-i şerif üzere dâhil hulefâ
11. Hilâfet olur otuz sâl sonra Şâh-ı 'Ağud
Ben irtihâl idicek didi çün Resül-i Hudâ
12. Yine o mähde hicretten on birinci sene
Buyurdu Mefhar-ı Kevneyn 'azm-i sū-yı beķâ
13. Cihāna tal'atıdır hicretiñ üçünci sene
Vefatı kırk sekizinci sene olur inbâ
14. Du'ası ile hemân meyve virmiş idi şecer
Tarâvetinden eşer qalmamış iken aşı
15. Dinür şehid olarak irtihâl-i 'ālîyesi
Zuhür-ı cilve-i Haqq oldu irtikâ-başı
- [19a]
16. Defin-i kubbeye-i 'abâsıdır Baķı' içre
Cenâb-ı mâderi kavlı-i esahla koñşu aña
17. Resül-i Ekrem'e rüy-ı Hasan'la cism-i Hüseyin
Şebih idi be-gâyet diyü olur inşâ
18. Buyurdu ikisiniñ haqlarında "Reyhānı"⁴⁵⁵
Hadîsi içre Cenâb-ı Resül-i her dü-serâ

---

⁴⁵⁵ O ikisi (İmam Hasan ve İmam Hüseyin), Peygamberimizin (s.a.v.) dünyadaki ve bu ümmet içindeki hoş kokulu reyhan çiçekleridir." Buharî, Sahih, 2/188.

19. İki seyid-i şübbān ehl-i cennetdir⁴⁵⁶
Diyü yine buyurur bir hadîsde haqqā

20. Şeh-i Risālet ile cümle āl ü şahbına da
Hudā şalāt ü taḥiyyātı eylesün ibdā

21. Hemîşe müşmir-i feyz ola naḥl-i ḳalb-i Kemāl
Kemāle irdirerek luḫ ü feyz-i āl-i ‘abā

KAS.12.

Kezālik Ḥazret-i Ḥüseyn -raḫıya’ llāhu te‘āla ‘anhü-

1. Ḥadîs içre Cenāb-ı Ḥüseyn içün inbā
Buyurdı cedd-i celīli Resūl-i her dü-serā

[19b]

2. Ḥüseyn benden olup ben de olarak andan
Baña maḥabbet ider kim maḥabbet itse aña

3. Şehīd olacağın virerek ḫaber Cibrīl
Türāb-ı meşhedīniñ itdi cüz’ini i‘tā

4. Birisi şaḳladı ezvāc-ı tāhirātīñ⁴⁵⁷ anı
Buyurmuş-idi vedī‘a aña Resūl-i Hudā

5. Dimişdi her ne zamān ḫûn olur ise bu türāb
İder Ḥüseyn o zamān da şehīden ‘azm-i beḳā⁴⁵⁸

⁴⁵⁶ Hz. Peygamber torunlarını öper ve her iki torununun cennet ehli gençlerin efendileri olduğunu söylerdi. Tirmizî, “Menākıb”, 31; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, III/3.

⁴⁵⁷ Ümmü Seleme olarak rivayet edilir.

⁴⁵⁸ Rivayete göre bir gün Hz. Peygamber eşlerinden Ümmü Seleme’nin evindeyken Hz. Cebrâil ona gelir ve Hz. Peygamber eşine içeri kimseyi almamasını söyler. Bunun üzerine Hz. Hüseyin koşarak içeri girer, dedesinin boynuna atlar. Hz. Peygamber de onu öper, sever. Bunun üzerine Hz. Cebrâil; “Onu çok mu seviyorsun?” diye sorar. Hz. Peygamber tasdikleyince ümmetinin onu öldüreceğini haber verir. Hz.

6. Derûn-ı şîşede tırmağda idi hûn oldu
Vürüd eyleyicek ol zamân gam-efzâ
7. Şehâdeti nice olduğu istemez tafşîl
Zuhûr-ı cilve-i Hakk oldu irtikâ-bağşâ
8. Şehîd olduğu gün nakl olur ki bed' iderek
Mahtar ider idi kaç gün nüzûl hûn-âsâ

[20a]

9. Görüldi Şam'da hûn kangı taş ref' olsa
Nice 'alâmeti de itdi münceî Mevlâ
10. Şehâdetinde olan emr ile rızâyı viren
Yakında buldı helâk ile dünyevîde cezâ
11. Zemîn-i Şâm'da⁴⁵⁹ olan vâdi-i cehennemde
Yezîd olmuş-idi nâ-bedîd gidüp aña
12. Düşüp binadan aşağı helâk-ide Merv'i
Ki boynı altına kalmışdı mest idi hattâ
13. Bu bâbda şerh-i 'akâ'id içinde Sa' düddîn
Ne yazmış olduğunu bunda idelim inşâ
14. Muşalliyân ile ger ehl-i kıble üstüne de
Buyurdı la'neti münhî Resûl-i her dü-serâ

Peygamber'in buna şaşırması üzerine Hz. Cebrâil onun öldürüleceği yeri gösterir ve Hz. Peygamber oradan bir parça toprak alır ve koklar ve toprağın gam ve bela koktuğunu söyler. Toprağı yanında getirerek Ümmü Seleme'ye verir ve ondan saklamasını ister ve ne zaman kan haline gelirse o zaman Hz. Hüseyin'in şehit olacağını söyler. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, III/242.

⁴⁵⁹ Emevî devleti başkenti.

15. Yezîd'e ba'zı selef itdi la'neti iṭlāk

Bu atli emr idicek kâfir oldu o zîrâ

[20b]

16. Ki âtili ile emr ü rızâ virenle mücîz

Olanlara idiyor la'ni cümleten 'ulemâ

17. Ezâlarında tefâşîl olsa da âhâd

Tevâtür üzre olur işte böylece imlâ

18. Yezîd bu atle rızâ ile itdi istibşâr

İhâneti daḫi âl-i nebîyedir eclâ

19. Tevaḫḫuf itmeyiz îmânı olmasında bile

Anî ile 'avenesine la'net ide Hudâ⁴⁶⁰

20. İdüp bu vech-ile şerḫ-i 'akâ'id işte beyân

Şarâḫaten idiyor böyle la'neti ammâ

21. Bu babda şerḫ-i 'akâ'id daḫi ider îzâḫ

Ri'âyet olmalı cümle şaḫâbeye icrâ

22. Ki ta'n eylememek vâcip olduḡı der-kâr

Yine şaḫîḫ olarak oḫ ḫadîş olur inşâ

---

⁴⁶⁰ "Yezid, Hüseyin (r.a.) öldürülmesine razı olmuş, katledilmesi haberini alınca neşelenmiş ve Resulullah (s.a.v.)'ın Ehl-i beytini aşağılamıştır. Bu gibi hadiselerin tafsilatı âhâd olsa da manası mütevatir olan haberler hükmündedir. Onun için biz, O'nun durumunu tayin ve tesbitte tereddüt etmeyiz, hatta imansızlığı konusunda bile böyle hareket ederiz. Yezid'e de, yardımcılara da, yoldaşlarına da Allah lanet eylesin." Teftazânî, Şerhu'l-Akâid, 342.

[21a]

23. Olundı kışşa-i Haydar kaşidesi içre
Hadîşler ile anıñ me'âli de imlâ
24. Yezîd haqqına ba'zılar ihtimâl yazar
Ki şoñra tevbesi melhûz olur diyü ammâ
25. Aña dañi 'ulemâ bu cevâbı virmişdir
Ki tevbe itmedigi müstebân anıñ zîrâ
26. Ki ehl-i beyt-i Nebî'ye nice ezâlar ile
Mürür-i 'ömri tevâtürle oluyor eclâ
27. Cenâb-ı Faḥr-i Enâm'a ezâ olur bî-şek
Buyurdı böyle kelâm-ı kadîm-i Haḫ inbâ
28. Cenâb-ı Haḫḫ'a Resûl'e ezâ idenler içün
Dü- 'âlem içre bilâ-şübhe la'n ider Mevlâ
29. Hadîşde Hażret-i Zehrâ'yı "baż'atün minnî"⁴⁶¹
Diyü buyurdı Cenâb-ı Resûl-i her dü-serâ

[21b]

30. Baña gâzab virir iğzâb eylemeklik anı
Diyü yine o hadîş-i şerif ider inbâ
31. Cenâb-ı Fâtıma ile 'Ali ile Ḥaseneyn
İçün buyurdı Resûl-i Ḥudâ yine haḫḫâ

---

⁴⁶¹ "Fâtıma benim bir parçamdır, onu sevindiren beni sevindirmiş, onu üzen de beni üzmüş olur". Buhârî, "Fezâ'ilü ashâbi'n-nebî", 12/29; Müslim, "Fezâ'ilü's-sahâbe", 93-94.

32. Ben anlar ile muḥārib olan ile ḥarbim
Kim anlar ile müsālim olursa silmim aña
33. Ḥadīste böylece olmuş beyān-ı silm ile ḥarb
Ki böyle zıkr ile ma‘nālara olur aqvā
34. Yazılıdır edebiyāt kitābları içre
Yezīd küfr ile bir şi‘ri eyledi inşā
35. Ki bir gün itdi tefe’ül Kelām-ı Bārī’dan
Zuhūr itdi hemān iş-bu āyet-i ‘ulyā
36. Me’ālī ḥā’ib olur her ‘anīd olan cebbār
Hem evvelinde de “vestefteḥū”⁴⁶² buyurdu Ḥudā

[22a]

37. Görince şi‘r ile cebbār olan ‘anīd benim
Ben ānı şakḫ ideyim ide Rabb’ine şekvā
38. Diyüp eliyle Kelām-ı Ḥudā’yı pārelemiş
Şarāb ḥaḫḫına bu beyīti de olur imlā
39. Egerçe olmuş-idiñ dīn-i Aḥmedī’de ḥarām
Vürūd eyle mesīḥ dīni ḥükmi üzere baña⁴⁶³

⁴⁶² “Peygamberler, Allāh’tan yardım istediler ve her inatçı zorba hüsrana uğradı.” İbrahim, 14/15.

⁴⁶³ Hâfız divânında bahsi geçen şiir, Dîvân’ın şârihi Sûdî Bosnevî tarafından Yezid’e isnâd olunuyor, Hafız Şirâzî divânına bu şiirle başladığı için Kâtibî tarafından eleştiriliyor. Dîvânın başı beytin ikinci kıt’asıdır: “*Elā yā eyyühe’s-sākī edir ke sen ve nāvilhā*”. Bunun yanında Sûdî Bosnevî beytin aslını vermektedir:

Ene’l-mesmūmu mā indī
Bi-tiryāḳin ve lā rāḳī

Edir ke sen ve nāvilhā
Elā yā eyyühe’s-sākī

Anlamı: Ben zehirlendim, halbuki yanımda ne bir ilaç var ne de rukye yapan kimse. Kadehi döndür ve bana da sun ey saki!

40. Velīd'İN ölmesi de yazılır o eş'ārİN
Yezīd'İN ölmesi İkin rivāyet-i aqvā
41. Ten-i cemīl-i Hüseyin oldu Kebelā' da defīn
Ser-i celīli dađı oldu Mıřır'a nūr-efzā
42. Vefātı hicretiİN altmış birinci sāl idi
Behişt ü kevser ile oldu mükerrerem ü isķā
43. şeh-i Risālet ile cümle āl ü şahbına da
Hudā řalāt ü tađıyyātı eylesün ibdā
44. Semā-yı dīdeden aķmaķdadır sirişk-i Kemāl
Kabūl eyleye Mevlā bi-ħaķķ-ı āl-i 'abā

KAS.13.

Kezālik Ėazret-i 'Abdu'llāh bin 'Abbās -rağıya'llāhu te'āla 'anhü-⁴⁶⁴

[22b]

(Fe'ilātün [Fā'ilātün] Fe'ilātün Fe'ilātün Fe'ilün [Fa'lün])

1. On bir Ařhāb-ı Kirām'a dinilürdi fuķahā'
Evveli idi 'Ömer řānisidir şir-i Hudā
2. Oldı üçüncileri Ėazret-i İbn 'Abbas
'Amm-i Peyğamber idi Ėazret-i 'Abbas eclā

Sūdī-i Bosnevī, *řerh-i Dīvān-ı Hāfiz*, haz. İbrahim Kaya, (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2020), 1/277.

⁴⁶⁴ Ebü'l-Abbās Abdullāh b. el-Abbās b. Abdilmuttalib el-Kureşi (ö. 68/687-88).

3. Māder-i pāki de zevcāt-ı Nebī'den biriniñ⁴⁶⁵
Uḡtidir ikisi de duḡter-i Hāriş zīrā
4. Kendüniñ ism-i mu'allālarıdır 'Abdu'llāh
Ṭoḡdı hicretten iki üç sene aḡdem o hümā
5. Mevlidinde fem-i zī-şān-ı Resūlu'llāh'dan
Dehen-i pākine cüllāb-ı şerīf oldu 'aṡā
6. Ḳoltuḡı altına alurdu şabāvetde Nebī
'Ālim olmaḡlığı için buyurur idi du'ā

[23a]

7. İki kez görmüş-idi Hāzret-i Cebrā'il'i
İtdi bu vech-ile de kesb-i füyūzāt-ı 'alā
8. 'Āmil olur idi ḡavli ile Aşḡāb-ı Güzīn
İstifāde ider 'ilminden e'imme ḡaḡḡā
9. Büyük aşḡāb ile Fārūḡ müşāvir olıcaḡ
Az iken sinni anıñ re'yin iderdi icrā
10. Bulunup oldıḡı dem ḡazve-i Ifrīḡıyye
Ol zamān olmuş-idi Mışır'a daḡı nūr-efzā
11. Fevtidir hicretiñ altmış sekizinci senesi
Ḳabri Ṭā'if'de ider ṡā'ifini kām-revā
12. Mefḡar-ı 'Ālem ile āline aşḡābına da
Ola bī-ḡadd şalavāt ile taḡıyyāt-ı Hudā

---

⁴⁶⁵ Meymüne b. Hāris.

13. 'İlm-i pür-naķ' dü- 'ālemle Kemāl'i daħi Hāķ
Anlarıñ ħürmet-i 'ulyāsına kılsun iħyā

KAS.14.

Kezālik Ĥazret-i 'Abdu'llāh bin 'Ömeri'l-Fārūķ -rađıya'llāhu te'āla 'anhü-

[23b]

1. On bir Aşĥāb-ı Nebī kim dinilürdi fuķahā'
Necl-i Fārūķ-ı güzīn anlara rābi' ĥaķķā
2. Kendüniñ ism-i mu'allālarıdır 'Abdu'llāh
Vāliidi ile me'an oldı şeref-yāb-ı Hüdā
3. Neseb-i mefĥar-ı 'ālem ile birdir nesli
Ĥaķ ķarābet ile de ķadrini kıldı a'lā
4. Geldi hicretten on üç yıl ķadar aķdem gūne
Genc iken de bulunur idi olunduķda ġazā
5. İstemiş idi Uĥud içre ġazāya girmek
Sinni on dōrt idi men' itdi Resūl-i dü-serā
6. Evra' u a'lem idi eyleyerek pek teftiş
İħtiyāť eyler idi virdiği demde fetvā

[24a]

7. Hicretiñ yetmiş üçünci senesi içinde
Eyledi Mekke'de teşrīf-i cinān-ı 'ulyā
8. Mefĥar-ı 'Ālem ile āline aşĥābına da
Ola bī-ĥadd şalavāt ile taĥıyyāt-ı Ĥudā

9. Müstefz-i himemi her biriniñ kalb-i Kemâl
İdeler lütf u şefâ'atle hemîşe ihyâ

KAS.15.

Kezâlik Hâzret-i 'Abdu'llâh bin Zübeyr -radıya'llâhu te'âla 'anhü-⁴⁶⁶

1. On bir Aşhâb-ı Nebî kim dinilürdi fuḫahâ'
Hâzret-i İbn Zübeyr anlara ḥâmis ḥaḫḫâ
2. Kendüniñ ism-i mu'allâlarıdır 'Abdu'llâh
Toğdı hicretten iki yıl giçerek iş-bu hümâ
3. Neseb-i Meḫar-ı 'Âlem ile birdir nesli⁴⁶⁷
Ḥaḫ ḫarâbet ile de ḫadrini ḫıldı a'lâ

[24b]

4. Mâder-i pâki de Şiddîḫ-ı me'âlî-şânıñ
Duḫteri Hâzret-i Esmâ bu da faḫr-i esnâ
5. Fem-i pâkinde Nebî çekinerek ḫurmâyı
Mevlidinde deheni içre ḫoyup ḫıldı du'â
6. İtdi bir ḫatre-i âb fem-i 'âlîyesinde
Yine ağızına 'inâyetle du'âyı icrâ
7. Her gice ḫâ'im ü gündüzleri şâ'im olarak
Şıla-i raḫîmi de fevt eylemez idi ḫaḫ'â

⁴⁶⁶ Ebû Bekr Abdullâh b. ez-Zübeyr b. el-Avvâm el-Kureşî (ö. 73/692)

⁴⁶⁷ Babası aşere-i mübeşşereden Zübeyr b. Avvâm, annesi Hz. Ebû Bekir'in kızı Esmâ'dır. Hakkı Dursun Yıldız, "Abdullah b. Zübeyr b. Avvâm", *TDV İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1/145.

8. Farz u sünnetleri kılp da yine her gice
Böylece itdi şalāt ile ‘ibādāt-ı Hudā
9. Bir gice kā’im ü bir gice de sâcid olarak
Bir gice rāki’an eylerdi huşū’ı ifā
10. Yüz yigirmi biñ idi leşker-i İfrīkiye⁴⁶⁸
Mü’minin itdi yigirmi biñ iken yine gāzā

[25a]

11. İntihāb eyledi bir tākımın ol Zāt-ı Celīl
Bir hücum-ile hemān oldı perīşān a’dā
12. Mülk-i İslām’a ‘ilāve olup İfrīkiye
Melik-i dūşmānı itmiş idi kahr u efnā
13. Degil ‘innin var idi gerçi sekiz maḥdumı
Gelmedi rüy-ı şeref-būlarına muvāşala
14. Giçdi Faḥr-i Resūl’in hicreti altmış dört yıl
Şam’dan gāyırısına itdi hilāfet icrā
15. Bī’ati itdi Hicāz ile ‘Irāq ile Yemen
Hem Ḥorāsān ile gāyırısı bilā-istiḡnā’
16. Hakk-ı pākinde daḥi cilve-i Hakk itdi zuhūr
Ki şehādet ile de kıldı mükerrrem Mevlā
17. Hicretiñ yetmiş üçünci senesi oldı şehīd
Mekke’de eyledi teşrīf-i cinān-ı ‘ulyā

---

⁴⁶⁸Adı Abdullah olan yedi sahâbînin katılması sebebiyle “Gazvetü’l-Abâdile” olarak anılır. Nadir Özkuyumcu, “İfrîkiye”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/515.

[25b]

18. Mefhâr-ı ‘Âlem ile âline aşhâbına da
Ola bî-had şalavât ile taḥiyyât-ı Hudâ

19. Mültecî her biriniñ feyzine nâ-çîz Kemâl
İdeler lütf u şefâ‘atle hemân kâm-revâ

KAS.16.

Kezâlik Ḥâzret-i ‘Abdu’llâh bin ‘Amr bin ‘Âs -rağıya’llâhu te‘âla ‘anhü-⁴⁶⁹

1. On bir Aşhâb-ı Kirâm’a dinilürdi fuḡahâ’
İbn ‘Amr oldı zihî anlara sâdis ḡaḡkâ
2. Peder-i ekremiñ künyesidir İbnü’l-‘Âş
O da Aşhâb-ı Kirâm’dan idügidir eclâ
3. Neseb-i Mefhâr-ı ‘Âlem ile birdir nesli
Ḥaḡ ḡarâbet ile de ḡadrini ḡıldı a’lâ
4. Sinni on üç olıcaḡ Ḥâzret-i İbnü’l-‘Âs’ıñ
Ḥıldı ol necl-i necîli aña Mevlâ i’tâ

[26a]

5. Kendünün ism-i mu‘allâlarıdır ‘Abdu’llâh
Hicrete ḡaldı toḡuz yıl toḡıcaḡ iş-bu hümâ
6. Oḡumuşdı kütüb-i münzele-i erba‘ayı⁴⁷⁰
Vera‘ ü ‘ilm-i tilâvetde daḡı pek ra’nâ

⁴⁶⁹ Ebû Muhammed Abdullâh b. Amr b. el-Âs el-Kureşî (ö. 65/684-85).

⁴⁷⁰ 4 büyük kitabı ve Süryaniceyi bilmektedir. Sahîfetü’s-Sâdıka kendisine aittir. M. Yaşar Kandemir, “Abdullah b. Amr b. Âs”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1/85.

7. Muhtelif vaqt vefâtıyla maḥall-i defni
MıŖır u Mekke'yle Filisṫın kılinmıŖ inbā
8. Hicretiñ altmıŖ üçünci senesi içinde
MıŖır'a defn olması ḥaḫḫında rivāyet aḫvā
9. Meḫḫar-ı 'Ālem ile āline aŖḫābına da
Ola bī-ḥad Ŗalavāt ile taḫiyyāt-ı Ḥudā
10. Cümle AŖḫāb-ı Kirām'ı daḫi maḫŖer olıcaḫ
'Abd-i nā-çizi Kemāl'e ide Mevlā Ŗüfe'ā'

KAS.17.

Kezālik Ḥazret-i 'Abdu'llāh bin Mes'ūd -raḫıya'llāhu te'āla 'anhü-⁴⁷¹

[26b]

1. On bir AŖḫāb-ı Kirām'a dinilürdi fuḫahā'
İbn Mes'ūd yedincileri idi ḥaḫḫā
2. Kendüniñ ism-i mu'allālarıdır 'Abdu'llāh
Sinni otuz yedidir hicret olunca icrā
3. Neseb-i Meḫḫar-ı 'Ālem ile birdir nesli
Ḥaḫ ḫarābet ile de ḫadrini kıldı a'lā
4. Hicret ile ḡazevātında bulunup birlikde
O da ḥaḫḫā ki buyurmuş idi sa'y evfā
5. Ḥıdmeti içre ḫavāŖdan iderek Faḫr-i Rusül
Çoḫ zamanda buyurur idi anıñla Ŗürā

⁴⁷¹ Ebû Abdırrahmān Abdullāh b. Mes'ūd b. Gāfil b. Habīb el-Hüzeli (ö. 32/652-53)

6. Kıldı taltîf hadîsi ile Şâh-ı Kevneyn
‘Ăcizâne idelim bunda me’âlin inşâ
7. İbn-i Mes‘ūd behişt ehl-i kirāmındandır
Kim ki marzisi olur benden ider kesb-i rızâ

[27a]

8. Kim ki marzisi degil ben dağı rāzı olmam
Her kime nāzır olursa nazarım olur aña
9. Sinni altmış toğuz olduğda vefât eyleyerek
Oldı gŭlzār-ı Bağı‘a o da verd-i ra‘nâ
10. Ba‘zılar Kŭfe’dedir riğlet ũ kabri didiler
Đavl-i evvel oluyor aña mŭreccađ imlâ
11. Mefđar-ı ‘Ălem ile Āline ađđābına da
Ola bĭ-đad ŧalavāt ile tađıyyāt-ı Đudā
12. Anlarıñ đŭrmetine đālimi mes‘ūd ide Đađ
‘Abd-i nā-đızı Kemāl eyleye tađđıl-i rızâ

KAS.18.

Kezālik Đazret-i Zeyd bin Šābit -rađıya’ llāhu te‘āla ‘anhŭ-⁴⁷²

(Mefā’ilŭn Fe’ilātŭn Mefā’ilŭn Fe’ilŭn [Fa’lŭn])

1. ŧađābeden dinilŭr idi on biri fuđahā’
Dinildi ŧāmini Zeyd bin Šābit’e đađđā

---

⁴⁷² Ebŭ Hārice (Ebŭ Saĭd) Zeyd b. Šābit b. Dahhāk el-Hazrecĭ en-Neccārĭ (ö. 45/665 [?])

[27b]

2. Cenāb-ı Faḥr-i Enām'ın yazup mekātibin
İderdi muşḥaf u vaḥyiñ kitābetin īfā
3. Bulundı cümle ğazālarda ol-daḥi mevcūd
Tebük'de Şāh-ı Rusül kıldı bir 'alim i'tā
4. Ğazā-yı Bedr'e de çıkmışdı sinni şādiş iken
Anıñ-çün itdi i'āde Resül-i her dü-serā
5. Anı ḥalīfe iderdi Medine'de Fārūk
İdince kendüsi her çend 'azm-i beyt-i Ḥudā
6. Buyurdı Ḥazret-i 'Osmān emīn-i Beytü'l-Māl
Vefātı hicret ile elli dört olur imlā
7. Medīne-i Şerif-ārāda itdi 'azm-i cinān
Ḥülāşa-i fużalā idi ol-daḥi ḥaqqā
8. Şeh-i Risālet ile cümle āl ü şaḥbına da
Ḥudā şalāt ü taḥiyyātı eylesün ibdā

[28a]

9. Tevessül eylerim anlarla Rabb-i bī-çüne
Kemāl-i feyz ile olsun Kemāl kām-revā

KAS.19.

Kezālik Ḥazret-i Übeyy bin Ka'b -radıya'llāhu te'āla 'anhü-

1. Şaḥābeniñ dinilür idi on biri fuḫahā'
Biri Cenāb-ı Übeyy bin Ka'b idi ḥaqqā

2. Şayıldı anlarıñ içinde bu toközuncı
Ki idi seyyid-i kurrā' ü a'lemü'l-fuzalā
3. Ğazā-yı Bedr'e daği hıdmet-i Resül'e irüp
Bulundu başka maħallerde de olunca ğazā
4. Buyurdu ümmetimiñ eķra' ı diyü tavşif⁴⁷³
O zāt-ı pür-şerefi Pādişeh-i her dü-serā
5. Fekāhet ü vera' ü 'ilmini sitāyişde
Vürüd itdi eħādīs-i vāfire ħaķķā

[28b]

6. Medīne'de otuzuncı senede hicretten
Buyurdu 'azm-i gülistān-ı cennet-i 'ulyā
7. Şeh-i Risālet ile cümle āl ü şaħbına da
Hudā şalāt ü taħiyyātı eylesün ebedā
8. Kemāl'i de vera' ü 'ilme Hāķķ muvaffaķ ide
İder cemī'ine de böyle ilticā vü recā

KAS.20.

Kezālik Ğazret-i 'Abdu'llāh bin Kays⁴⁷⁴ -rağıya'llāhu te'āla 'anhü-

(Fe'ilātün [Fā'ilātün] Fe'ilātün Fe'ilātün Fe'ilün [Fa'lün])

1. On bir Aşħāb-ı Nebī kim dinilürdi fuķahā
Oldı onuncıları böylece vaşf u inbā

⁴⁷³ "Ümmetimin en iyi okuyanı Übey'dir." Tirmizî, "Menākıb", 33.

⁴⁷⁴ Ebû Mûsâ Abdullāh b. Kays b. Süleym el-Eş'arî (ö. 42/662-63).

2. Ya'ni kim ism-i mu'allālarıdır 'Abdu'llāh
İbn Kays bin Süleym idügi olmuş inşā
3. Hicret-i Faḥr-i Risālet'de berāber olarak
Eyledi ḥıdmet-i zī-şān-ı Resūli ifā

[29a]

4. Yemen'in sāhilini hem de Zebīd ü 'Aden'i
Şeh-i Kevneyn ana kılmışdı emānet i'tā
5. Şoñra Fārūḫ-ı Güzīn Başra ile Kūfe'ye de
İtdi ol zāt-ı kerem-kārı 'adālet-fermā
6. Hicretiñ on yedisi içre Cenāb-ı Fārūḫ
Eyledi Ürdün'e de añı hükümet-pīrā
7. Emr-i Fārūḫ ile Ahvāz'e varup fetḥ itdi
İşfahān'ı daḥi zabṭ itdi bi-luṭfı Mevlā
8. Mekke'de hicretiñ ellinci senesi içre
Ol daḥi eyledi teşrīf-i cinān-ı 'ulyā
9. Mefḥar-ı 'Ālem ile āline aşḥābına da
Ola bī-ḥad şalavāt ile taḥiyyāt-ı Ḥudā
10. Kal'a-i nefsinı zabṭ ide Kemāl-i 'āciz
Fetḥ ide bāb-ı füyūzātını Mevlā ebedā

KAS.21.

Kezālik Hāzret-i Ebu'd-Derdā' -rağıya'llāhu te'āla 'anhü-⁴⁷⁵

[29b]

1. On bir Aşhāb-ı Nebī kim dinilürdi fuḫahā'
On birincileri böyle oluyor vaş ü şenā
2. İsm-i 'ālisi 'Uveym idi Ebu'd-Derdā'dır
Hilm ü fażl ile feḫāhetde o da pek ra'nā
3. Her ğazālarda bulunmuşdı Uḫud'dan ğayrı
Anda olmaḫlığı da oldı rivāyet ḫattā
4. Hicretiñ itdi otuz bir senesi içre vefāt
Ol zamān Şam'da idi vālī-i pür-feyz ü 'alā
5. Şadef-i medfeni ol dürr-i şeref-baḫşāniñ
Cenāb-ı Bāb-ı Şaĝır⁴⁷⁶ ravza-i Ümmü'd-Derdā
6. Mefḫar-ı 'Ālem ile āline aşhābına da
Ola bī-ḫad şalavāt ile taḫıyyāt-ı ḫudā

[30a]

7. Müsta'nid cümlesiniñ feyzine nā-çiz Kemāl
Müstemid her biriniñ luḫfinı itmekde recā

---

⁴⁷⁵ Ebü'd-Derdā' Uveymir b. Kays b. Zeyd el-Hazreci (ö. 32/652 [?])

⁴⁷⁶ Kabristan, Şam.

KAS.22.

Kezâlik Hâzret-i Ebû Hüreyre -rağıya'llâhu te'âla'anhü-⁴⁷⁷

(Mefâ'ilün Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilün [Fa'lün])

1. Şahâbeler Hâzerâtına Mefhar-ı dü-serâ
Buyurdu vâsıtasız ger hadîsleri inbâ
2. Bu bâbda anlarıñ içinde imtiyâz iderek
Yedi zevât idi huffâz idelim inşâ
3. Ebu Hüreyre ile necl-i Hâzret-i 'Abbâs
Biri de Hâzret-i Fârûk-zâdedir haqqâ
4. Biri de Hâzret-i Şiddîka'dır birisi dağı
Enes idi biri de Câbir oluyor inşâ
5. Biri de Hâzret-i 'Amr bin 'Âş mağdümü
Kılındı her biriniñ na'tı başkaca imlâ

[30b]

6. Ebû Hüreyre idi ibtidâsı huffâzıñ
Unutmaz idi hadîs istimâ'idüp ebedâ
7. Duğul eyleyüp imâna ba'dehü hergiz
Huzur-ı Şâh-ı Risâlet'den olmamışdı cüdâ
8. Nereye Mefhar-ı 'Âlem buyursa teşrîfi
Mülâzemet idüp ayrılmamış idi ka'tâ

---

⁴⁷⁷ Ebû Hüreyre Abdurrahmân b. Sahr ed-Devsî (ö. 58/678)

9. Şahâbeler de eḥādîsi cümleden ezyed
Rivâyeti bu sebep ile eyledi îfâ
10. ‘Ulûmı eyledi taḥşîle sa‘y-i bî-pâyân
Ki ḥâl-i fakri de kayd eylemezdi virdi rızâ
11. Alurdu gürbeleri yerden eşfaḳıyyet ile
İderdi perverişi beytine idüp esrâ
12. Bu künyeyi aña mebnî Cenâb-ı Faḥr-i Rusûl
Buyurmuş idi hemân iltifat için i‘tâ

[31a]

13. Ki aşıl ism-i mu‘allâsı ‘Abdu’r-raḥmân’dır
Bu ismi de aña virmiş idi Ḥabîb-i Ḥudâ
14. Buyurdu hicretiñ elli yedinci yılda vefât
Baḳî‘a oldu aniñ da vücûdı nûr-efzâ
15. Şeh-i Risâlet ile cümle âl ü aşḥâba
Ḥudâ şalât ü taḥıyyâtı eylesün ibdâ
16. Kemâl gürbeden ez‘af-ı ḥaḳîr ü ‘âcizdir
Hemîşe dâr-ı füyûzât ide ḥimâyet aña

KAS.23.

Kezâlik Ḥazret-i Enes bin Mâlik -raḳıya’ llâhu te‘âla ‘anhü-⁴⁷⁸

1. Olur ḥadîşlere ḥuffâz yedi zevât inbâ
Şahâbeler de bu nâm oldu anlara i‘tâ

---

⁴⁷⁸ Ebû Hamza Enes b. Mâlik b. Nadr el-Ensârî (ö. 93/711-12)

2. Beşincisi de Enes ibn Mâlik idi anıñ
Bulundu hicret ile her ğazâda da haqqâ

[31b]

3. Teğarrub eyledi evlâdı yüz otuz ‘adede
İrişdi yüz yediye ‘ömri oluyor inşa
4. Vefâtı toksân üçünci senede hicretten
Mağall-i kabri de kaşr-ı Enes’le nâm-ârâ
5. Mağall-i fevti ile Başra birçok fersah
Bu şüret ile tevârîh eyliyor imlâ
6. Şeh-i Risâlet ile cümle âl ü şahbına da
Hudâ şalât ü taḥiyyâtı eylesün ebedâ
7. Kemâl cürm ile oldu daḥîl-i kalb-i za‘îf
Kemâl-i ‘âcize Haq cümlesin ide şüfe ‘â’

KAS.24.

Kezâlik Ḥazret-i Câbir -radıya’llâhu te‘âla ‘anhü-⁴⁷⁹

1. Olur ḥadışlere ḥuffâz yedi zevât inbâ
Şahâbelerde bu nâm oldu anlara i‘tâ

[32a]

2. Cenâb-ı Câbir idi içlerinde sâdis olan
Buyurdu eyledigin on yedi ğazâyı edâ

---

⁴⁷⁹ Ebû Abdillâh Câbir b. Abdillâh b. Amr b. Harâm el-Ensârî (ö. 78/697)

3. Uḥud'da vālidî oldı şehīd soñra o hīç
Ġazālarıñ birisinden de olmamışdı cüdā
4. Burakmamış idi Bedr ü Uḥud'da çün pederi
Bulunmadığına iş-bu sebep olur imlā
5. Medine içre vefāt itdi sinni toḡsan dōrt
Ki hicretiñ daḡı yetmiş üçüncidir ḡaḡkā
6. Şeh-i Risālet ile cümle āl u şaḡbına da
Ḥudā şalāt ü taḡıyyātı eylesün ebedā
7. Meded-fezā bize āyāt ile eḡādişdir
Kemāl'i anlar ile dā'im ide Ḥaḡ iḡyā

KAS.25.

Kezālik Ḥazret-i Ebū Eyyūb Enşāri -raḡıya'llāhu te'āla 'anhü-⁴⁸⁰

[32b]

(Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün)

1. Ebū Eyyūb Enşāri Cenāb-ı Ḥālid'İN ḡaḡkā
Vücūd-i feyz-ālūdı bu arza ni'met-i 'uzmā
2. Ḥādīşde bir şaḡābem ḡaḡı yerde fevt ü defn olsa
Olur yevm-i kıyāmetde o arz ehline nūr-ı esrā⁴⁸¹
3. O nūr ile tekellüfsüz olurlar cennete dāḡil
Buyurmuş Mefḡar-ı 'Ālem zihī tebşīr feyz-ārā

⁴⁸⁰ Ebū Eyyūb Ḥālid b. Zeyd b. Küleyb el-Ensārî (ö. 49/669)

⁴⁸¹ "Ashabımın her biri vefat ettiği belde halkı için kıyamet günü önder ve nur olarak diriltilecektir." Tirmizî, "Menākıb", 59.

4. Büreyde Hâzreti iş-bu hadîs-i nūr-efzāyı
Şehin-şāh-ı Risālet'den işidüp eyliyor inbā
5. Yine mevşūķ rāviler yazarlar kim Yemen içre
Giçen şāhāndan bir hānedān-ı Tūbba⁴⁸² dinür hattā
6. Birisi anlarıñ kaç yüzyıl evvel Şāh-ı Kevneyn'iñ
Senā-yı pākini Tevrāt'dan itmişdi istinbā

[33a]

7. Medine içre anıñ taķımından dört yüz 'ālim
Ķalup ikrām itdi eyledi bir 'arz-ı hāl imlā
8. Ki na'tıñ gūş itdim zāt-ı pākiñ Mefhar-ı 'Ālem
Şefā'at isterem taşdıķ itdim şimdiden haķķā
9. O 'ālimler re'īsinde buradı 'arz-ı hāl kim
Ķudūminde anıñ nesli ide taķdimini ifā
10. Cenāb-ı Hālid işte ol re'isiñ nesli-i pākinden
Naşīb olmuş idi kendüsine ol ni'met-i 'uzmā
11. Buyurdı Faħr-i 'Ālem hicretinde emr-i Bārī'dir
Deve ķande ķu'ūd eylerse nāzil olurum aña
12. Rūkūbında mehārın ķoyverüp teşrīf ider iken
Ķu'ūdi-çün ahālī şūtri teşvīķ itdiler evfā

---

⁴⁸² Eski Yemen krallarının ünvanı, Kur'an'da helak edildiği bildirilen kavmin adı. "Bunlar mı güçlü, Tūbba'ın kavmi ve ondan öncekiler mi? Onların tamamını helāk ettik; çünkü onlar günaha gömülmüşlerdi. Bunlar mı güçlü, Tūbba'ın kavmi ve ondan öncekiler mi? Onların tamamını helāk ettik; çünkü onlar günaha gömülmüşlerdi." ed-Dūhan, 44/37.

13. Cenāb-ı Hālid’iñ bu ‘diyet-i beyti idi māni‘
Aniñ-çün ummayup teşvīk-i şütri itmedi aşlā

[33b]

14. Çeker idi mehārin anda Cibrīl eyledi iķ ‘ād
Şerefle oldı tahtānī ota içinde nūr-efzā

15. Şu ‘üdi eylemem züvvārıma böyle münāsibdir
Getür sende emānet var diyü emreyledi hattā

16. Sorıldıķda emānet itdi tafşīlen daħi tızāħ
Getürüldi me’ālin açmadan evvel idüp inbā

17. Buyurdı iş-bu Tübba‘da nübüvvet olması meşkük
Aħī ta ‘biri ile kıldı kıadr ü şānımı i ‘lā⁴⁸³

18. Cenāb-ı Hālid ile zevcesi şubħa deġin bī-dār
Olup ol hücre üzre oțaya hiç başmadılar pā

19. Buyurdı Mefħar-ı ‘Ālem seni dünyāda ‘uķbāda
Mu ‘azzez muħterem kılsun mükerrem eylesün Mevlā

20. Niyāz idüp Resül’i fevk-ı beyte eyledi iş ‘ād
Yedi ay oldı mihmān ol nişīn-i taħt-ı “ev ednā”⁴⁸⁴

---

⁴⁸³ Ebü Eyyüb el-Ensārī’nin Medine’deki evinin ilk Tübba‘ tarafından Hz. Peygamber için yaptırıldığı nakledilir. Bu evi yaptırır ve kendisine bir mektup bırakarak Hz. Peygamber’in ona kıyamette şefaatçi olmasını ister. Ebü Eyyüb el-Ensārī ise kendisine intikal eden bu mektubu Hz. Peygamber’e verir, o da “Merhaba ey salih kardeş!” diyerek onu selamlar. Ömer Faruk Harman, “ Tübba‘ “, *TDV Diyanet Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 41/455.

⁴⁸⁴ “(Peygambere olan mesafesi) iki yay aralığı kadar, yahut daha az oldu.” en-Necm, 53/9.

[34a]

21. Vefât-ı Hâzret-i Peyğamberî'den soñra feth için
İdüp İslâmbol'a teşrîf oldu âzim-i 'uqbâ
22. Cenâb-ı Ākşemseddîn idince medfenin ihbâr
Dimişdir Hâzret-i Fâtih ola bürhânı da icrâ
23. Buyurdu iki arşün yer kazıldıkda çıkar bir taş
Ki vardır hatt-ı 'İbrâni me'âlin didi ser-tâ-pâ⁴⁸⁵
24. Hemân hafır olunup çıktı oğundı nuṭkı üzre hep
Tebeyyün itdi artık cümleñiñ 'indinde şems-āsâ
25. Şeh-i Kevneyn'e cümle âl ü Aşhâb-ı Kirâm üzre
Şalât-ı bî-'aded olsun kemâ yerzâ bihi'l-Mevlâ
26. Mübâhât-ı Kemâl 'âlemde kesb-i feyz-i Hâlid'dir
Olur anıñ ile ihrâz her bir ni'met-i 'ulyâ

KAS.26.

Kezâlik Hâzret-i Selmân-ı Pâk -rağıya'llâhu te'âla 'anhü-⁴⁸⁶

1. Muḥarrer Hâzret-i Selmân-ı Pâk'ıñ na'tı bu gūnâ
Resûlullâh'ıñ Aşhâb-ı Kirâm'ından idi ḥaqqâ

[34b]

2. Ğazâlarda buyurdu ihtimâm u sa'yi nâ-maḥşûr
'Ulûm içre irişdi rütbe-i 'ulyâya nûr-āsâ

⁴⁸⁵ Beyit der-kenarda bulunmaktadır.

⁴⁸⁶ Ebû Abdillâh Selmân el-Fârisî (ö. 36/656 [?])

3. Didi “Selmānu minnā”⁴⁸⁷ Ehl-i Beyt’e Seyyid-i Kevneyn
Nice faḥr-i mü’ebbed’dir bu mensūbiyyet-i ‘uzmā
4. Buyurdı “Fāris-i Sābık” diyü yine ḥadīşinde⁴⁸⁸
O zāt-ı Fārisī meydān-ı feyze Fāris-i ra ‘nā
5. Vazīfe oldı Beytü’l-Māl’de beş bīñ kadar dirhem
Taşadduk eyleyüp anı geçinür idi bu gūnā
6. Yapup zenbīli üç dirhem bahāya şatarak anıñ
Birīn sermāye eylerdi birīn muḥtaçlara i ‘tā
7. Birisiyle ta ‘ayyüş eylemişdi ḥāl-i faḥr üzre
İder idi umūr-i müslimīni böylece ifā
8. Havānıñ kerm ü serdin eyleyüp taḥte’l-cidār imrār
Buyurmamışdı kendüsi için ‘ömrinde beyt inşā

[35a]

9. Buyurmuşdı ta ‘accub itmelidir ehl-i dünyāya
O gāfil mevt anı tālībdır itmez gāfleti kaç ‘ā
10. Daḥi dāḥik olur derk eylemezken kendü ḥaḳḳında
‘Aceb rāzī mıdır sāḥıḫ mıdır Ḥallāk-ı bī-hem-tā
11. Evā’il ser-güzeştin *Şerḥ-i Hemziyye* ider tefhīm
Anı ibn Ḥacer kendüden itmiş naḳl ile imlā⁴⁸⁹

⁴⁸⁷ “Selman bendendir, ehl-i beytimdendir.”İbn Sa’d, *et-Tabakât*, IV/83.

⁴⁸⁸ “Sâbıklar (öncekiler) dört kişidir. Arabın sâbıkı, önderi benim. Rûmun sâbıkı Suheyb’dir. Acemin sâbıkı Selmân’dır. Habeşin sâbıkı Bilâl’dir.”

⁴⁸⁹ ibn Hacer el-Heytemî (ö. 974/1567), *el-Minehu’l-Mekkiyye fi şerhi’l-Hemziyye*.

12. Ki aşlı İřfahānī'dir zamān-ı cāhiliyyetde
Mecūs āyīnin okurdı re'īs olmuş idi hattā
13. Nařārā'nında anda Erzurum'da řām u Mūřul'da
Nuřaybin'de 'Ammūriye'de dīnin itdi istikřā
14. Nihāyet didi bir rāhib cihānda görmezem şimdi
Nařārī dīni üzredir diyicek kimseyi ařlā
15. Ķarīb oldu dü- 'ālem Mefhar'ınıñ 'aşr-ı zī-řānı
Diyüp ba'zı 'alāmātın dağı kılmış idi inbā

[35b]

16. Ķicāz'a 'azm iderken yolda ğadran şatdılar bir kavm
Medine'ye fūruřt olmađ ile olmuş idi esrā
17. Resūl-i Kibriyā'nıñ hicretin ğuř eyleyüp der-řāl
Gelüp meřhūdı oldu ol 'alāmāt-ı řeref-bařřā
18. Hemān izhār-ı ĩmān itdi řālın eyledi tađrīr
Mekātib olunup tağlış olundı işte bu ğunā
19. Dimişdi řāđibi kırk kıyye altun isterem hem de
Ki üç-yüz nağl ola ğars ile tā-kīm meyvesi peydā
20. Hemān ğars oldu mecmū'ı o yılda virdi ğurmāyı
Resūl-i Kibriya'ya beyza-veř oldu zeheb i'tā
21. Dücāce beyzası deñlü iken kırk kıyye geldi tāmm
Resūl-i Kibriyā'nıñ mu'cizātından bu da ğađđā

22. Hilâfetde ‘Ömer yâhud ‘Osmân Hazretî idi
Vefât itdi medâyinde iken vâlî-i feyz-ârâ

[36a]

23. Faķîrâne libâsın gördi bir kes ba‘zı eşyâyı
İdüp ‘unf ile taħmîl itdi şoñra ba‘zılar inbâ

24. Egerçe i‘tizâr idüp talep itmişdi eşyâyı
Yine buraķmayup aniñ yerine eyledi esrâ

25. Medâyin şehr-i Bağdād’a gelür ancak ki dört sâ‘at
Hükümet ande olurdu muķaddemden berü icrâ

26. Hadîs itmişdi Bağdād’ıñ binâ olacağın iħbâr
Olup iħbârı üzre oldı yine mu‘cize eclâ

27. Şeh-i Kevneyn’e cümle âl ü Aşhâb-ı Kirâm üzre
Şalât-ı bî-‘aded olsun kemâ yerzâ bihi’l-Mevlâ

28. Kemâl’iñ gerçi miķdâr-ı sevâbı beyzadan aşğar
Girân-ķadr eyleyüp Mevlâ zunûbın eylesün imħâ

KAS.27.

Kezâlik Hazret-i Huzeyfetü’l-Yemânî -rağıya’llâhu te‘âla ‘anhü-⁴⁹⁰

[36b]

(Fe’ilâtün [Fâ’ilâtün] Fe’ilâtün Fe’ilâtün Fe’ilün [Fa’lün])

1. Na‘t-i ‘âlî-i Huzeyfe yazılır bu günâ
Zât-ı zî-şânı Yemen’den diyü olmuş inbâ

⁴⁹⁰ Ebû Abdillâh Huzeyfe b. Huseyl (Hisl) b. Câbir el-Absî (ö. 36/656)

2. Mefhâr-ı ‘Âlem’iñ Aşhâb-ı Kirâm’ından olup
O daği himmet-i bî-had ile eylerdi ğazâ
3. Eyledi vağ ‘a-i Hendek’de ‘adüvv-i Ahzâb’ın
Şiddeti şarşar-i kahr-ı Samedânî ifnâ
4. Didi cennetle tekeffül iderim Şâh-ı Rusül
Düşmanıñ hâlini kim itse gidüp istikşâ
5. Şiddet-i berd-i hava virmiş-idi pek dehşet
Çağırup aña Huzeyfe’yi buyurdi esrâ
6. Bezm ile idicek ni‘met-i ferdâda seni
İş-bu hıdmet diyerek kılmış-idi hayr du‘â
7. Dest-i zî-şânını vaz‘ eyleyicek sînesine
Eşer-i berd ile cü‘1 bütün itdi imhâ

[37a]

8. Gördi a‘dâ kaçıyor viridi haber aşhâba
Yine hakkında du‘â kıldı Resül-i dü-serâ
9. Yâr u hem-râz olarak der ki Şâh-ı Rusül’e
İsm ü resmiyle münâfıklar kıldı inbâ
10. Çün Nihâvend ğazâsında sipehdâr şehîd
Oldı anıñ yerine giçmiş-idi mihr-âsâ
11. Hemedân u Rey ile Dînever’i feth itdi
Hicretiñ oldu yigirmi yedi sâli imlâ

12. urb-1 Badd'da medyinde otuz be senesi
Eyledi 'azm-i glistn-1 behit-i a'l
13. Mefar-1 'lem ile line abına da
de b-ad alavt ile taiyytı Hd
14. Dest-i feyz ide Keml'n dai adrın tenvr
Eer-i berd-i znbın ıla Mevl im

KAS.28.

Kezlik Hzret-i anber 'Ali -raqya' llhu te'la 'anh-⁴⁹¹
[37b]

(Mef 'ln Mef 'ln Mef 'ln Mef 'ln)

1. Bu gn oldu na't-1 Hzret-i anber 'Ali iml
Ki abdan glm r-i Yezdn idi nr-s
2. Glm amm ki glmn-1 cinna gbta-ba oldu
Cihnda idp anlardan muaddem hdmetin if
3. Seferlerde hzarda ol imm-1 km-bann
Ed-y hdmetiyle itdi kesb-i feyz-i l-yuh
4. Han eker-i emr-i Mheymin'de hl-in
eref-yb-1 hb-1 Murta olur idi h
5. 'Ir'n ittifa zre geri medfeni Badd
derler eker-i ns byle ta itdigin inb

---

⁴⁹¹ Hz. Ali'nin azarlı klesi Kanber.

6. Ki Kūfe ile Başra arasında şehri Vāsīt'te
Defn oldu şehid itmiş idi Haccāc-ı zulm-efzā

[38a]

7. Zuhūr-ı cilve-i Haq irtikāli kadri mūciddir
Anı hakkında da oldu vuqū'ı işte bu günā
8. Şeh-i Kevneyn'e cümle āl u Aşhāb-ı Kirām üzre
Şalāt-ı bī-'aded olsun kemā yerzā bihi'l-Mevlā
9. Ne devletdir Kemāl öyle gulāma da gulām olmak
Çerāğ eyler Hudā mahşerde āzād eyleyüp zīrā

KAS.29.

Kezālik Hazret-i İmām-ı A'zam ravveha'llāhü te'āla rūhahe'l-a'lā⁴⁹²

(Mefā'ilün Fe'ilātün Mefā'ilün Fe'ilün [Fa'lün])

1. İmām-ı A'zam-ı zī-şān Hazret-i Nu'mān
Ebū Hanīfe ki bu künyesi şehīr-i cihān
2. Nice menākıb-ı faẓl u kerāmeti der-kār
İder şenāsını Tevrāt kitabı da ityān
3. Güzeldi sīret ü şüretde de sūhanda daḥi
Hemīşe pīşesi idi telaṭṭuf u ihsān

[38b]

4. Sirāc-ı ümmet-i 'ulyāsı olmak ile anı
Senā buyurduğu mervī Resūl-i 'ālī-şān

---

⁴⁹² Ebū Hanīfe Nu'mān b. Sābit b. Zūtā b. Māh (ö. 150/767).

5. Şahābeden irişüp hayli zāta anlardan
Daħi buyurmuş idi istifāde bī-pāyān
6. Sinīn olunca şemānīn vaqt-i hicretten
Tulū'ı şābit-i Kūfi'den oldu nūr-efşān
7. İmām-ı Şāfi'î Hāzretlerine taħkiyede
İmām-ı Mālik anıñ vaşfin itdi böyle beyān
8. Sütünüñ itse idi altun olmasına du'ā
Zehab olur idi kimyā-yı himmetiyle hemān
9. Muşāhib olsa idiñ anıñ ile bir sā'at
Müfāriķ olmaz idiñ 'ömrüñ içre de bir ān
10. İmām-ı A'zam'a bir kimse mu'teriz olıcaķ
İmām-ı Şāfi'î tıard itdi olarak ğazbān

[39a]

11. Qabül itmedi artık o şahşı meclisine
Buyurdu nazm ile medh ü sitāyişin ityān
12. Qarīb medfen-i 'ālīyyesi şehir-i Bağdād'a
Ziyāretim ola maqbul Hāliķu'l-Ekvān
13. Vefātı olmuş-idi hicretiñ yüz ellisi
Zuhūr-ı cilve-i Haķ oldu irtikā-efşān
14. Kazā-yı Kūfe'yi evvel qabül itmeyerek
Ezā vü hābse de vaz' eylemiş idi Mervān

15. Virildi olmadı kâzî 'Irâk'a da soñra
Devânikî dañi olduğda pâdişâh-ı zamân ⁴⁹³
16. Devânikî anı naşb itmeğe yemîn iderek
Buyurđı kendü de olmamağa ıasem ityân
17. Olup bunuñ için ısrâr ü ħabse ıonulđı
Nişîn-i maħbes iken kıldı 'azm-i sũ-yı cinân
- [39b]
18. Didi ki ba'zı ruvvât iç yüzi anıñ bu kim
Mülük nesli olup cediti idi Nüşirevân
19. 'Adüsü eyledi isnâd saltanat emelin
ıonulđı ħabse bu şüretle Ĥazret-i Nu'mân
20. Ĥaķıķatin bilür ancak Cenâb-ı Rabb-i 'Alîm
Sirâc-ı himmetiniñ nûrı görünür her ân
21. Şeh-i Risâlet ile âl ü şaħb u ümmetine
Ĥudâ şalât u taħiyyâtı ide bî-pâyân
22. Kemâl oldu anıñ mezhebiyle dil tezhîb
Ki dört mezâhibi Ĥaķ kıldı çâr-'imâd-ı cinân

---

⁴⁹³ Abbâsî halîfesi (754-775) Mansur ed-Devânikî.(ö.158/775)

KAS.30.

Kezâlik Şâh-ı Nakşibend Kıddise Sırruhu'l-a'lâ⁴⁹⁴

(Mefâ'ılün Mefâ'ılün Mefâ'ılün Mefâ'ılün)

1. Semiy-y-i Mefhar-ı 'Âlem Bahâü'd-Dîn-i feyz-ârâ
Tarîk-ı Nakşibendî içre pîr-i muqtedâ haqqâ

[40a]

2. Buḥârî'dir tarîkan nisbeti Seyyid Kûlâle'dir
Ki anında kibâr-ı evliyâdan oldığı eclâ

3. İrişdi şeyḫ 'Abdü'l-Hâlık'ın da feyzi rûḥânî
Semâ-yı kudsiyân içre o da ḥurşid-i nûr-efzâ

4. Yine öyle e'âzımdan Muḥammed Baba Semmâsî
İder idi tûlû'ından muqaddem vaşfını icrâ

5. Mürûr idince Kaşr-ı Hinduvân'dan dir idi bundan
Gelür bir er koķısı 'ârifân kaşrı ider hattâ

6. Yine bir gün didi çoğaldı bûy-ı misk-ârâsı
O merd-i Haḫ tûlû' itmek gerekdir şimdi gül-âsâ

7. 'Azîmet itdi Kaşr-ı Hinduvân'a aňlaşıldı kim
Tûlû' itmiş cihâna gördi himmet kıldı bu gûnâ

8. Ki budur işte ḥoş-bû şâhibi merd-i Ḥudâ el-haḫ
Benim ferzendim olsun muqtedâ eyler anı Mevlâ

---

⁴⁹⁴ Bahâeddin Nakşibend, Hâce Muhammed b. Muhammed el-Buhârî (ö. 791/1389).

[40b]

9. Didi Seyyid Küläle sen mürebbî-i şefîki ol
Te'ahhüd eyleyüp vaqtiyle kıldı emrini ifâ
10. Şabâvetde reh-i mektebde pâ-büşı düşüp tîne
Çıkarılmış iken ağlar idi olduğda istinbâ
11. Buyurdı zıkr-i Hâk'dan eyledi işğâl-i iħrâcı
Budur bâde-i gūya niyyetim pâ-büş degil aşlâ
12. Olunca Naş-ı pend ü nuşı ile kaçır-ı dil tezyîn
Olur 'irfân ile mevşûf Kaşır-ı Hinduvân-âsâ
13. Buyurdı keyd-i nefsî bilmeli olmamalı tâbi'
Tarîka vâşıl olmaqlık bunuñ ile olur peydâ
14. Sorulduğda tarîkat didi keşret içre vaħdetdir
Ki bâtın Hâk'la zâhir halk ile olmağ olur aħrâ
15. İder ehl-i sulûki mâ-sivâ Allâh nazar ızrâr
Gönülce pek büyük mâni' dimekdir bu daħi ammâ

[41a]

16. Olur ħalvetde şöhret bu da ħalbe 'ayn-ı âfetdir
Görüp yârânı fânî öyle şöħbet olmalı icrâ
17. Didi hem eylerem ihfâ ile zıkr-i İlâhî'yi
Ki 'Abdü'l-Ĥâlîk'ındır vâkı' amda emri bu gūnâ
18. Ziyâret eyledikde ħabrini ma'sûk-ı Tūsî'niñ
Selâmı virdi ħâl ü ħâtırını kıldı istikşâ

19. Selāmın aldı hoş-ḥāl oldığın ḳabri nidā itdi
İşitdi Münker anı itdiler ikrarı da ifā
20. Mürīdāndan biriniñ ḥānesin teşrīf itdikde
İki ay tırdı gelmişdi nice aḥbābı da ḥattā
21. Hemān bir yük daḳtık olup idāre itdi mecmū‘ān
Buyurdu şoñra ‘avdet o tükenmezdi yine ḳaṭ‘ā
22. Faḳaṭ emr-i Celīl’i idi bu ḥāli ola mektūm
Tükendi çünki dervīş itdi ehl-i beytine inbā

[41b]

23. Buyurdu Ḳaşr-ı Hinduvān’ı Ḳaşr-ı ‘Ārifān el-ḥaḳ
Yedi yüz ile toḳsan birde medfūn olarak aña
24. Şeh-i Kevneyn’e cümle āl ü şaḥb u ümmeti üzre
Şalāt-ı bī-‘aded olsun kemā yerzā bihi’l-Mevlā
25. Kemāl’iñ beyt-i ḳalbi içre zād-ı feyz ola bī-ḥad
Muvaffaḳ ide ḥayra sa’y için Ḥallāḳ-ı bī-hem-tā

KAS.31.

Silsile-nāme-i Ṭarīḳat-ı ‘Aliyye-i Sa‘diyye

[43b]

(Fe’ilātün [Fā’ilātün] Fe’ilātün Fe’ilātün Fe’ilün [Fa’lün])

1. Dā’im Allāh diyelim ḥamd idelim lā-yuḥşā
Şalavātı da idüp Faḥr-ı Enām’a ihdā

2. Hâk kemâli ‘adedince aña hep ümmetine
Şalavât ide nice hem de Kemâl’ine sezâ
3. Silsile-nâme-i Sa‘diyye tarikatçe budur
Her biriniñ ide her dem himemi kâm-revâ
4. Hâzret-i Hâk’tan olup vâsıta Cibrîl-i Emîn
Kıldı teblîgi Cenâb-ı Şeh-i Kevneyn’e edâ
5. Şîr-i Yezdân te‘allüm idüp andan da Hüseyn
‘Âbidîn Zeyn’ine olmuş idi ta‘lîm-fermâ
6. Ahz-ı feyz eyledi andan da Muhammed Bâkır
Ca‘fer-i Şâdık’a olmuş idi irşâd-fezâ

[44a]

7. Müstefîzi olarak Hâzret-i Mûsâ Kâzım
Buldı feyz andan ‘Alî maħlaş-ı sâmisî Rızâ
8. Kâm-yâbı olarak Hâzret-i Ma‘rûf-ı Kerhî
Oldı andan da Seriyyi Sekâti kâm-revâ
9. Aldı Bağdâdî Cüneyd Hâzreti andan himemi
Viridi Şeyh Ahmed-i Rûzbâri’ye rüşd evfâ
10. Bü’l-‘Alî Kâtib-i Mısrî alarak feyz itdi
Mağribî Şeyh Sa‘îd’in selâmı i‘lâ
11. Aldı Gürgânî Ebu’l-Ķâsım ‘Ali fevz andan
Oldı Nessâc Ebū Bekr Muhammed ihyâ

12. Müstefîzi anıñ Aḥmed ki Ğazālî-i niyâm
Dâder-i Hücçet-i İslâm'dır o zât-ı aqvâ

13. Feyzini buldı Ebu'l-Fazl u Bekâ İbrâhîm
Kıldı Bağdâdî 'Ali bü'l-Berekâtî esnâ

[44b]

14. Bü'l-Sa'îd-i Endelüsî andan alup feyz itdi
Tilimsânî ki Şu'ayb Hâzretini kâm-revâ

15. Şeyḫ Yûnus ki kebîr neslen odur Şeybânî
Müstefîzi olaraq eyledi neclin ihyâ

16. Ki Mezîd eyle şehîr ismi daḫi 'Abdu'llâh
Oldı maḥdûmı olan Yûnus'a o kâm-resâ

17. Necl-i zî-şânı anıñ Hâzret-i Pîr Sa'de'ddîn
Feyz-i kesbîsine de oldı o maḥla' ḥaqqâ

18. Feyz-i vehbîsini de Hâzret-i Şıddîk u 'Ali
Hâzret-i Faḫr-i Risâlet alup itdi i t'â

19. O da ferzendi Muḫammed 'Alî ki Şemse'ddîn
Hem kebîr-i enver idi oldı aña nûr-efzâ

[45a]

20. Feyz-yâbı aḫ-ı zî-şânı 'Aliyyü'l-Ekḫâl
O da maḥdûmına olmuş idi irşâd-ârâ

21. Künye vü ismi Ebûbekir Takîyü'ddîn'dir
Oldı fevzî ile ferzendi Muḫammed ihyâ

22. O da maḥdūmı Ḥasan Ḥazretini bi'l-irşād
O daḥi eyledi ferzendi Ḥüseyni i'lā
23. O daḥi necli Muḥammed ki dinür Sa'de'ddīn
Lütf-i Ḥaḳ ile añā oldı faẓā'il-baḥşā
24. Kıldı maḥdūmını pür-feyẓ o da Sa'de'ddīn'dir
Muḳtebis nūrını anıñ daḥi necli Mūsā
25. Muştafā-nām uḥtī o daḥi İsmā'īl'i
Kām-yāb eyledi ferzendi idi nūr-āsā
- [45b]
26. Oldı kām-āver o da dāderi İbrāhīm'e
Dīne bürhān olarak rüşdi anıñ da evfā
27. 'Ācizī nāmı Süleymān-ı zamān itdi o zāt
Oldı feyziyle ḥarabātı Muḥammed aḳvā
28. Rüşd ile 'abd-i 'azīzi o da İbrāhīm'i
Kıldı i'zāz laḳab olmaḳla çavuş dinür añā
29. Feyẓ alup eşbāḥı dünyāda Şeyḥ Muḥammed oldı
Şeyḥ Ma'sūm Ḥalīl Ḥazretine kām-ārā
30. Münselik dūrri Dügümlü denilen ḳuṭb-ı güzīn
Muştafā ḡavş-ı Ḥudā ferd-i kerāmāt-efzā
31. Ḥaḳḳa rabṭ iledilen cezbe-i Raḥmānī'de
Ḥaḳḳa mūşıldı Dügümlü'yse de feyzi eclā

[46a]

32. Rabbenā şalli ‘alā eşrafi halk u ‘alā
Ālihī ente kemā kulte ve terzā ‘annā

33. Hağ şeref-yāb-ı füyūzātı idüp her biriniñ
İki ‘ālemde Kemāl’i ide dā’im ihyā

K.1.

Kezālik

[46b]

1. Gelerek Tāhir Efendi ki esirci meşhūr
Ġayb olmuşdı iki cāriyesi kıldı beyān
2. Git fülān gün bulunur ikisi Bayrāmpaşa’da
Diyü virmişdi cevap keşfen o zāt-ı zī-şān
3. Buldı ikisini de anda mesire içre
Didikçe vech-ile ‘āzim olarak aña hemān

K.2.

Kezālik

1. Kabrine geldi teşekkür iderek bir hatun
Sebeb-i şükri sorulduğda didi bu gūnā
2. İş-bu yıl Şırb ile olmağda olan harbe anıñ
Gitmiş oğlı da haber gelmemiş andan aşlā
3. Türbe-i ‘āliyesine gelüp itdikde niyāz
Böylece kendüye rü’yada buyurmuş inbā

[47a]

4. Ki yarın iki refiğiyle gelürler oğluñ
Harbden her birine zaħm irişdi ammā

5. Dıkk-ı bāb itdi gelüp irtesi gün hānemize
Zahmdār iki refiği daği vār-ol gūnā

K.3.

Kezālik

1. Ders-i ‘āmm şimdi ‘Ali H̄āce Efendi söyler
Bir günde ramazān dersine bu yıl me’ mūr
2. Hüseyn taḥşilde derse gidiyorken yolda
Derse çıkmaz h̄āceñiz didi o zāta pūr-nūr
3. Gerçi gūş itmek ile varsa da hūsn-i zannı
Giderek beklediler eylemedi h̄āce zuhūr
4. Şoñra bir gün yine derse gidiyorken görerek
Didi tiz git h̄āceñiz derse çıkup oğu diyor
5. Ders oğutmağda anı buldı hemān vardığıda
Yine bunlar daği ilhām-ı Hudāvend-i şekūr
6. Ya ‘ni ol vağte degin nezdine gitmez imiş ol
H̄ācesi medresesi olmadı aña mezkūr

[47b]

K.4.

Kezālik

1. İbtidā vaporuñ İstanbul’a geldiği zamān
İtdi Efrenc piyanğoda birini i ‘lān
2. Bir kayığçı aña yazılmağı kormış kalben
Fağr ile olmuş Oğun İskelesi’nde sūzān

3. İki yüz deñlü ğuruşu var imiş ancak anıñ
Fikrini aqçesini itmez imiş zıkr ü beyān

4. Gelüp ol Zāt-ı Celīl itdi rukūb kılıfına
Fikrini ol kadar aqçesini keşf itdi hemān

[48a]

5. Çıkacaktır o piyanqo saña kısmetdir o
Didi yazıldı çıkup faqrına buldı dermān

6. Kıldı taqdīm anı Hāzret-i Maħmūd Hān'a
Biñ iki yüz ğuruş aylıqla da oldı şādān

7. Emr ü teşvīk degil kısmetin ancak ihbār
Yāħud olmamak için bed-teri şey'e pūyān

Ķāle'n-nebiyyü –şalla'llāhu te'āla aleyhi ve sellem-

“el-Faqrü yekādü en-yeküne küfran”⁴⁹⁵

8. Faqra şabr olmaz ise dilde 'iyāzen bi'llāh
Oluyor küfre qarīb iş-bu hadīs itdi beyān

9. Yāħud evvelce haberden bula tadrīcle sürür
Def'aten gūşe virir çünkü nice nice ziyān

---

⁴⁹⁵ “Nerede ise fakirlik, küfre denk olacaktı.” Muhammed b. Selāme el-Kudā'î, *Müsnedü's-Şihāb*, thk. Hamdî b. Â. es-Selefî, (Beirut: 1986), 1/342.

K.5.

Kezālik

[48b]

1. Hızır Beg-nām maħallede muḳaddem muḫtār
İsmi ‘Osmān şuleḫādan bu da eyler taḳrīr
2. Ki yumurṭa vü şoğan gibi şey eşnāfına ben
Dāḫil oldum zarar u borç ile ḫāl oldu ‘asīr
3. Bulmadım çareyi hīç borcumuñ īfāsı için
Ḳalbime ṭoldı telāş ile benim ḫūzn-i keşīr
4. Nezd-i pūr-feyzine vardım himemin dilemege
Böylece eyledi tebdīr kerāmāt-ı semīr
5. İştirā eyle yumurṭayı hemān çok olarak
Didi keşfen baña ol zāt-ı füyūzāt-maşīr
6. Ger yumurṭadan idi evveli öyle zararım
Bildim eyler himemiyle keremi Rabb-i Ḳadīr

[49a]

7. Der-‘aḳab celb idüp etrāf-ı bilāddan anı
Dördü on paraya gelmiş idi itdim tekşīr
8. Şoñra altmış ṭokuz içindeki ḫarp itdi zuhūr
Danesi oldu otuz kırka da çıkmaḳla vefīr
9. Andan olmaḳ çok nef‘im idüp borcum edā
Ḳaldı sermāye de Mevlā’ya ola şükr-i kebīr

10. Gerçi çok akçe götürdüm ise de almayup ol
Cüz'ice aldı beni itmek için tahkır

K.6.

Kezâlik

1. Bir revânîci fakîriñ evi yanmış idi
İktidârı yoğ-idi yapıra yâhud ki ala
2. Nezd-i pür-feyzine geldi idicek istimdâd
Didi tekyeye revânîyi getür vüs'at ola
- [49b]
3. Râst geldi aña soğakda Nâfiz Paşa
Ki revânîyi yapup o dañi çıkmışdı yola
4. Paşanıñ kalbine h'âhiş gelerek celb itdi
Hoşlanup didi ki hâliñ seniñ âyâ ki n'ola
5. Söyleyince acıyup hâne pahâsın virdi
Fazla harçlık dañi virdi ki geñiş hâli bula
6. Oradan oldı revânîci revân tekyesine
Bildi himmetdir anıñ sâ'ik olur şağa şola
7. Ma'nevî himmet-i nâfiz ile Nâfiz Paşa'yı
Sebep itdi ki muhâl kesbine tekrâr yorula
8. Çünkü ol vakte degin itdi revânîciligi
Böyle şey olmadı kim tabla gibi kâmi tola
9. Ehl ü evlâdı tağılmışdı revânî-âsâ
Buldı sükker gibi hâl ummaz iken toplanıla

K.7.

Kezālik

[50a]

1. Hakkı İsmā'īl Efendi şulehādandır o da
Hem Medīne'de mūcāvirdir otuz yıl deñlü
2. Gelerek soñra müsāfir olup İstanbul'da
Oldı ol k̄uṭb-ı kerīmi görerek himmet-cū
3. Hizmetin itdi yanında bulunup çok müddet
Vākıf oldı añna mebnī nice evşāfına bu
4. 'Avdet itmişdi Medīne-i 'ulāya yine hem
İşler için buraya geldi ki taḳdīr-i ḳamu
5. Ol ider naḳl ü beyān bunları görmüş tutmuş
O da şādıḳ idemez kizb olarak güft ü gū
6. Didi gücenmiş idi bazı cihetle ol zāt
Mesned-i şadr da zāhirce iken biri ulu

[50b]

7. İnkisār eylemeyüp didi faḳat ātīde
Hāli nice olacaḳ o da zuhūr itdi ḳamu
8. 'Azlini hāli vefātında nice olacaḳın
Söyledi oldı yine ḳalmadı nokşān ser-i mū
9. İnkisār ba'zen olur şūret-i inbā ile de
Kişi her hālde gerek itmeli ṭavrın dil-cū

K.8.

Kezālik

1. Bunu da eyledi ol Hakkı Efendi tibyān
Kıldı bunuñ da beyān ismini hem kendüsini
2. Faqr hālinin idüp bir kişi vāfir şekvā
Didi şabreyle seni de ider Allāh ğanī
3. Hüzne bā'is diyerek itmedi taşrīh ammā
Eylemiş idi işāretle beyān merāmını

[51a]

4. Ya'nī fevt oldu aña müriş olan bir kimse
Eyledi kesb-i ğinā aḥz iderek mällarını
5. Tesliyet virmesidir şabra medār bu da kerem
Taḳviye itmek için söyledi böyle dilini
6. Faqr olup cū'a şebīh nice muzırı yidirir
Yimez ammā gelicek bilse ta'am enfesini

K.9.

Kezālik

1. Didi ol rāvī biri hāste idi tam iki māh
Çok eṭṭbbā bakarak bulmadılar aña devā
2. Hüsni Paşa'ya qarābetde olup çok bakarak
İtdiler 'āciz olup ye's-i cevāba i'tā
3. Baña elbise-i eşrefleriniñ pārcasını
Virmiş-idi yıkayup şuyını itdim iskā

[51b]

4. Der-‘aķab buldı Őifā Őoñra ĥuzūrına varup
Āyende keşf ile itdi yine kendü inbā
5. Bileydi anıñla Őifāsın hem evrādı içün
İdemez ĥıfz-ı emāna diyü kıldı inbā
6. Őaķladım gerçi emānet idi çok diķķat ile
Olmadım lĭk muvaffak didi rāvĭ ĥayfā
7. Ya ‘nĭ aķçesi biter kisede ānĭ gūnā
Oldı bā-ĥikmet-i Ĥaķ çeşm-i deyrinden iĥfā

K.10.

Kezālik

1. Ki o rāvĭ didi kim baña teberrük içün
Bir ĥuruŐ virmiş-idi Őaķlar idim ceyb içre
2. Pek ziyāde idi faķrım baña geldi bereket
Nā’il oldum hem otuz biñ ĥuruŐluķ dāre

[52a]

3. Öyle beyt alması ķande ben icāre ile de
Bir küçük ĥāneyi tutmaķda idim bĭ-behre
4. İŐtirā itmiş-idim cāriye vü çok eŐyā
Oldı ol ‘ayn-i devā’ ĥāŐılı dā’-i faķre
5. Her libāsı deĥiŐürken yanıma alur idim
Ĥaldı bir gün unutulmaķ ile iş-bu pāre
6. Sā’ile virmiş anı cāriye ceyb içre bulup
Aradım bulamadım bulmaķ içün bir çāre

7. Böyle çünkü baña hıfz itmege kâdir olamam
Didi ol kütub hemân çäre nedir taqdire
8. Bî-nihâyet berekâte idi sermâye baña
Bulamam çäreysi düşdümse de çok tebdire
9. Didim ol cāriyeye bul seni āzād ideyim
Vireyim hānemi de malımı da anı ara
10. Ol daği bulamayup geldi hālel şervetime
Nideyim re'y ile çäre olamaz hīç kadere

[52b]

K.11.

Kezālik

1. Yine ol naql u beyān eyledi bu vech-ile kim
Zāhiren söylenemezdi biriniñ tutdığı rāh
2. Pek büyük mesned-i zāhirde bulunmuş idi ol
Didi hāli nice oldığın 'iyāzen bi'llāh
3. Ma'nevī kendüni ifnā ider o hāli diyüp
Öyle oldu bu da müstefnī-i izāh u güvāh
4. Hüsni hūlkī olarak sū'-i karye şerrine
Ugradı didi anı iş-bu kerāmāt-penāh
5. Cümlesi öylece oldu yine hüsni-i hāle
Çevirüp Haq añā virmiş ola 'uqbāda refāh
6. Bir çürük diş kalıcağ sā'irini de çürüdür
Bir vücūdda iken iḥrācda da eyler hem-rāh

[53a]

7. Çeşm ü gūş itmese de kendüsine mest-i eşyā
Tab‘a te’sīr ider eyleyicek sem‘ ü nigāh
8. Görmeli denilmeli söylemeli itmeli hayr
Tā ki kendüsi daḥi bulmalı hayrı her-gāh
9. ‘Aksini eyler ise nefsine rāci‘ o daḥi
‘Ākıbet kesb ü lisānıyla olur maḥv ü tebāh
10. Hāşılı her ne iderse kişi kavlen ü fi‘len
Nefsine itmiş olur olmalı bundan āgāh

[53b]

11. Lütf ü tevfkine mazhar buyurup cümlemize
Da’ima hıfz ide her vech-ile şerden Allāh

K.12.

Kezālik

1. Yine ol rāvī beyān itdi ki İstanbul’a
İbtidā geldigim eşnāda yoğ-idi aqçe
2. Vapora binicek oldum ise de parasını
Düşünürüm ‘acabā destime ne güne geçe
3. Didi vapore binüp git göremez mukadderi
Görmedi ol beni gündüz sedde gūyā ki gice
4. ‘İlm-i ihfāyı da yaptı naẓar-ı feyz eşeri
Evliya’ himmeti te’sīr ider āsān ü güce
5. Bā-ḥuşuş himmet-i ‘ulyāsına nisbet eshel
Kıtb-ı aqtāb iderek kadrini Hāḳ kıldı yüce

[54a]

6. Bu kerāmetle de ı̇k̇āz dimekdir emeli
Aķçe de virir idi nice nice muhtāca
7. Mişlidir āb ki hava olsa görünmez göze hıç
Yine maķlūb olup āba görünür cismi nice

K.13.

Kezālik

1. Yine ol nāķil ider böyle ifāde ki baña
İdi itdikde Medīne'ye be-aķdem 'avdet
2. Sen fūlān beldede bir çekmeceyi bulup hem
Anda Şu vech-ile eŐyā çıkacaķ zī-kıymet
3. Virdigiñde anı sen Őāķibine çok ikrām
İdüp anıñla saña hāşıl olacaķ Şervet
4. Didigi beldede ol vech-ile bir çekmeceyi
Buldum içindeki eŐyāya da itdim diķķat

[54b]

5. Nice ta'dād ü beyān itdi ise cümlesi de
Didigi vech-ile bī-zā'id ü noķşāniyyet
6. Bularaķ Őāķibini te'diye itdikde hemān
Ķıldı ikrām baña çok ķalbine geldi ferħat
7. Oldı sermāye-i zāhir baña ol ikrāmı
Buldı anıñla huŐul hāl-i yesār ü vüs'at
8. Bir ğuruş kim baña virdigi dinildi evvel
AŞl-ı sermāye baña idi o kān bereket

K.14.

Kezālik

1. Yine ol taḥkiye itmiş bulunan zāt bunu da
Böylece görmek ile itdi beyān u tezkār

2. Hıfz ide Ḥaḳ iderek bir ḥ̣ace istihfāfi
İnkisār itmedi bu vech-ile kıldı iḥbār

[55a]

3. İdicek rihleti yanında oḳunmaz Kur'ān
Buyurup oldu bu şüretle o da istihbār

4. Uyḥūya yatmaḳ ile irtesi gün kalkmadığın
Görerek ismini çağırdılar olmaz bī-dār

5. Virmeyüp ses baḳıcaḳ añladılar fevt olmuş
Kıldı anında Ḥudā ḥikmetin öyle izhār

6. İnkisār ba'zen olur şüret-i iḥbār ile de
Buyura hıfzı hemān Ḥazret-i Mevlā her-yār

7. Ya'ni kendü dimeden ḡayret-i Ḥaḳḳ'a toḳunup
Ne mücāzāt olacaḳ anı dimekdir iḥbār

8. Ki ḥaḳīkatde büyük itmiş iken istihfāf
Aña olmaz ideniñ kendüye rāci' der-kār

[55b]

9. Sirete baḳmalıdır şüretine baḳmamalı
Bilemez serde yine itmemeli istihkār

10. Bilmemek 'özl olamaz hem buña bilmez dinemez
Görerek işiderek bildi kibār ile şıḡār

K.15.

Kezālik

1. Yine ol zāt hikāye idiyor böylece kim
Baña oğluñ olacaqdır diyü kıldı tebşir
2. Didigi üzere zühür eyledi ol esnāda
Yine ilhām buyurmak ile Hıllāk-ı Kādır

K.16.

Kezālik

1. Bunu da taḥkiye itmekde yine ol rāvī
Var idi evveli bir şeyhiñ iki oğlu kebīr
  2. Birisi-çün bu vefātında olur tekyeye şeyḥ
Buyurunca o didi var gāzābım aña keşir
- [56a]
3. Olmayup o diğeri oğlum ola şeyḥ-i tekye
Didiginde o buyurdı ki bu ḥükm-i taḥdīr
  4. İbtidā sen göçerek soñra daḥi ben göçerim
Soñra da sevdiğini oğluñ göçecek ‘ömri kaşir
  5. Tekyede şeyḥ olan oğluñ göçüp andan soñra
Götürür tekyeye başkasını Hıllāk-ı Kādır
  6. Fehm olur sevmediği oğlunu işlāḥ için
Pederi sa’yini itsün dimek idi tekşir
  7. Çünkü tırd itmiş-idi aña idi pek tırgın
Hüsn-i şüretle ide terbiyete sa’y-i vafır

8. Oldı bunlar da hep iħbār buyurdığı gibi
Şanma kim şerlü ħaber ħayrı dimekdir tezkır

K.17.

Kezālik

1. Yine ol rāvī olan Ĥaĥkı Efendi söyler
Ba‘zılar itmiş-idi böylece kim istifsār
- [56b]
2. Ĥāl-i ātisi ne gūnā olur İstanbul’uñ
Yine ilhām olarak muħtaşar itdi iħbār
  3. İħtār eyler olarak ħayr olacak soñra diyüp
Her ħaber virdigi gelmekde zuhūra her-bār
  4. Muħtaşar dimesidir ruħşat-ı Mevlā derece
Dinemez zā’id u noĥşān hıç andan der-kār
  5. Şerri ħayra çevirir izn olıcaĥ ehl’ullāh
Ĥadr-i ĥaťıye izn olunmaz olur o nā-ĥār
  6. Soñra ħayr olacağın derk ile şabr itmelidir
Hemen ‘ālīyesi-ile iderek istibşār

K.18.

Kezālik

1. Didi ol ĥākī-i evşāfi olan bunu daħi
Nezd-i ‘ālīsine gelmiş idi ‘İzzet Paşa
- [57a]
2. Cidde vāliligini hemen eyle bi’t-tebşır
Çoĥ zamān giçmedi tevcīh olunmuşdı aña

3. Kalarak anda rufāt ile defīn olmasını
Emel itmekde bulunduğını kıldı inbā
4. Kısmetiñ böyle degildir olamaz hem tađyīr
Didigim ğayr-ı mu‘allaķ bu da ilhām-ı Hūdā
5. Cidde‘den ‘azl ü dīger cāhlara gitti gelüp
Münkā‘id olup İstanbul‘ı kıldı süknā
6. İtdi Sultān Tepesi nām-ı maħalde riħlet
Künyesiyle bilinür zāde-i Hakkı Paşa

K.19.

Kezālik

1. Bunları da didi ol rāvī görüp kendü yine
İki üç def‘a degil görmek ile nice nice
  2. Nezd-i ‘ālīsine kim gelse cünüb ħālinde hem
Tard idüp virdi faķīr ise o ğusle aķçe
- [57b]
3. Hem de ğusl eyle diyüp söyler idi kendüsine
Gizlü yāħud ‘alenen dir idi ĩcābınca
  4. Bi‘z-zarūr aķçesi olmamakla ħalmıř olan
Didi ħamām parası virdi baña gizlüce
  5. Bi‘t-tekāsülse ħafı nuşhı buyurdığı kesān
Yine naķl eyledi maħremlerine maħfıce
  6. Ger uřandıрмаķ-ile nuşh idicekse te‘şīr
‘Alenen dir idi ki ħalbine te‘şīrle geķe

K.20.

Kezālik

1. Gitdi me'mūr Medīne'ye Meḥmed Paşa
Ya'ni me'mūr idi anda var idi ta'mīrāt
  2. Fevt ü defn olması anda emelimdir diyicek
Ḳaderiñ öyle degil dimiş idi aña o zāt
- [58a]
3. Yine ısrār idicek didi degildir mümkin
Olsa ḳaṭ'ī ḳader anı bozabilmez da'vāt
  4. Yine İstanbul'a 'avdet idicek oldığını
Ḳıldı iḥtār ki ide aña muvāfiḳ ḫarekāt
  5. Bunda ki ḫāne vü eşyāsın ucuz şatar idi
Şoñra ḡālī alup olur idi maşraf ḳat ḳat
  6. Giderek anda vefāt itmedi bā-ḫükm-i ḳader
Gelüp İstanbul'a itdi o daḫi şoñra vefāt
  7. Bu daḫi oldı rivāyet yine ol rāvīden
Ya'ni yazdıḳlarımıñ cümlesi de ḳavl-i şıḳāt

K.21.

Kezālik

1. Bunu da taḫkiye vü naḳl iderek ol rāvī
Her biriniñ yine ismin daḫi ḳıldı tibyān
- [58b]
2. Ki büyük mesned-i zāhirde fülān fevt olarak
Ḥalkı şöyle olacaḳ diyü ḳıldı tibyān

3. Harekāt ü meskenātı nicedir bi't-taşrīh
Diyerek yine anı eylemiş-idi tibyān
4. Leylde şimdi olacak dimemişdi o zamān
Vaqtini eylememiş idi beyān ü i'lān
5. Didigi üzre o mesnedde vefāt eyleyerek
Gördiler nās-ı hılfin öyle iderler tibyān

K.22.

Kezālik

1. Yine ol didi ki gelüp Muştafā Paşa
Mīr-i mīrāndan idi itmiş idi böyle recā
2. Ki vekālet ile Şeyhü'l-Harem'e hem-daħi
Olacak biri Medīne'ye muhāfız-ı isnā

[59a]

3. Anlarıñ kendüye virilmesinin himmetini
Taleb idüp yine ilhām ile kıldı inbā
4. Öyle me'mūr olarak gidüp orada kalarak
Nā'il-i kām olacak defn olarak hem de añā
5. Öyle oldı bu da tebşīr-i şerefle ih̄tār
Ki tedāriklü bulunmaqlığı tefhīm zīrā

K.23.

Kezālik

1. Yine menkūl oluyor bu daħi ol rāvīden
İstimā' eyleyerek böylece kıldı inbā

2. Gelüp İstanbul'a eyler idi tadrīs-i 'ulūm
Müştehir zāde-i Şirvānī ki Rüşdī Paşa
3. Fakrı çok idi görüp aña hıtab eyleyerek
Didi pek çok toyacak batnıñ olur ya'ni ğnā
4. Pek büyük mesnede de nā'il olursun līkin
Müddeti az olacaqdır daħi dimişdi aña
5. Şam'da fetret olacağ gidüp alacağ pertev
Diyü virdi haber o ya'nī ki mübremce każā
6. Şoñra ol hādişe itmiş idi Şām içre zuhūr
Bulunup eyledi mā-fevķini memnūn hattā
7. Rütbe vü manşıbını ğn-be-ğn itdi terfī'
İş-bu mā-fevķı ile müttefik olan küberā
8. Mesned-i şadra daħi şoñra olup da nā'il
İtdi çok mişline fā'ıķ derece kesb-i ğnā
9. Olmadı ömri de iķbāli de ammā efzūn
Az zamān içre tükendigi de ömr-i eclā

[59b]

K.24.

Kezālik

1. Ol ider bunu daħi münselik-i 'aķd-i beyān
İstedi nāzır-ı evķāfdan ide bir haberi
2. Redd ü taħķirle cevāb virmiş 'iyāzen bi'llāh
Kendüye irdi anıñ daħi bu ğnā zararı

[60a]

3. Ba‘d-ezīn gelmesün evkâfa o artık buyurup
Der-‘akab ‘azl olarak kalbine virdi kederi
4. Oraya gelmedi hem gerçi ki başka mansıb
Virdiler görmedi ammā yine rāhat ešeri
5. İnkisār itmedi ammā ki vefātı için
Genc iken itdi vefāt gayret-i Hāk buldı yeri
6. Ol emel hayr idi is‘āf-ı murādı daħi hayr
Eylemiş olša idi kat kat olurdı ecri
7. İ‘tizār itmeli ta‘zīm ile ehlu’llāha
Dünyevī zāhiren olsa idicek bir hāzeri

K.25.

Kezālik

1. Yine nezdinde iken iş-bu rivāyetdeki zāt
Bunu da görmek ile virmededir böyle haber
- [60b]
2. Bir h̄āce cür’et-i taḥkīrle ‘iyāzen bi’llāh
Ḥātır-ı feyż-i müzāhirlerin itdi muğber
  3. Söyledi vaqt-i hayātın [da] vü memātın da anıñ
Ḥāl ü mālı naşıl olmaqla olur nice zarar
  4. İnkisār eylemeyüp söyledi inbā olarak
Didigi yine zuhūr eyledi birer birer
  5. O da ma‘lūm ise de ismini lāzım mı beyān
Fevt ü mīrāsı daħi oldu o gūnā aḫher

6. İnkisâr itmese de ğayret-i Hâk kıymaz anı
Örmese tîĝ añâ ören kişi kendüyi keser

K.26.

Kezâlik

1. Yine menķül oluyor bu dağı ol râvîden
Bir kişi idi ri'âyetsiz 'iyâzen bi'llâh

2. Teperek nât-ı 'azîzi o kişi bi't-tahķîr
Ķaĥt olacak didi beldeñde o zât-ı âĝâh

[61a]

3. Didi kendüye de tahķîr iderek ba'zı kelâm
Gözleriñ kör olacaktır didi ol 'âlî-câh

4. Beldesinde o sene Ķaĥt zuhûr eyleyerek
Gözleri de kör olup kendüsini itdi tebâh

5. Cürm anıñ ise de "Lâ yüs'elü 'ammâ yef'al"⁴⁹⁶
Beldesi uğradı Hâk'dan belâya eyvâh

6. İnkisâr olmayup ol nuĥkı ĥaber ise dağı
Yine sũ'i-'ameli eyleyen ol nâ-âĝâh

7. Bir kıĝılcımla olur beldede iĥrâķ-ı kebîr
Böyle ĶaĥmaĶ taşı vü sen câhil olup da kem-râh

8. O başîretçe muĶaddem dağı a'mâ imiş
Ki ĥaĶîķatde 'amâ anı buyurdu Allâh

---

⁴⁹⁶ "O, yaptıklarından dolayı sorgulanamaz. Ama onlar yaptıklarının hesabını vereceklerdir." Enbiyâ, 21/23.

9. Bunları itmez idi öyle ‘amā olmasa ger
Çeşm-i zāhirleri de gitdi idemezdi nigāh

[61b]

10. Bāṭımen hālını zāhirce de gösterdi Hudā
Hıfz u ıslāh ide cümlemizi her hālde İlāh

K.27.

Kezālik

1. Yine maḥkī oluyor bu daḥi ol nākilden
Kıldı bu vech-ile ol zāt-ı muḳaddes inbā
2. Ki fülān şeyḥ oluyor bu sene ḥacca ‘āzim
O Medīne’de ḳalur ḥacca gidemez zīrā
3. Şu ḳadar kimse ‘ıyāli ile evlādından
Fevt olur ‘avdet ider ḳoḳ keder olur peydā
4. Aña söylense bu sözler didi ammā böyle
Söyleyen oldu mı ya olmadı mı bilmem aña
5. Yine her nuṭḳ-ı pür ilhāmı zuhūr eyleyerek
Kıldı ‘avdet bu mu ‘allaḳsa da oldu icrā
6. Ya ‘ni ḳaṭ‘ice ḳader olsa dimezdi öyle
Çünkü tedbīr ile taḡyīr olabilmez aṣlā

[62a]

7. Şöhreti ḳoḳdı o şeyḥiñ bu ise āfetdir
Yāḥud anıñ sebebi olmalı āḥir gūnā
8. Yāḥud ol yıl tırarak gitmesidir başḳa zamān
İş-bu nuṭḳuñ sebebi itmedi kendü inbā

9. Yāhūd evvel var idi haccı o şeyhiñ līkin
Nuşh iderdi ki k̄utub ola nevāfilde edā

K.28.

Kezālik

1. Bu da menk̄ul oluyor yine o rāvīden kim
Birisı olmuyor oğlum didi k̄aşdı himmet
2. Askeriniñ ümerāsından o ‘ārifīndir
Erkek evlādı için k̄albi çekerdı h̄asret
3. Didi bu māh-ı Receb içre tekkarrub eyle
İder ihsān emeliñ H̄azret-i Rabb-i ‘İzzet

[62b]

4. Tesmiye eyle fülān ismini de t̄oğdukdā
Didiği üzere t̄oğup geldi sürūr u ferh̄at

K.29.

Kezālik

1. Yine bu vech-ile naql itmededir ol rāvī
Bir ferīk gelmiş-idi ismi anıñ İbrāhīm
2. H̄aremiñ ile tütünciden emīn olma diyü
Hem dahi eyleme ‘işret diyü kıldı tefhīm
3. Līkin ol idemedi olmuş-iken kendüsine
Böyle izāh[-ı]derece nuşh ile ihtār-ı ‘azīm
4. İttifāken h̄aremi ile tütünci ih̄nāk
Eytdiler mest idi men ‘ idemedi oldı ‘adīm

5. İ‘tirāf eyleyerek öylece boğdığını da
Sulb olundu bu da gerçi kader-i Rabb-i kadīm
  6. Olmamış olsa mu‘allağ dimez olmasın emīn
Anı da denilmemek kendüyi kat kat tesmīm
- [63a]
7. Size ezvāc u evlādıñız içre bulunur
Olan a‘dā hāzer idiñ didi Qur‘ān-ı Kerīm
  8. Bā-ḥuşūş işte bu bu‘z içre anıñ oldığını
İş-bu nuṭkı ile lāzım idi olmağ o fehīm
  9. ‘İşretiñ men‘-ide āyān ile menşūş olarak
Mest-veş mest ayak altına olur teslīm
  10. Dünyevīde idicek aña belāyı da‘vet
Aña bu nuṭk ile de eylemiş oldı tefhīm

K.30.

Kezālik

1. Bunu da naql-i kerāmāt ü ‘iber için o zāt
İdiyor böyle ifāde ile tefhīm ü beyān
  2. Bir Diyārbekirli kim ismi de ma‘lūm evvel
O Ḥicāz içre mücāvīr-idi oldı iḥsān
  3. Aylığı ṭolğun iken eylemek için tezyīd
Şoñra İstanbul’a olmuş idi andan pūyān
- [63b]
4. Hālını keşf ile gördükde didi ‘ibret için
Aylığı ṭolğun olarak kerem itdi Yezdān

5. İktizā eyler iken aña kanā‘at itmek
Tama‘ itdiğiñe eyler bu cezāyı diyet
  6. Burada fevt olarak aña rücū‘ itmezsın
Kızıñıñ çocuğı toğar saqaṭ ‘uzvıdır ‘iyān
  7. Ki saqaṭ sağ gözi hem sağ ayağı dağı topal
Diyerek geldi zuhūra nice kim kıldı beyān
  8. İnkisār olmayup ‘ibret ki mücāvır iken
Anda defn olmaması kalbi ider pek nālan
  9. Kendüye de virir evlāda da rızkı Mevlā
Bunu fikr itmedi oldu çocuk öyle ityān
  10. Ğayra ‘ibret olarak kendüye de bu ihtār
Ki ola tevbe ile nā‘il-i ‘afv ü ğufrān
- [64a]
11. Çünkü güş eyleyicek hüzni olup da peydā
Sā‘ik-i tevbe olup mağfiret ide Raḥmān
  12. Çocuğın haqqına “Lā yüs’elü ‘ammā yef‘al”⁴⁹⁷
Hikmet ü sırrı dimekdir idebilmem iz‘ān

K.31.

Kezālik

1. Bu da maḥkī yine ol nākil olan zātdan kim
Birisi geldi muhācir idi Dağıstān’dan

---

⁴⁹⁷ “O, yaptıklarından dolayı sorgulanamaz. Ama onlar yaptıklarının hesabını vereceklerdir.” Enbiyā, 21/23.

2. Didi ātisini iḥbār veyāḥud iḥtār
Ġayr-i ḥālī olur ikisini de tibyāndan
3. İḥtiyār zevce olup hem çekicek ne zaḥmet
Didi taḥdīr veyāḥud ḥazer itsün andan
4. Aldı ol gūne müsınne olarak bir ‘avrat
Çekdi zahmet de ḳadri yā ki zūhūli andan
5. Ya ‘ni iḥtār-ı mu ‘allālara olmuşken aña
Kendüniñ oldı ḳuşūrıyla mı ya nisyāndan

K.B.2.

Kezālik

[64b]

1. Bunu da naḳl idiyor böyle evrādı bi’z-zāt
İstimā‘ eyleyerek kendülerinden ḥaḳḳā
2. Ki zuhūr eyleyecekdir ilerüde bir ḥarb
Küçük iken büyüyüp çok delür<e>ceğin vegā
3. Anda maḡlūb degil asākir-i devlet bi’l-Ḥaḳḳ
Şoñra ḫātsiz olarak müntic olur ol ḡavḡā
4. Didi şimdi şatılan cāriyeniñ ekşerisi
Dinemez cāriye taḥḳīḳī olunsa ifā
5. Bī-nikāḥ anları cā’iz olamaz istifrāş
Ya ‘ni taḥḳīḳle nikāḥ olmalı ol ifā
6. Cāriye ise ḥelāl gerçi nikāḥ olmasa da
Līkin evvelce anı itmelidir istiḳşā

7. “Beşşiri’z-zāniye bi’l-fakrı”⁴⁹⁸ hadīsdır ma‘lūm
Fakr-i hāl itmededir mülkümüzü istilā

[65a]

8. Eyleyüp ‘azm-i behişt itdi sekiz yıl soñra
Hersek’iñ harbi zuhūr zannım odur bu gavgā

9. Buyurup harb u Qaraṭağ’da daḥi olmağla
Ġalebe bizde faḫaṭ olmadı tekmil hālā

10. Soñrası ba‘zı düvel ile huşuşan Moskov
Nice ṭatsızlık ile virdi netice hayfā

11. İnkisār olmayarak nuṭkı faḫaṭ bā-ilhām
Qader-i ḫaṭ’ī-i Bārī’yi dimekdir inbā

12. Ya‘ni tağyir olabilmez demek o ammā kim
Başka nuṭkında yine ḫayr ile tebşir-ārā

13. Yazdım evvel şorulup ātisi İstanbul’uñ
Eylemiş idi şıķındıları inbā ammā

14. Yine ḫayr olacağım eylemiş idi tebşir
ḫayrı taḫrīb ile maḫv ide şıķındı yā Hudā

[65b]

15. İş-bu ṭatsızlığı Ḥaḫ lezzete tebdil iderek
Eylesün dīnimizi devletimizi i‘lā

16. Maḫv idüp mülkümüzüñ uğradığı fakrı daḥi
‘An-ḫarīb eyleye iḫsān hemān yüsr u ğinā

---

⁴⁹⁸ Hadis kitaplarında bulunamamıştır.

K.32.

Kezālik

1. Yine maḥkī bu daḥi böylece ol rāvīden
Nezd-i ‘ālīsine gelmekde idi ba‘zı vezīr
  2. Anlarıñ biri vürūd eyledi kim ismi fülān
Maḥsad-ı ‘ibret olarak ismi olunmaz taḥdīd
  3. Bu da kaṭ‘ī kader lā yetegayyer oluyor
Kaşdı ‘ibretdir anıñda olamaz çün tağyīr
  4. Ger mu‘allaḫsa kader himmeti tebdīl eyler
‘Asker iken o daḥi oldu teraḫḫiyle müşīr
  5. Ol müşīre didi var gerçi ki ḥüsn-i ḥulḫuñ
Līk zevceñ de seniñ ba‘zı cihetle taḫşīr
- [66a]
6. Anıñ içün olacaḫ size fenā bir dāmād
Böyle didigimi sen zevceñe eyle taḫrīr
  7. Līk nāmūsa muğāyir dimedi bunu daḥi
Reviş-i nuṭḫı degil ‘ırza muğāyir-ta‘bīr
  8. Öyle oldu aña dāmād bilinmez o kuşūr
Şer‘an īcābsız itmezdi o tekdīr ü taḫḫīr
  9. Faḫaṭ iḥṭār ile ıslāḫ dimekdir anda
Kıldı ilhāmıla yine himmet ol iḫsān-ı semīr

K.33.

Kezâlik

1. Kıldı bu vech-ile taqrîr yine ol nâkil
Ki kibârdan birine böyle buyurmuş idi o
  2. Gerçi var şūfiligîñ lîk olur iki dürlü
Aña teşbîh olunur başma vü vesq ile yazu
  3. Olsa maṭbū´ bulur yazusını her hâlde sebât
Gidiyor yazma ise aña toḡunmaḡ ile şu
- [66b]
4. Teng-dest oldığıñ için görünür şimdi şalâh
Gelür iḡbâl ü ġinâ ol derece ḡalmaz bu
  5. Teng-dest idi te´ayyüşde turup çok ma´zül
Harekâtı görünür idi şalâh üzre ḡamu
  6. Şoñra iḡbâl u ġinâ hâli zuhûr eyleyicek
Meyl-i dünyâ o ḡadar ḡoymadı anda hoş hû
  7. Didi tâ kimse zarar görmeye andan inanup
Var ise ´ucbı atup ide teyaḡḡuz kendü
  8. Ğıybetinde de bu niyetle dimek câ´izdir
Şimdi ma´lûm bize olmaz dimesi ismi de şu
  9. Varaḡ-ı ḡalbe şalâhı yaza geleñ ihlâşı
Hoḡḡa-i dilde liḡâ-i Haḡ olarak âr[i]zû
  10. Şâyet imdâd-ı medâr himem-i ehlu’llâh
Tab´ ola naḡş-ı ḡacer gibi sebâtla memlû

[67a]

11. Zarf-ı dil tiz bozular nem kapar elde gezicek
Sen müşemma' gibi o maḥfaẓa-i himmete ẓo
12. Kırılır beyza gibi şāb u şeker bilmese dil
Ġaraẓ-ı āḥar ile olur ise āḥerlū

K.34.

Kezālik

1. Böyle de taḥkiyeyi itmededir ol rāvī
Vüzerādan birine kılmış idi böyle ḥiṭāb
2. Didi ilhāmıla derūnın bilerek maḥşūduñ
Kalması semt-i Ḥicāz'da iderek 'azm ü şitāb
3. Ḥaḫ kerem eyler idüp ḥaccı Medīne'ye gelüp
Hem Baḫī'dir saña da medfen-i ğufrān me'āb
4. Meslegiñ gerçi güzel ise de oĝluñ yeriñi
Tutamaz didi buyurdı sebebin hem iṣrāb
5. Ki odur cāriyeden didi ben ammā bilemem
Bī-nikāḥ mı aña var mı ola başka esbāb

[67b]

6. Cāriyede de aşālet olur ammā bunda
Bed-mizāc mı var idi yoḥsa ki alçaḫ ensāb
7. Ol idüp ḥaccı Medīne'de vefātı olarak
Medfeni oldu Baḫī'kān-ı şerefdir o tūrāb
8. Oĝlı da öyle zuhūr itdi alup da 'ibret
İtmelidir nesebi aramaĝa sa'y ü şitāb

9. Yine bu nuṭkı ḥadīṣ-i Nebevī mūcibidir
İdelim anda ki maẓmūn-ı celīli işrāb
10. Ğayr-ı pāk arzda bitüp şüreti hoş bir otdan
Ḥazer idiñ ki murād-ı arz ile bunda ensāb
11. Var ḥadīṣ yine rızā‘ ya‘nī ki sūt-i eṭfālce
Ṭab‘ı tağyīr ider ola o da pāk nesl ü şavāb

K.35.

Kezālik

1. Böyle de derc-i rivāyet idiyor kim ol zāt
Nezd-i ‘ālīsine bir debdebelü itdi vürüd

[68a]

2. Ger mu‘allaḫsa ḫazā himmeti ehlu‘llāhīñ
İder isḫāt iderek ba‘zı ḫuşuşla mesrūr
3. Bu ḫabīlden didi zahrında getür baña kömür
Bilmedi n’olduğın bunda o kimse maḫşūd
4. İmtiṣāl itmelidir ḫikmeti var dimelidir
Çün füyüzāt u kerāmātı anıñ nā-maḫdūd
5. Kömür-āsā ḫararup kibri kürek virdi kim
Kül gibi didin pārlaḫlığı olur meḫūd
6. Ḳoḫusu kendüsini uracağın bilmez imiş
Hem yanar kendü ğurūr āteşine itdi ḫu‘ūd

7. Yerci 'u'l-ḳavlü li-men ḳāl olarak ya'ni kelām
Mütekellim şıfatı kendüye yine merdūd
8. Didi taḥḳīrlü sözi aña 'iyāzen bi'llāh
Servetin eyledi sūzān o söz ile ma'būd

[68b]

9. Kendüye şüret-i aḥbārda dimiş idi o zāt
Kömürī-ḥāne ki öyle idiceksin mevrūd
10. Keḥudā idi büyük dā'irede zengīn idi
Böyle sengīn-dil olup itdi cemī'in meḳūd
11. İ'tirāf eyledi kendü de o ḥāle gelicek
Hıfz ide cümlemizi Ḥazret-i Ḥallāḳ-ı Vedūd
12. Kendü yanar kim ide ağzını kibrit ḳutısı
İdüp iḡrāz-ı dimāḡıyla lisānın memdūd

K.36.

Kezālik

1. Ḳıldı bu vech-ile de başt-ı rivāyet ol zāt
Nezd-i pür feyzine gelmişdi Mu'ammer Paşa
2. Cidde'ye vālī olacaḳ idügin bi't-tebşīr
İtdi ol anda defn olmaḡı da istid'ā
3. Vālideñ defn olunur Ṭā'īf'e ammā ki seniñ
Ḳaderiñ öyle degildir diyü ḳıldı inbā

[69a]

4. Ya'ni olmaz ḳader-i kaṭ'ī-i Bārī taḡyīr
Yine 'avdet idicek oldıḡını didi aña

5. Fevt ü defn oldu anıñ vālidesi Ṭa'if'de
Kendü 'avdetle yine bu daḡı oldu eclā

K.37.

Kezālik

1. Böyle de feth-i mekālīd beyān itdi o zāt
Geldi Şandıkçı Ḥasan kim ḡulķı daḡı ḡasen
2. Aña da ḡüsn-i himem ile buyurdı tebşīr
Ḥaccı çok idecegiñ saña Medīne mesken
3. Birkaç oḡlı var idi her biri ḡanḡı şehre
Oturup yerleşecek soñra gelüp anlardan
4. Çok sene ḡacc u Medīne'de ḡu'ūd oldu naşīb
Didiḡı yirlere evlādı gidüp itdi vaṭan

[69b]

5. Soñra iḡbāri gibi oldu tecemmu'da naşīb
Nuṭḡınıñ her biri bunda yine oldu rüşen
6. Ya'ni ilhām ile taḡdīrlerin virdi ḡayır
Ki mülākātı bilüp çekmeye ḡam tefriḡadan
7. Gerḡi şabr ile teraḡḡī ola ammā ki mizāc
Muḡtelif aḡdemi bilmek aña dimek aḡsen

K.38.

Kezālik

1. Kendü kendüsini böyle vüzerādan birisi
Yaḡdı her ḡüne diyü yine o rā<ẓ>ı söyler

2. Ya 'ni taḥkīrine cūr' etle 'iyāzen b'illah
Mālına nefsine de kendüdedir celb-i ḥazer
3. 'An-ḳarīb muḥterik olur ḳonađı soñra dağı
'İllet-i müzmineden fevt olacağ virdi ḥaber
4. Ḥaberi vech-ile ḳonađı o günlerde yanup
'İllet-i müzmineye düşdi o çekdi evfer
5. Ḳuvveti ol 'illet ile oldı nihāyet anıñ
İnkisār itmese de Ğayret-i Ḥađ böyle ider
6. Ḥaber ammā ki dimek Ḥazret-i Rabb-i bī-çün
Böyle taḥkīri içün böyle mücāzāt eyler

[70a]

K.39.

Kezālik

1. Didi ol rāvī yine var idi İstanbul'da
Dağistanlu paşalardan biri kim İsmā'ıl
2. 'Ağrıyup ğayet ile cāriyesiniñ çeşmi
Pek maḥabbetle idi ḥüzn ile gūyā ki 'alīl
3. Çok maşārif ile rūḥānī vü cismānī devā
Eyledi olmadı çāre çekerek tām üç yıl
4. Eski elbise-i 'ulyālarınıñ parçasını
İşladup ol şu ile gözleri oldı tekḥīl
5. Tūtiyā gibi anıñ ile hemān buldı şifā
Tūtiyādan daha enfa'dir o olmaz temşīl

[70b]

6. Tütüyâ itse de nef' i yine her şey'e degil
Nef' i her maṭlaba şâmil olup elbet bu celîl

K.40.

Kezâlik

1. İdiyor böyle daḥi yine evrâdı tıbyân
Rüşdî Paşa ki şadâretle de olmuşdı be-kâm
2. Şeyḥ İsmâ'îl Efendi pederidir meşhûr
Zâtı Şırvânî Amâsya'da defn o da be-nâm
3. Pederi fevt olarak kendüsi İstanbul'da
Dersi okutmaḡda idi aña didi bā-ilhâm

[71a]

4. Çok olur saña refâkatde Vecîhî Paşa
Ülfetiñ var mı hîç itdik mi aniñ ile kelâm
5. Görmemişler idi birbirlerin ol âna degin
Añlaşılmamış idi vaḡt-i ḡayatda bu kelâm
6. Gördi birbirlerin ammâ ki refâkatle degil
Olarak vâli Hicâz'a pederim bi'l-i' zâm
7. Üç sene hac ile Tâ'îf'de iken şayf olarak
Göçdi 'uḡbâya da bā-zıkr-i Huda-yı 'Allâm
8. Türbe-i 'âliye-i Ḥazret-i ibn-i 'Abbâs
Dâḡil-i ḡubbesine defn ile de oldu be-kâm
9. Şoñra çok devr-i münâşible o Rüşdî Paşa
'Âḡıbet oldu Hicâz'a o da vâli i' zâm

[71b]

10. Kıbrine muttaşıl anıñ dağı kabri orada
Añlaşıldı bu imiş işte refākatle merām
11. Cümlemiz haqqına da rahmet ide Rabb-i Rağım
İde her hālde envā´-ı füyüzāt-ı en´ām

K.41.

Kezālik

1. İstimā´ oldı yine bu dağı ol rāvīden
Nezd-i pür-feyzine gelmişdi Süleymān Paşa
2. Gidecek idi Medīne´ye muhāfız olarak
Didi beş biñ ğuruşum sirkat olunmuş hayfā
3. Pek ziyāde kime hubbuñ var ise andan ara
Buyurup kendü yine ummamış idi hattā
4. Bir kişi haqqına olmağ ile hubbı pek çok
İtdi bir cāriyesin aqđemi tezvīc aña
5. Cāriye istedi ferrāce o yapırmamış
Tarılıp söylediği ğüş olup oldı inbā

[72a]

6. Ya´ni çalmış iken ol aqçeyi biz o Paşa´dan
Didi ferrāceyi yapırmamağ olur mı baña
7. Bunu koñşular da ğüş eyleyerek söylediler
Yine bunda da kerāmetleri oldı eclā
8. İtdi aqçesini Paşa bularağ istirdād
Ol-zamān añladığım ummaması ğayr-ı becā

K.42.

Kezâlik

1. Gūş itdim yine bu vech-ile ol rāvīden
Kim Belīg-nām Efendi gelerek virdi haber
2. Ve şun ‘haml idememiş zevcesi anı diyicek
Mübrem olmakla didi çāre nedir hüküm-i kader
3. Çocuğı sağ tulū ‘itmesini kıldı niyāz
Didi imā ile sağ toğa egerçi ise er
4. Toğdı erkek çocuğı itdi ‘iyāli rıhlet
Olmasa mübrem iderdi yine hemen izhār

[72b]

5. Çünkü muştarlarıñ envā ‘ımı böylelerini
Feyz-i himmetlerine dā ‘im iderdi maḡhar
6. Hāşılı olsa idi çāre iderdi hemān
Kimse çāre bulamaz mübrem olur ise kader

K.43.

Kezâlik

1. Yine ol naql ü beyān eyledi bu vech-ile kim
Pek şıķılmışdı Tırabzonlı ‘Ali Beg gelerek
2. Ya ‘ni kim emr-i ta ‘ayyüş için İstanbul’da
Bulmadı çāreyi kılmışdı taḡayyür iderek
3. Cidde’ye git orada ola ta ‘ayyüş vāsi ‘
Buyurup eyledi te ‘kīdi de tekrār diyerek

4. Gitdi bir Hindlü zāt şāhib-i hayr ü servet
Çok i'ānede bulundu orada görüşecek
5. Himmeti ile Hudā kalbin imāle itdi
Cidde'de hāne virüp kaldı çok erzāk iderek

K.44.

Kezālik

[73a]

1. Naql ider böyle de ol nāql-i mevşūķ-ı kelām
Nezdine oldu muhācir yine bir zāt pūyān
2. Cāy-i Arkili idi ya'ni Dağıstān'a qarīb
Muştāfā hem-daḫi ismi emelin kıldı beyān
3. Der-sa'ādetde tezevvüc dilerim didikde
İtdi taḫdīri Amāsyā'da iderken tibyān
4. Sen tezevvüc idüp anda olacaķ rızķ-ı keşīr
Didi ilhām iderek yine Cenāb-ı Yezdān
5. Aḡniyādan birisi anda kızını virerek
Bularaķ ḫāl-i yesāri o da oldu şādān
6. Gerçi taḫdīr-i Hudā zāhir olur nice ise
Līk yorulmamaķ iḫtārı da 'ayn-ı iḫsān
7. Ol yorulmaķla mażarrat bile melḫūz olaraķ
Böyle teşvīķ ü beyānı yine şükre şāyān

[73b]

8. Sāde iḫbār degil yine kader ile me'an
Bu da himmet olup iḫbār gibi kıldı tibyān

K.45.

Kezālik

1. Rekz ider bāğ-ı beyāna bunu da ol rāvī
    Çarabāğlu tırfanından daği bir zāt geldi
  2. Nesl-i sādātdan olup Hamza Efendi nāmı
    Si‘a-i hālce Amasya’sına enseb didi
  3. Giderek hālını gördi oranñ kādīsı
    Gelüp İstanbul’a vaşf ile ma‘āş virdirdi
  4. Virmemişler idi kendü iken İstanbul’da
    Aña gitdikde virüp hikmeti Hağ bildirdi
  5. Şeyh İsmā‘ıl Efendi ki şehīr-i Şīrvāni
    Türbedārılığını da şöñra bu eyler idi
- [74a]
6. Geldi maħdūmına iğbāl ki Rüşdi Paşa
    Şadra geldikde ma‘āşını ziyāde itdi
  7. Dimiş oldu kadrin aña da himmet iderek
    Si‘a-i hāl ü refāh akdeme iğāmet kıldı

K.46.

Kezālik

1. Yine ol nākıl ider böyle beyān ü taqrīr
    Nezd-i ‘ālīlerine eyledi bir zāt vürūd
2. Ol zamān beg idi şimdi o ‘Ömer Paşa’dır
    Ki ferīkdir idiyor şehīr-i Haleb içre ku‘ūd

3. Aşlı kendüsi Dağıstān ümerāsından idi
Gelicek itdi o da böyle beyān-ı maḳşūd
4. Beldem içre ümerādan iken İstanbul'da
Fuḳarādan olarak ḡervetim oldu mefḳūd
5. Himmetin itdi emel böyle idüp istirḫām
Eyledi böyle aña nuḳ-ı füyüzāt-ālūd

[74b]

6. Ki buyurmuşdı Trabzon'a 'azīmet fermān
Gidicek ḫāl-i yesār irişüp oldu memdūd
7. Erzurumlu aña zengīn olarak bir ḫatun
Trabzon'a varıcaḳ oldu nikāḫ u ma'ḳūd
8. 'Askerīde rüteb-i mu'tebere bi'l-iḫrāz
Eyledi soñra ferīk rütbesine daḫi şu'ūd

K.47.

Kezālik

1. İdiyor bunu daḫi naḳl ü beyān ol rāvī
Geldi bir zāt ki Şirbānludur Irān'a civār
2. İsmi de idi Muḫammed gelüp İstanbul'da
Faḳr ile muḫtarib olduğunu kıldı iḫbār
3. Himmet-i 'ālīyesi idi aña da maḫlab
Didi git Mışr'a ki anda sebeb-i rızḳıñ vār
4. Gidicek anda zuhūr eyleyerek 'ammisi
Bilişüp birbirine oldu maḫabbet der-kār

[75a]

5. Duhterin eyledi tezvîc aña hem ‘ammisi
Virdi bir çiftligi luḡ ile de ḡalbine mesār
6. Beş kise aylık ile bir daḡi me’ mūriyet
Virilüp vūs‘at ile oldı o da vaḡt-i gūzār

K.48.

Kezālik

1. Eyliyor böyle ifāde yine ol rāvī kim
Der-sa‘ādetde iḡāmetde idi Ḥ̣ace Resūl
2. O daḡi idi muhācir olarak pek faḡīr
İtdiler tekyeye kendüyi misāfir mersūl
3. Yüzleşüp soñra o tekyede nişīn şeyḡ ile
Geldi nezd-i şeref-ārāsına pūr-ḡūzn ü melūl
4. Didi git Şām tarafında saña var rızḡ-ı keşīr
Gidicek anda hemān buldı anı öylece ol
5. Anda zengīn olarak aña daḡi bir ḡatun
Oldı tezvîc gidüp faḡrı ḡinā buldı ḡuşūl

[75b]

6. Aylık iḡsānı için evli İstanbul’da
‘Arz-ı ḡāl virdi ümīd kesdi ki ol bula ḡuşūl
7. Çāresin bulmadı gitmiş iken İstanbul’dan
Oldı beş yüz ḡuruş aylıkla berātı mersūl

K.49.

Kezâlik

1. Söylüyor böyle rivâyetle yine ol nâkil
Oldı ‘Ayntâblı Muḥammed Beg o zâta vârid
2. Didi cehlim olarak bunda giçinmek baña güç
Bir vesîle bulamam faqr ile ḥâlim bârid
3. Mısr’a gitmekligi teşvîk buyurdu aña da
Ki olur fevķ-ı ümîdinde ğınāya şâ‘id
4. Akḫrabâsı var imiş anda teḥayyüz itmiş
Varıcaķ bildi idüp lütfi ümîdden zâ‘id

[76a]

5. Oldı me‘mür-ı zeḥâ‘ir üzerine orada
İztırâbı giderek oldı ğınâsı ‘â‘id
6. Ya‘ni beş biñ ğuruş aylıkla olup istiḥdām
O daḫi oldı yine hâl-i refâhda kâ‘id

K.50.

Kezâlik

1. Yine ol zât idiyor böyle daḫi naql ü beyân
‘Ali beg kim Şeki‘lüdür o da gördi himmet
2. Didi ḥâlini yine keşf ü müdürlik için
Gitdi beyhüdeye sen on lira virdiñ rüşvet
3. Anķara cānibine git ola rızķıñ meftūḫ
Şoñra aylıkla teķâ‘üd ile de var ferḫat

4. Gördi keşfin aña gitdikde olup istiḥdām
İzṭrāb gitdi te'ayyüşçe gelüp de vüs'at

[76b]

5. Almış ol rüşveti iki kişi İstanbul'da
Şoñra büzişdi biri didi idüp de ḥiddet
6. İkisinden daḥi red ile aña gönderilüp
Çıkmış iken o da geldi eline bī-minnet
7. Çok zamān ḫullanılup ḥāl-i refāhı buldı
İtdi aylıklı teḳā'üdle de şoñra rāḥat
8. Tevbe taḥlīş ider gerçi ḥadīs-i Nebevī
Buyurur rāşīye de mürteşīye de la'net
9. La'n-i küffār gibi ya'nī degil idür ebedī
Līkin itmemelidir aña da aşlā cür'et

K.51.

Kezālik

1. Didi biriyle [de] rivāyet iderek ol rāvī
Nezd-i pür-feyżine gelmişdi muḥācir bir zāt

[78a]

2. Ḥāl-i fakrı var idi Konya'ya git rızq-ı keşir
Ḥayrı da var didi o ğavş-ı füyüzāt-simāt
3. Ol yigirmi ğuruş aylıklı da rāzı iken
Ummadıĝından daḥi çok buldı sürürü kat kat
4. Anda bir medrese vü tekye virilüp de aña
Geldi hem aña sekiz yüz ğuruş aylıklı ḥayāt

5. Nāsa emvāli kıyām itdi hayāta Mevlā
Tekye vü medreseye hayr oluyor iqdāmāt

K.52.

Kezālik

1. Söyledi böyle daḥi bildigini ol rāvī
Geldi İstanbul'a Şīrvānī ki Şeyḥ İsmā'īl
2. Hem götürmüş idi maḥdūmı Ḥamīd-nām zātı
Göriccek söyledi bu vech-ile o ḳuṭb-ı celīl

[78b]

3. Ki bu oḡluñ şaḳınup binmeye çok deryāya
Zevce almaḳda aña eyleme himmet ta'cīl
4. Oḡlı 'aksi hareket ile 'iyāzen bi'llah
Baḫdı fülk ile yeme ṭutmayup ol nuṭḳı zelīl
5. Olmamış olsa mu'allaḳ ḳaderi dimez idi
Ya o mübremse de vaḳte idi mümkin te'cīl
6. Çünkü hiç binmeye deryāya dimemiş idi
Mübrem ammā ki demek var anı te'ḥīre sebīl
7. Vaḳti de mübrem olursa olamaz hīç çāre
Vaḳti içinde ider Ḥazret-i Mevlā tavşīl
8. Dīger oḡlına didi dāderiñiñ zevcesin al
Saña çok rızḳ u büyük cāh ile olur tebcīl
9. Rüşdi Paşa idi ol oḡlı alup efḳar iken
Buldı çok rızḳ virildi aña çok cāh-ı celīl

[78a]

10. Kesbe mecbūr olarak binmeye fülke dimek
İtmeye dāderi evlenmegi dimek ta'cīl
11. İş-bu hatuna şe'āmet olamaz kim üstād
Rüşdi Paşa alup olmuş idi soñra tebcīl
12. Gerçi kim nefy-i şe'āmetde vürūd itdi hadīs
‘Ulemādan didi ba‘zıları var çok te’vīl

K.53.

Kezālik

1. Yine mervī oluyor bu daħi ol rāvīden
Ağdemī gördi Dağistanlı Halīl Paşa’yı
2. Rütbesi var ise de kendü muhācir olarak
Zahmeti emr-i ma‘āşdan diledi imhāyı
3. Git Hicāz’a orada vüs‘at-i rızkıñ olacak
Didi ilhām ile kıldı aña da inbāyı

[78b]

4. Gidicek anda münāşib de olup istiḥdām
Çekdi aylıklı teḳā‘ūd ile soñra payı
5. Ya‘ni manşibdan ayak çekdi olup Mekke’de şeyḫ
Virdiler kendüye mähīye-i müstevfāyı
6. Oldı manşibsız iken de yine rızkı vāsi‘
Bā-refāh itmededir anda ṭurup taḳvāyı

K.54.

Kezâlik

1. Yine andan bu da mervî oluyor böylece kim
Arnavud Nûri Ağa-nâm kişi gelmişdi aña
  2. Der-sa 'âdetde o da fakr ile gâyet şıkılup
Nezd-i pür-feyżine geldi himem eylerdi recâ
  3. Git Hicâz'a çok olur rızık u cāhında büyük
Buyurunca didi uşaklığa var bende rızâ
- [79a]
4. Oraya 'azm ile asker de olup istiḥdām
Buldı günden güne rif'at ile rızık-evfâ
  5. Belde-i Cidde'ye de sonra olup kâ'im-kām
Yine kendüsine olmuşdı merâtib i'tâ
  6. Virdiler Rümeli Beglerbegi rütbesini de
Bâ-dirâyet olup İstanbul'a şöhret-efzâ
  7. Cüz'î aylıkla uşaklığa da rāzı iken
Dâ'ire şāhibi oldu gelerek çok ğınâ

K.55.

Kezâlik

1. Söyledi böyle yine naḳl iderek ol rāvī
'Ulemâdan biri gelmiş idi ismi de 'Ali
2. Fakr-ı vifâka ḥadeş virmek ile kılına pek
Kesb-i himmet ile bulmaḳ idi çâre emeli

[79b]

3. Aña da Anaṭolı'ya git orada rızķıñ
Buyurup rızķı bulup oldı yine nuṭķı celī

K.56.

Kezālik

1. Eyledi böyle yine taḥkiye ol rāvī kim
Ḥorasān'dan biri gelmiş idi ismi de Laṭīf
2. 'İlmi de var idi yine o da İstanbul'da
Fakırda kaldı ġarīb olmağ-ıla daḥi za'īf
3. Anaṭolı'ya git anda olacak rızķıñ çok
Didi ḥaḳķında anın da yine kıldı talṭīf
4. Kaşserī'ye de varup Zenneci-zāde evine
Oğlınıñ ḥastalığı gördi idiyor taḥvīf
5. Ki eṭıbbāya baķıtmış ise de nice zamān
Çāresin bulamamış ṭab'ı pek olmuş taḥrīf

[80a]

6. Almış elbise-i 'ulyālarınıñ parçasını
Şuya vaż'an içirüp virdi şifā Rabb-i Laṭīf
7. Kalmamış iken ümīd öyle şifāyı 'ācil
Göricek vālıdi ikrāmını itdi taz'īf
8. Anda itdirdi te'ehhül virerek maşrafını
Vüs'at-i ḥālde i'āşe ile kıldı tevķīf

K.B.3.

Kezâlik

1. İstimâ' oldu yine bu daği ol râvîden
Geldi bir şeyh ne lâzım ola ismi inbâ

2. Bir livâ halkı virüp qarz-ı hazîne için
Mażbağa geldi ki mâliye bunu vire aña

3. Göricek didi o olmaz sen aña yorulma
İsr-i emsâle gidüp eyle ma'âş istid'â

[80b]

4. O ma'âş istemezem çünkü degildir câ'iz
Didiginde yine keşf ile didi bu günâ

5. Münfehim sende mu'annidlik anı virmezler
Hem ma'âş olmayacaktır saña artık i'tâ

6. Çok çalışmış iken ol aqçesi de virmediler
Olmadı aylığa da nâ'il oturur hâlâ

7. Geldigi oldu yigirmi sene İstanbul'a
Sözi de zühde muvâfık olabilmez zîrâ

8. Ğayr-ı maşşür ahâliniñ olan alacağı
Şer'an olmaz bu havâle ile olmak i'tâ

9. Şer'an emsâli olanlar gibi beytü'l-mâlden
Aylık almaqlığa te'vîl olabilürdi aña

[81a]

10. Lîkin olmazdı ğuruşça aña bâliğ aylık
Didi seksen biñ imiş iş-bu havâle eşhâ

11. Şimdi nakl eyleyicek bunu o rāvī bildim
Ki ğaraż budur o şeyhiñ didigi söz de baña

12. Ya‘ni mevtā vü kubūruñ olamaz kâ‘idesi
Didi türbesini ta‘mîr idiyordum zîrâ

Ķāle‘n-Nebiyü -şalla‘llāhu te‘ālā ‘aleyhi ve ‘alā ālihî ve şahbihî ve sellem-

(İzā tehayyertüm fi‘l-umūri fe‘ste‘inū min ehli‘l-ķubūr)⁴⁹⁹

13. Bu ħadîsi idicek aña cevāben îrād
Didi mevzū‘dır edā olmuşsa da şöhret-efzā

14. Kütüb-i Sitte‘den oğumuş idim bā‘zısını
Bu ħadîsi daħi gördüm didim anda ħattā

[81b]

15. Didi cümle Kütüb-i Sitte‘de de olsa yine
Aña mevzū‘dirim ben o ‘inādkār ħaṭā

16. Didim aña Kütüb-i Sitte‘niñ olsa biri de
Kāfidir ki ‘ulemā dimedi mevzū‘aşlā

17. Ma‘nevī meyyit ü zāhirce şağız ben ile sen
Ma‘nevī ħayy yine riħletde daħi ehl-i Ĥudā

18. Bu ħadîs-i Nebevī şerħine de baķmış idim
İki ma‘nāca da tibyān idiyorlar ‘ulemā

19. Buyurur Mefħar-ı ‘Ālem ki olunca ħayret
İsti‘āne idesiz ehl-i ķubūrdan ħaķķā

⁴⁹⁹ “İşlerinizde şaşırduğımız [bunaldığımız] zaman, kabirde olanlardan yardım isteyiniz!” (Keşfu‘l-Hafa; 1/85 H. No: 213)

20. Ki size nef' ü şefâ'at olacak anlardan
K̄albiñiz de olur 'ibretle de nef' i peydā

[82a]

21. Fāni fi'llāh iden kendüsini şağ iken
Bunda maqşūd diyü de virdiler aña ma'nā

22. Hem ekābir idicek rıhleti rühāni daħi
İdemez nef' ü şefâ'at dinilemez hāşā

23. Rıhletinden daħi soñraları ol k̄utbuñda
Gördüğüm nef' ü kerāmātı yine lā-yuħşā

24. Sem'-i inşāf ile gūş olsa tevātür derece
Görmede söylemede çok kişi daħi hālā

25. Rıhletinden daħi soñra görüp işitdigimiñ
Bağ Kemāl-nāme'sine ba'zısın itdim inşā

K.B.4.

Kezālik

1. Gūş itdim yine bu vech-ile ol rāvīden
Ki laṭīfe iderek kendüye 'Ārif Baba

[82b]

2. Didi şimdi soğağa çıkması gāyet ile güç
Şiddet-i berd ile pek hükümüni itmekde şitā

3. Üsküdār'a ya Edirne Kapusu'ndan öteye
Defniñiz de güç olur olsa yine böyle havā

4. Tekyede kabr-i mu'allāsı maħallini hemān
Medfenim bu diyü ilhām ile kıldı inbā

5. İş-bu rāvī daḥi işte biliyor böyle anı
Oldı sâ'irleriniñ bildiği daḥi imlā
  6. Dimek olur ki anı bi'd-defa'āt itdi beyān
Her biri bildiği üzre diyüp oldı inşā
  7. Bā-ḥuşuş bu daḥi evvelce yazılmış idi kim
Yine bu 'ācize de kıldı anı da imā
  8. Medfenin Ḥazret-i Ḥālid tarafında ihzār
Niyetim olduğu keşf ile dimişdi baña
- [83a]
9. Ḥazret-i Ḥālid'in ismin iderek ya'ni beyān
Didi anıñ birüsine dinür Ayvānsērā
  10. Medfeni tekyeye didi kamre dükkāndır
Bulunur hem ne emel olsa hep anda ḥakkā
  11. Anı fehm idemedim niyyetimi soñra görüp
Söyledim Rāğıb Efendi'ye didi bu gūnā
  12. Ya'ni bu tekyeye defn ideceğiz fevt olıcaḳ
Kendü nuṭḳı daḥi öyle dinüp oldı eclā
  13. Pādişāhān sarāyındaki eyvān gibi
Cānib-i Ḥazret-i Ḥālid dimek Ayvānsērā
  14. Ya'ni kim ol olarak melce-i mecmū'-ı emel
Nev dükān türbesi bunuñda füyūzı kālā
- [83b]
15. Hem o a'māl-i merākıyle helāk olacağın
Kıldı ilhām-ı İlāhī ile aña inbā

16. Ol kişi idi imam oldu livātayla řehīr
Karısı fāhiřelikle yine zūl oldu aña
17. Tard olunmuřdı imāmetden idüp hūzn ü merāk
‘Ākıbet itdi merāk ile helāk anı Hudā
18. İsmi ma‘lūmsa da anıñda ne lāzım tařırh
Çünki ğıybet degil ‘ibret için oldu imlā

K.57.

Kezālik

1. İstimā‘ oldu yine bu dağı ol nākilden
Nezd-i ‘ālilerine geldi Bedirhan Paşa
2. Ba‘zı şüretle te‘ayyüşde telāř eyler iken
Didi himmetle telāř eylemeyesin ařlā
3. Korkma kim vehm ü telāřıñ gibi olmaz buyurup
Nuşk-ı ‘ālisi bu bābda yine oldu eclā
4. Himem-i pür-şerefi olmadadır ser-māye
“Len tebūr”⁵⁰⁰ üzre ticāret olur ilhak peydā
5. Hem tesellisi de ihsān ‘ale’l-ihsāndır
Ki telāř ile o itdirmiyor ālām ü hařā
6. Olur ālām ü hařādan çok ‘ilel nice zarar
Kazanılmaz dağı aķçe ile olmaz imhā

[84a]

---

⁵⁰⁰ “Allāh’ın kitabını okuyanlar, namāzı özenle kılanlar ve kendilerine verdiğimiz rızıktan başkaları için gizli açık harcayanlar, asla zararlı sonuçlanmayacak bir ticaret umabilirler.” el-Fâtır, 35/29.

7. Aqçeyi Őoŕra hekĭme vü zarra virmek için
İbtidā kesbe telāŖ ile tehālük ne revā
8. Lĭk kendüsini zabt idemez ehl-i zāhir
Böyle himmet bize ser-māye-i ‘uzmā haqqā
9. Cümle evlādına fevtinde Bedirhān PaŖa’nıñ
Virdiler aylıgını rāzıkımız Haq maħzā

K.58.

Kezālik

[84b]

1. İstimā‘ oldı yine bu daħi ol rāvīden
DehŖeti virmeyicek meretebe kıldı iħtār
2. Ya‘ni mülkiyeye nāzır idi Pertev PaŖa
Uhrevĭ sa‘yini kıldı aña nuŖ u tezkār
3. DehŖeti virmeyicek meretebe de fehm oldı
Ki qarĭben idicek ‘azm-i reh-i dār-ı qarār
4. Bu daħi geldi zuhūra kader-i mübrem imiŖ
Ki anıñ çāresi hĭç olmadıgıdır der-kār
5. Çāresi olsa aña himmet iderdi çünki
Sulehādan idi ammā ki yine ĥikmet var
6. Ki naŖıl olsa vefāt idicek idi elbet
Eyledi cāh-ı Ŗehādetde Hudā-yı Ėaffār

K.59.

Kezālik

[85a]

1. Gūş itdim bunu da yine o nākilden kim
Kıldı bir tekyeye bir zātı müsāfir irsāl
2. Anı ol tekyedeki şeyh kabul eylemedi
Kıldı iḥtār bi-ilhām-ı Hudā-yı Müte‘āl
3. Ki kabul itmez ise istemediği kişiye
Gidicek şeyhliği hem cem‘ü benim didiği māl
4. İtmedi yine kabul oldu o da nuṭkı gibi
Yazmam ismin ki emel ‘ibret için baş-ı maḳāl
5. İtdi esbāb ile bir istemediği kişiye
Şeyhliği mālını da Ḥazret-i Mevlā iṣāl
6. Ol ḳazā idi mu‘allaḳ ki kabul itse idi
Ḥayra taḥvīlle Hudā olmaz idi ol aḥvāl
7. Olmamış olsa mu‘allaḳ dimez idi öyle
Līk mübremlige vardı idüp ol şeyh maḳāl

K.60.

Kezālik

[85b]

1. İstimā‘ oldu yine bu daḫi ol nākilden
Aña gelmişdi Emīn ile Ḥalīm Paşalar

2. Ki Emîn şeyh-i harem dîgeri orduya müşîr
Oldılar soñra muqaddem anı da virdi haber
3. Biriñiziñ kızını biriñiziñ oğlı alur
Var qarâbetleriñiz didi bu da ya 'ni kader
4. Qanđımızıñ kızını kanđımızıñ oğlı olacağ
Diyerek anı dağı şormuş-idiler anlar
5. Seniñ ođluñ olacağ didi Emîn Paşa'ya
Ol birine de didi sendeñ olacağ duğter
6. Oldı zâhir toğarağ oğlı Emîn Paşa'nıñ
Ol biriniñ kızını toğdı hem aña virdiler

[86a]

7. Câh u rütbelerini hem de qarâbetlerini
Didi ilhâm buyurdı yine Rabb-i Ekber

K.61.

Kezâlik

1. Vâşıl-ı sâmi'adır bu dağı ol nâkilden
Geldi bir mîr-alây ismi de 'İsmâ'îl Beg
2. Çocuğı toğmuş iki ayağı çapraz olarak
Egri idi aña meşy itmesi müşkil idi pek
3. Gördi dest-i şeref-ârâsı ile mess itdi
Der- 'ağab toğrılışup qalkdı dürüst meşy iderek
4. Qalbi kim itmese çapraz aña ehl-i bâtın
Buyurup himmeti cismen dağı çekdirmez emek

5. Olmalı rāst ü muvāfık iki pāy birbirine
Çapraz olur ise anlarla ne mümkün yürimek

[86b]

6. İstikāmet ile ol müttefik ihvānıñ ile
Egriye [vü] muhtelife yol olamaz bula dilek
7. Ayağımı çalup anı düşüreyim dir iken
Yıkılır üstüne sende de olur incinmek
8. Bā-ḥuşuş cümle-i mü'min daḥi yek ten gibidir
Düşürür cismi bütün pāları çapraz gelmek

K.B.5.

Kezālik

1. Oldı maḥkī bu daḥi böylece ol rāvīden
Nezd-i pür-feyzine gelmiş idi İsmā'ıl Ağa
2. Var idi ḡāyet ile ḳanbur anıñ çāresi
Ki yürimekte meşakḳat çeker idi evfā
3. İtdirüp nargilesi mārpicı ile anı mes
Der-'aḳab buldı anıñ ile daḥi ḥayli rehā

[87a]

4. Gezmege ḳalkdı göründi eṣeri var cüz'ı
Zahrına başdı ḳadem tām-ı dürüst itdi Ḥudā
5. Yine derḥāl gezicek zahrı dürüst idi tamām
Büyüyüp cārīyeyi itdi tezevvüc o Ağa
6. Ber-ḥayāt olmağıla kendü daḥi naḳl iderek
İdiyor rūḥ-ı mu'allālarına şükr ü ṣenā

7. İstikāmet olıcaķ dilde anı ehlu'llah
Müstaķīm itmede cismen dağı olduķda recā

8. Bāṭınen şanbur olan ğafleti de maḥv eyler
Anda da himmeti meşhūr bu řuṭbuñ evfā

9. Olsa şanbur u serin kibr ile ref'itse kişi
Yine řanbur dinūr bulmalıdır himmet añā

10. Vüs'at-i cübbe gibi zāhir-i ḥāl örtse dağı
Bāṭınen egriligi maḥv idemez 'ucb u riyā

[87b]

11. Ḥayra şarf olmaz ise māl belini ṭođrultmaz
Şanbur üzre o da şanbur olup itmek de dü-tā

12. Dünyevī bāra o ḥammāl olur 'uķbāca da nār
"Mā keneztüm"⁵⁰¹ ile manşüş oluyor bu gūnā

13. Ya'ni nefsiñize řakladıđıñız işte budur
Diyü āteş olarak cepheyedir dāğ-efzā

14. Vech-i şer'ide 'iyāline olan maşraf da
Ḥayra dimek idügi oldu ḥadīşle inbā

15. Līk şer'iyi tecāvüz ile yük olmamalı
Müstaķīmāne olan anları infāķ ve'ksā

16. "Yevme lā yenfe'u mālün"⁵⁰² didi Ḥaķ hem de "benün"⁵⁰³
Velediñ ğayrısı da nef'i idemez eclā

⁵⁰¹ "O gün bunlar cehennem ateşinde kızdırılıp onların alınları, böğürleri ve sırtları dağlanacak: İşte yalnız kendiniz için toplayıp sakladıklarınız; tadın şimdi biriktirip sakladıklarınızı!" Tevbe, 9/35.

⁵⁰² "İnsanların diriltileceği gün ve Allah'a temiz bir kalple gelenler dışında malın da çocukların da fayda vermeyeceği gün beni mahcup etme!" eş-Şuarā, 26/88.

⁵⁰³ İlgili vurgunun olduğu ayet yukarda zikredilmiştir. (eş-Şuarā, 26/88.)

17. Nef'i ancak ki ider kalb-i selīm 'uqbāda
Dünyevī de olur anıñla selāmet maḥzā

[88a]

18. Çok olur hırş ü tehālükde zarar fā'ide yok
Eylemez rençber ü ḥammālı çalışmak ignā

19. Bā-ḥuşuş cem' ile ḥissetde “Ḥasefnā”⁵⁰⁴ ma'lūm
Baḏdı Ḳārūn yire dārı ile ḥıfz ide Ḥudā

20. Sadākāt ḥaqqına “Ye'ḥuz”⁵⁰⁵ didi Ḥaḳ kendü için
Ya'ni kim ḥüsn-i ḳabuli dimek el-ḥaḳ a'lā

K.62.

Kezālik

1. İdiyor böyle daḥi başt-ı beyān ol rāvī
Toğdı 'Ārif Baba'nıñ oğlı adı Muḥyiddīn
2. Ba'zı esbāba binā'en o buyurdu iḥtār
Virmemişdir aña çok 'ömri Ḥudāvend-i Mu'īn
3. Ya'ni iḥtārı esef virmek için olmayarak
İtmeye dīgeri kim Rāğīb Efendi'yi ḥazīn
4. Māderi fevt olup o çünkü yetīm ḳalmış-idi
Şefḳat idüp de yedinden tuta anıñ da metīn

⁵⁰⁴ “Sonunda onu da, sarayımı da yerin dibine batırdık. Allah'a karşı ona yardım edebilecek adamları da yoktu. Kendisini savunup kurtarabileceklerden de değildi!” el-Kasas, 28/81.

⁵⁰⁵ “Onları arındırmak ve temize çıkarmak üzere mallarından sadaka al! Bir de onlar için dua et; çünkü senin duan onlara huzur verir. Allāh her şeyi çok iyi işitmekte ve bilmektedir.” Tevbe, 9/103.

[88b]

5. ‘Ömri andan çok olur hem pederinden soñra
Olacaktır didi bu tekyede ol oğlı nişin
6. İmtizācsızlıđa da bā‘is olup ĥor tutmak
Ĥānece cümlesi de ya‘ni olurlar ġamgīn
7. Böyle taşrīh ile nuşh itmiş-iken naşıl ise
Cümlesin itdi bürüdetler olup ĥüzne ġarīn
8. Hem de şeyh oldu o ‘Ārif Baba’niñ fevtinde
Ol küçük oğlı da bā-‘ömr-i ġaşir oldu defin
9. Var ĥadīs bağmalı evlāda müsāvāt üzere
Vālidinin ide tā her biri anin kām bīn
10. Nuşhı mażmūn-ı ĥadīs üzre dimekdir te’kīd
Līk edā itmeyerek her biri de oldu ĥazīn

K.63.

Kezālik

[89a]

1. Vāşıl-ı sem‘ oluyor bu dağı ol rāvīden
Gelerek Aĥmed Efendi aña itmişdi beyān
2. Ki fūlān duđteri maġşūdı tezevvüc itmek
Ĥayr olup olmadığın aşl-ı murādı tibyān
3. Ol zamān idi mūhürdārını Ĥasīb Paşa’nın
Şüretā bunda te’ehhül idi aña ġesbān

4. Kısmetiñ didi Hicāz'da vü Medīne'de seniñ
Bu münāsib olamaz ol-țarafa ol pūyān
5. Çıkdı kendüsine ol cānibe me'mūriyyet
Giderek anda te'ehhül idüp oldu şādān
6. Tercümānlığı Medīne'de o eyler hālā
Virdi evlād u büyük hāne vü şervet Yezdān

K.64.

Kezālik

1. Bu da maḥkī oluyor yine o rāvīden kim
Bir efendiyi çağırmiş idi paşa diyerek

[89b]

2. Şorıcağ didi o vaḫti ile ma'lūm olur
Söyledi ḳangı münāşib daḫi hem virilicek
3. İsmi de anıñ Emīn oldu vezāretle be-kām
Ol münāşib daḫi virildi zamānı gelerek

K.65.

Kezālik

1. Eyliyor bunu daḫi derc-i beyān ol rāvī
Böylece eyledi ol ḳuṭb-ı mu'allā ta'rīf
2. Sultān Aḫmed'deki meydān içün bunda olur
Bir ḳonağ gibi binā diyerek itdi tavşīf
3. Gönderüp emti'a her belde-i 'Osmāniyye
Cem' olur anda diyü eyledi teşrīḫ-i laṫīf

4. Lîk nezdinde olanlar anı fehm idemedi
Ki o meydānda bināya olamaz kimse arîf

5. Çend yıl soñra aña sergi-i ‘Osmāniyye
Yapılup münfehim olmuşdı o ta‘rîf-i zarîf

[90a]

6. Geldi hem emti‘a her belde-i ‘Osmānî’den
Kıldı izhār-ı kerāmet dimek ol zāt-ı şerîf

7. Söyledikde degil idi mutaşavver bile ol
Haberidir bütün ilhām-ı Hudāvend-i Laţîf

K.66.

Kezālik

1. Söyledi gūş ile nezdinde yine ol rāvî
Ki huzūrına vürüd itdi biri pek şālîh

2. Rütbe vü sinnine bakılsa menāşıb me’ mül
Kıldı ihtār aña kim olmaya hırşan tālîh

3. Didi âmālîni sen eyle taleb Bākî’den
Remz ile ‘ālem-i bākîyi dimekdir şārih

4. Sinnine hāline göre buyururdu nuşhı
Hüzne düşmemek için itmedi andan vāzîh

[90b]

5. İsteme halkdan âmālîni Haq’dan iste
Ya’ni dünyāya da şāmil diyü olur sānih

6. İş-bu ma’naca da nuşh olmağ-ıla nuţkı yine
Tîğ-ı hırş olmamalı kendüyi dimek cārih

7. Hāşılı hūzn ü telāş itmeye [vü] hırş eylemeye
Diyü imā ile olmuş idi böyle nāşih
8. Eyledi nuṭṭ-ı mu‘allāları anda da zuhūr
Dār-ı bākīde Hudā lütf ile kılsun fārih
9. Pederinden o muḳaddem göçerek ḳalmadı irş
O da fānī anı bākī diyü olmaz mādih

K.67.

Kezālik

1. Vāşıl-ı sāmī‘adır bu daḫi ol rāvīden
Ki didi tesviye olsun burası göstererek
- [91a]
2. Ya‘ni yarınki gün olduğda nüzül-i bārān
Böyle ḳalursa bu eṭrāfa mażarrat idicek
  3. Hāl bu kim söyler iken hiç buluṭ olmayarak
Yağdı ferdāsı şabāh oldu buluṭlar gelerek
  4. Gerçi beş ğayb olan nesneleriñdir biri bu
Bildirir anları da Rabb’imiz ilhām idicek
  5. Ğayb çoksa da o beş şeyde tedāvül evfer
İktifā eyledi Ḳur’ān anı zikr eyleyerek
  6. Hem de ol beş şey ile ehl-i nücüm ü kühene
Çokça baḫş itmek ile anlarda tekzīb dimek

7. Didi her ğayba da “Lā ya‘lemü illa‘llāh”⁵⁰⁶ līk
Vaḥy ü ilhāmı da Ƙur‘ān da yine bī-şekk

K.68.

Kezālik

[91b]

1. Gūş itdim bunu da yine o nāķilden kim
Geldi bir tācir aña ismi daḥi ‘Abd-i Kerīm
2. Şükr idüp şervet ü sāmānına ancak çocuğum
Gelmedi ‘āleme aşlā diyü kıldı tefhīm
3. Himmet-i ‘āliyesin ol daḥi itmişdi be-nām
Ḥasreti oldığını söyledi bu bābda ‘azīm
4. Kendüsi cānib-i Afgān’dan olup şoñra gidüp
Ƙonya’da şimdi olur kesb ü ticāretle muķīm
5. Fuķarāya giderek eyle taşadduķ buyurup
Virdi ammā emelin virmedi Ḥallāk-ı Ƙadīm
6. Gelüp öyle diyicek göstererek soķaķda
Didi bu ḥanıma eyle şadaķātı teslīm
7. Ağniyā şekli bulunmaķ ile ol ḥānımda
Ƙıldı ḥayretle taşadduķ emelin virdi Kerīm

[92a]

8. İş-bu tācir anı itmekle teḥarrī bildi
Kendü de oldığını faķr ile pek ḥāl-i elīm

---

⁵⁰⁶ “De ki: “Allāh’tan başka göklerde olsun yerde olsun hiç kimse gaybı bilemez.” Onlar ne zaman diriltileceklerini de bilmezler.” en-Neml, 27/65.

9. Haleb'e kâdî imiş zevci vefât itmiş anıñ
Kimsesiz kalmış aña 'arız olup faqr-i 'azîm
10. Bi't-teşekkür gelicek nezd-i füyûz-âverine
Hikmete kıldı sü'âl itdi beyân ü tefhîm
11. Ki hicâbından o aqçe taleb itmez şıķılur
Ger du'â itse kabul eyler anı Rabb-i 'Alîm
12. Oğlıñıñ maħlaşını da didi İhsân koyasın
Pederi tesmiye itmiş idi toğduķda Selîm

K.69.

Kezâlik

[92b]

1. Bunu da naķl ü beyân itmededir ol râvî
Oldı Aydın tarafından biri aña vârid
2. Faqr-ı hâlini ifâde ile himmet diledi
Hem didi evveli ef'âlim idi pek bârid
3. Ya'ni Hâķ 'afv ide hırsızlık iderdim aķdem
Oldı ammâ ki ğazâ itmiş anıñ-çün hâmid
4. İtme hırsızlığı ol aqçe fülân yerde defîn
Didi şâhıbsiz idi nef'i degildi 'â'id
5. Hem umulmaz idi aşlâ orada aqçe ola
Çıkarup oldu o da hâlet-i yüsre şâ'id
6. Vech-i şan'atla muṭalsam sözi kizb-i zâhir
Ehl-i bâṭın himemi maħż-ı ṭılısm-ı mâcid

7. Ehl-i kizb itmesün ihlāk şaķın mār gibi
Zehre beñzer sözini gūşuña itme vārid
8. Her defîne kaçarak şāhibi defn itdi dimek
Ki ğaraż bulmaya a‘dā olup anda k̄ā‘id
9. Mār u ejder gibi şey bulsa ‘adūya çıkarup
Kendü kaçmazdı tılısmıñ sözi öyle fāsīd
10. Bā-ħuşūş ğayb olarak keşfi anıñ keşfe menūt
Olmalı böyle bi-ilhām-ı Ğudā-yı Vāhid
11. İş-bu Aydınlu kişiniñ de gözi aydın olup
Zulmet-i sirķate hīç olmadı artık ‘ā‘id
12. İsmi kendüyi ta‘rīf varır tafşīle
Aķdemi sirķat için ğıybet olur hem vārid

[93a]

K.70.

Kezālik

1. İdiyor böylece de baş-ı beyān ol nāķil
Eyledi Yūsuf Efendi daħi nezdine vürūd
2. Der-sa ‘ādetde te’ehhül idicek oldığımı
Söyleyüp ğayr ola mı didi ‘acep bu maķşūd
3. Başķa ğayra didi kıl aķçe ki maşraf o daħi
Didi ğac maķşadım elviricek aķçe mefķūd
4. Ya‘ni aķçem var aña kāfi degildir diyicek
Didi devlet ħācelikle aña eyler mevrūd

[93b]

5. Medrese var ki Medīne'de o Maḥmūdiyye
Aña ta'yīn ile cāy-ı emele kıldı şu'ūd
6. Gönderilüp olarak hac ile de nā'il-i kām
Hem Medīne'de te'ehhül iderek itdi ku'ūd
7. Oldı ḥaḳḳında bu her vech-ile ḥayra bā'is
Ki ta'ayyüş idiyor var şerefi nā-ma'dūd
8. Qalmış olsaydı te'ehhül ile İstanbul'da
Zahmet olurdu ta'ayyüşce de kim az nuḳūd
9. Ba'zısı ḥaḳḳına taṣṛīḥ ile ider himemi
Ba'zısına ider imā ile bu gūna vürūd

K.71.

Kezālik

1. Güş oldı yine ol taḥkiye iden zātdan
Ki Belīg-nām Efendi emel-i hac itdi
2. Himem-i pür-şerefin itmek için istiḥşāl
Nezd-i pür-feyż-i mu'allālarına gelmişdi
3. Himmeti oldı zihī yine delīl-i tebcīl
Ki naşīb olmasına feyż-i du'ā gösterdi
4. Ol sene ḥaccı edā eyledi ol himmet ile
Çoḳdur emşāli ki mümkin olamaz ta'dādı
5. Ḥāşılı ḥayr olarak kim ki niyāz itmiş ise
Himmet-i 'āliyesi ile Ḥudā hep virdi

[94a]

K.72.

Kezâlik

1. Oldı nâķil bunu da yine o zât-ı mevşûķ
Nezd-i pür-feyżine geldi biri ismi de Na‘ım
2. Mışr’a ķādîsi ile gidecegin söyleyicek
Böyle himmet buyurup anı da ķıldı ten‘ım
3. İlerüde olarak ‘azm-i Hicâz aña naşîb
Şehr-i pür-feyż Medîne’de olur didi muķım

[94b]

4. Bâb-ı ser-askeride kendüye me’müriyet
Virilüp şoñra Hicâz ile olundu tekrım
5. Ki Medîne’ye kitâbet ile me’mür oldı
Şoñra baş kâtibi olmaķla da oldı ten‘ım
6. Şimdiye dek olup ol hıdmeti ifâda o zât
Bâ-refâh eyler ‘ibâdât-ı Hudâvend-i Kādım
7. Böylece himmet-i ‘ulyâsını kendüsi daķı
Bâ-leb şükr ü şenâ itmede naķl ü tefhım

K.73.

Kezâlik

1. İder ol nâķil-i mevşûķ bunu daķı beyân
Söylemiş aña Medîne’de olan bir kâtib
2. Muştafâ ismi Edirneli Medîne’de o da
Hâne vü şervet ü sāmâne de oldı şaķib

3. Ki ben İstanbul'a gelmiş idim ol esnāda
Hāzret-i Hālid'e gitdim olup ecre t̄alib

[95a]

4. Ol ziyāretde Dügümlü Baba Hāzretlerini
Gördüm itdi baña temşili bu hayrı cāzib

5. Her ağaç dalları olur şecer-i dīn-i Mübīn
Nābit-i semt-i Hicāz dalları şāmil gālib

6. Bā-ḥuşuş Faḥr-i Rusūl'dür iki 'ālem güneşi
Nūr-ı feyziyle yaratdı anı Zāt-ı Vācib

7. Git Hicāz'a ol anıñ ravza-i pākin zā'ir
Var Medīne'de saña ḥıdmet ü rızq ol kāsib

8. Ben cevāben didim odur emelim keşf itdiñ
Vālidem ile me'an gitmege ḳalbim t̄alib

9. Didi ḥac vālideñe ğayr-ı muḳadder oluyor
Olamaz çāresi anıñ ḳader-i Haḳ gālib

10. Vālidem soñra olup ḥasta vü fevt oldu yine
Didi git vālideñ için esefā ol sālīb

[95b]

11. Geldim orada olup kātibi taḥrīrātıñ
Şükr-ü bī-ḥad olacaḳ kıldı refāha şāḥip

K.74.

Kezālik

1. Oldı maḥkī bu da ol rāvi-i şāliḥden kim
Zā'ir olmuşdı ḥuzūrına Ḥasan Beg gelerek

2. Faḳra dūçār idi kendü muhācir Çerkes
Oldı imdād-fezā aña da himmet iderek
3. Cānib-i Mısr'da vāsi' saña bāb-ı erzāk
Didi ilhām-ı ilāhi ile yine bilerek
4. Buldı nuḫkı gibi o da si'a-i erzākı
Kendüne mümteşilen Mısr'a 'azīmet idicek
5. Çile şahnında idi Hāzret-i Yūsuf-āsā
Gösterir arz-ı hazīnelerin 'ilmi irerek
6. Hem Hāfız'dir buyurur vüs'at ü faḫtı iḥbār
İtmeli ḫürmet ü i'zāz ol 'azīzi bilerek
7. Men' idüp kendü Züleyḫa-yı murād-ı nefsi
İrtikā eyledi ol sicni hemān isteyerek

K.75.

Kezālik

[96a]

1. Baḫ tefe''ülde Kemāl-nāme'siniñ her cildi
Ḥayr u şerrin ider āmāl-i zamīriñ imā
2. Mübtedāsında ne ef'āl ise virir ḫaberi
Şer'a rāci' ola menvī-i zamīriñ maḫzā
3. Hāl ü müstaḫbel ü mazīce de temyīz iderek
Olmayup maşdar-ı şer nef'i ile kıl istiḫnā

4. Kavlime şanma şıfât keşf ü kerāmet anda
Naqş-ı elfāzıma feyz-i himemidir ma‘nā

Hātıme-i Cild-i Rābi‘

1. Hāmd ola irdi kemāle yine cild-i rābi‘
Hāq Kemāl’i ide feyziyle hemīşe ikmāl
2. Başladım hāmisine müstenidim himmetine
İsti‘āne idelim kabrine olup rū-māl
3. Anda Qur‘ān ü taḥıyyāt okuyup ecrini de
İdelim rūh-ı şerīfine hediye işāl

Der-kenar

KAS.32.

[38a]

Kezālik Hāzret-i Üveys el-Ḳarenī ravveḫa‘llāhu te‘āla rūḫahe‘l-a‘lā

1. Vaşf olur işte Üveys el-Ḳarenī bu gūnā
Şeyḫ ‘Attār kitābında daḫi misk-āsā
2. Buyurur Fahr-i Rusūl ümmetim içre bir zāt
İdicek ümmetime nice şefā‘at icrā⁵⁰⁷
3. Ki Rebī‘a vü Mużarra’daki şütrān üzre
Bulunan şa‘r gibi ol daḫi olmaz işşā
4. Şorulunca didi kim ismi Üveys olup anıñ
Yemen ilinde Ḳaren ḳaryesidir mesken aña

---

⁵⁰⁷ “Benim ümmetimde Üveys adında bir kişi vardır. Kıyamet gününde Rebī‘a ve Mudar Kabileleri’ndeki kişi sayısınınca insan cennete girecektir.” Tirmizî, “Sıfatü’l-Kıyāme”, 12.

[38b]

5. Beni görmeklige gelmez iderek hāl galebe
Sebeb-i dīgeri de māderidir nā-bīnā
6. Ande rā ʿilik idüp vālidesine bakıyor
Öyle bakmaıklığı da şerʿ-i şerīfi ifā
7. Gerçi Şiddīk ile ʿOsmān anı görmezler
Līk ʿÖmer ile ʿAli görüşecekler haqqā
8. Şağ yanagında beyāz hāl olarak aqçe kadar
Şaʿrı çok gögdesiniñ ola selāmım inbā
9. Diyesiz ümmetime hayr duʿā itmesini
Buyurup hırqa-i ʿulyāsını kıldı ihdā
10. ʿÖmer ü Haydar-ı Kerrār Hazerātı soñra
Görüp olbürde-i pür-feyzide kıldı iʿtā
11. İbtidā itdi duʿā soñra koyup söyledi kim
Hırqa-i ʿāliyesi hürmeti ile Mevlā

[39a]

12. Şaʿr-i şütrān-ı Rebīʿa vü Muzarra deñlü
Mücrim-i ümmeti gufrān ile kıldı ihyā
13. Kadr-i zātın bilüp iʿzāz idicek ehl-i Kāren
Küfeʿye naql ile kıldı yine ʿuzlet icrā

14. Buyurur idi gerekdir kişi nâ'im olıcağ
Yaşdığı altına Mevlâ ide her Őeb ilķâ
15. Dıdeyi feth idicek pış-i nazarda tursun
Enbiyâ rıhletidir herkese nuşı-ı aķvâ
16. Hük-m-i Kur'ânı tıutup itmemeli pendı dirığ
Kendü her rüz ü Őeb eylerdi ibâdâtı edâ
17. Üç gün aç gezmiş-iken yolda bulunca zehibi
Almayup ekl idicek oldu giyâhı ammâ
18. Őalkımından tıutup ağzıyla ğanem ğurmâyı
Nuķa gelmekle didi kıldı saña Hâķ esrâ
19. Kendüye ğâne dağı bağı olup istemedi
Atılan eskileri cismine kıldı iksâ

[39b]

20. Dâ'imâ şâ'im idi cüz'ice iftâr iderek
Kılsa bir Şey'i taşadduğ buyururdu ğaķķâ
21. Çünki bir sinn-i Nebî oldu ğazâ içre şehîd
Kıldı 'ışkıyla otuz iki dişin pervâ aña
22. İde anlarla feleklerde melekler tesbîğ
Otuz üç olmuş-idi her biri dürr-i yektâ
23. Anları gevher-i iklîl-i füyüzât iderek
Şühedâ tâcını Hâķ kıldı güneşden a'lâ

24. Kendü de oldı şehīd vaḳ‘a-i Şıffīn içre
Oraya ‘azmi olur böyle beyān u inşā
25. Hāzret-i Hāydar-ı Kerrār yigirmi biñ zāt
Bize imdāda gelürler didi bildirdi Hūdā
26. Şayıluv cümlesi de geldi birisi noḳşān
Şoñra gelmişdi o yek pīr ü piyāde zīrā

[40a]

27. Görüşüp maḳşadı hıdmetle şehādet idügin
Hem Üveys el-Karenī oldıgın itdi inbā
28. Tābi‘īn içre muḫaḳḳaḳ anı efḍal diyerek
Hāzret-i Faḫr-i Rusūl itdi yine medḫ ü şenā
29. Mefḫar-ı ‘Ālem ile āline aşḫābına da
Ümmeti üzre daḫi ide şalātı Mevlā
30. Hāḳ Kemāl’i de o şa‘riñ ‘adediyle şaysun
Neşr u şī‘r ile ider ‘afv ü kerem istid‘ā

K.76.

[77b]

Leskofça’da bulunan meşayih-i Sa‘diyye tarafından gelen mektubda Silsile-nāme mevcūda bu vech-ile oldıḡı muḫarrer olmasıyla aniñ be-vechince ḳuddise sirruhū Hāzretleriniñ şoñrası bu vech-iledir.

1. Feyz alup Şeyḫ ‘Ali andan o da İbrāhīm’i
Ka‘be-i feyż-i maḳāmında buyurdu i‘lā

2. Bū'l-Celīl Hāzreti andan bularaq adr-i Celīl
Şıd-ı rüŖdiyle Ebū Bekr'i buyurdu isgā
3. O daı Ŗey Sa'ıdi o Cebāvi Hüsni
Hāl-i sa'd ü hüsün ile yine ıldı ihyā
4. Buldı Ŗems-i himemi nürünü Ŗey Bedreddin
Māh-ı albin o da tamām eyledi bedr-i eclā
5. Ŗey Ebübekr'i o irŖād ile 'Abdü'l-Bāı
Feyz alup eyledi Ŗey Yūsuf'ı ol kām-revā
6. Ŗey Kāmil alaraq fevz O da İbrāhım'i
Müstefiz itdi kebır dinür aa hep küberā
7. 'Acizı nāmı Süleymān-ı zamān itdi ezdāt
Oldı andan da arabātı Muammed ihyā
8. Feyzini buldı avuş Ŗey-ile Ŗehid İbrāhım
Oldı Ma'şüm Halil Hāzretine hemān pā

SONUÇ

İncelediğimiz eser, devlet adamı olmasının yanında şairliği, hattatlığı ve mutasavvıf duruşuyla ön plana çıkan İsmâil Sâdık Kemâl Paşa tarafından, Tanzimat Fermanı'nın etkilerinin mühim derecede görüldüğü bir dönem olan 19. yüzyılda kaleme alınmış, övgü ve kerâmet motiflerinin ağırlıklı olarak sergilendiği menâkıbnâme türünün önemli bir örneğidir. Dönemin gerilimlerini büyük oranda içinde barındıran eserden anlaşıldığı kadarıyla müellif, Batı karşıtı gelenekselci bir tutum sergilemektedir. Düğümlü Baba menâkıbı, sözlü ve yazılı kaynaklardan biri olarak zikredilebilecek menâkıb-nâmelerin, yazılı kaynak olma hüviyetinin hakkını içerisinde geçen tarihî olaylar ve şahıslarla birlikte vermektedir. Osmanlı-Rus savaşları, Hersek İsyanı, Karadağ Harekâtı, Şam'da fetret, sergi-i Osmânî gibi pek çok siyasi ve sosyal olaya dair bilgilerle 19. yüzyıla ışıktır.

İsmâil Sâdık Kemâl Paşa'nın Düğümlü Baba'ya olan intisâbı ve sevgisi, yalnızca üzerinde çalışılan eser özelinde dahi anlaşılmaktadır zira hayatının önemli bir kısmını onun yanında geçirmiş, rivayetlerini toplayacak derecede onunla hemhal olmuştur. Bununla birlikte dördüncü ciltte büyük çoğunluğu Ashâb-ı Kirâma yazılmış olan na'tler ve tarikat silsileleri yer almaktadır. Bu na'tlerin bir kısmı onun aynı zamanda Âsâr-ı Kemâl isimli eserinde nakledilmektedir. Belâgat ilmine vâkıf ve bu sebeple belîğ olarak niteleyebileceğimiz müellif, güncel ve geleneksel pek çok kelimeye eserde yer vermiş, edebî sanatlar ve tarih düşürme ile de yakından ilgili olarak eserinde edebî sanatların çoğunu özenle seçerek eseri şekillendirmiştir. Bunun yanında aruz vezninden çeşitli bahirlerini çok az bir hata ile ustaca kullanmış, kasîdeler dışında eserin geneline yayılan vezin Remel bahrinin Fâ'ilâtün [Fe'ilâtün] Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün [Fa'lün] kalıbı olmuştur.

İsmâil Sâdık Kemâl, pek çok ilimdeki bilgisini ortaya koyarak eserde her müellif kadar fakat alenen bir bakıma yazım yeteneğini de sergilemiştir. Sünnî bir tutum içerisinde olduğu; mantık, tefsir, kelim, hadis, İslâm tarihi, hitabet, tasavvuf ilimlerine son derece vâkıf olduğu bu alanlarda yazılmış veya onları içeren hacimli eserlerinden anlaşılmaktadır. Tasavvufî temâyülü göz önüne alınırsa onun eserinde bu temâyülü gözler önüne seren pek çok kavram ve mevzuya yer vermesi şaşırılmayacak bir durumdur. Bu mevzuları temellendirmek için eserinde pek çok ayet ve hadis iktibasına yer verip, aynı zamanda güvenilirliği zedelememek adına esere almış olduğu rivayetlerin sahih olmasına

özen göstermiştir. Bahsi geçen şahısları utandıracak durumlarda isimlerini zikretmeyip, gıybet değil ibret için olduğunu belirterek telif meselesinin ahlâkî kıstaslarını da kendince ortaya koymuştur.

Eserin kaleme alınma sebebi olan Dügümlü Baba lakaplı meczub zât, İsmâil Sâdık Kemâl nezdinde çok mühim, her sözü, hali ve hareketi kıymetli olan bir kimsedir. Onun vechesinden Dügümlü Baba'ya bakış atarken anlaşılan en önemli husus, Dügümlü Baba'nın kendisini Allâh'a sıkıca bağladığıdır. İsmâil Sâdık Kemâl de müşid-mürid ilişkisini kurmayı başararak kendini Allâh'a bağlamıştır. Dügümlü Baba kendisinin huzuruna gelen şahısların içinde buldukları maddi-manevî ahvâlden haberdar olmuş, ilham ile gelecekte izlemeleri gereken yollarla ilgili tavsiyeler vermiştir. Kimi zaman da içinde buldukları duruma bir çare olamayacağını, gelecekte arzuladıkları şeylerle karşılaşamayacaklarını söyleyerek Allâh'ın mutlak kaderinin değişmez olduğunu belirtmiştir. Tüm bunların yanında kalbin tasviye edilmesiyle ilgili de yönlendirmeleri olmuştur. Menâkıb-nâmenin dördüncü cildinde yoğunlaşılan kerâmet motifleri iş/mansıp sahibi kılma, bereket ve gelecekte haber verme şeklinde hülâsa edilebilir. Bunlar dışında şahsın öleceği yeri ve zamanı bildirme, akıldan geçenleri bilme, başka yerde vuku bulan olayları bilme, gizli eşyaların yerini bilme, hastalıkları iyileştirme, vücut arızalarını giderme, ikaz edip tehlikeden kurtarma, hasımlarını cezalandırma, rüyada görünme, maddi ve manevi himmet ve ilmi kerâmetler bulunmaktadır.

Dügümlü Baba eserde de belirtildiği üzere sünnî bir yaklaşıma sahiptir. Kaderi değiştirebileceğine dair bir meydan okuması bulunmamaktadır. Kişilere bir takım ilhâmî yollarla yönlendirmeler yaptığı ve tavsiyelerde bulunduğu tespit edilmiştir. Mevcut olayların 19. yüzyıl Osmanlı realitesinde ve yoğun bir Batılılaşma serencamı etrafında gelişmesinin yanısıra içerisinde efsanevî herhangi bir unsura rastlanmamakla birlikte tasavvufî eserlerde tespit ve tarif edilen bir takım metafizik halleri barındırdığı aşikârdır. Bu haller gerçeklikten kopukluk anlamına gelmemektedir. Bu bağlamda tarihî olguların doğrulanabilirliğinin bir getirisi olarak eseri gerçeklik çizgisinin dışında bırakmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Abdurrezzak b. Hemmam. thk. Habiburrahman el-A'zamî es-San'ânî. *el-Musannaf*. Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî Yayınları, 1403.
- Aclûnî, İsmâil b. Muhammed. *Keşfü'l-Hafâ ve Müzilü'l-İlbâs*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1405.
- Aksoy, Ömer Asım. haz. Mehmet Bozkurt. *Deyimler Sözlüğü*. İstanbul: İnkılab Yayınevi, 2022.
- Aydemir, Yaşar. "Türk Edebiyatında Kaside", *Bilig Dergisi*, 22. Yaz, 2002.
- Bağdatlı İsmâil Paşa. *Hediyetü'l-Ârifin Esmâü'l-Müellifin ve Âsâru'l-Musannifin*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1951.
- Beyhakî. Nşr. Abdülmü'tî Kal'acî. *Delâ'ilü'n-nübüvve*. Beyrut, 1985.
- Beyhakî. *Kitâbü'z-Zühdi'l-Kebîr*. Beyrut: Müessesetü'l-Kütübü's-Sekafiyye, 1996.
- Beyhan, Mehmed Ali. "Şirvânizâde Mehmed Rüşdü Paşa". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 39/209. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Bilge, Mustafa L. "Mustafa Paşa, Buşatlı". *TDV İslam Ansiklopedisi*, 1/344-345. Ankara: TDV yay. 2020.
- Bosnevî, Sûdî. *Şerh-i Dîvân-ı Hâfiz*. haz. İbrahim Kaya. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2020.
- Budak, Mustafa. "Şeyh Şâmil". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 39/68. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Buhârî, Ebu Abdullah Muhammed b. İsmâil. *Sahihü'l-Buhârî*. Vizâretü'l-Evkaf ve Şu'ûni'l-İslâmiyye, Katar, 2015.
- Bursalı Mehmed Tahir. haz. A. Fikri Yavuz İsmail Özen. *Osmanlı Müellifleri*. İstanbul: Meral Yayınevi, 1972.
- Bursevî, İsmâil Hakkı. *Rûhu'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru İhyâi'tTurasi'l-Arabî, ts.
- Câhız, Ebû Osmân Ömer b. Bahri'l-Câhız. *el-Beyân ve't-Tebyîn*. thk. Abdüsselâm Hârûn. el-Cüz'ü'l-Evvel. Kâhire: Mektebetü İbni Sînâ.
- Ceyhan, Semih. "Tarikat ve Tekke Kavramlarına Dair". *Türkiye'de Tarikatler: Tarih ve Kültür*, ed. Semih Ceyhan. İstanbul: İsam Yayınları, 2015.
- Çetin, Rıdvan. *İsmâil Sâdık Kemâl Paşa'nın Tefsîr-i Kemal'i*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021.

- Devellioğlu, Ferit. *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*. Ankara: Aydın Kitapevi, 2012.
- Dikmen, Melek. *Son Dönem Osmanlı Şuarâsından İsmâil Sâdık Kemâl ve Âsâr-ı Kemâl'i*. Isparta: Fakülte Yayınları, 2016.
- Dilçin, Cem. *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2016.
- Ebû Dâvûd Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî. *Sünenü Ebi Dâvûd*. Riyad: Dârusselam Yayınları, 1999.
- Ebû Nasr Serrâc Tûsî. *el-Lüma (İslam Tasavvufu)*. haz. H. Kamil Yılmaz. İstanbul: Altınoluk Yayınları, 1996.
- Efendioğlu, Mehmet. "Saîd b. Zeyd." TDV İslam Ansiklopedisi. 35/580-581. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- Efendioğlu, Mehmet. "Zübeyr b. Avvâm". TDV İslam Ansiklopedisi. 44/522-524. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Erul, Bünyamin. "Talha b. Ubeydullah". TDV İslam Ansiklopedisi. 39/504-505. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Eyice, Semavi. *Küçük Amasra Tarihi ve Eski Eserler Kılavuzu*. Ankara: MEB Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayınları, 1965.
- Eyüboğlu, E. Kemal. *On Üçüncü Yüzyıldan Günümüze Kadar Şiirde ve Halk Dilinde Atasözleri ve Deyimler*. İstanbul: Doğan Kardeş Matbaacılık, 1975.
- Fayda, Mustafa. "Ebû Bekir". TDV İslam Ansiklopedisi. 10/101-108. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Fayda, Mustafa. "Ömer". TDV İslam Ansiklopedisi. 34/51-53. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Gölpınarlı, Abdülbaki. *Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*. İstanbul: İnkılab Kitabevi, 2004.
- Harman, Ömer Faruk. "Tübba' ". TDV Diyanet Ansiklopedisi. 41/455-456. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Hatiboğlu, İbrahim. "Sa'd b. Ebû Vakkâs". TDV İslam Ansiklopedisi. 35/372-374. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- Hazînî. *Menbau'l-Ebhâr fî Riyâzî'l-Ebrâr*. haz. Mehmet Mahur Tulum. İstanbul: Ketebe Kitap ve Dergi Yayıncılığı, 2021.
- Heysemî. Thk. Hüseyin Selim Esed ed-Daranî. *Mecma'ü'z-zevâid ve menba'ü'l-fevâid*, Cidde: Dârü'l-minhâc, 2015.

- Hücvîrî. *Keşfu'l Mahcûb (Hakikat Bilgisi)*. haz. Süleyman Uludağ. İstanbul, Dergah Yayınları, 2020.
- İbn Ebî Şeybe. *Musannafu İbn Ebi Şeybe*. Beyrut: Daru'l Fikr, 1989.
- İbn Mu'tez, Ebu'l-Abbâs Abdillâh. *Kitâbü'l-Bedî'*. şrh. ve thk. İrfân Mutarracî. Beyrut: Müessesetü'l-Kütübi's-Sekâfiyye, 1433.
- İbn Teymiyye. Thk. Abdurrahman b. Muhammed b. Kâsım. *Mecmû'ü'l-Fetâvâ*. Medine: Mecmeu'l-Melik Fehd li Tibâati'l-Mushafi's-Şerîf, 1995.
- İnal, İbnülemin Mahmud Kemâl. *Son Asır Türk Şairleri(Kemâlü's-Şuarâ)*. Haz. M. Kayahan Özgül. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2000.
- İnal, İbnülemin Mahmud Kemal. *Son Sadrazamlar*. İstanbul: Dergah Yayınları, 1982.
- İpekten, Haluk. *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*. İstanbul: Dergah Yayınları, 2016.
- İsmâil Sâdık Kemâl. *Âsâr-ı Kemâl*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Pertevniyal, 1050.
- İsmâil Sâdık Kemâl. *Kemâl-nâme-i Düğümlü Baba*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Düğümlü Baba Koleksiyonu, 564-4.
- Kandemir, M. Yaşar. "Abdullah b. Amr b. Âs". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 1/85-86. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.
- Kelâbâzî, *Tarruf (Doğuş Devrinde Tasavvuf)*. haz. Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergah Yayınları, 2021.
- Kınaylı, Hüsnü. "Düğümlü Baba Tekkesi". *İstanbul Ansiklopedisi*. 9/4806. İstanbul: Koçu Yayınları, 1968.
- Koç, Havva. "Kemal İsmail Paşa (Vecihî Paşazade)". 2/25. *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1999.
- Koç, Mustafa. *Revnaoğlu'nun İstanbul'u Fatih İstanbul'un İç Tarihi*. İstanbul: Fatih Belediyesi, 2021.
- Konyalı, İbrahim Hakkı. *İstanbul Abidelerinden İstanbul Sarayları, Atmeydanı Sarayı, Pertev Paşa Sarayı, Çinili Köşk*. İstanbul: Burhaneddin Matbaası, 1942.
- Korkusuz, M. Şefik. *İstanbul Tekkeleri ve Postnişinleri*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2016.
- Köprülü, Mehmed Fuad. "Anadolu Selçuk Tarihinin Yerli Kaynakları". *Belleten*, 27/IV (1943).

- Köprülü, Mehmed Fuad. *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*. İstanbul: Alfa Yayınları, 2013.
- Kudâ'î, Muhammed b. Selâme. *Müsnedü'ş-Şihâb*. thk. Hamdî b. Â. es-Selefi. Beyrut: 1986.
- Kuşeyrî, *Risâle (Tasavvuf İlmine Dair)*. haz. Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergah Yayınları, 2021
- Küçük, Şeydanur. *Kemâl-nâme-i Düğümlü Baba Cild-i Sâlis*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023.
- Külekcî, Numan. *Açıklamalar ve Örneklerle Edebî Sanatlar*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2022.
- Levend, Agâh Sırrı. *Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2014.
- Mehmed Süreyya. *Sicill-i Osmânî*. Haz. Nuri Akbayer. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996.
- Mermer, Kenan. *Klasik Şerh Geleneğinde Üslûp Kasîde-i Bürde Örneği*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2020.
- Mermer, Kenan. *Tanzîmat'tan Cumhuriyet'e Değişen Metafizik ve Edebiyat*. İstanbul: İz Yayınları, 2014.
- Mutçalı, Serdar. *Arapça-Türkçe Sözlük*. İstanbul: Dağarcık yayınları, 1995.
- Müslim b. El-Haccâc. Haz. Muhammed Sâlih Hâşim. *Sahih-i Müslim*. Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1994.
- Ocak, Ahmet Yaşar. *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1992.
- Ortaylı, İlber. *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2008.
- Ortaylı, İlber vd. *Payitaht-ı Zemin Eminönü: Bir Dünya Başkenti*. İstanbul: Eminönü Belediyesi, 2008
- Önce, Nergiz. *Kemâl-nâme-i Düğümlü Baba Cild-i Sâni (İnceleme-Metin)*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Öngören, Reşit. "Osmanlı Türkiye'sinde Tarikatlar", *Türkiye'de Tarikatler: Tarih ve Kültür*. ed. Semih Ceyhan. İstanbul: İsam Yayınları, 2015.
- Önkal, Ahmet. "Ebû Ubeyde b. Cerrâh". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 10/249-250. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Özkuyumcu, Nadir. "İfrîkiye". *TDV İslam Ansiklopedisi*, 21/515-516. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.

- Pak, Adem. “Sâriye b. Züneym”. *TDV İslam Ansiklopedisi*. 36/158. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Pakalın, Mehmet Zeki. *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1993.
- Sakallıoğlu, Necdet. *Çeşm-i Cihan Amasra*. İstanbul: Türkiye Ekonomikve Toplumsal Tarih Vakfı, 1999.
- Sakaoğlu, Necdet. “Düğümlü Baba”. *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*. 382. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2008.
- Saraç, Yekta. *Eski Türk Edebiyatına Giriş: Söz Sanatları*. ed. Abdülkadir Gürer. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2013.
- Saraçbaşı, M. Ertuğrul-Minnetoğlu, İbrahim. *Örneklî ve Açıklamalı Deyimler Sözlüğü*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2002.
- Şahin, Haşim. “Menâkıbnâme”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29/112-114. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Teftazânî, Sa’deddin. *Şerhu’l-Akâid*. haz. Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergah Yayınları, 1982.
- Tâhirü’l-Mevlevî. Haz. Muhiddin Turan. *Tedrisât-ı Edebiyyeden Nazm ve Eşkâl-i Nazm*. İstanbul: Kesit Yayınları, 2015.
- Tanman, Baha. “Düğümlü Baba Tekkesi”. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*. 3/107. İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını. 1994.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi. *On Dokuzuncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Çağlayan Kitabevi, 1997.
- Taşan, Nazım. *Kemâl-Nâme-i Düğümlü Baba Cild-i Evvel (İnceleme-Metin)*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017.
- Tercümân-ı Hakikat*, “İrtihâl”, (12 Ağustos 1892), 4.
- Tirmizi, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre es-Sülemi. Thk. Beşşar Avvad Ma’ruf. *Sünenü’t Tirmizi*. Beyrut: Dârü’l-Garbi’l-İslâmî, 1998.
- Tosun, Necdet. “Nakşibendiyye”. *Türkiye’de Tarikatlar: Tarih ve Kültür*. ed. Semih Ceyhan. İstanbul: İsam Yayınları, 2015.
- Tuman, Mehmet Nâil. *Tuhfe-i Nâilî, Divân Şâirlerinin Muhtasar Biyografileri*, Haz. Cemal Kurnaz-Mustafa Tatçı, Ankara: Bizim Büro Yayınları, 2001.
- Uludağ, Süleyman. “Baba”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 4/365-366. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.

- Uludağ, Süleyman. “Meczip”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 28/285. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Vassaf, Osmanzâde Hüseyin. Haz. Mehmet Akkuş, Ali Yılmaz. *Sefîne-i Evliya- yı Ebrâr Şerh-i Esmâr-ı Esrâr*. İstanbul: Kitapevi Yayınları, 2006.
- Yıldırım, Emine Seval. *Menkıbe ve Menakıbnamelerle İlgili Eserler İçin Açıklamalı Bir Bibliyografya Denemesi (1928-1998)*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1999.
- Yıldız, Hakkı Dursun. “Abdullah b. Zübeyr b. Avvâm”. *TDV İslam Ansiklopedisi*. 1/145-146. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.
- Yiğit, İsmail. “Osman”. *TDV İslam Ansiklopedisi*. 33/438-443. İstanbul: TDV yayınları, 2007.
- Yücer, Hür Mahmud. “Sa‘diyye”, *Türkiye’de Tarikatlar: Tarih ve Kültür*, ed. Semih Ceyhan. İstanbul: İsam Yayınları, 2015.
- Yücer, Hür Mahmud. *Şeyh Sa‘deddîn Cebâvî ve Sa‘dîlik*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2010.

Atıf Sistemi: İsnad Atıf Sistemi 2. Edisyon (Dipnotlu)

SÖZLÜK

A.

‘ābā	: babalar, atalar
‘ad	: sayma, sayı, adet
‘adāvet	: düşmanlık
‘adüv	: düşman
āf-tāb	: güneş, güzel yüz
āgāh	: basiretli, bilen
ağrāz	: maksatlar
aḥḳar	: çok hakir, çok âciz
aḥrā	: daha lâyıık, uygun, münâsip
aḥz	: alma
aḳtāb	: kutuplar, velîler, mânevî ulular
āl-i ‘abā	: Hz. Muhammed ve âilesinden dört kişi (Kızı Hz. Fâtıma, dâmadı Hz. Ali ve torunları Hz. Hasan ve Hüseyin) için kullanılır.
-ālūd	: karışmış
‘anīd	: çok inatçı
āsān	: kolay
‘asīr	: güç
Āsūde	: sıkıntı ve üzüntülerden uzak, dağdağasız
‘aḳā	: cömertçe verme, ihsan

a'vān	: yardımcılar
'avn	: yardım etme
āyende	: gelen, geçici
'āzim	: azimli, yola koyulan
'aḏūḏ	: ısırtıcı, ısıran
'azv	: bir söz veya hareketi birine yakıştırma, onun üzerine atma, isnat etme

B.

bağy	: doğru yoldan çıkma, haktan ayrılma, azgınlık
bahā	: paha
-bahşā	: bahşeden, veren
başt	: genişlik
becā	: münasip
bedter	: beter
behişt	: cennet
be-nām	: ünlü, ün kazanmış (kimse)
berāy	: için, binaen
berd	: soğuk
beyzā'	: parlak, beyaz
bezm	: sohbet meclisi
bī-çün	: sebep sorulmaz; Allāh
bī-dār	: uykusuz

bī-hem-tā	: benzersiz
bilād	: beldeler
bī-pāyān	: sonsuz
bi‘set	: gönderilme, Hz. Peygamber’in nübüvvetinin başlangıç zamanı.
bī-şek	: şüphesiz
bu‘diyet	: uzaklık
būy	: koku
bürüdet	: soğukluk

C.

cār	: komşu
ceyş	: asker, ordu
cidār	: duvar
cinān	: cennetler
cüllāb	: gül suyu
-cū	: ara
cū‘	: aç
cūd	: cömertlik
cüllāb	: gül suyu
cüdā	: ayrı düşmüş, uzak kalmış, ayrı, uzak
cünūn	: cinnet, delilik, delirme, çıldırma

Ç.

çār-yār : Hz. Muhammed'den sonra halife olan Hz. Ebûbekir, Ömer, Osman ve Ali'ye verilen ortak isim, dört halife, hulefâ-i râşidin

çend : ne kadar

çeşm : göz

D.

dâder : erkek kardeş

dānā : âlim, bilgin, bilgili, bilen kimse

dehen : ağız

der-'aḳab : hemen, hemen arkasından, arkası sıra, akabinde

derc : toplama, bir araya getirme, yazma, kaydetme

derk : anlama

der-kār : işte, işin içinde olan, belli, âşikâr

dıḳḳ : tık

dūçār : uğramış, tutulmuş, yakalanmış

duḥter : kız

dūcāce : tavuk

dütā : iki büklüm

E.

ebnā : oğullar

eclā : pek aşikâr

efder : amca

efrenc	: Batılı
efzūn	: fazla, çok
efzal	: daha faziletli.
eḥabb	: en sevgili, çok sevgili.
e'imme	: imamlar
ekvān	: yaratılmışlar
enām	: yaratılmış olan bütün mahlûkat, halk
emti'a	: mallar
enver	: pek nurlu, en nurlu.
esaḥ	: en doğru
evā'il	: başlangıçlar, evveller
evra'	: en takvalı
ezvāc-ı t̄ahirāt:	Hz. Peygamber'in hanımları

F.

Faḥr-i 'ālem	: âlemin övünme sebebi olan Hz. Muhammed
fā'ik	: daha üstün
fāriḥ	: akıllı kişi
fekāhet	: anlayışlı ve kavrayışlı olma
fem	: dudak
-fermā	: Sonuna geldiği kelimelere “buyuran, emreden” anlamı katar.
Ferzend	: yavru

feyz-dār	: feyizli, bereketli
feyyāz	: çok verimli, bereketli
-fezā	: arttıran
fī'e	: topluluk, cemâat, bölük, tâife, guruh
fülk	: gemi
fūruḥt	: satış

G.

-gāh	: yer manasında son ek
ger	: eğer edatının nazımda kullanılan şekli
girān	: ağır, pahalı
giyāh	: bitki
gūş	: kulak, işitmek
gül-zār	: gül bahçesi
gürbe	: kedi
güvāh	: şahit
güzīn	: seçen, seçilmiş

Ğ

ğālī	: pahalı
ğanāyim	: ganimetler
ğaraz	: kötü niyet, maksat
ğars	: dikili fidan

ġılmān	: cennette hizmetli delikanlılar
ġinā	: zenginlik
ġonca	: henüz açılmamış çiçek, tomurcuk
ġulām	: köle
ġurūb	: batma

H.

ħādīm	: hizmetli
ħadşe	: vesvese
ħafr	: kazmak
ħ ħhiş	: fazla arzu
ħā'ib	: nasipsiz
ħākī	: hikaye eden
ħandān	: gülen, şen, neşeli
ħavārī	: yardımcı
ħavāş	: kıymetli, hususiler
ħavf	: korku
hayfā	: yazık!
hemīşe	: dâima, her zaman
hem-rāz	: sırdaş
hergiz	: asla
ħişmnāk	: öfkeli, kızgın

hilm : yumuşak huyluluk

himmet : yardım, ihsan

hoř-bū : güzel kokulu

hūn : kan

hubz : ekmek

hurřīd : güneş

hurūc : ayaklanma, isyan etme

hūmā : saadet

İ.

i'āne : yardım

ibdā : meydana getirme, îcat etme, yaratma

ibtidā : başlama

ictirā : cüret etme

ifnā : yok olmak

iğzāb : hiddetlendirme

ihdā : hediye verme

iĥnāķ : boğma

iĥrāz : kazanmak

iĥřā : kandırmak

iĥtivā : içine alma, içinde bulundurma, şâmil olma

iĥtiřār : kısaltma, maksadı kısaca ifade etme

ıktidā	: birini örnek alıp ona uyma, örnek tutma, tâbi olma
ıktifā	: kâfi görme, yetinme
ıktizā	: gerekme, gerektirme, lüzum.
ilkā	: atma
‘imād	: temel, direk
imrār	: geçirme
ımtizāç	: muvafık olmak
inbā	: haber verme, bildirme
ınkıṭā‘	: kesilme, araya bir engel girip devam etmeme
irād	: kazanç, söyleme, dile getirilme
irş	: miras
irtihāl	: göç etme, dünyâdan âhirete göçme, ölme
irtikā	: daha yüksek bir seviyeye çıkma, yükselme
irtikāb	: kötü bir işi, bir kötülüğü yapma
is‘āf	: birinin arzusunu yerine getirmek
isāle	: akıtma
isḳā	: sulama
isnā	: sena ve medh
istid‘ā	: dilekçe, arzuhal
istifrāş	: birlikte yatma
istifsār	: soru sorma ve cevap isteme

istihlāf	: birini kendi yerine bırakma, yerine geçirme; birinin yerine geçme
istimdād	: yardım isteme, imdâda çağırma
iştikā	: şikâyet etme, yanıp yakılma
i'tā	: verme
iţāle	: uzatma, uzatılma
i'tilā	: yüksek rütbeye ulaşma
iţlāk	: salıverme
ittihāz	: kabul etme, öyle sayma, edinme
ittikā	: sakınma, çekinme, içtinap
ityān	: zikretmek
i'zāz	: ağırlama

K.

ķadr	: değer, kıymet, itibar ölçü, miktar
ķaht	: kıtlık
ķā'im-ķām	: kaymakam
ķal'a	: kale
ķām-revā	: isteğine erişmiş
ķamū	: tamamen
ķām-yāb	: isteğine erişmiş
ķasem	: yemin, ant
ķaşr	: köşk, küçük saray

ķurret	: parlaklık
kām-baḥṣā	: arzu bahşeden
kām-bīn	: isteğine kavuşan
ķarābet	: soyca yakınlık, akrabalık
ķātı‘	: kesen
ķatre	: damla
kerāmet	: akıl sınırlarını aşan tabiatüstü iş, hârikulâde hal
kerem-kār	: lutfeden
kerīme	: kız evlat
kerm	: bağ kütüğü, asma
keşf	: Allāh’tan kulun kalbine doğan bilgi, ilham
kevkeb	: yıldız
kevneyn	: iki âlem (dünya ve âhiret, maddî ve mânevî âlemler, ruh ve madde)
keyd	: hîle, oyun, desîse
kıyye	: ağırlık ölçüsü (1282 gr)
kibār	: büyükler
ķurbet	: hısımlık, akrabâlık, yakınlık, Allāh’a yakınlık

L.

lā-yuḥṣā	: sayısız
leşker	: asker

levy : eğmek, meylettirmek

M.

mā-‘adā : –den başka, –den gayri

mā-beyn : iki şeyin arası

ma‘dūd : sayısı belli olan, sayılan

māder : anne, vālide

mā-fevķ : üst

māh : gökteki ay, kamer

maḥbūb-ı Hüdā (Hak): Allāh'ın sevgilisi; Hz. Muhammed

maḥşūr : kuşatılmış

maḥzā : yalnız, ancak, sadece, sırf

maḥfi : saklı, gizli

maḥdem : gelme, geliş

ma‘ķūd : bağlanmış, düğümlenmiş, akdedilmiş

maḥtū‘ : kesilmiş, kesik

maḥbūl : kabul edilen, geçerli

mānend : benzer

mār : yılan

mā-sivā : Allāh'tan başka her şey

ma‘zūl : görevden alınmış

me‘ālī : şerefler

mebnī	: bir Şeye dayanan, isnad olunan
medāyin	: Őehirler
medfen	: ölü defnedilecek yer, mezar, kabir
meḥāmil	: ihtimaller
mehār	: dizgin
meḳālīd	: anahtar
mektūm	: gizli, saklı
melāl	: hüzin, keder
melḥūz	: düşünölen
memlü	: dolu
menvī	: niyet
menzile	: derece, makam
mesned	: dayanak
meŐhed	: bir kimsenin Şehit düŐtüęü yer, bir Őehīdin gömölü olduğu yer [Bilhassa Hz. Hüseyin ve Murad Hudāvendigār'ın türbeleri için kullanılmıştır]
meŐkūk	: Őüpheli
meṭar	: yağmur
mevlā	: yardımcı, dost, sahip
mevŐūf	: vasıflanan
midād	: mürekkep
muāḥaze	: azarlama, çıkıŐma, kınama

mu‘annid.	: inatçı
muğāyir	: uymayan, bağdaşmayan, aykırı, zıt, muhâlif
muḥarrer	: yazılmış
muḥib	: sevgi besleyen, seven (kimse), dost, yâr
muḳaddem	: önde olan, önden giden, evvelki
muḳtedā	: rehber, uyulan, tâbi olunan kimse
mūnis	: cana yakın, sevilmiş, alışılmış
murtażā	: beğenilmiş, seçilmiş
muşliḥ	: daha iyi bir şekle veya hâle koyan kimse
mūzī	: inciten, eziyet veren
mübāhāt	: övünme
mübeşşer	: müjde almış, müjdelenmiş
mübrem	: kaçınılmaz
mücāvır	: yurdunu terkederek zamanını Haremeyn'de ibadetle geçiren
mücīz	: icazet veren
müctebā	: seçilmiş, seçkin (bilhassa Hz. Muhammed için kullanılır)
müdd	: iki avuç dolusu, ağırlıkça 875 gram
mükerrem	: ikram olunmuş
müncelī	: parlayan
mühnī	: haberci, haber getiren
münselik	: yola, tarikate giren

müntehab	: seçilmiş
müntic	: netice veren
mürebî	: terbiyeci
müreccaḥ	: tercih edilen, üstün tutulan
mürur	: geçmek
mürteşî	: rüşvet alan
müsinn	: yaşlı
müşmir	: hayır, meyve veren
müstebân	: açık, âşikar
müstecâb	: müspet cevap alınan dua
müstefîz	: feyz alan. kazanç sâhibi olan
müttaḥid	: birleşmiş

N.

nâ-bedîd	: belirsiz, görünmez olan
nâ-çâr	: çaresiz
naḥl	: hurma ağacı
nâm-dâr	: ünlü
nâ-sezâ	: münasip olmayan
naşîf	: yarısı
necât	: kurtulma, kurtuluş
necl	: oğul, nesil

nedāmet	: pişmanlık
nekl	: işkence yapmaya yarayan şey
nemā	: artma, gelişme, uzama
nerm-dil	: yumuşak yürekli, merhametli
neyl	: isteğine ulaşma, merâma erme
nezr	: adak
niġāh	: bakış
nisve	: kadınlar
nişīn	: oturan
nizā‘	: çekişme, kavga, anlaşmazlık, ihtilâf

P.

pā	: ayak
pāyān	: Son, nihâyet
-penāh	: koruyan
pend	: öğüt, nasihat
pertev	: ışık, parlaklık
perver	: koruyan, besleyen, seven
perveriş	: besleme, koruma, eğitme
pīrā	: süsleyen
pūyān	: koşan, koşucu, dalmış

R.

rāci‘	: -e dönen
rānā	: güzel, hoş
rāṣī	: rüşvet veren
ravza	: bahçe
ref‘	: yukarı kaldırma, yükseltme
rehā	: kurtulma, kurtuluş
rekz	: dikmek
remy	: atma, fırlatma
resā	: erişen
reviṣ	: yöntem
re’y	: görüş
rıhlet	: göç, sefer, ölme, vefat
rū-nümā	: yüz gösteren, ortaya çıkan
rūy	: yüz
rūz	: gün, gündüz
rūfāt	: çürümüş
rūkn	: bir şeyin temel direği
rūkūb	: üzengiler
S.	
ṣabāvet	: çocukluk, sabîlik
ṣadef	: inci kabuğu

sāl	: yıl, sene
Şamedānī	: Samed olan Allāh ile ilgili, İlāhi olan
sāmī	: yüce
sāniḥ	: mübarek iş
şarāḥaten	: açıkça
şavāb	: doğruluk, doğru olan şey
sebb	: sövme, küfür etme
semīr	: meyve veren
senā	: övme
serd	: dikmek
ser-güzeşt	: baştan geçenler, maceralar
ser-mū	: kıl kadar küçük
server	: bir topluluğun en ileri geleni, başkan, reis
ser-tā-pā	: baştan ayağa
seyf	: kılıç
sezā	: yaraşır, uygun, lâyıf
şihriyet	: akrabalık
şiyām	: oruç
si'a	: genişlik
sirişk	: gözyaşı
sırkat	: çalma, hırsızlık

sitāyiş : övme, övgü, medih

sūy : yan, yön, taraf, cihet

Ş.

şādān : sevinçli, mesrur, şād

şād-kām : istediğine kavuşup sevinmiş

şakḳ : yarma, yarılma

şe'āmet : kötülük

şebīh : benzer

şe'īr : arpa

şekvā : şikayet

şifāhen : sözlü, ağızdan

şīr : aslan, cesur

şübbān : gençler

şüfe'ā' : şifalar

şütr : deve

T.

ta'accub : hayret etme

ta'ām : yemek

ta'ayyüş : geçinme

ta'dād : saymak

taḥlīş : kurtarma

taḥrīr	: yazı yazma, kitâbet
taḥsîn	: güzel bulup takdir etme, övme, alkışlama
taḥvīf:	korkutma
ṭā'if	: tavaf eden
ṭal'at	: yüz, çehre, doğuş
talṭif	: gönlü hoş etme
ṭa'n	: kınama, ayıplama, yerme, zemmetme
ṭarāvet	: tâzelik, körpelik
taẓarru'	: dua, yakarış
tebāh	: yok olmuş
tebcīl	: ululama, ağırlama, saygı gösterip ikram etme
teberrük	: bereket umma
tecāsür	: cesâretlenme
techīz	: gerekli olan şeylerle donatma
te'diye	: ödemek
teḳā'üd	: emekliye ayrılma
tekhīl	: göze sürme çekmek
teng-dest	: dar el
tenvīr	: nurlandırma
-ter	: çok, pek çok, daha çok
tesliyet	: avutma

tevc̄ih	: yöneltme
teyakḳuz	: uyanıklık
tezh̄ib	: yaldızlama
tıyn	: çamur
t̄ir	: ok
t̄ūtiyā	: göze çekilen sürme
t̄ürāb	: toprak

U.

‘ucb	: kibir
‘ulyā	: çok yüksek, çok yüce
‘unf	: kabalık

V.

vāfire	: çok, bol
vedī‘a	: emanet
veḡā	: kavga, harb
verd	: gül
-veṣ	: gibi
vird	: düzenli şekilde okunan âyet, esmâ-i hüsnâ veya duâlar
vukūf	: anlama, bilme
vürūd	: gelme, erişme

Y.

Yezdān : Allāh

Z.

zaḥm : yara

ẓamm etmek : eklemek

zenbīl : ağzı geniş kap

zer : altın

zewāt : zatlar, saygı değer kimseler

zihī : ne güzel

zī'n-nūreyn : “İki nur sâhibi” Hz. Muhammed’in iki kızı ile evlendiği için Hz. Osman’a verilen lakap

zī-şān : şanlı

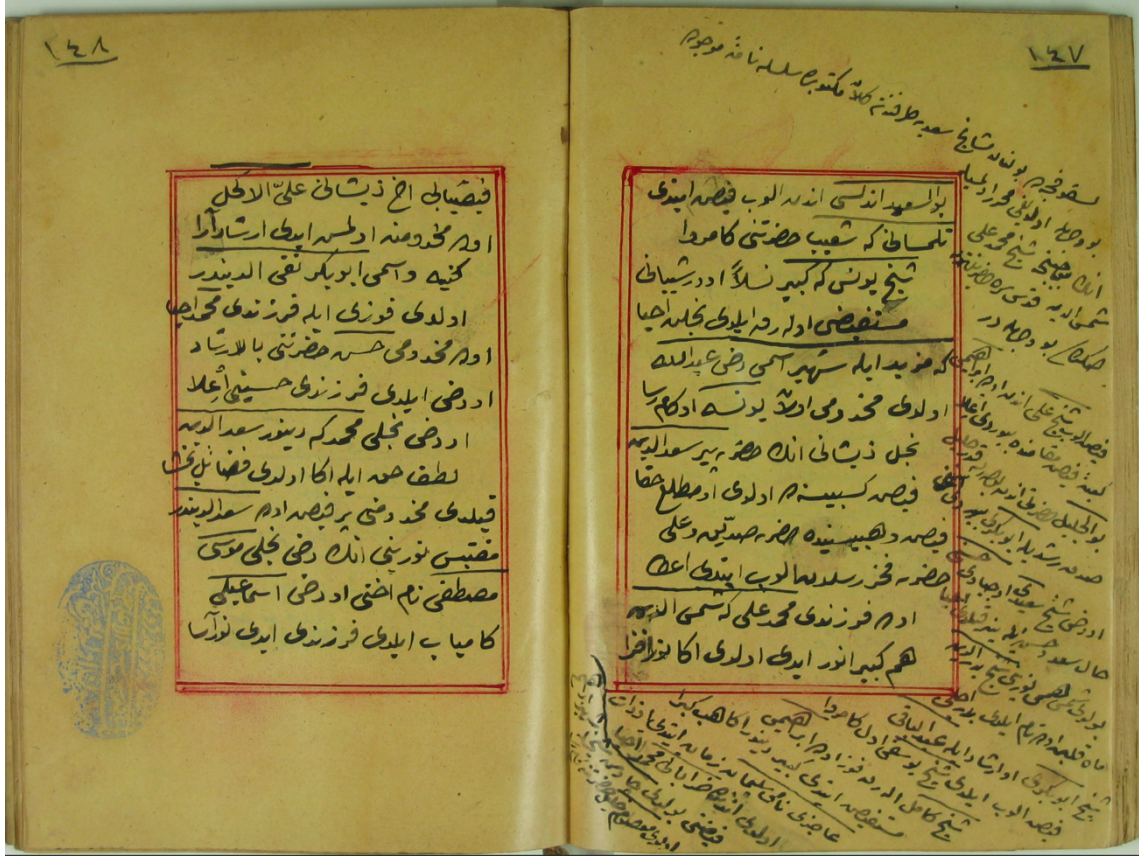
ẓahr : arkası, sırtı

ẓuhūr : meydana çıkma

ẓunūb : günahlar

zūvvār : ziyaretçiler

Ek 1: Örnek Nüşalar

564-4'ten örnek varaklar (44b-45a)

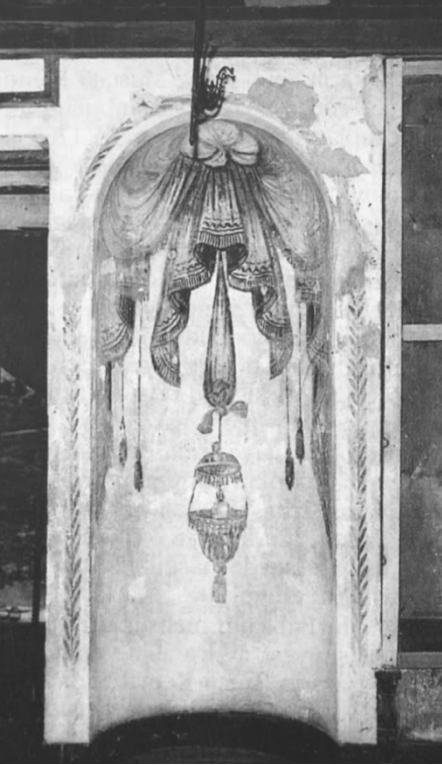

564-4'ten örnek varaklar (39b-40a)

Ek 2: Fotoğraflar

Fotoğraf 1: Düğümlü Baba'nın Türbesi (1960'lı yıllar)

Fotoğraf 2: Düğümlü Baba Tekkesi Mihrabı

Fotoğraf 3: İbrahim Paşa Sarayı İçinde Yer Alan Dügümlü Baba Tekkesi

Fotoğraf 4: İbrahim Paşa Sarayı İçinde Yer Alan Dügümlü Baba Tekkesi

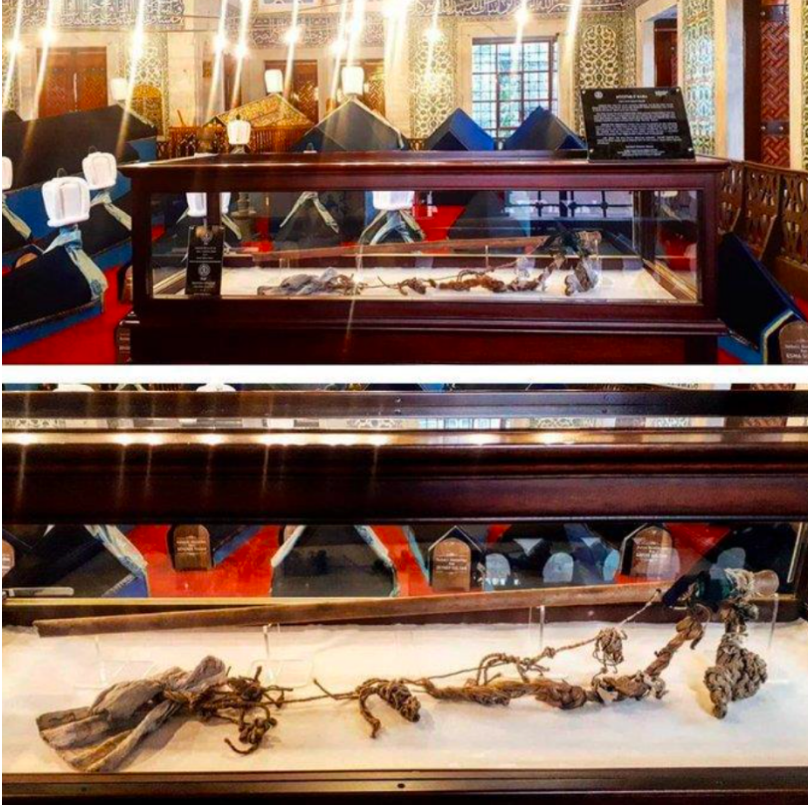

Fotoğraf 5: İbrahim Paşa Sarayı İçinde Yer Alan Düğümlü Baba Tekkesi

Fotoğraf 6: Düğümlü Baba'nın *Hipodrom/ Atmeydanı: İstanbul'un Tarih Sahnesi Sergisi*'nde sergilenen asası

Fotoğraf 7: Düğümlü Baba'nın "*Tarihsel Serüvende İstanbul'un Delileri ve Meczupları*" projesi kapsamında konservasyon çalışması yapılan asası

Fotoğraf 8: Düğümlü Baba'nın "*Tarihsel Serüvende İstanbul'un Delileri ve Meczupları*" projesi kapsamında konservasyon çalışması yapılan asası

ÖZ GEÇMİŞ

Ad Soyad: Zeynep TEKİN BAKAN	
Eğitim Bilgileri	
Lisans	
Üniversite	Sakarya Üniversitesi
Fakülte	İlahiyat Fakültesi
Bölümü	İlahiyat
Makale ve Bildiriler	
1. Tekin Bakan, Zeynep. “Bir Menâkıb-nâmenin İzinde Aşere-i Mübeşşere’ye Bakış: Düğümlü Baba Örneği”. <i>II. BİLSEL Uluslararası Harput Bilimsel Araştırmalar Kongresi</i> . ed. Bahar Altunok. 444-471. Ankara: Astana Yayınları, 2024.	